

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU BÖLÜMÜ

CEZA HUKUKUNDA İLLİYET

Yüksek Lisans Tezi

SELİM ERDİN

İSTANBUL, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU BÖLÜMÜ

CEZA HUKUKUNDA İLLİYET

Yüksek Lisans Tezi

SELİM ERDİN

Danışman: Doç. Dr. İSA DÖNER

İSTANBUL, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

HUKUK Anabilim Dalı KAMU HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SELİM ERDİN'nin CEZA HUKUKUNDA İLLİYET adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 26.04.2013 tarih ve 2013-14/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ..16..15...../2013.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İSA DÖNER	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. A. CANER YENİDÜNYA	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. İSMAİL DURSUN	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İLLİYET KAVRAMI, FELSEFEDE ve CEZA HUKUKUNDA İLLİYET KAVRAMI

I- İLLİYET ve İLİŞKİLİ KAVRAMLAR	5
A- İlliyet Kavramı	5
B- İlet Kavramı	6
C- Şart Kavramı	10
II- FELSEFEDE İLLİYET	11
A- Genel Olarak	11
B- Aristoteles	13
C- René Descartes	16
D- David Hume	17
E- Immanuel Kant	20
F- John Stuart Mill	21
III- CEZA HUKUKUNDA FİİL, CEZA HUKUKUNDA NETİCE, ZARAR ve TEHLİKE SUÇLARI ve CEZA HUKUKUNDA İLLİYET	23
A- Genel Olarak	23
B- Ceza Hukukunda Fiil	24
1- Genel Olarak	24

2- Fiilin Unsurları.....	28
a) Genel Olarak.....	28
b) Fiilin Bir İnsan Hareketi Olması	28
c) Fiilin Harici Bir Davranış Olarak Ortaya Çıkması.....	28
d) Fiilin İradi Olması	29
e) Fiilin Belirli Bir Gayeye (Amaca) Yönelik olması	33
C- Ceza Hukukunda Netice.....	34
D- Zarar ve Tehlike Suçları	39
E- Ceza Hukukunda İlliyet.....	48
IV- HUKUK GENEL TEORİSİ BAKIMINDAN İLLİYET.....	52
V- KANUNİ DÜZENLEMELERDE İLLİYET	53
A- Genel Olarak	53
B- 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu	54
C- 1987, 1989, 1997 ve 2001 Tarihli Türk Ceza Kanunu Tasarıları	58
D- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.....	59

İKİNCİ BÖLÜM

CEZA HUKUKUNDA İLLİYET KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN TEORİLER

I- GENEL OLARAK	62
II- ŞARTLARIN EŞİTLİĞİ TEORİSİ	64
A- Genel Olarak	64
B- Teorinin Açıklanması.....	66
C- Teorinin Aldığı Eleştiriler.....	71
1- Teorinin İlliyet ile Şartı Birbirine Karıştırdığı Eleştirisi.....	71
2- Teorinin Mesuliyetin Sınırlarını Genişlettiği Eleştirisi.....	71

3- Teorinin İlliyeti Fikri ve Mantiki Olarak Kurduğu Eleştirisi.....	74
D- Eleştirilere Verilen Cevaplar	75
1- Teorinin İlet ve Şart Kavramlarını Birbirine Karıştırmadığı Cevabı.....	75
2- Teorinin Mesuliyetin Sınırlarını Genişletmediği Cevabı.....	76
III- MÜESSİR ŞART TEORİLERİ	78
A- Genel Olarak	78
B- Müessir Şart Teorisi	79
1- Teorinin Açıklanması.....	79
2- Teorinin Aldığı Eleştiriler.....	83
C- En Müessir Şart Teorisi.....	85
1- Teorinin Açıklanması.....	85
2- Teorinin Aldığı Eleştirileri.....	87
D- Son Şart teorisi.....	88
1- Teorinin Açıklanması.....	88
2- Teorinin Aldığı Eleştiriler.....	89
IV- UYGUN İLLİYET TEORİSİ	92
A- Genel Olarak	92
B- Teorinin Açıklanması.....	95
1- Tanım	95
2- İhtimal Kavramı	97
3- Netice ve Şartların Genelleştirilmesi	100
a) Genel olarak.....	100
b) Neticenin Genelleştirilmesi	101
c) Şartların Genelleştirilmesi	107
bb) Objektif Önceden (ex ante) Tahmin Görüşü	110
aaa- Thon'un Objektif Önceden Tahmin Görüşü	111

bbb- Traeger'in Objektif Önceden Tahmin Görüşü	111
cc) Objektif Sonradan (ex post) Tahmin Görüşü.....	112
C- Teorinin Aldığı Eleştiriler	114
V- OBJEKTİF İSNADİYET TEORİSİ	114
A- Genel Olarak	114
B- Teorinin Açıklanması.....	116
C- Objektif İsnadiyet Kriterleri.....	119
1- Riskin (Tehlikenin) Hukuken Önemli Derecede Yükseltilmiş Olması ...	120
2- Failin Netice Üzerinde Hâkimiyetinin Bulunması.....	126
a) Failin İlliyet Üzerindeki Hâkimiyetini Ortadan Kaldıran Durumlar ...	127
aa) Genel Olarak	127
bb) İlliyetin Atipik Gelişimi	127
cc) Mağdurun Neticeye Sebep Olması	129
dd) Üçüncü Kişinin Neticeye Sebep Olması	140
aaa- Failin Kasıtlı Fiili Akabinde Üçüncü Kişinin İlli Seriyeye Dâhil Olduğu Haller	141
bbb- Failin Taksirli Fiili Akabinde Üçüncü Kişinin İlli Seriyeye Dâhil Olduğu Haller ve Rücu Yasağı.....	143
3- Neticenin Normun Koruma Alanı (Amacı) Dışında Kalması.....	146
4- Yükümlülüğe Aykırılık İlişkisinin (Bağlantısının) Bulunması.....	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLLİYETE İLİŞKİN HUSUSİ HALLER, İHMALİ SUÇLAR ve İLLİYET

I- İLLİYETE İLİŞKİN HUSUSİ HALLER.....	153
A- Genel Olarak	153

B- Alternatif (Müterafık) İlliyet.....	153
C- Kümülatif (Müşterek) İlliyet.....	156
D- İlliyetin Atipik Gelişimi.....	162
E- Farazi (Varsayılan) İlliyet	163
F- Öne Geçen (Takaddüm Eden) İlliyet.....	165
G- İlliyetin Kesilmesi Meselesi.....	168
H- Toplu Kararlarda İlliyet	170
II- İHMALİ SUÇLAR ve İLLİYET	172
A- Genel olarak	172
B- İhmalî Suçlar	173
1- Genel Olarak	173
2- Kişinin Norma Uygun İcrai Harekette Bulunma İmkânına Sahip Olması	175
3- İhmalî Suçların Çeşitleri	179
a) Saf İhmalî Suçlar (Gerçek İhmalî Suçlar)	179
b) İhmal Suretiyle İcra Suçları (Nitelikli İhmalî Suçlar-Gerçek Olmayan İhmalî Suçlar)	180
aa) Genel Olarak	180
bb) Neticeyi Önleme Yükümlülüğünün Bulunduğu Haller	181
aaa- Kanundan Doğan Yükümlülük	185
bbb- Sözleşmeden Doğan Yükümlülük	189
ccc- Öngelen Tehlikeli Hareketten Doğan Yükümlülük	192
C- İhmalî Suçlarda İlliyet ve Objektif İsnadiyet.....	194
1- Genel Olarak	194
2- Saf İhmalî Suçlarda İlliyet ve Objektif İsnadiyet	195
3- İhmal Suretiyle İcra Suçlarında İlliyet ve Objektif İsnadiyet	197

a) Genel Olarak.....	197
b) İhmalin İlliliği Hakkında İleri sürülen Görüşler	198
c) Neticenin Faile Objektif İsnadiyeti Görüşü.....	201
SONUÇ	204
KAYNAKÇA.....	208

KISALTMALAR

AÜHFD.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
AÜHFY.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
AÜİFD.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
AÜSBFY.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
AÜY.	: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
C.	: Cilt.
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
E.	: Esas Numarası.
Ed.	: Editor\Editör.
EÜEFY.	: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
h.	: Hicri.
Haz.	: Hazırlayan.
JTGYK.	: Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetki Kanunu.
İBBHMY.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları.
İÜHF.M.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.

İSGK.	: İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu.
İTUSBD.	: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler. Dergisi.
No.	: Numara/Number.
PVSK.	: Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
t.y.	: Tarih yok.
TBK.	: Türk Borçlar Kanunu.
TBBY.	: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
Terc.	: Tercüme.
TMK.	: Türk Medeni Kanunu.
TTK.	: Türk Ticaret Kanunu.
Trans.	: Translated by.
U. Pa. L. Rev.	: University of Pennsylvania Law Review.
vd.	: Ve devamı.
Vol.	: Volume.
Y.	: Yıl/Year.
YKD.	: Yargıtay Kararları Dergisi.
YY.	: Yargıtay Yayınları.

GİRİŞ

İnceleme konumuzu oluşturan illiyet, en genel anlamıyla iki şey arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ifade etmektedir. İlliyet, sadece hukuka veya ceza hukukuna has bir kavram değildir. Başta fizik olmak üzere tabii ilimlerin olduğu gibi, felsefe, uluslararası ilişkiler, iktisat, hukuk gibi bütün beşeri ve sosyal ilimlerin de konusunu teşkil etmektedir.¹ Bu yönüyle illiyet, tabii veya beşeri hadiselerin sebeplerinin sorgulanma başladığı günden bu yana, insan zihnini meşgul eden bir husus olmuştur. Bütün ilimlerin konusunu teşkil etmekle beraber, esas itibariyle ve her halde felsefeyle² özellikle de bilgi felsefesiyle (epistemoloji) ilgilidir. Nitekim illet (sebeup) ile mâlûl (sonuç-netice) arasındaki bağlantının bilgisinin ne şekilde elde edileceği epistemolojik bir meseledir. İlliyeti konu alan her ilmi faaliyetin, bilgi edinme konusunu açıklığa kavuşturması ve belirli bir bilgi teorisini esas alması gerekir.

İlliyetin ceza hukukuna bakan yönü, suçun kanuni tarifinde failin fiiline bağlı olarak dış dünyada belirli bir değişikliğin (genel olarak netice) meydana gelmesinin arandığı hallerde, söz konusu değişikliğin failin fiiline bağlı olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin, bir başka ifadeyle, failin bu değişikliğe sebep olup olmadığının belirlenmesidir. Ceza hukuku bakımından illiyet, biri fiil ve diğeri netice olan iki tabii hadise arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ifade eden yine tabii bir bağlantıdır.³ Bu bakımdan illiyet, esas itibariyle, doğrudan doğruya mesuliyete ilişkin bir husus, bir mesuliyet meselesi veya bir mesuliyet prensibi değildir.⁴ İlliyeti ceza hukuku bakımından önemli hale getiren, failin sebep olmadığı bir neticeden dolayı mesuliyeti

¹ Benzer Açıklamalar için bkz. **Eren**, Fikret, Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun illiyet Bağı Teorisi, AÜHFY. No.: 361, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 3.

² **Akbulut**, Berrin, “Tıp Ceza Hukukunda Nedensellik Bağı”, V. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu “Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları”, Türkiye Barolar Birliği Yayınları No.: 142, Ankara, 2008, s. 216-217.

³ **Özgenç**, İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 8. Baskı, Seçkin, Ankara, 2013, s. 173; **Ünver**, Yener, Ceza Hukukunda İzin Verilen Risk, 1. Baskı, Beta, İstanbul, 1998, s. 233, 237; **Özbek**, Veli Özer, “Ceza Hukukunda Nedensellik Bağı ve Fiilin Objektif İsnad Edilebilirliği Sorunu”, 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağani, 1. Baskı, TBBY. No.: 55, Ankara, 2004, s. 427.

⁴ **Dönmezer**, Sulhi-**Erman**, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım, C.: 1, 13. Baskı, Beta, İstanbul, 1997, s. 469; **Hakeri**, Hakan, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, Alman-Türk Karşılaştırmalı Ceza Hukuku, C.: 3, (Haz.: Eric Hilgendorf-Yener Ünver), İstanbul 2010, s. 94.

yoluna gidilemeyeceği ilkesidir.⁵ Gerçekleşen bir netice münasebetiyle failin mesuliyeti, ancak ona sebep olması halinde mümkündür. Bu yönüyle ceza hukuku tabii bir olgu olan illiyeti bir mesuliyet koşulu haline getirmiştir. O halde illiyet, biri fiil ve diğeri netice olarak ifade edilen iki hadise arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ifade eden bir mesuliyet koşuludur.⁶ Suçun kanuni tarifinde failin fiiline bağlı olarak dış dünyada bir değişikliğin (genel anlamda netice) meydana gelmesinin arandığı her suçta, söz konusu fiil ile gerçekleşen netice arasında illiyet bulunmalıdır. Gerçekleşen bir neticeden dolayı failin mesul tutulması, onun fiili ile netice arasındaki illet-mâlûl ilişkisinin, diğeri bir ifadeyle illiyetin mevcudiyetine vabestedir. O halde fiili ile illi münasebet içinde olmayan bir neticenin faile yüklenmesinden ve bu neticeden dolayı failin mesuliyetinden bahsedilemez.⁷

İlliyetin ceza hukukunda bir diğeri önemi, kendisini 1982 Anayasası'nın 38. maddesinin 7. fıkrasında ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesinin 2. fıkrasında yer alan şahsilik ilkesinin uygulanmasında göstermektedir. Nitekim kişinin, bir tabiat olayının veya bir başkasının sebep olduğu neticeden dolayı mesul tutulması düşünülemez.⁸ Bu yönüyle gerçekleşen bir neticenin failin fiilinin bir sonucu olduğunun belirlenmesi ve ancak bu halde kişinin hâsıl olan neticeden mesul tutulabilmesi, şahsilik ilkesinin bir sonucudur. İlliyetin doğru bir şekilde tayin ve tespit edilememesi durumunda, kişinin sebep olmadığı bir neticeden veya bir başkasının fiilinden mesul tutulması söz konusu olabilir. Bu halde ise şahsilik ilkesi ihlal edilmiş olacaktır.⁹

Çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak, genel bir kavram olarak illiyet ve illiyetle ilişkili kavramlar incelenecek, çalışmada kullanılacak olan temel kavramların belirlenmesine çalışılacaktır. İkinci olarak, illiyetin felsefede nasıl ele alındığı, illiyet hakkındaki bilginin ne şekilde elde edildiği konularına değinilecektir. Nitekim hukukta

⁵ Akbulut, s. 212.

⁶ Özgenc, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 173; Dönmezer, "Maddi Sebebiyet Alakası", s. 87.

⁷ Dönmezer-Erman, s. 469; Artuk, Mehmet Emin-Gökçen, Ahmet-Yenidünya, Ahmet Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Baskı, Adalet, Ankara, 2012, s. 275; Demirbaş, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Baskı, Seçkin, Ankara, 2009, s. 233; Koca, Mahmut-Üzülmez, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012, s. 114-115; Özbek, s. 420.

⁸ Dönmezer-Erman, s. 470; Ünver, s. 233; Özbek, s. 420; Hakeri, "Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı", s. 94.

⁹ Zafer, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2011, s. 183; Akbulut, s. 212.

illiyet konusunda ileri sürülen görüşlerin felsefi temellerinin anlaşılması, felsefede illiyet konusunun incelenmesine bağlıdır. İlliyetin biri illet ve diğeri mâlûl olan iki şey arasındaki sebep-sonuç münasebetini ifade etmesi ve bunların ceza hukukunda fiil ve neticeye tekabül etmeleri hasebiyle, üçüncü olarak, ceza hukukunda illiyet kavramı çerçevesinde fiil ve netice kavramları incelenecektir. Netice bahsiyle yakından ilişkisi bulunan zarar ve tehlike suçlarına ise sadece neticeyle alakalı olarak değinilecektir. Yapılacak bu açıklamaların akabinde son olarak ceza hukukunda illiyet kavramı açıklanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü, hukukta ve ceza hukukunda illiyet hakkında ileri sürülen teorilerin incelenmesine hasredilecektir. Tek bir fiilin basit bir neticeye sebep olduğu hallerde illiyetin tayin ve tespiti sorun teşkil etmemektedir. Buna karşılık neticeye müteaddit şartların takaddüm ettiği hadiselerde illiyetin tayin ve tespiti güçlük arz eder.¹⁰ Bu türlü hadiselerde sağlıklı ve tutarlı bir sonuca ulaşmak ihtiyacı, illiyet konusunda birçok teorinin ileri sürülmesine sebep olmuştur. İlliyet hakkında çok sayıda teori ileri sürülmekle beraber, bunlardan birçoğu ya önemini yitirmiş ya da aldığı eleştirilerin de tesiriyle yeni teorilere dönüşmüştür. Bu açıdan çalışmada illiyet konusunda şu ana kadar ileri sürülen bütün teorilere yer verilmeyecek, sadece bugün hala önemini koruyan ve illiyet meselesini ele alış biçimi itibariyle özellik arz eden teoriler incelenecektir.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde, ilk olarak illiyete ilişkin hususi haller incelenecektir. Müşahhas hadisede birden fazla şartın bir araya gelerek neticeyi husule getirdiği hallerde, illiyetin tayin ve tespitinde ortaya çıkan sorunlar, büyük ölçüde geliştirilen teoriler vasıtasıyla çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, şartların birbirlerine karşı öncelik-sonralık durumları, neticeyi husule getirmeye tek başlarına kâfi olup olmadıkları, neticeye ya da birbirlerine karşı müessiriyetleri ve bir araya gelerek bütünlük arz etmelerindeki bazı hususiyetleri, çözülmesi gereken yeni birçok problemi beraberinde getirmektedir. Zaman içinde doktrin ve uygulamada tespit edilen ve hususiyet arz eden bu durumlar ele alınacak ve illiyet meselesinin vuzuha kavuşturulmasına çalışılacaktır. İkinci olarak, ihmali suçlarda illiyet konusu

¹⁰ Demirbaş, s. 233; Zafer, s. 182.

incelenecektir. Bu çerçevede öncelikle ihmali suçlar ve çeşitleri ele alınacak, akabinde bu suçlarda illiyetin bahis mevzu olup olmadığı ve suçun tamamlanması için fiilinden başka, bir neticenin de hâsıl olmasının arandığı durumlarda, söz konusu neticeden failin ne suretle mesul tutulabileceği konusu irdelenecektir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise inceleme konusu hakkında ulaşılan genel değerlendirmeler takdim edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLLİYET KAVRAMI, FELSEFEDE ve CEZA HUKUKUNDA İLLİYET KAVRAMI

I- İLLİYET ve İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Belirli bir hukuki müesseseyi konu edinen çalışmalarda öncelikle sathi de olsa müesseseyi temsil eden kavramın ve ilişkili olduğu kavramların ele alınması gerekir. Kavram kargaşasının önlenmesi ve kullanılacak olan kavramların muhtevalarının belirlenmesi, zihni berraklığı temin edeceği gibi, incelenecek konuların anlaşılabilir bir şekilde ortaya konulmasını da sağlayacaktır. Bu itibarla biz de, “ceza hukukunda illiyet” konusunun incelenmesinden önce “illiyet” ve bununla ilişkili olan “illet” ve “şart” kavramları üzerinde duracağız. İfade edilmelidir ki, bu kısımda kavramların ceza hukukundaki hususiyet ve fonksiyonu üzerinde durulmayacak, umumi muhtevaları arz edilerek, kullanılacak kavramların belirlenmesine çalışılacaktır.

A- İlliyet Kavramı

İlliyet,¹¹ illet kelimesinin sonuna “-iyet” yapma mastar eki eklenerek türetilen bir mastardır.¹² Lügatte illiyet, “*sebebi neticesine, illeti mâlûlüne rabt eden nisbet*;¹³ *illet ile eserin birbiriyle mevcut nisbet ve münasebeti; illetin esere, mâlûle nisbeti; illeti esere bağlayan rabta*;¹⁴ *kendisiyle matluba tevessül edilen şey*;¹⁵ *illetle eser arasındaki nisbetin adı*;¹⁶ *sebebi sonuca bağlayan bağ*;¹⁷ *sebebiyet*,¹⁸ *nedensellik*¹⁹” manalarına gelmektedir.

¹¹ *Causation, causality, causalité, kausalität.*

¹² Çankı, Mustafa Namık, Büyük Felsefe Lügati, C.: 1, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1954, s. 336.

¹³ Ertuğrul, İsmail Fenni, Lügatçe-i Felsefe, Matbaa-i Amire, İstanbul, h.1341, s. 85.

¹⁴ Çankı, s. 337.

¹⁵ Ertuğrul, s. 85.

¹⁶ Kutluer, İlhan, “İlliyet”, DİA., C.: 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 120.

¹⁷ Ayverdi, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, 1. Baskı, Kubbealtı, İstanbul, 2005, s. 1390.

¹⁸ Ertuğrul, s. 85.

¹⁹ Devellioglu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 14. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 1997, s. 428; Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, s. 1390; Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık, İstanbul, 1995, s. 588.

Türk Hukuk Lügatı'nda ise illiyet, “bir neticeyi husule getiren fiil ve hareketle o netice arasındaki irtibat”²⁰ olarak tarif edilmiştir.

Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde inceleneceğimiz objektif isnadiyet teorisinin kurucusu olan Honig'e göre ise “illiyet, fiil ile neticeyi bir vahdet halinde yekdiğerine bağlayan nazım bir prensiptir”.²¹

Öncelikle ifade etmek gerekir ki illiyet, aralarında illi münasebet bulunan iki şey arasındaki bağın adıdır. Bu itibarla, hukukumuzda kullanılan “illiyet bağı” terkibi doğru değildir. İlliyet, bizatihi bir bağın adı iken buna ayrıca “bağ” lafzının eklenmesine lüzum yoktur. Bu iki lafızdan müteşekkil galat-ı meşhur terkinin tercih edilmesi, alışkanlık husule getirecek kadar uzun süre ve yaygın kullanımı sebebiyle bir ölçüde makul görülebilir.²² Ancak biz yine de kavramların doğru kullanılması gerektiği düşüncesinden hareketle, “illiyet bağı” yerine “illiyet” tabirini tercih edeceğiz.

İlliyet, sadece tabii illi münasebetleri ifade etmek için değil, tabii olmayan illi münasebetleri ifade için de kullanılmaktadır. Ancak, inceleme konumuz tabii illiyete müteallik olduğundan, biz illiyet lafzını sadece tabii manada kullanacağız. Bu itibarla illiyet, birine illet ve onu takip eden diğerine de netice denilen iki tabii hadise arasındaki sebep-sonuç münasebetini ifade etmektedir.

İlliyet, iki şey arasındaki illi münasebeti ifade eden genel bir kavram olup, onun münasebet muhtevasını belirleyen, esas olarak “illet”tir. Bu itibarla illet ne mahiyette ele alınıyorsa illiyet de o mahiyette bir bağ olmaktadır.

B- İlet Kavramı

İllet, Arapça “a’lele/a’lle” fiilinden “fi’letün” vezninde türetilmiş Binâ-i Nev’i yahut İsm-i Nev’i mastardır. Lügatte illet, “*hastalık*,²³ *sakatlık*,²⁴ *dert*, *noksanlık*, *kusur*,

²⁰ Türk Hukuk Lügatı, Maarif Vekâleti, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, s. 159.

²¹ Honig, Richard, “İlliyet Nazariyesine Dair”, (Terc.: Yavuz Abadan) İÜHFİM, C.: 2, İstanbul, 1936, s. 169.

²² Nitekim bu gibi haller için “galat-ı meşhur lügat-ı fasihten evladır” denilmiştir.

²³ Mustafa, İbrahim-Zeyyat, Ahmed Hasan-Abdülkadir, Hamid-en-Neccar, Muhammed Ali, el-Mu’cemü’l Vasit, C.: 1-2, Çağrı, İstanbul, 1990, s. 623; Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, s. 1390; Devellioğlu, s. 428; Dönmez, İbrahim Kafi, “İllet”, DİA., C.: 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,

*zayıflık,²⁵ mazeret, özür,²⁶ insanı meşgul eden şey,²⁷ hastalık derecesinde alışkanlık,²⁸ bir şeyi tekrar tekrar yapmak,²⁹ harici müessir,³⁰ bâis,³¹ sebep,³² neden³³” manalarına gelmektedir. Bununla birlikte illetin asıl manası “*mugayyir,³⁴ değiştiren, başkalaştıran,³⁵ bir varlığa etki eden, bir şeyin meydana gelmesinde harici müessir olan,³⁶ bir mevcut veya hadiseyi vücuda, husule getiren şey³⁷” demektir.**

İlletin hastalık, sakatlık, dert vb. manalarda kullanılmasının sebebi, hastalık halinde kişinin durumunda iyiden kötüye bir değişikliğin meydana gelmesidir.³⁸ Nitekim Mehmed Seyyid de eserinde bu hususu şu ifadelerle dile getirmiştir; “*İllet, lügatte maraz, hastalık demektir. Fakat asıl mânâ-i lügavîsi mugayyir demektir. Hastalık da insanın halini tağyir ettiği için illet denilmiştir.*”³⁹

İllet, bir şeyin meydana gelmesi kendisine bağlı olan ve neticenin kendisine vasıtasız olarak, doğrudan doğruya izafe edildiği şeydir. Diğer bir ifadeyle, varlığı

2000, s. 117; **Mutçalı**, s. 588; **Selvi**, **Abdülkadir**, İslam Hukuk Metodolojisinde İlet Kavramı ve Bilinme Yolları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006, s. 2.

²⁴ **Ayverdi**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, s. 1390; **Devellioğlu**, s. 428; **Selvi**, s. 2.

²⁵ **Mutçalı**, s. 588; **Selvi**, s. 2.

²⁶ **Selvi**, s. 2.

²⁷ **Mustafa-Zeyyat-Abdülkadir-en-Neccar**, s. 623.

²⁸ **Ayverdi**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, s. 1390; **Şekerci**, Ahmet Erhan, Gazzâlî ve David Hume’da Nedensellik, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 9.

²⁹ **Duman**, Soner, İlk Dönem Hanefi Usulünde İlet Tartışmaları, Kitabî, İstanbul, 2010, s. 19.

³⁰ **Şekerci**, s. 9.

³¹ **Çankı**, s. 335.

³² **Mustafa-Zeyyat-Abdülkadir-en-Neccar**, s. 624; **Ayverdi**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, s. 1390; **Devellioğlu**, s. 428; **Dönmez**, s. 117; **Çankı**, s. 335.

³³ **Ayverdi**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, s. 1390; **Devellioğlu**, s. 428.

³⁴ **Mehmed Seyyid**, Usûl-i Fıkh Medhal, (Haz.: Selçuk Camcı), Işık Akademi, İstanbul, 2011, s. 442.

³⁵ **Selvi**, s. 2.

³⁶ **Duman**, s. 20; **Dönmez**, s.117.

³⁷ **Ertuğrul**, s. 85; **Yazoğlu**, Ruhattin, “İllet Probleminin Doğuşu”, AÜİFD., S.: 13, Erzurum, 1997, s. 463.

³⁸ **Duman**, s. 21; **Dönmez**, s. 117; **Selvi**, s. 2.

³⁹ **Mehmed Seyyid**, s. 442; Çankı’ya göre ise, illetin hastalık manasında kullanılması, illetin, “insanı meşgul eden şey” ve “bir şeyi tekrar tekrar yapmak” manaları cihetinden, hastayı meşgul etmesinden ve sık sık tekrar etmesindenidir; “*İllet maraz manasındadır. Alili işgal eylediği veya arazi mütekerer olduğu için tesmiye olunmuştur.*” **Çankı**, s. 335.

halinde bir şeyin meydana gelmesi zaruri hale gelen şeydir.⁴⁰ Buna göre illet, doğrudan doğruya ve vasıtasız olarak netice üzerinde tesirde bulunmakta ve mugayyir vasfını icra etmektedir.

Görüldüğü üzere illet, temas ettiği yahut maruz bırakıldığı şey üzerinde tesirde bulunan ve değişiklik meydana getiren fail bir kuvvet manasında kullanılmaktadır. Burada söz konusu olan kuvvet tabii olabileceği gibi hukuki de olabilir. Mesela, bir kimsenin başına sert bir cisimle vurulmasında veya bir kimsenin yemeğine zehir katılmasında tabii âleme müteallik bir kuvvetten söz edilir. Burada yaralanmanın veya zehirlenmenin illeti bu fiillerdir. 18 yaşını ikmal etmesiyle bir kimsenin hukuki münasebetlere mükemmelen ehil hale gelmesinde, satış akdinin inikadıyla mülkiyetin nakledilmiş olmasında veya kişinin kanunda evsafı belirtilen ve suç olarak ihdas edilmiş fiili irtikâp etmesiyle cezaya müstahak olmasında ise hukuki bir illet söz konusudur. Burada da kişinin hukuki münasebetlere ehliyetinin, mülkiyetin naklinin ve tecziyenin illeti, 18 yaşını ikmal etme, icap ve kabulün karşılıklı ve birbiriyle uyum içerisinde beyanıyla akdin inikadı ve suç tipinde belirtilen fiili hukuka aykırı olarak irtikâp etmedir. Ancak, hususiyle bizi tabii manada illet ilgilendirmektedir ve incelememiz ona münhasır olacaktır. Hukuki illet ise mevzumuz dışındadır.⁴¹

Sebep, lügatte “*ip, urgan, bir nesneye tevessül eylemeye vesile ve alet olan şey*,⁴² *bir şeyin elde edilmesi için gerekli vasıtalardan, bir şeyin olmasına yol açan şey, durum yahut kimse, bâis, âmil*,⁴³ *faktör, neden*”⁴⁴ manalarına gelmektedir. Türk Hukuk Lügatı’nda ise sebep, “*Tarik ve kapı manalarında olup maksada îsâl eden şey*”⁴⁵ olarak tarif edilmiştir.

⁴⁰ **Büyük Haydar Efendi**, Usul-i Fıkıh Dersleri, 2. Baskı, Üçdal, İstanbul, t.y, s. 413; **Mehmed Seyyid**, s. 442; **Bilmen, Ömer Nasuhi**, Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, C.: 1, Bilmen, İstanbul, 1985.

⁴¹ Hukuki İlet ve illiyet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Kelsen**, Hans, “Causality and Imputation”, ETHICS, Vol.: LXI, No.: 1, s. 1 vd..

⁴² **Çankı**, s. 337; **Şekerci**, s. 7.

⁴³ **Ayverdi**, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 3, 1. Baskı, Kubbealtı, İstanbul, 2005, s. 2699-2700.

⁴⁴ **Mutçalı**, s. 372; **Devellioğlu**, s. 925.

⁴⁵ Türk Hukuk Lügatı, s. 159.

Sebeb kavramı, lügatteki manasına muvafık olarak illetten farklı manalarda da kullanılmaktadır. Bu husus hukukumuzda Balkanlı⁴⁶ tarafından dile getirilmekle beraber, illet ile sebep arasındaki fark müellifin eserinde açıklanmış değildir. Buna mukabil İslam hukuk metodolojisine dair fıkıh usulü kitaplarında konu tafsilatıyla açıklanmaktadır. Sebep, doğrudan doğruya müessir bir vasfı olmaksızın, bir şeyin olmasına ve meydana gelmesine, yani neticeye vesile olan bir yoldur. Bu itibarla sebebin netice üzerinde bir tesiri bulunmamaktadır. Başka bir anlatımla, neticenin ne vücuduna ne de vücubuna izafeti yoktur.⁴⁷ Bir şeyin sebep olması için onun netice üzerinde doğrudan doğruya bir tesiri bulunmaması gerekir. Eğer netice üzerinde doğrudan doğruya müessir olursa o takdirde buna sebep değil illet demek gerekir. Nitekim sebebi illetten ayıran da tesirdir. İlet müessirken sebep değildir.⁴⁸

Hukukumuzda “illet” ve “sebep” kavramları birbirinin müteradifi olarak illet manasını muhtevi şekilde kullanılmaktadır.⁴⁹ Nitekim konumuzu teşkil eden illiyeti ifade sadedinde bir kısım müellifler, illet kelimesinden türetilmiş illiyet⁵⁰ ibaresini tercih ederken, bir kısım müellifler de sebep kelimesinden türetilmiş sebebiyet⁵¹ tabirini tercih etmektedirler. Biz de, aslen illet kelimesini tercih edecek olmakla beraber, yeri geldikçe illet manasında olmak üzere sebep kavramını da kullanacağız.

Neden, kelimesi “ne” soru zarfına uzaklaşma hal eki “-den” getirilerek türetilmiştir. Aslında zarf olan kelime bu suretle dil bilgisi kurallarına aykırı olarak isim

⁴⁶ **Balkanlı**, Remzi, Prof. Esat Arsebük’ün Borçlar Hukuku Kitabı Üzerine Fikirler-Tenkitle ve İlliyet Prensipleri, Ulusal Matbaa, İstanbul, 1940, s. 17.

⁴⁷ **Bilmen**, s. 222; **Büyük Haydar Efendi**, s. 430; **Mehmed Seyyid**, s. 446,

⁴⁸ **Mehmet Seyyid**, s. 446. Sebebin fıkıh usulünde kullanıldığı anlamıyla illi münasebetteki rolü şöyle izah edilebilir. Mesela, bir kimse silahını ortalık yere bıraksa ve bir başkası ondan habersiz silahı alıp birini öldürse, ölüm neticesinde müessir olan silahla ateş etme fiilidir ve illet de bu fiildir. Silahı bırakma ise sebeptir. Zira maktulün ölmesine vesile olan sebebi ihdas etmiştir. Silah bırakılmasa somut olayda maktulü öldürecek alet olmayacak ve ölüm neticesi gerçekleşmeyecektir. Onun için silahı bırakan ölüm neticesine sebebiyet vermiştir. Fakat bununla beraber o, bu ölüm neticesinde müessir de değildir. Kişinin ölmesine müessir olan silahın ateş edilmesidir. Burada ölüm neticesinden silahı ateşleyen kişi mesul tutulacaktır. Yine, bir kimse bir kuyu kazar, başka bir kimse de o kuyuya bir hayvanı atarak öldürür. Burada da hayvanın ölümüne doğrudan doğruya müessir olan hadise (illet) ikinci kişinin hayvanı kuyuya atmasıdır. Kuyu kazan (sebep) hayvanın ölümünden mesul tutulmaz. (**Selvi**, s. 35).

⁴⁹ **Taner**, Tahir, Ceza Hukuku Umumi Kısım, İÜHFY. No.: 117, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1953, s. 312.

⁵⁰ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 1 vd..

⁵¹ **Dönmezer, Sulhi**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, İÜHFM., C.: 9, S.: 1-2, İstanbul, 1943, s. 85 vd..

gibi de kullanılmaktadır. Neden kelimesi, “ne sebepten, niçin, niye” manalarına gelmektedir.⁵² Hususiyle felsefe ve hukukta yaygın olarak neden kavramı tercih edilmekte ve illet, sebep manasında kullanılmaktadır. Ancak bu yaygın kullanımına rağmen, biz, dil bilgisi kurallarına riayet sadedinde “neden” kelimesini kullanmayacak, onun yerine illet kavramını tercih edeceğiz.

C- Şart Kavramı

İlliyet bahsi ele alınırken sıkça müracaat edilen kavramlardan biri de “şart”tır. Öyle ki, bütün illiyet teorileri illetin ne olduğunu ve illiyetin ne şekilde tayin ve tespit edileceğini şart kavramından hareketle açıklamaktadırlar. Değınileceğı üzere şartların eşitliğı teorisi her şartı illet addederken ve illiyeti her şart ile hâsıl olan netice arasında kurarken, tercih teorileri olarak da ifade edilen diğler teoriler ise şartlardan bazılarını bir kısım sıfatlarla tavsif ederek ve diğlerlerinden ayırarak illet addetmekte ve tercih edilen bu şart ile netice arasındaki illiyeti nazara almaktadır.

Şart, kendisinde doğrudan doğruya bir tesir ve elverişlilik bulunmamakla birlikte, bir şeyin (neticenin) meydana gelmesi kendisine bağılı olan şeydir. Diğler bir ifadeyle, doğrudan müessir ve elverişli olmaksızın, neticenin gerçekleşmesinde varlığı zaruri bulunan şeydir.⁵³ Şartın varlığı, neticenin meydana gelmesi açısından zaruridir. Bununla beraber, şartın varlığıyla neticenin varlığı zaruri hale gelmez.⁵⁴ Şart bulunmazsa netice de gerçekleşmez. Ancak şartın bulunması neticenin de bulunmasını gerektirmez. Neticenin gerçekleşebilmesi için ayrıca bir illetin bulunması da gereklidir.

Tanımda ifade edilen iki husus kavramın açıklanmasında önem arz etmektedir. Bunlardan birincisi şartın netice üzerinde doğrudan müessir bir vasfının bulunmamasıdır. İkincisi ise, varlığı netice bakımından zaruri olmakla beraber, şartın neticenin gerçekleşmesinde tek başına yeterli olmamasıdır. Şartın bu iki özelliğı onun illetten tefrikini sağlar. Buna göre illet doğrudan müessirdir, şart ise değildir.⁵⁵

⁵² Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, s. 2321.

⁵³ Mehmed Seyyid, s. 450; Bilmen, s. 220.

⁵⁴ Bilmen, s. 220.

⁵⁵ Büyük Haydar Efendi, s. 442-443; Mehmed Seyyid, s. 450.

II- FELSEFEDE İLLİYET

A- Genel Olarak

İlliyet meselesi, felsefi düşüncenin antik Yunan'da ortaya çıkışından günümüze kadar felsefenin en temel problemlerinden biri olmuştur. Meydana gelen hadiselerin sebepleri, sebep ve sonuç arasındaki münasebetin mahiyeti gibi konular değişik zamanlarda filozofların zihinlerini meşgul etmiştir. Bununla birlikte illiyet konusunun ele alınışı yalnızca maddi âlemdeki değişimle sınırlı kalmamıştır. Fizik olgular kadar metafizik olgular da illiyet kavramı içerisinde mütalaa edilmiş, varlığın ortaya çıkışı, var edenin ne olduğu ve var olandaki rolü (ilk sebep yahut hakiki illet tartışmasında olduğu gibi), yaratıcının gerek var oluşta gerekse de değişimdeki illi konumu, (determinizm tartışmasında olduğu üzere) insan iradesinin teşekkülü ve irade hürriyeti gibi birbirinden farklı daha birçok konu illiyet kavramı içerisinde tarih boyunca tartışılmıştır. Bu tartışmaların, bütün halinde bakıldığında, öz itibariyle ortak kesişim noktaları bulunsa da her birinin birbirinden çok farklı alanlara hitap ettiği ve hususi olarak farklı sorunların çözümüne yöneldiği aşikârdır. Yine öz itibariyle birbirleriyle irtibatlandırılabilir bu konuların müşahhas ele alınış biçimleri de filozofların düşüncelerinde farklı boyutlara ulaşmış ve zaman zaman illiyetin kavram düzeyindeki birliği anlam düzeyinde alabildiğine çeşitliliğe yol açmıştır. Bu çeşitlilik yalnızca felsefi boyutta kalmamış, zaman içerisinde şubeleşmenin getirdiği bütünden uzaklaşma neticesinde, ilmin konusu olarak illiyet kavramında da anlam kopmaları meydana gelmiştir. Nitekim Amerikan felsefecilerinden Charles Sanders Peirce'nin de ifade ettiği gibi, illiyet konusunda sabit kalan tek şey belki de meselenin adı olmuştur.⁵⁶

Düşünürlerin tartışmalarında zaman zaman ontolojik, epistemolojik ve anlam düzeyindeki çözümlerinin birbirleriyle örtüşükleri görülse de⁵⁷ illiyet ilişkisi kimi

⁵⁶ **Hulswit**, Menno, *From Cause to Causation A Peircean Perspective*, Kluwer, London, 2002, s. 1.

⁵⁷ **Irzik**, Gürol, "Nedensellik Kuramları-1", *Felsefe Tartışmaları*, 5. Kitap, Panorama, İstanbul, 1988, s. 84.

düşünörlere göre mantiki, kimi filozoflara göre uzlaşma dayalı (*conventional*) ve kimilerine göre ise tabii nitelikte ele alınmıştır.⁵⁸

Bu denli şümüllü bir kavram olan illiyeti her yönüyle ele almak bu incelemenin sınırlarını aştığından, illiyetin tarih içindeki serüveninin sunumunda da ceza hukukunu alakadar eden sınırlı bir perspektifle yetinmek gerekir. Bu itibarla, kısa tarihi sunumda, incelemenin genelinde olduğu gibi metafizik manada illiyet, irade teşekkülü ve hür irade problemi gibi konular hariçte tutulacaktır. Ceza hukukunun illiyete yüklediği anlamın sınırları içerisinde, illiyet düşüncesinin doğuşundan günümüze, önemli saydığımız düşünörlerin görüşlerine kısaca yer vereceğiz.

Bir hadisenin nasıl meydana geldiğinin izahında hasıl olandan hasıl edene gitmek, diğeri bir ifadeyle meydana gelen neticeden hareketle onu meydana getiren sebebi bulmaya çalışmak, insan zihninin bir temayülü olması yanında, çağlar boyunca benimsenmiş metodolojik bir kabuldür.⁵⁹ Bu sebeple illiyet düşüncesinin ortaya çıkışı, insanın kâinattaki hadiselerden (netice) yola çıkarak, bunların sebepleri hakkındaki bilgiye doğru yönelişine tekabül etmektedir.

İnsanın varlık ve hadiselere ilişkin iki tür bilgisinden söz etmek mümkündür. Birincisi sıradan gözleme dayalı bilgidir. Bu, duyuları sağlam olan her insan için tartışmaya açık olmayan bir bilgidir. Mesela, ateşe atılan odunun yanması, üzerine su döküldüğünde ateşin sönmesi, boşlukta bırakılan bir cismin yere düşmesi gibi. Söz konusu durumlarda her bir olayı gözlemleyen insan için ortada apaçık bir gerçek ve basit bir gözleme dayalı tartışmasız bir bilgi vardır. Görme duyusu sağlam olan her insan için ateş odunu yakar, su ateşi söndür ve boşlukta bırakılan bir cisim yere düşer. Ancak bu misallerde olduğu gibi sıradan gözleme dayalı her bilgi, ikinci bir bilgiyi de gündeme getirmiştir. Bu da anılan olayların hangi sebeple ve nasıl o şekilde meydana geldikleri sorusunun karşılığı olan ve gözlemlenen olayları açıklamaya yönelik, illiyet düşüncesi merkezli bilgidir. Bu bilgi türü ise tarihte hep farklı şekillerde cevaplanmıştır. İlliyet düşüncesi merkezli soruların tarih boyunca farklı cevaplanmış olması, esas

⁵⁸ **Yıldırım**, Cemal, “Bilimde Nedensellik”, Felsefe Tartışmaları, 5. Kitap, Panorama, İstanbul, 1988, s. 97.

⁵⁹ **Kutluer**, s. 120.

itibariyle bu bilgi türünün girift bir tabiata sahip olmasından ve çözümlenmesi teorik ve üst düzey tasavvurlara ihtiyaç göstermesinden kaynaklanmaktadır.⁶⁰ Zira basit gözlemden çok daha girift ve sübjektif yönlü bu düşünce faaliyeti, kişiden kişiye değişmekte ve farklı izahlarla ortaya çıkmaktadır.

Erken dönemlerden bu yana varlık ve hadiseleri nedenleri ve nasılları ile açıklama gayreti insanlarda üst düzey tasavvurlar meydana getirmiştir. Bu açıdan gözlemlenen durumu açıklamaya yönelik bir takım illetler ve illi münasebetler tahayyül edilerek bir çeşit illiyet tasavvuru ortaya çıkmıştır. Özellikle erken dönem insanların inanç dünyalarında mitolojilerin ortaya çıkmasının ve gerek sıradan gerekse de sıra dışı hadiselerin mitler vasıtasıyla açıklanmaya çalışılmasının da altında bu tasavvur vardır.⁶¹ Zira mitolojiler, tabiatları gereği temsili üst dil kullanmakta, illet ve illiyet tasavvurunu öne çıkararak varlık ve hadiseleri açıklama görevini üstlenmektedir.⁶²

B- Aristoteles

İlliyet meselesinin gerçek manada felsefenin konusu haline gelmesi, sebeplerin belirli ölçülerde tabii hale getirilerek insan aklıyla anlaşılmasına çalışıldığı Eski Yunan'da, felsefi düşüncenin kendini göstermeye başladığı ön-Sokratesçi döneme tekabül etmektedir. Nitekim bu dönemde de mitolojilerde cevapları aranan aynı sorular sorulmaktadır. Ancak bu dönemin özelliği, cevabı aranan sorulara daha akılcı yöntemlerle yaklaşılmaya başlanmasıdır.⁶³

Sokrates sonrası dönemde ise, illiyet meselesine yönelik tartışmaların, belirli bir felsefi sistem çerçevesinde ele alınıp geliştirilerek sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Sokrates'in öğrencisi Platon, değişim ve dönüşüm ile bunların altında değişmeden kalan şey nedir sorusuna cevaben, idealar kuramını merkeze alarak özgün ve etkili bir felsefi sistem oluşturmuş ve bu sistem içerisinde kendi illiyet düşüncesini

⁶⁰ Aydın, Hasan, Eski Yunan'dan İslam'ın Klasik Çağına Neden Kavramı ve Nedensellik Sorunu, 1. Baskı, Bilim ve Gelecek, İstanbul, 2009, s. 15-16.

⁶¹ Hulswit, s. 2.

⁶² Aydın, s. 16.

⁶³ Aydın, s. 20-22.

ortaya koymuştur.⁶⁴ Bu açıdan belki de Platon'u illiyet ilkesini ifade eden ilk filozof olarak zikretmek gerekir.⁶⁵

Platon'a göre “Hiçbir şey sebepsiz olmayacağından; var olan ve değişen her şey, bir takım sebepler sayesinde/aracılığıyla olmak zorundadır.”⁶⁶ İdealler öncesiz ve sonrasız olduklarından illi bir izaha ihtiyaçları yoktur. Fakat organizmalar ve cisimleri içeren görünüşler dünyası, sürekli değişmektedir ve bu sebepten değişimin ilkelerine ihtiyaç duyarlar. Cisimler ve organizmalar ideaların eksik birer kopyaları olduklarından ve kendi kendilerine kifayet etmediklerinden, var olmaları için bir sebebe ihtiyaç duyarlar.⁶⁷

Platon, illiyet konusundaki açıklamalarında suri illetin (*formal causes*) önemini vurgulamaktadır. Zira ona göre, sırf bir görünümünden ibaret olan başlı başına her bir olgunun değişmez bir şekli olmadıkça hiçbir şey var olamaz.⁶⁸

Platon'un öğrencisi Aristoteles ise illiyet meselesinde Eski Yunan'da dönüm noktası olmuştur. Madde-suret esasına dayanan felsefi sistemi içerisinde, hem Platon'un idealar kuramını ciddi şekilde eleştirmiş hem epistemolojik açıdan illet ve illiyet kavramlarını irdelemiştir.⁶⁹ Platon'un yaklaşımını oldukça tek taraflı bulan Aristoteles, kendisinin değişim ve hareketin kaynağı olarak ifade ettiği fail illetlerin Platon tarafından suretler olarak ifade edildiğini ileri sürmüştür.⁷⁰

Aristoteles, epistemolojik açıdan bilgiye ulaşmada büyük bir işlev yüklediği illiyeti, ontolojik bir temelde de değerlendirmekte ve hem Batı Hıristiyan dünyasında

⁶⁴ Aydın, s. 35-36.

⁶⁵ Hulswit, s. 2.

⁶⁶ Plato, “Timaeus”, (Çev.: Donald J. Zeyl), Complete Works, Ed.: John M. Cooper, Hackett, Cambridge, 1997, s. 1234; Hulswit, s. 2; Aydın, s. 36.

⁶⁷ Aydın, s. 36.

⁶⁸ Hulswit, s. 2; Aydın ise, Alfred Weber'e atıfla, Platon'un illiyete ilişkin tüm açıklamalarını “gai illiyet”e tahsis ettiği fikrindedir (Aydın, s. 38).

⁶⁹ Aydın, s. 40.

⁷⁰ Hulswit, s. 2.

hem de Doğu İslam dünyasında çok etkili olan dört illet kuramından söz etmektedir.⁷¹
Bunlar maddi illet, suri illet, fail illet ve gai illettir.⁷²

Maddi illet, bir cismin kendisinden meydana geldiği ve onda mündemiç olduğu şeydir. Bir diğer ifade ile yapıldığı madde, malzemedir. Bir insan heykeli için, heykelin yapıldığı bronz, tunç, kil gibi maddeler onun maddi illettir.

Suri illet, cismin ne olduğunun tanımı, ilk örneği, modeli, maddi illetin bürüneceği biçimdir. Bir insan heykeli için insan biçimi, hayvan heykeli için hayvan biçimi, o heykelin suri illettir.

Fail illet, değişmenin ya da durağanlığın ilk başlangıcının kaynağıdır. Yani yapan, değiştiren durdurandır. Bir insan heykeli için, o heykeli yontan heykeltıraş onun fail illettir.

Gai illet, bir faaliyetin gayesi, bir şeyin yapılış amacıdır. Bir insan heykeli için, o heykelin ne için yapıldığı sorusunun cevabı onun gai illettir.

Aristoteles'in bu dörtlü sınıflandırmasından yalnızca fail illet modern çağdaki illet anlayışımızla ve hukuktaki illet kavramı ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte Aristoteles'in illeti tanımlayışı her halükarda günümüz illiyet anlayışından iki veçhesi ile oldukça farklıdır. Birincisi, Aristoteles'in illet anlayışı, birbirini müteselsilen takip eden olaylardan değil, özellikle suri illet ile bağlantılı olarak, maddi illetin izin verdiği ölçüde şekil değiştiren suretlerden ibarettir. Bu ise günümüz pozitivist ontolojisinden oldukça farklı bir ontolojiye işaret eder. İkincisi ise, Aristoteles'in fail illet ile netice arasında mecburi bir ilişki, bir determinizm öngörüp görmediği gayet tartışmalıdır.⁷³ Netice itibarıyla illiyet tartışmalarında önemli bir etkisi olsa da Aristoteles'in ontolojisinin ve illiyet anlayışının bugünkü illiyet anlayışımızdan oldukça uzak olduğu görülmektedir.

⁷¹ Aydın, s. 40.

⁷² Aristoteles, Fizik, (Çev: Saffet Babür), 2. Baskı, YKY, İstanbul, 2001, s. 61, 63; Çankı, s. 339; Balkanlı, s. 20.

⁷³ Hulswit, s. 4-5.

C- René Descartes

Modern bilimin ortaya çıkışıyla, illiyet algısının radikal bir dönüşüme uğradığını söylemek yanlış olmaz. Ampirik olguların gözlemlenmesine ve deneysel metodun gelişmesine bağlı olarak illiyet düşüncesi de klasik dönemdekinden son derece farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın neticesinde illiyet anlayışında gai ve suri illet tamamıyla reddedilerek, illiyet fail illete indirgenmiştir. Modern dönemde illiyet kavramının aldığı yeni muhtevayı üç maddede özetlemek mümkündür:⁷⁴

- i. İlliyet sadece ve sadece zincirleme etki-tepki mekanizmaları ile alakalıdır.
- ii. İlliyet determinizmi gerektirir.
- iii. Fail illetler değişimi ya da oluşumu bilfiil gerçekleştirmezler, sadece bir etki-tepki zincirinin halkaları olarak işlev görürler.

Ancak belirtmek gerekir ki modern illiyet anlayışını sadece modern bilim ile açıklamak süreci basite indirgemek olacaktır. Mesela, her ne kadar bilimsel temelli bir düşünce olarak görülse de determinizm düşüncesi bilimsel değil, aksine teolojik bir esasa dayanır. Nitekim düşünürlerin ekserisi tanrının her şeyi bilir (*omniscience*) ve her şeye gücü yeter (*omnipotence*) olmasının ancak determinizm ile açıklanabileceğini düşündüklerinden determinizme sistemlerinde yer vermişlerdir.⁷⁵

Bilimin olduğu gibi modern illiyet kavramının ortaya çıkmasında da en etkili isim olan Descartes, nesnelere nasıl olup da bir biçimden öbürüne geçebildiğini sorarak Aristo'cu geleneğin en büyük açığına işaret etmiştir.⁷⁶ Bu sorusundan hareketle illetin bir şey ya da bir biçim olmadığını, illetin bir tür hareket kanunu olduğunu iddia etmiştir. Böylece ortaçağ Hristiyan düşüncesindeki ikincil fail illeti, doğal kanunlarla ikame eden Descartes, ayrıca bu illiyet ilişkisinin tanrının iradesinin edilgen bir aracı olduğunu iddia etmiştir.⁷⁷

⁷⁴ Hulswit, s. 15.

⁷⁵ Hulswit, s. 16.

⁷⁶ Hulswit, s. 17.

⁷⁷ Hulswit, s. 19.

Descartes'e göre bir şeyin meydana gelmesini sağlayan, onun oluşum sürecini harekete geçiren şeydir.⁷⁸ Olup biten her şeyin bir sebebi vardır. Sebepsiz hiçbir şeyin olmayacağı düşüncesi, insan zihninin doğuştan gelen en açık düşüncelerinden biridir (*idea innata*).⁷⁹ Kendiliğinden bir kuvveti haiz olmayan cisim, dışardan bir etki altında kalmadıkça içinde bulunduğu durumu (kendiliğinden) değiştiremez. Bir cisim hareket durumunu bir başka cisme doğrudan doğruya temas ederek değiştirebilir. Buradan anlaşılıyor ki Descartes in doğası baştanbaşa mekaniktir.⁸⁰

D- David Hume

Bir ampirist filozof olarak Hume, bilginin kaynağı olarak deney ve gözlemi, bir diğer ifadeyle, izlenimleri esas almış ve epistemolojisini bunun üzerine inşa etmiştir. İlliyet anlayışı ile ilgili düşünceleri, onun bilgi edinme sorununun çözümüne nasıl yaklaştığı ile birebir ilişkili olduğundan, onun epistemolojisinin temelini ortaya koyduğu illiyet teorisi oluşturmaktadır.⁸¹ Hume, sebep ve sonuç olarak tanımlanan iki olgu arasındaki illi ilişkinin bilgisinin ve bu bilginin niteliğinin zihnimizde nasıl meydana geldiği sorununun çözümüne odaklanarak, illiyeti ontolojik değil epistemolojik bir problem haline getirmiştir.⁸²

Hume, sebep ve sonuç arasındaki bağlantı (illiyet) fikrini, izlenimi olmayan bir düşünce olamayacağı epistemolojik kabulünü esas alarak incelemeye koyulur.⁸³ Akıl veya mantık hiçbir zaman iki hadise arasındaki bağlantıyı gösteremez.⁸⁴ Bu itibarla illiyet *a priori* bir algı değildir.⁸⁵ Ayrıca gözlem yolu ile de (tikel bir durumda) iki hadise arasındaki bağlantının tespiti mümkün değildir. İlliyet, bizim ne bizatihi gözlemlediğimiz ne de zamanla gözlemlenebilecek bir olgudur. Isıtılan bir buzun erimeye başladığını gözlemleyebiliriz. Ancak bu ikisi arasındaki etkileşimi

⁷⁸ **Alquié**, Ferdinand, "Descartes'tan Kant'a Kadar Nedensellik Düşüncesi", (Terc.: Tülin Bumin), Seminer Felsefe, S.: 7, EÜEFY., İzmir, 1990, s. 60.

⁷⁹ **Gökberk**, Macit, Felsefe Tarihi, 17. Baskı, Remzi, İstanbul, 2007, s. 239.

⁸⁰ **Gökberk**, s. 239.

⁸¹ **Çelebi**, Emin, David Hume'da Nedensellik Bağlamında Ahlak ve Hürriyet Problemi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2008, s. 30.

⁸² **Alquié**, s. 65.

⁸³ **Çelebi**, s. 41.

⁸⁴ **Alquié**, s. 66.

⁸⁵ **Hulswit**, s. 32.

gözlemlememiz mümkün değildir. Gördüğümüz tek şey, ikinci erime olayının birinci ısıtma olayı tarafından takip edildiğidir. Ancak bu ikisi arasında gözlemleyebileceğimiz üçüncü bir şey, yani illiyet yoktur.⁸⁶

Hume, illiyet fikrinin oluşumunu dört aşamalı olarak açıklamıştır:⁸⁷

- i. Sebep ile sonuç arasındaki ilişkiye baktığımızda, ilkin bunların bir arada ve bitişik olduğu görülmektedir. İkinci olarak ise, sebebin sonuca göre önceliği, sebeple sonuç arasındaki ardışıklık görülür. Ancak bu iki izlenimin zihinde illiyet düşüncesini hâsıl etmeye yetmeyeceği açıktır. Zira bu iki durumun yapısında illiyete ilişkin ontolojik bir nitelik görünmemektedir. Diğer bir ifadeyle, bitişik ve birbiri ardına gelen ve öncekine sebep sonrakine ise sonuç dediğimiz (tikel bir durumda) iki olgunun gözlemlenmesi bize illiyet olarak ifade ettiğimiz aradaki ilişki hakkında bir bilgi vermez ve illiyete ilişkin inancın varlığı için yeterli olmaz.
- ii. Bitişiklik ve ardışıklık tekrar eden birçok hadisede müşahade edilmedikçe herhangi bir sebep ve sonuç arasında illiyet ilişkisi kurmak mümkün olmayacağından, ancak bu iki durumun, benzer şekilde ve tekrarlanarak, sayısız kere gözlenmesi gerekir. Bu halde tikel durumların sayısız kere tekrar etmesi söz konusudur.
- iii. Bitişik ve ardışık tikel durumların sayısız kere tekrarının gözlemlenmesi ile zihinde bir alışkanlık meydana gelecektir. Bu alışkanlık, her tikel durumda olduğu gibi, belirli bir sebebin varlığı halinde belirli bir neticenin doğduğuna ilişkindir. Tekrar eden durumların sıklığı ölçüsünde ise zihnimize oluşan kanaat veya alışkanlık kuvvetlenecek ve zamanla bir kurallaşma söz konusu olacaktır.

⁸⁶ Cevizci, Ahmet, Felsefe Tarihi, 2. Baskı, Say, İstanbul, 2010, s. 625-626; Çelebi, s. 38.

⁸⁷ Çelebi, s. 42-45, 51, 55; Cevizci, s. 625-626; Hulswit, s. 31-32.

- iv. Oluşan alışkanlık ve kurallaşma ise kaçınılmaz olarak zorunluluk fikrini meydana getirmektedir.

Hume, illiyetin kendi içinde temellenmiş olup olmadığını ya da mahiyetini sorgulamamakta, bizim neden illiyetin varlığına inandığımızı açıklamaktadır. O'na göre illiyet adına gözlemediğimiz, birinden diğerine geçen bir güç değildir. Zira izlenimlerimizde asla etkin bir güç verisiyle karşılaşmamaktayız.⁸⁸ Bizim bütün bilgimiz illiyet süreci olarak algıladığımız dış dünyada meydana gelen değişikliğin gözlenmesinden ibarettir.

Hume'a göre, vuku bulan her olayın, onu meydana getiren zorunlu bir sebebi vardır.⁸⁹ Her ne kadar O da, her olgunun zorunlu bir sebebi olduğunda hemfikir ise de, bu kabulün güvenilirliği ne sezgiden ne de herhangi bir şekilde ispatlamadan kaynaklanmaktadır. Aksine bu kabul zihnin bir temayülü olarak ortaya çıkar.⁹⁰

İlliyet varsayımının bir olasılık, gittikçe yarı kesinlik ve daha ötesinde de kesinlik arz etmesi için tecrübenin onu üst üste ve defalarca tekrarlaması gerekir. İlk defa ortaya çıkan ya da çok ender yinelenen durumlar hakkında bir illiyet ilişkisinden söz edilemez.⁹¹ Bu ise Hume'un illiyet anlayışının hukuktaki illiyet anlayışı açısından bir sakıncasını göstermektedir. İlk defa ya da ender karşılaşılan hadiselerde illiyetin varlığı kabul edilemez ve böyle bir durumda kişinin mesul tutulması söz konusu olamaz.

Hume, tikel durumlardan tümel yargılara ulaşmakta ve illiyetin bir çeşit genellemenin ürünü olduğunu göstermektedir. O'nun bu analizi büyük yankı yaratmış ve kendinden sonrakileri etkilemiştir. Ancak bu analizin ciddi bir eksikliği, O'nun hukukçuların karşılaştığı en büyük problemlerin çözümünde sessiz kalmasıdır. Zira Hume, bir neticenin sebepleri tespit edilirken, neticeyi önceleyen olguların sebep mi,

⁸⁸ Alquié, s. 66.

⁸⁹ Hulswit, s. 31.

⁹⁰ Alquié, s. 66.

⁹¹ Hulswit, s. 32; Alquié, s. 67.

yoksa sadece bir şart mı veya neticenin meydana geldiği mekanın bir parçası ya da etkenlerden bir tanesi mi olduğu konusunda bir şey söylememektedir.⁹²

E- Immanuel Kant

Kant da, Hume'da olduğu gibi illiyet meselesini epistemolojik bir sorun olarak ele almıştır. Hume, bilginin kaynağı olarak deney ve gözlemi (izlenimleri) esas almış ve epistemolojisini bunun üzerine inşa etmişken, Kant, bu noktada Hume'dan ayrılır ve izlenimlerin tek başına bilginin kaynağı olamayacağını söyler.

Bilginin deneyimle başladığı konusunda ampirist düşünürlerle hemfikir olmakla beraber, bilginin hammaddesi olan deney ve gözlemden edinilen verilerle bilgi sürecine girilebileceğini söyleyen Kant, bilgi sürecinde aklın kendi kaynaklarından *a priori* birtakım unsurları temin ettiği düşüncesindedir.⁹³ Nitekim, bilginin deneyimden başlaması, bilgilerimizin tümüyle deneyimlerden teşekkül ettiği sonucunu vermez. Hatta denilebilir ki, deneyim bilgilerimizin kendisi bile, izlenimler yoluyla edindiğimiz veriler ile bilgi yetimizin kendi içerisinden sağladıklarının bir bileşimidir.⁹⁴

Kant'ın illiyet düşüncesindeki gayesi, felsefesinin büyük bir kısmında olduğu gibi, Hume gibi daha şüpheli ampiristlere karşı modern bilimin temeli olduğunu düşündüğü akli savunmaktır. Newton fiziğinden ve bilimin açıklayıcı gücünden ziyadesiyle etkilenen Kant, bu yüzden illiyetin sonradan edinilen bir alışkanlık değil aklın *a priori* bir kategorisi olduğunu iddia eder. İlliyetin ispat edilmesi gerekmez. Zaman ve mekan kavramları gibi *a priori* bir kategori olarak akılda baştan itibaren mevcuttur. İlliyet tecrübenin mümkün kılıcı bir ön şarttır ve onsuz tecrübe düşünülemez.⁹⁵

⁹² **Hart, H. L. A.-Honoré, Tony, Causation in the Law, 2. Edition, Oxford, New York, 2002, s. 11.**

⁹³ **Cevizci, s. 711.**

⁹⁴ **Eldere, Serap, Hume ve Kant'ta Nedensellik, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2008, s. 57.**

⁹⁵ **Hulswit, s. 35.**

İlliyet, insan zihnine hakim olan bir ilkedir ve bunu öğrenmeye gerek de yoktur. Zira insan doğasında deneyim öncesi bulunan⁹⁶ ve doğuştan gelen bir bilgidir.

Kant'ın illiyetle ilgili düşüncesini beş madde halinde özetleyebiliriz:⁹⁷

- i. Her neticenin bir illeti vardır.
- ii. İlet neticeden daha önce gelir ve aralarında ardışıklık söz konusudur.
- iii. Netice illetten kaçınılmaz olarak neşet eder ve aralarında bir zorunluluk ilişkisi vardır.
- iv. İlet ile netice arasındaki ilişki mutlak ve evrenseldir.
- v. Biz bu ilişkiyi tecrübe aracılığıyla değil, *a priori* olarak biliriz.

Böylece Kant, illiyeti aklın bir kanunu olarak konumlandırarak modern bilimin temeli olabilecek bir düşünceye vardırmıştır. Hususiyle doğa bilimlerinde olmak üzere, günümüzde de zımni de olsa üzerinde ittifak edilen bir illiyet anlayışı varsa, bunun Kant'ın anlayışına çok yakın olduğunu iddia etmek yanlış olmaz.⁹⁸

F- John Stuart Mill

Mill, illiyet konusundaki düşüncelerinde Hume'a yakın bir duruş sergiler. İlliyetin deneyim yolu ile bilinebileceğinde ve illiyetin evrenselliğini dayandırdığı illet ile neticenin birbirini takip eden ardışık iki olgu olduğunda⁹⁹ Hume ile hemfikirdir. Bununla birlikte Mill, illiyet konusunda birçok önemli yeni noktaya da temas eder.

Hume, illiyetin gerekliliğinin maddenin doğasında mündemiç olan bir şey olmadığını, izlenimlerimizin benzerlik ve tekerrürle alışkanlık haline getirdiği psikolojik bir zorunluluk olduğunu söylemiştir. Bu düşünce, Mill aracılığıyla modern dünyaya şekil değiştirerek sirayet etmiştir. Mill'in düşüncesinde söz konusu zorunluluk,

⁹⁶ Aydın, s. 17.

⁹⁷ Hulswit, s. 39; Eldere, s. 87-88.

⁹⁸ Hulswit, s. 39.

⁹⁹ Hasırcı, Nazım, John Stuart Mill'in Tüme Varım Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 116.

psikolojik bir zorunluluk olmaktan çıkmış, kuramlar ve bilimsel önermeler aracılığıyla ortaya çıkan mantıki bir zorunluluk haline gelmiştir.¹⁰⁰

Hume ve illiyeti *lineer* ve sabit bir etkiler silsilesi olarak alan diğer filozoflar, doğada gerçekleşenden çok daha basit bir illiyet düşüncesi taşırlar. Hume, büyük ihtimalle kullandığı terminoloji tarafından çeldirildiğinden, illiyeti hep iki olay arasında düşünürken, Mill, bir olayın illeti olarak gördüğümüz şeyin aslında kısmi bir illet olduğunu hatırlatır. Netice ile ona takaddüm eden bir olgu arasında değişmez ardışık bir ilişkinin olması çok nadir bir durumdur. Genellikle birkaç mütekaddim olgunun bir araya getirdiği bütün ile netice arasında değişmez ve kaçınılmaz bir zincir vardır. Netice bütün bu olguların bir araya gelmesiyle oluşur. Bu gibi hallerde neticenin meydana gelmesi için zorunlu olan bu olguların her biri “şart” olarak isimlendirilir. Gerçekten de bir olayın gerçekleşmesi, müspet ve menfi birçok şartın bir araya gelmesini gerektirirken, biz bunlar arasından birine dikkat çeker ve onu illet olarak adlandırırız. Genellikle de bu seçtiğimiz illet, olaydan hemen önce gerçekleşen son şart ve de yüzeysel bir bakışla olaydaki rolü bize en büyük görünen şarttır. Günlük hayatta illet dediğimiz şey budur. Hâlbuki bir olayın gerçekleşmesi için birçok şartın bir araya gelmesi gerekir. Bu yüzden günlük hayattaki illiyet algısı yanıltıcıdır. Felsefi olarak birçok olaydan birini seçip onu illet olarak göstermemizin geçerli bir dayanağı yoktur.¹⁰¹

Mill daha da ileri giderek, bir netice için tek bir şartlar kümesi olmadığını, aynı türden bir neticeyi meydana getirebilecek farklı illetler (şart kümeleri) olabileceğini de söyler. Bunu illetlerin çoğulluğu olarak adlandırır (*plurality of causes*). Mesela, her biri şartlar kümesi olan birçok illetin bir kimsenin ölümüne ya da yaralanmasına sebep olması mümkündür. Hemen belirtelim ki, bu durumun illetlerin karmaşıklığı (*complexity of causes*) ile karıştırılmaması gerekir. İletlerin karmaşıklığında yine her biri şartlar bütünü olan birbirinden farklı iki illet söz konusudur. Ancak bu iki illet, bir tek neticenin meydana gelmesinde fonksiyonlarını birlikte icra etmektedirler.¹⁰²

¹⁰⁰ Hart-Honoré, s. 15.

¹⁰¹ Hulswit, s. 40; Hart-Honoré, s. 17; Hasırcı, s. 117.

¹⁰² Hart-Honoré, s. 19.

Mill'in illetlerin karmaşıklığı konusu, hukukçular tarafından iyi bilinen ve “sebeplerin içtimai” olarak adlandırdıkları bir durum olmakla beraber, illetlerin çoğulluğu konusu hukukçular tarafından, göz ardı edilen bir husustur. Basit bir misal üzerinden açıklamak gerekirse; yan yana fail durumundaki F1, F2 ve F3 tarafından yemeğine ayrı ayrı zehir katılarak ya da aynı anda kurşunlanarak öldürülen M'nin ölüm neticesinde faillerin fiilleri, her biri şartlar bütünü olan farklı farklı illetlerdir. Mill'in tanımlamasına göre bu olaylarda illetlerin karmaşıklığı söz konusudur. Doğrudan doğruya tek başına fail durumundaki F1, M'yi öldürmek istemektedir. F1'in bu ölüm neticesini, birinci ihtimalde, yasadışı yollarla silah temin eden bir kimseden aldığı silahla, ikinci ihtimalde zirai ilaçlar satan bir dükkândan aldığı ve öldürücü nitelikte bir maddeyle ya da üçüncü ihtimalde, kendisine doğum gününde hediye edilen bir İsviçre çakısıyla gerçekleştirebilir. Bu hallerde her biri farklı farklı şartlar bütünü olan illetler failin arzuladığı neticeyi gerçekleştirmektedir ve Mill'in tanımlamasına göre, illetlerin çoğulluğu söz konusudur.

III- CEZA HUKUKUNDA FİİL, CEZA HUKUKUNDA NETİCE, ZARAR ve TEHLİKE SUÇLARI ve CEZA HUKUKUNDA İLLİYET

A- Genel Olarak

İlliyetin, biri illet ve diğeri mâlûl olan, iki tabii hadise arasındaki sebep-sonuç ilişkisi olduğuna değinilmişti. Genel bir kavram olan illiyetin ceza hukukuna bakan yönü, aralarında sebep-sonuç bağlantısı teşkil ettiği iki şeyden birinin fiil (illet), diğersinin ise netice (mâlûl) olması ve fiil ile neticenin arasındaki illiyetin, söz konusu neticeden failin mesul tutulmasında bir mesuliyet koşulu teşkil etmesidir. Bu haliyle ceza hukukunda illiyet, fiil ile netice arasındaki sebep-sonuç bağlantısını ifade eden bir mesuliyet koşuludur.¹⁰³ İki şey arasındaki sebep-sonuç bağının incelenmesinde, aralarında bağlantı olduğu ya da olması gerektiği ittihaz edilen hususların, konumuz itibariyle fiil ile neticenin, yine ceza hukukunda ne manaya geldiğinin ve hususiyetlerinin ne olduğunun incelenmesi gerekir. Zira bir bağlantı, bağlananlardan ya da bir diğere ifadeyle bağladıklarından tecrit edilmek suretiyle ele alınamaz. Bu itibarla

¹⁰³ Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 173.

illiyet konusunu incelemeye geçmeden evvel, kısaca ceza hukukunda fiil ve yine ceza hukukunda netice kavramlarının ele alınması gerekir.

O halde öncelikle ceza hukukuna bakan yönüyle fiilin ne olduğunu ve hususiyetlerini incelemek ve hemen akabinde netice bahsini ele almak, ceza hukukunda illiyet konusunu incelemeye ise, fiil ve netice kavramlarının değerlendirilmesinden sonra başlamak doğru bir yaklaşım olacaktır.

B- Ceza Hukukunda Fiil

1- Genel Olarak

Toplum düzeninin mevcudiyeti ve devamlılığı bir kısım hukuki değerlerin korunmasına bağlıdır. Söz konusu hukuki değerlerin korunması amacıyla ortaya çıkan davranış normlarının ihlali genel olarak haksızlık teşkil eder. Davranış normlarının ceza normu şeklinde ortaya çıktığı hallerde ise bu normların ihlali aynı zamanda suç olarak nitelenen bir haksızlığa vücut verir. Bu bakımdan suçu, ceza normunca yasaklanan,¹⁰⁴ toplum düzeninin mevcudiyeti ve devamlılığı açısından korunması gereken hukuki değerlerin ihlali biçiminde ortaya çıkan bir haksızlık olarak tanımlamak mümkündür. Suç, aynı zamanda haksızlık teşkil eden bir fiildir.¹⁰⁵ Hukuki değerlerin korunmasını amaçlayan davranış normları ve bu kapsamda ceza normu ancak bir fiilin işlenmesiyle ihlal edilebilir.¹⁰⁶ Bir suçun işlendiğinden bahsedebilmenin ilk ve en önemli koşulu bir fiilin mevcudiyetidir.¹⁰⁷ Bu esas ifade etmek sadedinde fiilsiz suç olmaz denmiştir (*nullum crimen sine actione*).¹⁰⁸ Fiil yoksa ceza mesuliyetinin tayininde gerekli olan sair şartların varlığını araştırmaya gerek yoktur.¹⁰⁹ Suç işlediği şüphesi altında bulunan kimse hakkındaki yürütülen ceza muhakemesi, daha ceza hukuku anlamında bir fiilin

¹⁰⁴ **Keyman**, Selâhattin, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, AÜHFD, C.: 40, S.: 1-4, Ankara, 1989, s. 130.

¹⁰⁵ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 156-157, 33.

¹⁰⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 75.

¹⁰⁷ **Maiwald**, Manfred, “İcrai ve İhmali Davranış-Bir Başkası İçin Hareket Etmek”, (Terc.: Cumhuriyet Şahin), Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1998, s. 162; **Dönmezer-Erman**, s. 366; **Koca-Üzülmez**, s. 80; **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 91.

¹⁰⁸ **Dönmezer-Erman**, s. 366; **Hafizoğulları**, Zeki-Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2. Baskı, US-A, Ankara, 2010, s. 193.

¹⁰⁹ **Maiwald**, s. 161; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 236.

mevcut olmadığının tespitiyle son bulacaktır. Aynı şekilde hukukça önem atfedilen bir neticenin hâsıl olduğu hallerde, kişinin davranışı ile gerçekleşen netice arasında illiyetin mevcudiyeti değerlendirilmeden önce, söz konusu davranışın fiil teşkil edip etmediği karara bağlanmalıdır. Şayet kişinin davranışı fiil teşkil etmiyorsa, sadece neticeye sebep olma ceza sorumluluğunun konusunu teşkil etmez. Bu husus ceza hukukunun fiil ceza hukuku olarak nitelendirilmesinin tabii bir sonucudur. Ayrıca fiil, netice ile birlikte illiyetin konusunu ve iki veçhesinden birini teşkil ettiğinden inceleme konumuz bakımından da hususi bir önemi haizdir.

Fiilin ceza hukuku ve hususiyle illiyet konusundaki önemi, fiil kavramının neyi ifade ettiği ve hangi davranışların fiil hangilerinin fiil olmayan olduğunun belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan fiil bahsinin kısa da olsa incelenmesi gerekir.

Fiil kavramı doktrinde farklı şekillerde anlaşılmaktadır. Bir görüşe göre fiil, hareket, netice ve bu ikisi arasındaki illiyetten müteşekkildir. Diğer bir görüşe göre ise fiil, netice ve illiyeti ihtiva etmeyen, incelenecek hususiyetleri haiz olmak kaydıyla, hareketle eş anlamlı olarak kullanılan bir kavramdır. Bu görüş farklılığının sebebini, görüş sahibi müelliflerin esas aldıkları fiil teorisi oluşturmaktadır. Gerçekten de 19. yüzyıl Kıta Avrupası ceza hukukuna hâkim olan ve hukuki müesseselerin izahında illiyet kavramını esas alan klasik suç teorisinden¹¹⁰ etkilenen illi (tabii) hareket teorisi, fiili, dış dünyada bir değişikliğe sebep olan yahut böyle bir değişikliğe mani olmayan iradi insan davranışı olarak tanımlamaktadır.¹¹¹ Buna göre fiilin esasını, “iradilik” ve “illiyet” olmak üzere iki ontolojik kategori oluşturmaktadır.¹¹² Teoriye göre iradenin muhtevası ve neyin istendiği, bir başka ifadeyle gaye (amaç) önemli değildir.¹¹³ Gaye,

¹¹⁰ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 141.

¹¹¹ **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 92; **Özbek**, Veli özer-**Kanbur**, M. Nihat-**Doğan**, Koray-**Bacaksız**, Pınar-**Tepe**, İlker, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 3. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012, s. 203.

¹¹² **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 144; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 245; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 203.

¹¹³ **Kunter**, Nurullah, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi (Hareket-Netice-Sebebiyet Alakası), İÜHFY. No.: 130, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954, s. 45; **Önder**, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, C.: II-III, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 1992, s. 23.

hareketi değil kusurluluğu ilgilendirir.¹¹⁴ Gaye unsurunu ihtiva etmeyen irade ve illiyeti esas alan bu teoriye göre, irade ile aralarında illiyet bulunan hareket fiile dâhil olduğu gibi, yine hareketin sebep olduğu, hareketle arasında illiyet bulunan dış dünyadaki diğer değişiklikler (neticeler) de fiile dâhildir. Kısaca ifade etmek gerekirse, irade ile arasında illiyet bulunan tüm değişiklikler (hareket-netice) fiil içinde mütalaa edilmektedir.¹¹⁵ Hukukumuzda çok sayıda müellif, illi hareket teorisinin fiil telakkisini benimsemekte ve fiili, hareket, netice ve bu ikisi arasındaki illiyetten müteşekkil kabul etmektedir.¹¹⁶

İlli hareket teorisinin salt iradenin varlığını yeterli gören ve iradenin yöneldiği gayeyi önemsemeyen anlayışına¹¹⁷ en önemli eleştiriler gai (amaççı-final) hareket teorisi tarafından yöneltilmiştir. Buna göre, illi hareket teorisinin fiili gayesiz bir iradilikle sınırlamaya çalışması doğru değildir. Zira fiil kör bir irade tarafından harekete geçirilen salt illi etkileşimden ibaret değildir. Aksine fiil, hareketin illi seride yaratacağı değişiklikleri gören ve belirli bir gaye istikametinde bu illi seriyi yönlendiren gai iradenin hareketidir.¹¹⁸ Bu halde gaye, iradenin muhtevasını teşkil etmektedir.¹¹⁹ Nitekim tabiattaki illiyet prensiplere belirli bir gayeye matuf olarak egemen olabilmek,

¹¹⁴ **Keyman**, Selâhattin, “Suç Genel Teorisinin İki Temel Sorunu: Genel ve Soyut Hareket Kavramı-Suçun İncelenmesinde Tekçi ve Tahlilci Yöntemler”, Prof. Dr. Fadıl H. Sur’un Anısına Armağan, AÜSBFY. No.: 522, Ankara, 1983, s. 436; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 23.

¹¹⁵ **Keyman**, “Suç Genel Teorisinin İki Temel Sorunu”, s. 436; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 45; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 203.

¹¹⁶ Bkz. **Alacakaptan**, Uğur, Suçun Unsurları, 1. Baskı, AÜHFY. No.: 263, Ankara, 1970, s. 56-57; **Kunter**, Nurullah, “Hukuk Umumi Nazariyesinde “Fiil” ve Bir Suç Unsuru Olarak “Netice””, Medeni Hukuk Ordinaryüs Profesörü A. Samim Gönensay’a Armağan, İÜHF., İstanbul, 1955, s. 197-198; **Dönmezer-Erman**, s. 369; **Yüce**, Turhan Tufan, Ceza Hukuku Dersleri, C.: 1, Şafak, Manisa, 1982, s. 198; **Erem**, Faruk-**Danışman**, Ahmet-**Artuk**, Mehmet Emin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Seçkin, Ankara, 1997, s. 253; **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 194; **İçel**, Kayıhan-**Evik**, A. Hakan, İçel-Ceza Hukuku Genel Hükümler 2. Kitap, 4. Baskı, Beta, 2007, s. 44; **Soyaslan**, Doğan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Yetkin, Ankara, 2012, s. 256; **Öztürk**, Bahri-**Erdem**, Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 12. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012, s. 165; **Demirbaş**, s. 207; **Toroslu**, Nevzat, Ceza Hukuku Genel Kısım, 17. Baskı, Savaş, Ankara, 2012, s. 125, 343; **Hakeri**, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Adalet, Ankara, 2013, s. 132; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 199. Yargıtay’ın da bazı kararlarda bu görüşü benimsediği görülmektedir. “eylem kavramının doğal olarak hareket ve sonuç ile nedensellik bağından oluştuğu,” Y. 4. CD. 23.10.1990 5316/5311 (**Legalbank İçtihat Bankası**); “Fiil, suçun maddi unsurudur. İçinde hareket, netice ve hareketle netice arasındaki nedensellik bağımlıdır.” Y. CGK. 06.07.2010 8-51/162 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

¹¹⁷ **Koca-Üzülmez**, s. 83.

¹¹⁸ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 45; **Öztürk-Erdem**, s. 166.

¹¹⁹ **Keyman**, “Suç Genel Teorisinin İki Temel Sorunu”, s. 437.

sadece insan iradesine has bir hususiyettir. Fiilin temel esasını da bu hususiyet oluşturur. Bu itibarla fiil ancak şuurlu olarak ve belirli bir gaye istihdaf edilerek gerçekleştirilen hareket olabilir.¹²⁰ Gai hareket teorisine göre, kasıtlı suçlarda gaye bizzat kasta tekabül etmektedir.¹²¹ Nitekim bu suçlarda irade, kanuni tipte yasaklanan neticeye yöneliktir. Taksirli suçlarda ise durum farklıdır. Bu suçlarda gaye, kişinin taksiri münasebetiyle öngöremediği yahut öngörmekle beraber istemediği ve kanuni tipte yasaklanan neticeye değil, ondan başka, hukuken önem atfedilmeyen (tipiklikte yer almayan) bir neticeye yöneliktir.¹²² Belirli bir gayeye yönelen irade telakkisiyle hareket (fiil) ve netice, kör bir iradenin illi iki sonucu olmak yerine, kendisiyle illi serilere hâkim olunan ve illi seriye hâkimiyetle kendisine yönelinen (gerçekleştirilen) bağımsız iki değer (unsur) olarak ortaya çıkar. Nitekim fiil, netice ve dolayısıyla da illiyet, bağımsız birer maddi unsur olarak değerlendirilmektedir.¹²³

İlliyetin maddi unsurlar içinde bağımsız bir unsur olarak mütalaa edilmesi ile fiilin bir alt unsuru olarak mütalaa edilmesi arasında illiyetin ceza hukukundaki önemi veya tayini bakımından bir fark bulunmamaktadır. Ancak ceza hukukundaki pratik faydası ve esas aldığımız gai hareket teorisine uygunluğu bakımından illiyet, maddi unsurlar içerisinde mütalaa edilerek incelenecektir.

¹²⁰ **Keyman**, “Suç Genel Teorisinin İki Temel Sorunu”, s. 438; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 150; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 26.

¹²¹ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 26; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 150. Gayenin kasta tekabül etmesi ve aynı zamanda iradenin muhtevasını oluşturması, kastı kusurluluğun bir unsuru ya da nev’i olarak değil, hareketin bir unsuru haline getirmiştir (**Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 144; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 45-46). Manevi unsurlar ile kusurluluğu birbirinden ayıran ve manevi unsurlar suçun bir unsuru iken kusurluluğu suçun unsuru olarak kabul etmeyen müellifler (**Koca-Üzülmez**, s. 269 vd.; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 357 vd; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 479 vd.) gai hareket teorisini esas almaktadır. Yine hukuka uygunluk sebeplerinin uygulanmasında, bunların objektif varlığıyla yetinmeyerek, failin söz konusu sebeplerin varlığının bilincinde olması ve buna göre hareket etmesi gerektiği düşüncesi de gai hareket teorisini esas alan bir düşüncedir (**Öztürk-Erdem**, s. 166).

¹²² **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 150; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 45-46.

¹²³ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 247; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 143, 161, 172; **Öztürk-Erdem**, s. 183; **Koca-Üzülmez**, s. 80.

2- Fiilin Unsurları

a) Genel Olarak

Belirli bir hareketin ceza hukuku bakımından fiil olarak tavsifi, onun belirli unsurları haiz olmasına bağlıdır. Bu unsurlardan birinin mevcut olmaması halinde hareket, ceza hukuku bakımından fiil olarak değerlendirilemez. Söz konusu unsurlar, fiilin bir insan hareketi olması, harici bir davranış olarak ortaya çıkması, iradi olması ve belirli bir gayeye yönelik olmasıdır.

b) Fiilin Bir İnsan Hareketi Olması

Fiil her şeyden önce bir insan hareketidir.¹²⁴ Bu bakımdan insandan sadır olmayan hayvan hareketleri veya tabii hadiseler fiil vasfını haiz değildir.¹²⁵ Hayvandan kaynaklanan davranışlar ancak bu davranışların bir insan tarafından yönlendirilmesi veya kişinin denetim ve gözetimi altında bulunması halinde insana izafe edilebilir.¹²⁶ Gerçekten de kişinin bir hayvanı bir başkasına saldırtması ya da üzerine sürmesi halinde, hayvan hareketleri onu bir araç olarak kullanan insana izafe edilir. Bu halde kişinin saldırtma, üzerine sürme icrai fiilleri söz konusu olur. Aynı şekilde kişinin denetim ve gözetimi altındaki hayvanı yükümlülüğüne uygun davranışta bulunmayarak başıboş bırakması halinde de, yine hayvan hareketleri insana izafe edilerek, kişinin başıboş bırakması ihmali fiilinden bahsedilir¹²⁷.

c) Fiilin Harici Bir Davranış Olarak Ortaya Çıkması

Fiilin bir başka özelliği de, dış dünyaya yansıması, harici bir davranış olarak ortaya çıkması ve kişinin iradesinin bir tezahürü olarak onu haricileştirmesidir.¹²⁸ Zira ceza normunun konusunu dış dünyada tezahür eden insan davranışları oluşturur. İnsanla hukuk düzeni arasında münasebet, ancak insanın dış dünyaya yansıyan bir davranışının

¹²⁴ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 161.

¹²⁵ **Demirbaş**, s. 222.

¹²⁶ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 21; **Koca-Üzülmez**, s. 93-94; **Öztürk-Erdem**, s. 164; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 203.

¹²⁷ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 237; 244; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 164-165.

¹²⁸ **Maiwald**, s. 161; **Keyman**, "Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket", s. 156.

bulunması halinde söz konusu olur.¹²⁹ Bu bakımdan dış dünyada yansıması bulunmayan salt irade, soyut düşünce, kanaat, fiil olarak nitelenemez.¹³⁰ Ancak kişinin davranışının illaki el-kol hareketi şeklinde tezahür etmesi de gerekli değildir. Nitekim bir düşüncenin söz, yazı, mimik hareketleri ile ifade edilmesi, dış dünyaya yansıması ve fiilin mevcudiyeti açısından yeterlidir.¹³¹ Bununla birlikte, iradenin haricileşmesinden bahsedebilmek için, illaki dış dünyada tabii bir değişikliğin (neticenin) husule gelmiş olması şart değildir.¹³²

Kişinin iradesinin haricileşmesi bir şeyi yapması biçiminde olabileceği gibi, kişinin kendisinden beklenen belirli bir şeyi yapmaması şeklinde de olabilir. Birinci halde icrai fiilden söz edilirken, ikinci halde ihmali fiilden söz edilir.¹³³ Yapma biçiminde ortaya çıkan icrai fiil norm öncesi verilerle ontolojik olarak izah edilebilir. Yapmama biçiminde ortaya çıkan ihmali fiilin ise salt norm öncesi ve ontolojik verilerle izahı mümkün değildir. İhmali fiil ya da kısaca ihmal, normatif bir değerlendirmeyi de gerektirmektedir.¹³⁴ Bu açıdan buradaki açıklama ve atıflara ek olarak, ihmalin ayrıca ve daha teferruatlı bir şekilde ihmalin illiliği konusuyla birlikte ele alınması uygun olacaktır.

d) Fiilin İradi Olması

İcrai ya da ihmali olsun, hareketin insandan kaynaklanıyor olması ve dış dünyada tezahürünün bulunması fiilin mevcudiyeti açısından yeterli değildir.¹³⁵ Belirli bir hareketin fiil vasfını haiz olması, onun kişinin iradesi tarafından kontrol edildiğinin belirlenmesiyle mümkündür.¹³⁶ Nitekim irade tarafından yönlendirilemeyen ya da kontrol edilemeyen hareketler fiil olarak tavsif edilemezler. Bu bakımdan insan hareketine fiil vasfını kazandıran, iradi olması veya iradiliğidir. Ancak burada aranan

¹²⁹ **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 122.

¹³⁰ **Maiwald**, s. 162; **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 91-92; **Koca-Üzülmez**, s. 80-81.

¹³¹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 164.

¹³² **Koca-Üzülmez**, s. 94.

¹³³ **Toroslu**, s. 126; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 203.

¹³⁴ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 161.

¹³⁵ **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 139.

¹³⁶ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 22; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 239; **Öztürk-Erdem**, s. 164.

irade kusurluluk ve ceza mesuliyeti açısından varlığı zaruri olan bir irade olmayıp, değerden yoksun bir iradedir.¹³⁷ Kusur yeteneğine sahip olmasına bakılmaksızın her gerçek kişi fiil ehliyetine sahiptir. Kişinin kusur yeteneğine sahip olmayan küçük ya da akıl hastası olması hareketin iradiliğine mani olmaz. Bu kişilerin de hareketleri fiil kabul edilir.¹³⁸

İradiliğinden bahsedebilmek için, kişinin icrai ya da ihmali hareketine egemen olabilme ve farklı bir şekilde davranma kabiliyetine sahip olması gerekir ve yeterlidir. Bu açıdan kişinin hiçbir surette kontrol edemediği, önleme imkânı bulunmayan hareketleri iradi değildir.¹³⁹ Bu ise iradenin mutlak olarak devre dışı kalması halinde söz konusu olur. İnsan iradesini bütünüyle devre dışı bırakan dış etkenlerin veya mutlak bir kuvvetin tesiri altında gerçekleştirilen hareketler fiil olarak değerlendirilemez. Karşı konulamayan bu kuvvetin bir insandan ya da tabiat olayından kaynaklanmasının bir önemi yoktur.¹⁴⁰

Kişinin iradesini bütünüyle devre dışı bırakan ve onu bir hareketi yapmak ya da yapmamak zorunda bırakan harici tesirin bir insandan kaynaklanması halinde mutlak cebirden (*vis absoluta*) bahsedilir. Bu halde kişi, kendisine karşı koyamayacağı bir kuvvet uygulayarak iradesini devre dışı bırakan üçüncü bir kimsenin uzantısı haline gelmiştir. Burada gerçekleşen hareketten dolayı fiilinden bahsedilecek olan fail, başkasını cebretmek suretiyle araç olarak kullanan ve onun iradesini saf dışı bırakan hareketi gerçekleştiren kişidir.¹⁴¹ Mutlak cebre maruz kalan kişinin hareketi ise fiil vasfını haiz değildir.¹⁴² Mesela, itilerek bir başkası üzerine düşen kişinin, eline zorla tutuşturulan bıçağı yine eli zorlanarak bir başkasına saplayan kişinin veya odaya kitlendiğinden ötürü çocuğunu emziremeyen annenin hareketleri fiil vasfını haiz

¹³⁷ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 162, 163; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 242; **Koca-Üzülmez**, s. 92.

¹³⁸ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 239; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 164; **Koca-Üzülmez**, s. 94; **Demirbaş**, s. 222.

¹³⁹ **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 141; **Koca-Üzülmez**, s. 92-93.

¹⁴⁰ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 162-163.

¹⁴¹ **Gülşen**, Recep, Ceza Hukukunda Sorumluluğu Kaldıran Nedenlerden Kaza, Mücbir Sebep, Cebir ve Tehdit, 1. Baskı, Seçkin, Ankara, 2007, s. 138-139; **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 143; **Dönmezer**, “Maddi Sebepiyet Alakası”, s. 96; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 162.

¹⁴² **Demirbaş**, s. 222.

değildir. Burada fail, mutlak cebirle kendisine karşı konulamayan kimsedir. Ancak mutlak cebir olarak değerlendirilemeyecek bir zorlamanın (*vis compulsiva*) tesiri ile gerçekleştirilen hareketlerde, fail kusurlu addedilemese dahi hareketleri fiil olarak değerlendirilir.¹⁴³ Mesela, bir kimseye işkence edilerek bir takım hareketlerde bulunması sağlanmışsa bu halde söz konusu hareketler fiil vasfını haizdir.

Kişinin iradesini bütünüyle devre dışı bırakan ve onu bir hareketi yapmak ya da yapmamak zorunda bırakan harici tesirin bir tabiat olayından kaynaklanması halinde ise mücbir sebepten (*vis maior*) bahsedilir. Mücbir sebep durumunda da kişinin hareketleri fiil olarak nitelenemez.¹⁴⁴ Mesela, yer sarsıntısından ötürü hareket hâkimiyetini kaybederek bir kişiye çarpma ve yaralanmasına sebep olma halinde, kişinin hareketi fiil olarak değerlendirilemeyeceği gibi, yine deprem sonucu yıkılan binada bebeği ile beraber göçük altında kalan annenin, bebeğine ulaşamaması sebebiyle onu emzirememesi halinde de fiilden bahsedilemez.

Cebrin manevi bir surette gerçekleştiği tehdit hallerinde, zorlanmış da olsa kişinin hareketi iradidir. Bu itibarla tehdide maruz kalan kimsenin kusurundan bahsedilemese dahi, iradi olduğu için kişinin hareketleri fiil vasfını haizdir.¹⁴⁵ Nitekim kişi (fail), bu halde tehdit edilerek zorlandığı hareketleri gerçekleştirmemek imkânına sahiptir.¹⁴⁶

Kişinin kendisinin veya başkasının sahip bulunduğu bir hakka yönelik ağır ve muhakkak tehlikeyi bertaraf etmek amacıyla ve bu istikamette bir kısım hareketlerde bulunması durumunda zorunluluk halinden bahsedilir (TCK. m. 25/2). Bu gibi hallerde kişinin iradesi, içinde bulunduğu zaruret hali tarafından zorlanmaktadır. Bu bakımdan gerçekleştirdiği davranışlarda kişi kusurlu değildir.¹⁴⁷ Ancak zaruret halinde bulunmak münasebetiyle iradesi zorlanan kişi, kusurlu bulunmadığı halde, söz konusu hareketleri yapmakta ya da yapmamakta, maruz kalınan tehlikeyi bertaraf etmekte ya da

¹⁴³ **Gülşen**, s. 140; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 163; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 241; **Koca-Üzülmez**, s. 93.

¹⁴⁴ **Gülşen**, s. 117; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 241; **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 143.

¹⁴⁵ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 163.

¹⁴⁶ **Gülşen**, s. 158.

¹⁴⁷ TCK. 25. madde gerekçesi.

kabullenmekte tercih hakkına sahiptir. Bu itibarla kişinin iradesinin bütünüyle ortadan kalktığından bahsedilemez. Zaruret halinde gerçekleştirilen hareketler fiil vasfını haizdir.¹⁴⁸

Bir dış uyarının etkisiyle oluşan ve kişinin isteğine bağlı olarak gerçekleşmeyen ani tepkimeler ve sinir faaliyetleri, refleks olarak isimlendirilmektedir.¹⁴⁹ Refleks hareketlerin bahis mevzu olduğu hallerde dıştan gelen uyarı henüz beyne iletilmeden, kişinin vücudu ona karşı bir aksülamel uyandırmakta ve hareket gerçekleşmektedir. Bu açıdan söz konusu hareketlerde irade unsuru bulunmamaktadır. Refleks hareketler fiil vasfını haiz değildir.¹⁵⁰ Mesela, kişide bulunan tikin uyarılması ya da refleks bölgelerine vurulması sonucu gerçekleşen hareketler bu kapsamda değerlendirilir. Ancak dıştan yahut içten gelen bir etki dolayısıyla korku, heyecan, sevinç gibi duyguların ani gelişimi sonucu ortaya çıkan ani tepki veya hareketler (*affekt hareketler*),¹⁵¹ fiil vasfını haizdir.¹⁵² Zira bu gibi hallerde çok hızlı da gelişse bir irade söz konusudur. Failin bu iradi hareketinden dolayı kınanıp kınanamayacağı, yani kusurlu olup olmadığı ayrıca değerlendirilmelidir.¹⁵³

Zamanla alışkanlık haline gelerek bilinçaltı tarafından yönlendirilen yarı otomatik hareketler fiil vasfını haizdir.¹⁵⁴ Araba kullanmak, klavye kullanmak ya da müzik veya iş aleti kullanmak bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu gibi hareketler ilk başta bilinç tarafından ve farkında olunarak idare edilirken, zaman içinde ve sık tekrarlanma sonucu bilinçaltına kaydedilmekte ve farkındalık eşiğinin altında cereyan

¹⁴⁸ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 242; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 163.

¹⁴⁹ **Ayverdi**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 3, s. 2565.

¹⁵⁰ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 242; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 23; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 163; **Demirbaş**, s. 222.

¹⁵¹ **Özden**, Salih Yaşar, “Türkçemiz ve Psikiyatride Dil Sorunu”, Yeni Symposium, C.: 35, S.: 2-3, İstanbul, 1997, s. 63-64.

¹⁵² **Koca-Üzülmez**, s. 93.

¹⁵³ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 242-243; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 163; **Koca-Üzülmez**, s. 93.

¹⁵⁴ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 163.

etmektedir. Ancak iradenin yönlendirici müdahalesi her zaman mümkün olduğundan bu hareketler iradi hareketlerdir.¹⁵⁵

İçten yahut dıştan bir tesir sonucu kişinin şuurunu bütünüyle kaybettiği hallerde gerçekleştirilen hareketler, irade yokluğu sebebiyle fiil vasfını haiz değildir. Sara hastalığı (*epilepsi*) bulunanların kriz anında gerçekleştirdikleri hareketler, hipnotik telkin altında, derin uyku halinde veya irade dışı alınan alkol yahut herhangi bir uyuşturucu madde tesiri altında gerçekleştirilen şüursuz hareketler bu kapsamdadır. Ancak kişinin şuurunun bütünüyle ortadan kalkmadığı hallerde zayıf da olsa bir iradeden bahsedilebilir. Gerçekleştirilen hareketler iradidir ve fiil vasfını haizdir.¹⁵⁶

e) Fiilin Belirli Bir Gayeye (Amaca) Yönelik olması

Gerçekleştirilen hareketin fiil olarak tavsif edilebilmesi için hareketin, iradi olmasının yanında aynı zamanda belirli bir gayeye yönelik olması da gerekir. Gayesiz hareket düşünülemez.¹⁵⁷ Bu itibarla fiil, ancak şüurlu olarak ve belirli bir gaye istihdaf edilerek gerçekleştirilen hareket olabilir.¹⁵⁸ Daha önce de gai hareket teorisini değerlendirirken ifade edildiği üzere gaye, iradenin muhtevasını teşkil etmektedir.¹⁵⁹ Kasıtlı suçlarda gaye bizzat kasta tekabül ederken,¹⁶⁰ taksirli suçlarda kişinin taksiri münasebetiyle öngöremediği yahut öngörmekle beraber istemediği ve kanuni tipte

¹⁵⁵ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 243.

¹⁵⁶ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 163-164; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 243-244.

¹⁵⁷ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 25.

¹⁵⁸ **Keyman**, “Suç Genel Teorisinin İki Temel Sorunu”, s. 438; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 150; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 26.

¹⁵⁹ **Keyman**, “Suç Genel Teorisinin İki Temel Sorunu”, s. 437.

¹⁶⁰ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 26; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 150. Gayenin kasta tekabül etmesi ve aynı zamanda iradenin muhtevasını oluşturması, kastı kusurluluğun bir unsuru ya da nev’i olarak değil, hareketin bir unsuru haline getirmiştir (**Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 144; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 45-46). Manevi unsurlar ile kusurluluğu birbirinden ayıran ve manevi unsurlar suçun bir unsuru iken kusurluluğu suçun unsuru olarak kabul etmeyen müellifler (**Koca-Üzülmez**, s. 269 vd.; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 357 vd.; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 479 vd.) gai hareket teorisini esas almaktadır. Yine hukuka uygunluk sebeplerinin uygulanmasında, bunların objektif varlığıyla yetinmeyerek, failin söz konusu sebeplerin varlığının bilincinde olması ve buna göre hareket etmesi gerektiği düşüncesi de gai hareket teorisini esas alan bir düşüncedir (**Öztürk-Erdem**, s. 166).

yasaklanan değil, ondan başka, hukuken önem atfedilmeyen (tipiklikte yer almayan) bir neticeye yöneliktir.¹⁶¹

Yapılan açıklamalara göre fiilin genel olarak bir tanımını verecek olursa: Fiil, kişinin iradesiyle hâkim olduğu, belirli bir neticeyi gerçekleştirmeye matuf ve dış dünyada cereyan eden icrai yahut ihmali bir insan davranışdır”.¹⁶²

C- Ceza Hukukunda Netice

İllyeti incelemeye geçmeden önce değinilmesi gereken hususlardan bir diğeri de “netice”dir. Zira netice de fiil gibi illiyetin konusunu ve iki veçhesinden birini, bu manada inceleme konumuzun temel unsurlarından birini teşkil etmektedir.

Neticenin esası, mahiyeti ve suçun zorunlu unsuru olup olmadığı konusunda doktrinde fikir birliği bulunmamaktadır. Netice, bir kısım müelliflerce tabii olgulardan hareketle izah edilirken (*tabii netice anlayışı*), diğeri bir kısım müelliflerce ise, normatif bir esastan hareketle izaha çalışılmıştır (*hukuki netice anlayışı*). Yine neticeyi tabii bir olgu olarak izah eden müelliflerce netice kavramına verilen anlamlar farklıdır. Bir kısım müellifler fiilin sebep olduğu, kanuni tipte yer alan ve dış dünyada meydana gelen her türlü tabii değişikliği, netice addederken (*geniş anlamda netice telakkisi*), bir kısım müellifler, bunlardan yalnızca kanuni tipte suçun unsuru olarak yer alan değişiklikleri netice kabul etmektedir (*dar anlamda netice telakkisi*).

Netice, esas itibariyle failin fiiliyle dış dünyada husule getirdiği değişikliktir.¹⁶³ Ancak ceza hukuku, gerçekleştirilen bir fiilin dış dünyada husule getirdiği bütün değişikliklerle ilgilenmez. Sadece kanuni tipte yer alan değişikliklere önem

¹⁶¹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 150; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 45-46.

¹⁶² **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 161; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 254.

¹⁶³ **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 92; **Alacakaptan**, s. 48; **Erem-Danışman-Artuk**, s. 265, 268; **Taner**, s. 305. **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 172; **Koca-Üzülmez**, s. 116.

atfedilmektedir. Ceza hukuku açısından yalnızca bu değişiklikler incelemeye konu edilir.¹⁶⁴

Tabii anlayışa göre netice, bir insan fiiliyle illi münasebet içinde ve ondan ayrı, tabiatıyla, çok kısa da olsa, aralarında zaman farkı (öncelik-sonralık) bulunan, dış dünyada meydana gelen ve kanuni tipte yer alması itibariyle de hukuken kendisine önem atfedilen tabii bir değişikliktir.¹⁶⁵ Bu manada netice, fiilin dışında ve açıkça ondan ayrılan bir hadisedir.¹⁶⁶ Dış dünyada hâsıl olan bu değişikliğin, mala zarar verme suçunda (TCK. m. 151) olduğu gibi fiziki (maddi), öldürme suçunda (TCK. m. 81) olduğu gibi fizyolojik ya da cinsel saldırı suçunun neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış hallerinden biri olan, mağdurun ruh sağlığının bozulmasında (TCK. m. 102/5) olduğu gibi psikolojik bir değişiklik olması mümkündür.¹⁶⁷

Tabii anlayış nazara alındığında, neticenin her suçta mutlaka bulunması gereken bir unsur olmadığı sonucuna ulaşılır. Zira hareketten ayrı olması icap eden netice, sadece bazı suç tiplerinde (maddi suçlar) mevcutken, diğer bazı suç tiplerinde (şekli suçlar) mevcut değildir.¹⁶⁸ Nitekim kanun, suçun mevcudiyeti bakımından, bazı suç tiplerinde fiilin akabinde ve ondan ayrı bir neticenin gerçekleşmesini ararken, bazı suç tiplerinde ise sadece muayyen bir fiilin işlenmesini kâfi görmekte, ayrıca bu fiille illi münasebet içinde ve ondan ayrı bir neticenin de hâsıl olması aranmamaktadır.¹⁶⁹ Birinciler “neticeli suçlar” veya “maddi suçlar” şeklinde ifade edilirken, ikinciler “neticesiz suçlar”, “şekli suçlar” veya “sırf hareket suçları” şeklinde ifade

¹⁶⁴ **Kunter**, “Hukuk Umumi Nazariyesinde”, s. 201; **Alacakaptan**, s. 49; **Dönmezer-Erman**, s. 369; **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 200.

¹⁶⁵ **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 200.

¹⁶⁶ **Toroslu**, s. 133. Burada dış dünya ile kastedilen failin dışındaki dünyadır. Bu itibarla mağdurun iç dünyası da, faile göre dış dünya olduğundan neticenin, onur kırılması, manevi ızdırap hissini (acı) hâsıl olması gibi, mağdurun iç dünyasında gerçekleşmesi de mümkündür. von Hippel’in de ifade ettiği üzere “başkasının iç dünyası, fail için dış dünyadır”. (**Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 215-216; **Demirbaş**, s. 227).

¹⁶⁷ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 272; **Kunter**, “Hukuk Umumi Nazariyesinde”, s. 200, 201.

¹⁶⁸ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 102; **Öztürk-Erdem**, s. 179.

¹⁶⁹ **Toroslu**, s. 134; **Erem-Danışman-Artuk**, s. 269; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 272.

edilmektedir.¹⁷⁰ Neticeli suçlarda kanun, bir neticenin husule getirilmesini cezalandırmaktadır. Sırf hareket suçlarında ise, bir neticenin husulle getirilmesini değil, gerçekleştirilen belirli bir davranışı (fiili) cezalandırmaktadır.¹⁷¹ Neticeli suçlara, öldürme (TCK. m. 81), yaralama (TCK. m. 86), mala zarar verme (TCK. m. 151) suçları misal gösterilebilir. Kanuni tipte suçun oluşması için sadece fiilin ikasının kâfi olduğu ve herhangi bir neticenin gerçekleşmesinin aranmadığı sırf hareket suçlarına misal olarak ise, hakaret (TCK. m. 125), hırsızlık (TCK. m. 141), suçu bildirmeme (TCK. m. 278) ve yalan tanıklık (TCK. m. 272) suçları gösterilebilir.

Tabii netice anlayışında kanuni tipte yer alan suç, şayet neticeli bir suç ise bu halde failin fiili ile suçun oluşması için aranan netice arasında illiyet bulunması gerekir. Buna karşılık, kanuni tipte yer alan suç, şayet sırf hareket suçu ise bu halde suçun oluşmasında herhangi bir neticenin gerçekleşmesi aranmadığından, bu suçlarda illiyet de aranmayacaktır. Buna göre, netice ve illiyet her suçta bulunması gereken unsurlar değildir.¹⁷²

Hukuki netice anlayışı ise, neticenin esasını tabii olgularda değil, normlarda aramaktadır. Buna göre netice, failin fiilinin bir sonucu olarak dış dünyada meydana gelen tabii hadiselerden değil,¹⁷³ aksine, bu fiilin ihlal edici etkisinden ibarettir.¹⁷⁴ Hukuk düzeni, vaz edilen normlar vasıtasıyla kişilerin hak ve menfaatlerini korumayı amaçlamaktadır. Bu manada ceza hukukunun da gayesi, bütün hak ve menfaatleri olmasa dahi, hakkında suç ihdası lüzumlu görülen bir kısım hak ve menfaatlerin korunmasıdır. Ceza hukuku açısından önemli olan, söz konusu hukuki değer yahut hakların ihlalidir. Bu ihlal, başlı başına bir neticedir. Nitekim böyle bir ihlalin bulunmaması halinde suçun varlığından söz edilemez.¹⁷⁵ Bu itibarla netice, tabii âlemden

¹⁷⁰ **Hafızoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 200; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 48; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 272.

¹⁷¹ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 269.

¹⁷² **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 122; **Öztürk-Erdem**, s. 184.

¹⁷³ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 271.

¹⁷⁴ **Toroslu**, s. 135.

¹⁷⁵ **Dönmezer-Erman**, s. 384; **Alacakaptan**, s. 45; **Daragenli**, Vesile Sonay, Tehlike Suçları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998, s. 51-52.

hâsıl olan bir değişiklik olarak değil, hukuk âleminde meydana gelen bir değişiklik olarak mütalaa edilmelidir.¹⁷⁶

Hukuki netice anlayışına göre, ceza normu, söz konusu normun koruma altına aldığı hak veya menfaatin zarar görmesi şeklinde ihlal edilebileceği gibi (zarar suçları), zarar ihtimali ile karşı karşıya bırakılması, bir başka ifadeyle, zarar tehlikesi altına konulması biçiminde de ihlal edilebilir (tehlike suçları).¹⁷⁷ Bu itibarla neticenin nev'ine göre suçlar, zarar suçları ve tehlike suçları olarak taksim edilir. Bu suçlarda zarar gören veya tehlike altına konulan hususun korunan hukuki değer olduğu düşüncesi, hukuki netice anlayışını esas alan bir düşüncedir.¹⁷⁸

Hukuki netice anlayışına göre, ceza normunun ihlali, şayet failin fiiliyle sebep olduğu dış dünyadaki bir değişiklik dolayısıyla gerçekleşiyorsa, diğer bir ifadeyle norm, suçun oluşmasında fiilden ayrı olarak tabii âlemde bir değişikliğin de vaki olmasını arıyorsa, bu halde söz konusu tabii değişiklik ya da hadise gerçekleşmeden, ihlal de gerçek anlamda vukuu bulmayacağından, suç da tamam olmaz. Bu nev'i suçlar, neticesi hareketten ayrı suçlardır. Buna karşılık, ceza normunun ihlal edilmiş olması için, suçun kanuni tarifinde failin fiilinden ayrı olarak gerçekleşen tabii bir değişiklik veya hadisenin husule gelmesi aranmamış ve fiilin ikası normun ihlal edilmiş olması için tek başına kâfi görülmüş ise bu halde söz konusu fiilin gerçekleştirilmesiyle suç da tamam olur. Bu nev'i suçlar ise neticesi harekete bitişik suçlardır.¹⁷⁹ Hukuki netice anlayışına göre, zarar suçları ve somut tehlike suçları neticesi hareketten ayrılabilen suçlardır ve maddi suç kategorisine dâhil edilmektedirler. Soyut tehlike suçları ise, neticesi harekete bitişik suçlardır ve şekli suç kategorisine dâhil edilmektedirler.¹⁸⁰

Neticesi hareketten ayrı suçlarda netice, fiilden ayrı ve ondan zaman olarak sonra gerçekleşmektedir. Neticesi harekete bitişik suçlarda netice ile fiil arasında bir zaman farkı bulunmamaktadır. Bu itibarla hukuki netice anlayışına göre, netice (ihlal)

¹⁷⁶ Erem-Danışman-Artuk, s. 271; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 273.

¹⁷⁷ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 273; Dönmezer, "Maddi Sebepiyet Alakası", s. 92-93; Toroslu, s. 135; Hafizoğulları-Özen, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 201.

¹⁷⁸ Bkz. Soyaslan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 252 vd..

¹⁷⁹ Dönmezer-Erman, s. 384; Alacakaptan, s. 46.

¹⁸⁰ Centel, Nur-Zafer, Hamide-Çakmut, Özlem, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 7. Baskı, Beta, İstanbul, 2011, s. 256 vd..

fiilden ayrı olarak meydana gelebileceği gibi, aksine fiil ile eşzamanlı olarak da gerçekleşebilir. Neticenin (ihlalin) fiili takiben gerçekleşmesi şart değildir.¹⁸¹

Hukuki netice anlayışında netice, korunan hak veya menfaatin ihlalidir. İhlal olmadan bir suçtan da bahsedilemeyeceğine göre, o halde neticesiz suç yoktur.¹⁸² O halde neticeli suç-neticesiz suç yahut sırf hareket suçu-neticeli suç ayrımlarının bir anlamı bulunmamaktadır.¹⁸³ Her suçta netice olduğuna göre, her suçta illiyet de vardır. Neticesi hareketten ayrı suçlarda netice fiilden ayrı olduğundan, illiyet bir mesele olarak ortaya çıkar ve müşahhas hadisede mevcudiyeti araştırılır. Ancak neticesi harekete bitişik suçlarda netice fiilden ayrı değildir. Fiilin ikasıyla netice (ihlal) de onunla eşzamanlı olarak gerçekleşir. Bu itibarla illiyetin de fiil ile birlikte ve onunla eşzamanlı olarak mevcut olduğu mantıken kabul edilir.¹⁸⁴ Bu suçlarda ayrıca illiyetin mevcudiyetini araştırmaya lüzum yoktur.¹⁸⁵

Korunmak istenen hak ve menfaatin ihlalinin, diğer bir ifadeyle, hak ve menfaati korumak maksadıyla vaz edilen ceza normunun ihlalinin “netice” olarak tavsifi eleştirilmiştir. Nitekim söz konusu ihlal, fiilin tabii bir sonucu değil, hukuki bir sonucudur. Fiilin tabii sonucu olmayan bu değer hükmü, suç tipinde unsur olarak yer alan netice değil, suçun kendisidir. Fiil, hak veya menfaati ihlal etmiyorsa tabiatıyla suç da değildir.¹⁸⁶ Zira ceza hukukunun gayesi, kanun koyucu tarafından, ihlalleri diğerlerine göre daha vahim sonuçlar doğuracağı kanaatine varılan bir kısım hak ve menfaatleri korumak maksadıyla, bu hak ve menfaatleri ihlal eden fiilleri suç olarak ihdas ederek ve daha şiddetli müeyyideler altına alarak, hususi bir şekilde korumaktır. Bu manada hak veya menfaatin ve dolayısıyla onu korumak gayesindeki ceza normunun ihlali ve onun haksızlığı, suçun esasını oluşturmaktadır. Herhangi bir ihlal bahis mevzu değilse, o halde suçtan da söz edilemez. Hâlbuki netice, bir haksızlık olan suçun kanuni

¹⁸¹ **Toroslu**, s. 135.

¹⁸² **Erem-Danışman-Artuk**, s. 271, 270; **Dönmezer-Erman**, s. 384; **Alacakaptan**, s. 45; **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 201; **Toroslu**, s. 135; **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 253; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 252.

¹⁸³ **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 254; **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 201; **Toroslu**, s. 136.

¹⁸⁴ **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 201.

¹⁸⁵ **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 254.

¹⁸⁶ **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 201.

tarifinde yer alan, haksızlığı gerçekleştiren kişinin fiilinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve birçok başka unsurla bir araya gelerek suçu teşekkül ettiren unsurlardan yalnızca biridir. Hukuki netice anlayışı ise, bir hakkın ihlali olan hukuk dünyasındaki netice ile bu neticenin tahakkukunda bir unsur olan ve failin fiilinin bir sonucu olarak tabii âlemde husule gelmesi iktiza eden neticeyi birbirine karıştırmaktadır.¹⁸⁷ Bu itibarla netice kavramının izahında tabii anlayışı nazara almak daha tercihe şayan olacaktır.

Tabii netice anlayışını esas almakla beraber, belirtmek gerekir ki, tipik fiilin işlenmesinin bir sonucu olarak dış dünyada meydana gelen ve kanuni tipte yer alan her değişiklik, suçun maddi unsurlarından biri olan “netice” değildir. Diğer bir ifadeyle, kanuni tarifte yer almak, dış dünyada meydana gelen bir değişikliğin netice olarak tavsifi için kâfi gelmez.¹⁸⁸ Nitekim ilerde değinilecek olan somut tehlike suçlarındaki “somut tehlike” de dış dünyada meydana gelen bir değişiklik olmasına karşın, teknik anlamda netice değildir.¹⁸⁹ Bu halde suçun bir unsuru olan neticeyi, “suçun kanuni tarifinde unsur olarak yer alan değişiklik” şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁹⁰ Neticenin iki hususiyeti vardır. Bunlar tipiklikte unsur olarak belirtilmiş olmak ve failin fiilinin bir sonucu olarak dış dünyada meydana gelmektir. Bu itibarla netice ile fiil arasında illiyet bulunmalıdır.

D- Zarar ve Tehlike Suçları

Netice kavramını daha da somutlaştırmak ve fiil ile ne arasında illiyet aranacağını belirleyebilmek için kısaca zarar ve tehlike suçlarına da değinmek gerekir.

¹⁸⁷ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 270.

¹⁸⁸ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 269.

¹⁸⁹ Esas itibarıyla fiilin bir sonucu olarak dış dünyada meydana gelen her değişiklik neticedir. Ancak biz neticeyi, suçun maddi unsurlarından biri olan netice sadedinde teknik bir tabir olarak kullanıyoruz. Bu sebeple somut tehlikeyi netice olarak değerlendirmiyoruz.

¹⁹⁰ **Koca-Üzülmez**, s. 116; **Erem-Danışman-Artuk**, s. 269; **Akbulut**, s. 220. Burada ifade etmek gerekir ki, sadece suçun kanuni tarifinde unsur olarak yer alan değişikliğin netice olarak tavsifi, yalnızca bu değişikliklerin ceza hukuku bakımından önem taşıdığı (**Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 172) anlamına gelmez. Zira her ne kadar netice olarak tavsif edilmese de, kanuni tipte, fiilin bir sonucu olarak dış dünyada bir değişiklikten bahsedilmesi mümkündür. Gerçekten, tehlike suçlarında “somut tehlike” de dış dünyada meydana gelen ve korunan hukuki değeri oluşturan hakkın konusunun içinde bulunduğu durumun, emniyet altında olmaktan tehlike altına olmaya inkılâp ettiği bir değişikliktir. Tehlikenin somut olarak nitelendirilmesi dış dünyada meydana gelmesi bakımındandır. Ancak bu değişiklik, netice olarak değil, objektif cezalandırılma şartı olarak nitelendirilmektedir.

Zira doktrinde zarar ve tehlike suçlarında, zarar ve tehlikenin ne olduğu, ceza hukuku teorisinde nereye tekabül ettiği konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Kimi müellifler zarar ve tehlike suçlarını korunan hukuki değerın zarar gördüğü veya tehlikeye uğradığı suçlar olarak nitelendirmekte iken,¹⁹¹ kimi müellifler ise bu suçları, korunan hukuki değerin değil, suçun konusunun zarar veya tehlikeye uğradığı suçlar şeklinde nitelendirmektedirler.¹⁹² Zarar ve tehlike suçlarında korunan hukuki değerin zarar veya tehlikeye uğradığı düşüncesinde (hukuki netice anlayışı) olan müelliflerin, zarar, somut tehlike ve soyut tehlikenin neticenin nev'ileri olduğu ve bu nev'ilerden muhakkak birinin her suçta bulunması gerektiği, her suçta netice olduğu ve neticesiz suç olmayacağı fikrinde de olduklarına değinilmiştir.

Zarar ve tehlike suçlarında, zarar veya tehlikeye uğrayanın suçun konusu olduğu düşüncesinde olan müelliflerin de bir kısmı, söz konusu zarar ve tehlikeyi aynı zamanda neticenin nev'ileri (zarar neticesi-tehlike neticesi) olarak değerlendirmektedir.¹⁹³ Buna mukabil bu müelliflerden bir kısmı ise, söz konusu zarar ve tehlikeyi neticenin nev'ileri olarak değil, sadece suçun konusunun etkileniş derecesi ve şekli olarak değerlendirmektedir.¹⁹⁴ Yine bir kısım müellifler¹⁹⁵ somut tehlikeyi netice addetmezken, bir kısım müellifler¹⁹⁶ ise neticeyi, somut tehlikeyi de şamil olmak üzere mütalaa etmektedir.

Doktrindeki bu ihtilaflar karşısında, korunan hukuki değer kavramı ve korunan hukuki değerin zarar veya tehlikeye uğrayıp uğramayacağıının, zarar ve tehlike suçlarında zarar veya tehlikeye uğrayanın ne olduğunun, zarar ve tehlikenin neticenin

¹⁹¹ **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 255 vd.; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 252 vd..

¹⁹² **Öztürk-Erdem**, s. 182; **Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 151; **Koca-Üzülmez**, s. 108; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 208; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 53; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 311; **Zafer**, s. 175 vd..

¹⁹³ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 53; **Zafer**, s. 175 vd.; **Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 150-151; **Demirbaş**, s. 231; **İçel-Evik**, s. 63; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 217; **Zafer**, s. 214.

¹⁹⁴ **Koca-Üzülmez**, s. 108; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 208; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 311.

¹⁹⁵ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 209; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 312.

¹⁹⁶ Bkz. **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 257; **Dönmezer-Erman**, s. 383; **Öztürk-Erdem**, s. 179; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 217; **Zafer**, s. 175 vd..

nev'ileri olup olmadığının ve neticeli suçlar ile zarar veya tehlike suçları arasındaki münasebetin belirlenmesi gerekmektedir.

Ceza hukukunun gayesi, kanun koyucu tarafından, ihlali hakkında suç ihdası lüzumlu görülen bir kısım hukuki değerleri korumaktır. Suç teşkil eden her fiil, aynı zamanda bir hukuki değeri ihlal eden fiildir. Bir hukuki değerle alakası olmayan suçtan bahsedilemez.¹⁹⁷ Ceza mesuliyetinin ve failin gerçekleştirdiği fiile mukabil ceza hukuku bünyesinde bir müeyyideye muhatap olmasının esasını, fiilinin ceza hukukunun himayesi altındaki bir hukuki değeri, bir başka ifadeyle, bir hakkı ihlal etmesi teşkil etmektedir.¹⁹⁸ Ceza hukukuyla korunan hukuki değeri, ceza hukukuyla korunan/korunmak istenen hak olarak anlamak mümkündür. Her suçun himaye etmeyi amaçladığı bir ya da birden fazla hukuki değer veya hak vardır. Mesela, insan öldürme suçunda (TCK. m. 81) hayat hakkı; yaralama suçunda (TCK. m. 86) vücut bütünlüğüne sahip olma hakkı ve sağlıklı bir hayat sürme hakkı; işkence suçunda (TCK. m. 94) vücut bütünlüğüne sahip olma hakkı, onurlu yaşama hakkı; cinsel saldırı suçunda (TCK. m. 102) cinsel dokunulmazlığa ve vücut bütünlüğüne sahip olma hakkı; hakaret suçunda (TCK. m. 125) şerefli olma hakkı; hırsızlık suçunda (TCK. m. 141) mülkiyet hakkı¹⁹⁹ ve zilyetlikten doğan haklar; çevrenin kirletilmesi suçunda ekolojik dengesi bozulmamış bir çevrede hayatını sürdürme hakkı; sahtecilik suçlarında (TCK. m. 197 vd.) hukuki ilişkilerde güvenin esas olduğu, güvenli bir toplumda hayatını sürdürme hakkı korunan hukuki değerleri/hakları oluşturmaktadır.

Suçlar, bir kısım hukuki değerlerin korunması maksadıyla ihdas edildiklerine göre, bir suçun işlenmesiyle o suçun ihdasıyla korunmak istenen hukuki değer veya değerler ihlal edilmiş olacaktır.²⁰⁰ Korunan hukuki değerler, esasında bir hak olmaları itibariyle ihlal edilebilirler, ancak zarar veya tehlikeye uğramazlar.²⁰¹ Zira zarar, bir

¹⁹⁷ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 33, 158; **Koca-Üzülmez**, s. 41.

¹⁹⁸ **Koca-Üzülmez**, s. 75.

¹⁹⁹ **Tezcan**, Durmuş-**Erdem**, Mustafa Ruhan-**Önok**, R. Murat, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 8. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012, s. 519.

²⁰⁰ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 158, 208.

²⁰¹ Aynı doğrultuda bkz. **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 208; **Koca-Üzülmez**, s. 107 vd..

şeyin uğradığı kayıp, kötü sonuç veya ziyandır.²⁰² Tehlike ise, kuvvetli bir zarar ihtimalidir.²⁰³ Suçun işlenmesiyle korunmak istenen hak, kayba, kötü sonuca veya ziyana uğramamakta ya da bu konuda bir ihtimal vaki olmamaktadır. Nitekim hakkın kişinin sahip olduğu ve riayet olunması gereken bir mevhibe olması hasebiyle, bu mevhibenin sınırlarına riayetsizlikten ve ihlalden bahsedilebilir. İhlal edilmek, söz konusu hakkın eksilmesine, kayba uğramasına veya ortadan kalkmasına sebep olmayacağından, ihlali halinde de hakkın mevcudiyeti aynıyla devam etmektedir. Hak, toplum tarafından mevcudiyetine vakıf olunarak, pozitif hukuk tarafından nazarı itibara alınmış olup olmadığı ehemmiyet arz etmeksizin,²⁰⁴ onunla bağlantılı davranış normları tarafından himaye edilir. Bu manada hakkın ihlali davranış normunun da ihlali anlamına gelir. Korunan hukuki değerle hukuk ve hususiyle ceza hukuku arasındaki bağlantı da bu şekilde gerçekleşir. Son tahlilde korunan hukuki değer zarara uğraması veya tehlike altına konulmasından söz edilemez.

Doktrinde bir görüşe göre, zarar ve tehlike suçlarında zarara veya tehlikeye uğrayan suçun konusudur.²⁰⁵ Suçun konusu ise, “tipik fiilin üzerinde icra edildiği kişi veya şey”²⁰⁶, “eşya veya şahsın fiziki, maddi yapısı”²⁰⁷, maddi veya manevi varlığı ile “hareketin yöneldiği kişi veya şey”²⁰⁸ dir. Bu halde, öldürme suçunda (TCK. m. 81) kişinin hayatı, yaralama suçunda (TCK. m. 86) kişinin vücudu, hakaret suçunda (TCK. m. 125) kişinin şerefi, hırsızlık suçunda (TCK. m. 141) başkasına ait taşınır mal, belgede sahtecilik suçlarında (TCK. m. 204 vd.) belge suçun konusunu oluşturmaktadır. Gerçekten de bir kısım suçlar bakımından, tipik fiilin icra edilmesiyle suçun konusu üzerinde zarar meydana gelmektedir. Mesela, mala zarar verme suçunda (TCK. m. 151) bu böyledir. Ancak hırsızlık suçunun işlenmesiyle başkasına ait taşınır mal üzerinde bir

²⁰² **Ayverdi**, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 3, s. 3477.

²⁰³ **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 255.

²⁰⁴ Nitekim Özgenç’e göre de korunan hukuki değerler, zamana yahut yere göre değişkenlik arz etmemekte ve toplum bilincinde gündeme gelip gelmediği mevcudiyeti bakımından ehemmiyet arz etmeksizin sabit olan değerlerdir. (**Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 159, dn. 116).

²⁰⁵ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 53; **Öztürk-Erdem**, s. 182; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 215; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 208; **Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 151, **Koca-Üzülmez**, s. 108; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 311.

²⁰⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 107.

²⁰⁷ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 207.

²⁰⁸ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 309.

zarar veya tehlike vaki olmamakta, taşınır malın hırsız tarafından alınması kâfi görülmektedir (TCK. m. 141).²⁰⁹ Yine belgede sahtecilik suçunun, “sahte olarak düzenlenmek” (TCK. m. 204, 207), “yalan beyanda bulunmak” (TCK. m. 206) veya “gizlemek” (TCK. m. 205, 208) suretiyle işlenmesinde belgenin zarar veya tehlikeye uğraması söz konusu olmamaktadır. O halde zarar veya tehlike suçlarını suçun konusunun etkileniş derecesi ve şekli olarak tanımlamak da, herhalde isabetli olmamaktadır.

Yapılan açıklamalar karşısında zarar ve tehlike suçlarında zarara veya tehlikeye uğrayanın ne olduğu konusunda farklı bir kategorinin belirlenmesi gerekir. Bu belirleme sadece zarar ve tehlike suçları bakımından teorik bir fayda sağlamayacak, değinileceği üzere, somut tehlikenin bazı suçların kanuni tarifinde netice olarak tavsif edilmesi karşısında, bunun o suçun zarar veya tehlike suçu olmasını gerektirmeyeceği, yine zarar ve tehlike suçlarında zarar veya tehlikenin, neticenin nev’ileri de olmadığı düşüncesini desteklemesi bakımından da bir fayda sağlayacaktır.

Her suçta korunan bir hukuki değer olduğu gibi, yine her suçta korunan hukuki değer ilişkili olduğu bir konu²¹⁰ da vardır. Her suçun işlenmesinde, suçun ihdasıyla korunan hukuki değer ilişkili olduğu konu ya zarara uğramakta ya da zarar ihtimali (tehlike) ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir suçun zarar suçu ve tehlike suçu olması da suçun işlenmesiyle söz konusu konunun zarara veya tehlikeye uğramasına göre tayin edilmelidir. Buna göre, öldürme suçunda (TCK. m. 81) kişinin hayatı; yaralama suçunda (TCK. m. 86) kişinin vücut bütünlüğü; işkence suçunda (TCK. m. 94) kişinin onuru ve vücut bütünlüğü; cinsel saldırı suçunda (TCK. m. 102) kişinin cinsel bütünlüğü ve vücut bütünlüğü; hakaret suçunda (TCK. m. 125) kişinin şerefi; hırsızlık suçunda (TCK. m. 141) kişinin malvarlığı; mala zarar verme suçunda (TCK. m. 151)

²⁰⁹ Centel, Nur-Zafer, Hamide-Çakmut, Özlem, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, C.: I, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2011, s. 297. Hafizoğulları-Özen ise, hırsızlık suçunu neticeli bir suç olarak değerlendirmektedir. Nitekim müelliflere göre suç, başkasına ait taşınır bir malın alınması ve sahip olunması ile gerçekleşmektedir. (Hafizoğulları, Zeki-Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar, 1. Baskı, US-A, Ankara, 2010, s. 312).

²¹⁰ “Korunan hukuki değer ilişkili olduğu konu” kavramı için bkz. (Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 160).

yine kişinin malvarlığı;²¹¹ sahtecilik suçlarında (TCK. m. 197 vd.) kamu güveni zarar görmekte veya tehlikeye uğramaktadır.

Suçun konusu ile korunan hukuki değer ilişkili olduğu konu birbirinden farklıdır. Suçun konusu ancak fiilin üzerinde icra edildiği veya fiilin kendisine yöneldiği ve maddi bir bünyeye sahip “şey” olabilir.²¹² Mesela, kişinin vücudu (TCK. m. 81, 86), taşınır veya taşınmaz bir mal (TCK. m. 141, 151), belge (TCK. m. 204) suçun konusudur.²¹³

Zarar suçlarında korunan hukuki değer ilişkili olduğu konunun zarar gördüğünü ve tehlike suçlarında ise, bu konunun zarar ihtimali ile karşı karşıya bırakıldığını belirledikten sonra, kısaca tehlike suçlarının kendi içinde somut tehlike suçu ve soyut tehlike suçları olmak üzere ikiye ayrıldığına da değinmek gerekir.

Suçun işlenmesiyle korunan hukuki değer ilişkili olduğu konunun tehlikeye uğradığının farz edildiği ve hakikatte bir tehlikenin mevcudiyetinin araştırılmadığı suçlar soyut tehlike suçlarıdır. Bu suçlarda fiilin icrasıyla veya neticenin gerçekleşmesiyle tehlikenin gerçekleştiği farz edildiğinden ve ayrıca tehlikenin gerçekleşmiş olup olmadığı konusunda bir araştırma yapılması gerekmediğinden,²¹⁴ fiil ile soyut tehlike arasında illiyetin mevcut olup olmadığını araştırmaya da lüzum

²¹¹ Mala zarar verme suçunda suçun konusu zarar verilen taşınır veya taşınmaz bir maldır. Suçun neticesi bu mala zarar verilmesi olması bakımından, mala zarar vermek suretiyle, suçla korunan hukuki değer ilişkili olduğu konu olan malvarlığında da bir zarar meydana gelmektedir. Bu bakımdan suçun işlenmesiyle suçun konusunun zarar veya tehlikeye uğruyor olması, onun zarar veya tehlike suçu olmasının sebebi değildir. Zarar suçu-tehlike suçu ayrımı, korunan hukuki değer ilişkili olduğu konunun zarar veya tehlikeye uğramasına göre tayin edilecektir.

²¹² Ayrıca bkz. **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 207.

²¹³ Bu görüşümüzle suçun konusunun her suçta muhakkak bulunacağı anlayışından (**Koca-Üzülmez**, s. 107; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 207; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 309) da ayrılmaktayız. Mesela, hükümlü veya tutuklunun kaçması suçunda, korunan hukuki değer adil ve güvenli bir toplumda yaşama hakkı iken, korunan hukuki değer ilişkili olduğu konu kişilerin güvenliğidir. Ancak bu suçta suçun konusu bulunmamaktadır. Türk Hukukunda *Toroslu* da bazı suç tiplerinden suçun konusunun (maddi konu) bulunmadığı görüşündedir (**Toroslu**, Nevzat, Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, 1. Baskı, AÜHFY. No.: 173, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 190.)

²¹⁴ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 54; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 312.

yoktur.²¹⁵ Bu suçlar bakımından fiilin tehlikeliliği, tipikliğin bir unsuru olmayıp, sadece kanun koyucuyu suçun ihdası istikametinde harekete geçiren bir husustur.²¹⁶

Soyut tehlike suçları, esasında sırf hareket suçlarıdır ve fiilin icrası suçun oluşması için kâfidir.²¹⁷ Ancak istisnaen suçun tamam olması bakımından kanuni tipte bir neticenin gerçekleşmesi de aranabilir. Mesela, (TCK. m. 97/1, 98/1, 179/3, 214/1, 215, 267/1, 272/1, 275)'de düzenlenen suç tiplerinde, korunan hukuki değer ilişkili olduğu konu üzerinde bir tehlike gerçekleştiğinin farz edilmesi için fiilin icrası kafi görüldüğünden, bu suçlar sırf hareket suçudur. Yine (TCK. m. 176)'da düzenlenen, inşaat ve yıkımla ilgili emniyet tedbirlerine uymama suçunda, “inşaat ve yıkım faaliyeti sırasında, insan hayatı veya beden bütünlüğü açısından gerekli olan tedbirleri almayan kişi” cezalandırılmakta ve suçun tamam olması için herhangi bir neticenin gerçekleşmesi aranmamaktadır. Suç bu yönüyle sırf hareket ve soyut tehlike suçudur.²¹⁸ Ancak (TCK. m. 170/2)'de düzenlenen suç tipinde, kişilerin hayatı, sağlığı ve mal varlığı bakımından soyut bir tehlike oluşturduğu hakkındaki faraziye, failin fiili sonucu “yangın, bina çökmesi, toprak kayması, çığ düşmesi, sel veya taşkın” hadiselerinden biri hakkında somut bir tehlikenin meydana gelmesi neticesine bağlandığından, suçun oluşması somut tehlike şeklinde tezahür eden bir neticenin varlığını gerektirmektedir. O halde bu suç, neticeli bir soyut tehlike suçudur. Somut tehlikenin, suç tipinde netice olarak yer alması mümkündür. Ancak buradaki somut tehlikeyi, somut tehlike suçlarındaki somut tehlike ile karıştırmamak gerekir. Biri, sadece fiilin sebep olduğu ve suçun kanuni tarifinde unsur olarak yer alan dış dünyadaki tabii bir değişiklik olması hasebiyle netice addedilirken, diğeri, suçun işlenmesiyle korunan hukuki değer ilişkili

²¹⁵ Soyut tehlike suçu hakkında açıklamalar için bkz. **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 256-257; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 54-55; **Öztürk-Erdem**, s. 182; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 209; **Koca-Üzülmez**, s. 109.

²¹⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 109; **Daragenli**, s. 48; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 217.

²¹⁷ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 54; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 312.

²¹⁸ Madde gerekçesinde her ne kadar bu suçun somut tehlike suçu olduğu belirtilmiş olsa da, kanaatimizce bu suç soyut tehlike suçudur. Madde metninde belirtilen “insan hayatı veya beden bütünlüğü açısından gerekli olan tedbirleri alma”ma somut bir tehlikenin arandığı düşüncesini akla getiriyor olsa da, insan hayatı veya beden bütünlüğü açısından gerekli olma, hangi tedbirlerin alınmamasının bu suçun konusunu oluşturacağı yönünden önem taşımaktadır. Buna karşılık, söz konusu tedbirlerin insanların hayatı veya beden bütünlüğü açısından somut bir tehlikeye sebebiyet vermesi suçun oluşması için gerekli değildir.

olduğu konunun somut bir zarar ihtimali ile karşılaşması bakımından, suçu somut tehlike suçu haline getiren bir husustur.

Suçun işlenmesiyle, korunan hukuki değerin ilişkili olduğu konunun gerçek bir zarar ihtimaliyle karşı karşıya kaldığı, diğer bir ifadeyle, tehlikeye uğradığı suçlar, somut tehlike suçlarıdır. Bu suçlarda cezalandırılmak istenen, korunmak istenen konunun tehlikeye uğratılması olduğundan, müşahhas hadisede böyle bir tehlikenin gerçekten meydana gelip gelmediğinin araştırılması gerekir.²¹⁹ Ayrıca somut tehlikenin failin fiilinin bir sonucu olması gerektiğinden, fiil ile somut tehlike arasında illiyet bulunmalıdır.²²⁰ Somut tehlikenin gerçekleşmesinin, tipikliğin bir unsuru olup olmadığı doktrinde ihtilaflıdır. Doktrinde ağırlıklı olarak savunulan görüşe göre, somut tehlike netice olarak telakki edilmelidir. Bu görüşte olan müelliflere göre, somut tehlike suçları neticeli (maddi) suçlardır.²²¹ Azınlıkta kalan bir diğer görüşe göre, somut tehlike suçlarında somut tehlikenin meydana gelmesi, suçun unsuru olarak değil, bir objektif cezalandırabilme şartı olarak telakki edilmelidir.²²² Haksızlığın vaki olması ve suçun gerçekleşmesi bakımından somut tehlikenin ortaya çıkması gerekli değildir. Zira bu suçlarda, suç tipi şayet sırf hareket suçu ise, fiilin icrasıyla, neticeli suç ise, neticenin gerçekleşmesiyle haksızlık gerçekleşmekte suç tamamlanmaktadır. Fakat söz konusu haksızlığın (suçun) cezalandırılmaya sâlih olması, somut tehlikenin varlığına bağlanmıştır.²²³

Somut tehlike suçları, sırf hareket suçu şeklinde olabileceği gibi, neticeli suç şeklinde de olabilir. Nitekim (TCK. m. 170/1-a,b ve 171)'de düzenlenen suçlarda yangın, bina çökmesi, toprak kayması, çığ düşmesi, sel veya taşkın neticelerine sebep olunması ve bu neticelerin kişilerin hayatı, sağlığı veya malvarlığı açısından somut bir

²¹⁹ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 54; **Koca-Üzülmez**, s. 110; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 209; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 311; **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 257.

²²⁰ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 54; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 312; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 209; **Öztürk-Erdem**, s. 182; **Akbulut**, s. 213; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 216-217.

²²¹ Bkz. **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 257; **Dönmezer-Erman**, s. 383; **Öztürk-Erdem**, s. 179; **Zafer**, s. 175 vd..

²²² **Koca-Üzülmez**, s. 110; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 312; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 210.

²²³ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 210.

tehlikeye sebep olması halinde fail cezalandırılacaktır. Suç bu yönüyle neticeli bir somut tehlike suçudur.²²⁴ Yine (TCK. m. 173, 178/1 ve 180)'de düzenlenen suçlar da neticeli somut tehlike suçlarıdır. Buna karşılık, (TCK. m. 170/1-c)'de düzenlenen suçta, suçun oluşması silahla ateş edilmesi veya patlayıcı madde kullanılması fiillerinden birinin işlenmesiyle tamamlandığından, suç sırf hareket suçudur. Ancak failin bu suçtan cezalandırılabilmesi, söz konusu fiillerin, kişilerin hayatı, sağlığı veya malvarlığı açısından somut bir tehlikeye sebep olması şartına bağlanmıştır. Yine (TCK. m. 175, 177 ve 178/2)'de düzenlenen suçlar da sırf hareket suçu niteliğinde somut tehlike suçlarıdır.

Bununla birlikte bazı hallerde, kanuni tarifte yer alan somut tehlike, aynı zamanda suçun unsuru olarak neticeyi de oluşturmaktadır. Bu hallerde somut tehlike aynı zamanda netice de olduğundan, cezalandırabilme şartı olarak değerlendirilemez. Mesela, (TCK. m. 180)'de düzenlenen trafik güvenliğini taksirle tehlikeye sokma suçunda, “Deniz, hava veya demir yolu ulaşımında, kişilerin hayatı, sağlığı veya malvarlığı bakımından bir tehlikeye ... sebep olan” kişi cezalandırılmaktadır. Bu yönüyle kanuni tarifte yer alan somut tehlike hem netice hem de suçun somut tehlike suçu olarak nitelendirilmesini gerektiren bir husus olarak yer almaktadır. Somut tehlike bu suç tipinde objektif cezalandırabilme şartı olarak yer almamaktadır.

Görülebileceği üzere, zarar ve tehlike suçları bakımından, zarar veya tehlikenin neticenin nev'ileri olduğu yönündeki yaklaşım isabetli olmadığı gibi, bu suç tiplerinden biri veya ikisinin neticeli suç, diğerlerinin ise sırf hareket suçu olduğu yönündeki yaklaşım da isabetli değildir. Ayrıca zarar, somut tehlike veya soyut tehlike ile neticenin

²²⁴ Artuk-Gökçen-Yenidünya, TCK. m. 170/1'de düzenlenen söz konusu suçu, bağlı hareketli bir sırf hareket suçu olarak değerlendirmektedir (Artuk, Mehmet Emin-Gökçen, Ahmet-Yenidünya, Ahmet Caner, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 12. Baskı, Adalet, Ankara, 2012, s. 412 vd.). Kanaatimizce maddede neticeli bir somut tehlike suçu düzenlenmiştir ve suç, serbest hareketli bir suçtur. Nitekim madde metninde fiilin nasıl işlenmesi gerektiğine ilişkin bir belirleme yer almamaktadır. TCK.'da yer alan iki farklı suç kıyaslanarak açıklanacak olursa, TCK.'nun 152/2-a maddesinde düzenlenen ve mala zarar verme suçunun nitelikli hallerinden birini oluşturan “yakarak” mala zarar verme suçunda, neticeye sebep olan fiilin ne şekilde işlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Burada suç bağlı hareketli bir suçtur. Ancak TCK.'nun 170/1 maddesinde yer alan “yangın çıkaran” ibaresinden, yangının, failin fiiline bağlı olarak meydana gelmesi gereken dış dünyadaki bir değişim olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Failin yangını ne şekilde çıkaracağı ise önemli değildir. Bu itibarla suç, serbest hareketli ve neticeli bir somut tehlike suçu olarak değerlendirilmelidir.

birbirine paralel yahut biri diğeri içerisinde mütalaa edilebilecek şekilde tasnifi mümkün değildir.²²⁵ Zarar suçları, somut tehlike suçları ve soyut tehlike suçları, sırf hareket suçu şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, neticeli suç şeklinde de ortaya çıkabilir. Birincilere, sırasıyla, (TCK. m. 141, 170/1-c ve 98/1) maddelerinde düzenlenen suçlar, ikincilere ise, sırasıyla, (TCK. m. 81, 170/1-a,b ve 170/2) maddelerinde düzenlenen suçlar misal olarak gösterilebilir.

E- Ceza Hukukunda İlliyet

Ceza hukukunda illiyet, en genel anlamıyla, failin fiil ile kanuni tarifte yer alan netice arasındaki sebep-sonuç (illet-mâlûl) ilişkisidir. Bu itibarla illiyet, gerçekleşen bir hadisenin, failin fiilinin bir sonucu olarak husule geldiğinin tayin ve tespitinde yegâne kıstastır. Gerçekten de fiil ile hâsıl olan netice arasında illiyet bahis mevzu ise, fiil neticenin sebebi, onu husule getireni, fiili gerçekleştiren kişi de, husule gelen neticenin failidir.²²⁶ Bu ifadeyi netice açısından da okumak mümkündür. Fiil ile hâsıl olan netice arasında illiyet bahis mevzu ise, netice, fiilin bir sonucu, onun tarafından meydana getirilen bir hadisedir. Eğer fiil ile netice arasında illiyet bulunmamakta ise, o halde ne fiil neticenin bir sebebi ve onu husule getireni, ne de netice fiilin bir sonucudur.

İlliyet, fiil ve netice gibi tabii (ontolojik) bir olgudur.²²⁷ Gerçekten de illiyet, tabii âlemdeki sebep-sonuç ilişkisinden, bir başka anlatımla, tabii âlemde gerçekleşen bir hadiseden başka bir şey değildir.²²⁸ Nitekim fiil ve netice tabii olgular olduklarından, bu ikisi arasındaki bağlantının da doğal bir olgu olması iktiza eder.²²⁹

Failin fiiline bağlı olarak bir neticenin meydana gelmesinin arandığı her suçta, söz konusu fiil ile gerçekleşen netice arasında illiyet bulunmalıdır. Gerçekleşen bir neticeden dolayı failin mesul tutulması, onun fiili ile netice arasındaki illet-mâlûl ilişkisinin, diğer bir ifadeyle illiyetin mevcudiyetine vabestedir. O halde fiili ile illi

²²⁵ Bu itibarla, “Zarar suçu nitelendirmesi, ancak neticenin arandığı suçlar bakımından yapılabilir. Buna karşılık, hakaret ve iftira gibi, fiilin işlenmesiyle tamamlanan, ayrıca bir neticenin gerçekleşmesinin aranmadığı suçlarla ilgili olarak, zarar suçu nitelendirmesi yapılamaz.” (Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 208-209) şeklindeki düşünceye katılmıyoruz.

²²⁶ **Taner**, s. 305.

²²⁷ **Honig**, s. 176; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 173; **Akbulut**, s. 217.

²²⁸ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 95.

²²⁹ **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 87; **Ünver**, s. 233, 237; **Özbek**, s. 427.

münasebet içinde olmayan bir neticenin faile yüklenmesinden ve bu neticeden dolayı failin mesuliyetinden bahsedilemez.²³⁰

Suç, birçok unsurun bir araya gelmesiyle teşekkül eder. Fiil olarak nitelendirilebilecek bir davranışın vaki olmadığı hallerde, fiil ceza hukukunun bir sonucu olarak, kişi hakkında mesuliyet hükmü verilemez. Suçun tahakkukunda, fiilin sonucu olarak bir neticenin husule gelmesinin arandığı hallerde, fiil unsurunun tahakkuk etmesinin hemen akabinde, ikinci bir unsur olarak illiyetin mevcudiyeti araştırılacaktır. Zira neticeli suçlar bakımından, insana ait iradi bir fiilin mevcudiyetinin hemen akabinde, ceza mesuliyetinin en temel esası, bu fiil ile netice arasında illiyetin mevcudiyetidir. Nitekim ceza hukukunda fiilin bir eseri olmayan neticeden dolayı kişinin mesul tutulması düşünülemez. Bir mesuliyet şartı olarak,²³¹ neticeli bir suçta fiil ile netice arasında illiyetin bulunmadığı sabit olmuşsa, suçun sair şartlarının tahakkuk edip etmediğinin araştırılmasına ve ceza mesuliyeti hakkında yürütülen muhakemeye devam edilmesine gerek yoktur.²³²

Neticeli bir suçun faili olduğu yönünde sanık hakkında yürütülen ceza muhakemesinin sonucunda, suçun kanuni tarifinde unsur olarak yer alan ve müşahhas hadisede gerçekleşen neticenin, failin fiili sonucu husule gelmediği sabit olmuşsa, diğer bir ifadeyle, failin fiili ile söz konusu netice arasında illiyet bulunmadığı sübuta ermişse, o halde isnad edilen suçun sanık tarafından işlenmediği de sabit olacak ve bu halde sanık hakkında beraat kararı verilecektir (CMK. m. 223/2-b). Yine neticeli bir suçun faili olduğu yönünde sanık hakkında yürütülen ceza muhakemesinin sonucunda, suçun kanuni tarifinde unsur olarak yer alan neticenin fail tarafından husule getirildiği, hâsıl olan netice ile failin fiili arasında illiyet bahis mevzu olduğu sabit olmamışsa, bu halde suçun fail tarafından işlendiği de sabit olmayacak ve bu halde de sanık hakkında beraat kararı verilecektir (CMK. m. 223/2-e).

²³⁰ **Dönmezer-Erman**, s. 469; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 81; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 275; **Demirbaş**, s. 233; **Koca-Üzülmez**, s. 114-115; **Özbek**, s. 420; **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 86; **Akbulut**, s. 212.

²³¹ **Özbek**, s. 417.

²³² **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 173; **Zafer**, s. 182.

İllyetin ceza hukukunda bir diğerk önemi de, 1982 Anayasası'nın 38. maddesinin 7. fıkrasında ve Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesinin 2. fıkrasında yer alan şahsilik ilkesinin uygulanmasında ifa ettiği görevdir. Nitekim kişinin, bir tabiat olayının veya bir başkasının sebep olduğu neticeden dolayı mesul tutulması düşünülemez.²³³ Bu yönüyle gerçekleşen bir neticenin failin fiilinin bir sonucu olduğunun belirlenmesi ve ancak bu halde kişinin hâsıl olan neticeden mesul tutulabilmesi, şahsilik ilkesinin bir sonucudur. İllyetin doğru bir şekilde tayin ve tespit edilememesi durumunda, kişinin sebep olmadığı bir neticeden veya bir başkasının fiilinden mesul tutulması söz konusu olabilir. Bu halde ise, şahsilik ilkesi ihlal edilmiş olacaktır.²³⁴

İllyetin, esas itibariyle, neticeli suçlar bakımından önem arz ettiği ifade edilmekle beraber, bu husus, sırf hareket suçlarında suçun vukuunda herhangi bir neticenin gerçekleşmesinin aranmamasından hareketle bu suçlarda illiyetin de aranmayacağını belirtmek sadedinde ifade edilmektedir.²³⁵ Hakikatte failin fiiline bağlı olarak tabii âlemde meydana gelen bir değişikliğin ceza hukuku bakımından önem arz ettiği her halde, söz konusu fiil ile gerçekleşen netice arasında illiyetin mevcudiyeti gereklidir.²³⁶ Bununla birlikte illiyet yalnızca neticeli suçlarda, fiil ile unsur olan netice arasındaki bağlantıyı ifade ettiği hallerde suçun bir unsuru (maddi unsur) olarak tavsif edilebilir. Diğerk hallerde ise suçun maddi unsurları arasında yer almaz.²³⁷ Mesela, daha önce değinildiği üzere, objektif cezalandırabilme şartı olarak nitelendirilen somut tehlike netice olarak tavsif edilmemekle birlikte, yine somut tehlike ile de fiil arasında illiyet bulunmalıdır. Ancak bu halde illiyet suçun maddi unsurları arasında yer almaz. Objektif cezalandırabilme şartı gibi suçun unsurları dışında kalan bir husustur.

Sırf hareket suçları, tipe uygun hukuka aykırı fiilin icrasıyla suçun tamamlandığı ve suçun kanuni tarifinde neticeye yer verilmediği, neticesiz suçlar olduğundan, suçun vukuunda herhangi bir neticenin gerçekleşmesi aranmadığı gibi,

²³³ **Dönmezer-Erman**, s. 470; **Ünver**, s. 233; **Özbek**, s. 420; **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 94.

²³⁴ **Zafer**, s. 183; **Akbulut**, s. 212.

²³⁵ **Akbulut**, s. 212-213.

²³⁶ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 275.

²³⁷ **Akbulut**, s. 210.

illiyetin mevcudiyeti de söz konusu olmamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, sırf hareket suçları, suçun bir unsuru olarak, netice ve illiyetin aranmadığı suçlardır.²³⁸

Suçun kanuni tarifinde fiilden başka bir neticenin de meydana gelmesinin arandığı neticeli suçlarda, söz konusu netice ile fiil arasında illiyetin mevcudiyeti gereklidir²³⁹ ve bu halde netice suçun bir unsuru olduğundan, illiyet de suçun bir unsuru olarak tezahür etmektedir (yazılı olmayan unsur).²⁴⁰ Kasten işlenebilen suçlarda olduğu gibi, taksirle işlenebilen suçlarda da illiyet aynı şekilde araştırılacaktır. Bu iki suç tipi arasında illiyet yönünden bir fark bulunmamaktadır.²⁴¹ Yine neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçlarda da ağır netice ile fiil arasında illiyet bulunması gerekir. Aksi halde failin neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçtan mesuliyeti söz konusu olmaz.²⁴²

Sırf hareket suçu veya neticeli suç olması önem arz etmeksizin, somut tehlikenin suçun kanuni tarifinde objektif cezalandırılma şartı olarak yer aldığı, somut

²³⁸ **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 122; **Akbulut**, s. 210, 212-213. “Sanıkların, kurye olarak temin ettikleri (X) muhbire vize ve uçak bileti olarak, içine uyuşturucu madde gizledikleri 2 valizi Amerika’ya götürmesi için teslim ettikleri, sanık Nasırın kurye olarak bildiği (X) muhbiri Atatürk Hava Limanına götürüp döndüğü, durumu bilen ve izleyen kolluk görevlilerinin valizleri açarak uyuşturucu maddeyi inceledikleri ve uyuşturucu maddenin bir bölümünü aynı valizlere tekrar koydukları, alınan kontrollü teslimat kararı uyarınca görevlendirilen bir komiser ile A.B.D. kolluk görevlilerinin bu valizleri A.B.D. ye götürdükleri ve orada valizleri teslim alan 2 kişinin yakalandığı; müdahale edilmemiş olması durumunda da aynı sonucun meydana geleceği kesin olduğundan, görevlilerin araya girmesinin uyuşturucu maddenin ihraç edilmesi konusundaki nedensellik bağımlı kestiğinin kabul edilemeyeceği; bu nedenle sanıkların eylemlerinin teşekkül halinde uyuşturucu madde ihraç etmek suçunu oluşturduğu gözetilmeden,” Y. 10. CD. 02.05.2002 12317/17474 (**Legalbank İçtihat Bankası**). Olayda bir sırf hareket suçu söz konusudur. Konunun illiyet çerçevesinde tartışılması yerinde değildir. Burada önemli olan husus, kamu görevlisinin bu gibi hallerde işledikleri fillerden dolayı cezalandırılıp cezalandırılmayacağıdır. Olayın bu çerçevede değerlendirilmesi daha uygun olurdu.

²³⁹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 275.

²⁴⁰ **Öztürk-Erdem**, s. 183. Somut tehlikenin, suçun maddi unsuru olan netice keyfiyetini haiz olduğu hallerde (TCK. m. 170/2) suç, neticeli suç niteliğinde olduğundan, bu suçlarda da illiyetin suçun bir unsuru olarak mevcudiyeti araştırılacaktır.

²⁴¹ **Taner**, s. 307; **Öztürk-Erdem**, s. 186.

²⁴² **Dönmezer-Erman**, s. 471; **Özenbaş**, Nazmiye, Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Suçlarda Ceza Sorumluluğunun Esası, 1. Baskı, Adalet, Ankara, 2012, s. 13. “Adli Tıp Birinci İhtisas Kurulu'nun 29.5.1992 gün ve 625 sayılı raporunda; "ceset muayenesi ve otopside tesbit edilen travmatik değişimlerin tamamının trafik kazası ile husulünün mümkün olduğu"nun belirtilmesi, cesedin bulunduğu yerin ölüm olayının bir trafik kazası sonucu meydana gelebileceği ihtimalini kuvvetlendirmesi, ölüm olayı ile daha önceki müessir fiil olayı arasında illiyet bağımlı ortaya çıkaracak herhangi bir delil elde edilememesi göz önünde tutulduğunda; sanığın eylemi, ancak TCK.nun 456/4. maddesi çerçevesinde değerlendirilebileceği halde TCK.nun 452/2, 51/1, 59. maddelerinin uygulanması suretiyle cezalandırılmasına karar verilmesi,” Y. 1. CD. 4.5.1993 586/972 (**Kazancı İçtihat Bankası**).

tehlike suçlarında, söz konusu somut tehlike ile failin fiili arasında illiyetin mevcut olması gerektiğine netice bahsinde değinilmiştir.

Son olarak zarar suçlarına da değinmek gerekir. Zarar suçunda zarar, öldürme (TCK. m. 81) suçunda veya mala zarar verme suçunda (TCK. m. 151) olduğu gibi, neticenin kendisiyse, zaten netice olması bakımından zarar ile fiil arasında illiyetin mevcudiyeti araştırılacaktır. Buna karşılık zarar suçu, hırsızlık (TCK. m. 141) suçunda olduğu gibi, sırf hareket suçu ise, bu halde, fiil ile zarar arasında illiyetin mevcut olup olmadığının araştırılmasının ceza hukuku bakımından bir önemi yoktur.

IV- HUKUK GENEL TEORİSİ BAKIMINDAN İLLİYET

Fiil ve netice kavramları, yalnızca ceza hukukuna münhasır olmayıp hukukun her dalında söz konusudur. Kişinin ancak fiilinin sebebiyet verdiği neticelerden mesul tutulabileceği hukukun en temel prensiplerindendir. Bu itibarla her sahada fiil ile netice arasında illiyet aranacağında şüphe yoktur. Peki, ceza hukukunun illiyet ifade ettiği kavramla diğer hukuk disiplinlerinin kabul ettiği illiyet kavramı arasında mahiyet farkı var mıdır? Özellikle haksız fiil hukuku ile ceza hukuku arasındaki illiyet kavramı açısından bir fark söz konusu mudur?

Kunter'in de isabetle belirttiği üzere, haksız fiiller dolayısıyla borçlar hukukunda incelenen illiyet ile ceza hukukundaki illiyet aynı şeydir. İlliyet, hukuki değil tabii bir olgu olduğundan, varlığı ya da yokluğu normların bilebileceği bir şey değildir ve kanun koyucuyu ilgilendirmez. Ancak hukuk bu tabii bağlantılardan bir kısmına şu ya da bu hukuk dalı bakımından önem atfeder ve diğerlerini göz ardı eder. Bu önem mesuliyet konusu bakımındandır. Özel hukukta ve ceza hukukunda farklı şekilde kabul edilen illiyet değil, bunlar üzerine inşa edilen mesuliyettir.²⁴³ Özel hukukta ve ceza hukukunda illiyetin farklı şekillerde anlaşılması, failin bunlardan biri için neticeye sebep olduğundan bahsedilebilirken, diğeri bakımından bahsedilememesi gibi tutarsız sonuçlara götürecektir. Bu sadece borçlar hukuku ya da özel hukuk ile ceza hukuku arasındaki bir mesel değil, diğer hukuk dalları içinde ortak bir sorundur. Bu açıdan hukukta tek bir illiyet kavramının olduğunu söyleyebiliriz.

²⁴³ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 145.

Yargıtay uygulamaları bu konuda farklılık göstermektedir. Yüksek mahkeme bazı kararlarında hukuk mahkemesinin, ceza mahkemelerinin illiyet konusundaki kararını esas alması gerektiğini belirtirken,²⁴⁴ bazı kararlarında ise, illiyetin tabii bir olgu veya sorun olmadığını, hukuki bir sorun olduğunu ifade ederek, yeniden illiyet konusunda karar verilmesi gerektiğini hükme bağlamıştır.²⁴⁵

V- KANUNİ DÜZENLEMELERDE İLLİYET

A- Genel Olarak

Gerek illiyetin suç teorisindeki yeri ve mahiyeti gerek kanun yapma tekniği bakımından, ceza kanunlarında illiyete ilişkin bir hükme yer verilmesi hususu genel itibariyle kabul görmemektedir. Bu bakımdan kanun koyucularda, ceza kanunlarında illiyete yer vermemek istikametinde bir temayülün hâkim olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye'nin de dâhil olduğu ekseriyeti itibariyle ülkeler, ceza kanunlarında illiyet hakkında bir düzenlemeye yer verme yoluna gitmemişlerdir.

²⁴⁴ “Ceza Mahkemesi'nin kararlarındaki fiilin hukuka aykırılığını ve illiyet bağı saptayan maddi vakıa konusundaki kabulü hukuk hâkimini de bağlar. Görülüyor ki, hukuk mahkemesinde görülmekte olan bu dava ile ceza mahkemesinde görülmekte olan diğer dava arasında bağlantı vardır. Bu gibi durumlarda ceza davasının bekletici sorun yapılması uygun düşer. Çünkü orada verilecek bir mahkûmiyet kararı hukuk hâkimini bağlayabilecektir.” Y. HGK. 26.06.1996 4-388/519 (**Legalbank İctihat Bankası**); “BK'nun 53. maddesine göre hukuk hâkimi, ceza hâkiminin mahkûmiyet kararına götüren olaylarla bağlıdır. Ceza mahkemesinde haksız fiil öğelerinden eylem, illiyet bağı, hukuka aykırılık yönleri saptanmış ise, bu durumların hukuk hâkimini de bağlayacağı açıktır. Öyle ise mahkemece, yukarıdaki ilke ve esaslar gözetilerek davalı hakkında verilen mahkûmiyet kararının kesinleşmesi beklenerek, hâsıl olacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken, eksik inceleme ile hüküm kurulması bozmayı gerektirmiştir.” Y. 3. HD. 4.10.2011 14014/14639 (**Kazancı İctihat Bankası**); “Somut olayda ise, Ceza Mahkemesinde sanıkların et pişirmek için ızgarada yaktıkları ateşle yangın arasında illiyet bağı yönünden araştırma yapılmadan delil yetersizliğinden beraat kararı verilmesine karşın yerel mahkeme, ceza davasında olayla yangın arasında illiyet bağı yoksunluğundan dolayı beraat kararı verildiğinden söz ederek davayı red etmiştir. Açıklanan durum karşısında, olayla yangın arasında illiyet bağı bulunup bulunmadığı yönünden hukuk hakimi tarafından araştırma yapılmalıdır.” Y. HGK. 28.11.2001 11-1103/1084 (**Legalbank İctihat Bankası**).

²⁴⁵ “eylemi ile ölümle sonuçlanan kaza arasında illiyet bağı bulunmadığı ileri sürülerek, Mehmet şimşir beraat ettirilmiş ve bu karar kesinleşmiş ise de, illiyet bağının bulunup bulunmadığına ve beraate ilişkin ceza mahkemesi kararı hukuk hâkimini bağlamaz. İlliyet konusu maddi değil, hukuksal bir sorundur.” Y. 10. HD. 24.11.1981 4886/6161 (**Legalbank İctihat Bankası**).

Bununla birlikte az sayıdaki ülkenin ceza kanunlarında illiyete ilişkin hükme rastlanmaktadır. Mesela, 19.10.1930 tarih ve 1398 s.lı İtalyan Ceza Kanunu'nun²⁴⁶ 40 ve 41. maddelerinde, 07.12.1940 tarih ve 2848 s.lı Brezilya Ceza Kanunu'nun²⁴⁷ 07.11.1984 tarih ve 7209 s.lı kanunla değişik 13. maddesinde, 1999 tarihli Texas Ceza Kanunu'nun²⁴⁸ 2. Başlık (Title)\ 6. Bölüm (Chapter)\ 6.04. Kısmı'nda (Section) illiyete ilişkin genel düzenlemelere yer verilmiştir. 06.06.2001 tarihli Estonya Ceza Kanunu²⁴⁹ ise illiyete ilişkin genel bir düzenlemeye yer vermemekle beraber, 12. maddesinde illiyetin suçun unsurlarından biri olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Bu kısımda sırasıyla 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, bu kanunun mer'î olduğu dönemde hazırlanan 1987, 1989, 1997, 2001 tarihli Türk Ceza Kanunu tasarıları ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, çalışma konumuz olan illiyete yer verip vermemeleri yönünden değerlendirilecektir.

B- 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "*Birleşik Hallerde Ölüme Sebebiyet*" başlıklı 14.07.2004 tarih ve 5218 sayılı kanunla değişik 451. maddesinde "*Ölüm, failin fiilinden evvel mevcut olup da failce bilinmeyen ahvalin birleşmesi veyahut failin iradesinden hariç ve gayrimelhuz esbabın inzımanı yüzünden vukua gelmiş ise ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasını müstelzim hallerde on beş seneden ve müebbet ve on beş seneden fazla ağır hapsi müstelzim hallerde on seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası hükmolunur.*" şeklinde bir düzenlemeye yer vermişti.²⁵⁰

²⁴⁶ İtalyanca metin için bkz. <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36653> (Erişim Tarihi: 01.01.2013); Türkçe metin için bkz. **Dönmezer**, "Maddi Sebebiyet Alakası", s. 116.

²⁴⁷ Portekizce metin için bkz. <http://www.oas.org/juridico/mla/en/bra/index.html> (Erişim Tarihi: 01.01.2013).

²⁴⁸ İngilizce metin için bkz. <http://www.bakers-legal-pages.com/pc/0604.htm> (Erişim Tarihi: 01.01.2013).

²⁴⁹ İngilizce metin için bkz. <http://legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df.htm/preview> (Erişim Tarihi: 01.01.2013).

²⁵⁰ 451. maddenin söz konusu değişiklikten önceki hali şu şekildedir: "*Ölüm, failin fiilinden evvel mevcut olup da failce bilinmeyen ahvalin birleşmesi veyahut failin iradesinden hariç ve gayrimelhuz esbabın inzımanı yüzünden vukua gelmiş ise idam cezasını müstelzim hallerde on beş seneden ve müebbet ve on*

Maddede yer alan illiyete ilişkin bu düzenleme, genel bir düzenleme olmayıp, sadece kasten öldürme suçuna ilişkindir. Bu itibarla 765 sayılı TCK da illiyet konusuna ilişkin genel bir düzenlemeye yer vermemiş, illiyet meselesinin çözümünü büyük ölçüde doktrin ve yargı içtihatlarına bırakmıştı.

451. madde hükmüyle kanun, kasten öldürme suçuna ilişkin olarak, daha az cezayı gerektiren iki nitelikli hale yer vermişti. Bunlardan birincisi, ölüm neticesinin, failin fiili ile ondan evvel mevcut olan ve fail tarafından bilinmeyen başkaca bir halin (şartın) birleşmesi sonucu meydana gelmesiydi. İkincisi ise, failin fiiline, onun iradesi dışında ve gayrı melhuz (beklenilmeyen) başkaca şart veya şartların eklenmesi sonucu ölümün meydana gelmesiydi.

Buna göre, failin fiilinden önce mevcut olan veya fiille eş zamanlı yahut onun ikasından sonra ortaya çıkan bir şartın neticeyi husule getiren şartlar arasında yer alması, failin fiili ile netice arasındaki illiyetin mevcudiyeti bakımından bir tesir icra etmeyecekti. Bir diğer ifadeyle, söz konusu halde de fiil ile netice arasındaki illiyetin mevcudiyeti devam etmekteydi.²⁵¹ Ancak bu nev’iden bir şartın fiil ile içtimaı sonucu gerçekleşen ölüm neticesinden dolayı faile verilecek cezada indirim yapılması öngörülmekteydi.

Madde, kasten öldürme suçuna ilişkin olduğundan, söz konusu hükmün uygulanabilmesi için failin öldürme kastıyla hareket etmesi gerekiyordu. Bir diğer ifadeyle, failin öldürme kastıyla hareket ettiğinin tespit edilmesi, söz konusu hükmün uygulanabilmesi için zorunluydu. Eğer failin kastı öldürmeye değil de yaralamaya yönelik ise ve ölüm, yaralama sonucu meydana gelmişse, bu halde 451. madde uygulanmamakta, onun yerine “*Kastı Aşan Adam Öldürmek*” başlıklı 452. madde

beş seneden fazla ağır hapsi müstelzim hallerde on seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası hüküm olunur.”

²⁵¹ **Dönmezer**, Sulhi, Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, 17. Baskı, Beta, İstanbul, 2004, s. 90; **Önder**, Ayhan, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, 1. Baskı, Filiz, İstanbul, 1994, s. 50.

hükmü uygulanmaktaydı. Yine fail, ölüm neticesi bakımından taksirli ise 451. madde hükmü uygulanmamaktaydı.²⁵²

451. maddenin uygulanabilmesinin için failin öldürme kastıyla gerçekleştirdiği fiilinin ölüm neticesini meydana getirmeye baştan itibaren elverişli olmaması gerekiyordu. Şayet failin fiili ölüm neticesini hâsıl etme konusunda elverişli ise bu halde de 451. madde hükmü uygulanmamakta, 448. maddeden hüküm kurulmaktaydı.²⁵³

İfade edildiği üzere, maddede yer alan birinci nitelikli hal, ölüm neticesinin failin fiili ile ondan evvel mevcut olan ve fail tarafından bilinmeyen bir halin birleşmesi sonucu meydana gelmesiydi. Bu nitelikli halin uygulanabilmesi ve failin cezasında indirim gidilebilmesi için söz konusu şartın mutlaka failin fiilinden evvel bulunması ve failin söz konusu şartı bilmediğinin tespit edilmesi gerekiyordu.²⁵⁴ Eğer fail, mağdurda bulunan söz konusu halin varlığını biliyorsa, bu durumda 451. madde hükmü uygulanmamakta, bu durumda da 448. madde uygulanıyordu.²⁵⁵ Mesela, öldürme kastıyla hareket eden fail, bizatihi öldürmeye elverişli olmayan bir fiilde bulunmuştur. Söz konusu fiil ölüm neticesini doğurmaya elverişli değildir. Ancak mağdurda bulunan ve failin bilmediği diyabet (şeker), hemofili (kanın pıhtılaşmaması), cam kemik veya kalp-damar hastalığı gibi hastalıklardan birinin failin fiili ile birleşmesi sonucu mağdur hayatını kaybetmiştir. Bu hallerde şayet fail mağdurda bulunan halden haberdar değilse ölüm neticesinden yine de mesul tutuluyordu. Ancak 451. madde hükmünce cezasından indirim yapılmıyordu. Fakat söz konusu haller failin bilgisi dâhilinde ise gerçekleşen neticeden 448. madde dolayısıyla, cezasında indirim yapılmaksızın, mesul tutuluyordu.

Maddede yer alan ikinci nitelikli hal ise, ölümün, failin ölüm neticesini meydana getirmeye elverişli olmayan fiili ile onunla eş zamanlı veya ondan sonra failin iradesi dışında gerçekleşen ve yine fail tarafından bilinmeyen (düşünülmeyen) bir şartın eklenmesi sonucu meydana gelmesiydi.

²⁵² **Önder**, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, s. 50-51; **Erem**, Faruk, “Adam Öldürme”, AÜHFD., C.: 10, S.: 1-4, Ankara, 1953, s. 61.

²⁵³ **Önder**, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, s. 51. **Erem**, “Adam Öldürme”, s. 60.

²⁵⁴ **Dönmezer**, Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, s. 91.

²⁵⁵ **Erem**, “Adam Öldürme”, s. 61; **Önder**, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, s. 52.

Şayet failin fiiline eklenerek ölüm neticesini husule getiren şart failin fiili dolayısıyla ve bizatihi onun neticesi olarak meydana gelmişse, bu durumda 451. madde hükmü uygulanmıyordu.²⁵⁶ Mağdurun, failin fiili sonucu oluşan ve tıbbi müdahalenin gerekli olduğu duruma müdahaleye izin vermediği hallerde, mağdurun tıbbi müdahaleye rıza göstermemesi inzimam eden sebep sayılmamakta ve 451. madde hükmü uygulanmamaktaydı.²⁵⁷ Yine mağdurun, geç müdahale edilmiş olması sebebiyle öldüğü hallerde de, geç müdahale inzimam eden bir sebep sayılmamaktaydı.²⁵⁸ Nitekim müdahale yapılamaması veya geç yapılması gibi durumlarda, ölümün bizatihi failin fiilinden ileri gelmiş olduğu ve inzimam eden bir şarttan söz edilemeyeceği hususu, maddenin uygulanmasına engel teşkil etmekteydi.²⁵⁹ Ancak öldürücü olmayan bir yaralama sebebiyle mağdura tıbbi müdahalede bulunduğu ve fakat müdahale esnasındaki hata veya ihmal sonucu yeni bir şartın ortaya çıktığı durumlarda 451. madde hükmünün uygulanması kabul edilmekteydi.²⁶⁰

Kanaatimizce burada kanun koyucunun amacı, söz konusu düzenlemeyle illiyet konusundaki hususi bir halin çözümü hakkında tereddütleri gidermek ve bu çerçevede doktrin ve uygulamanın yorum alanını sınırlamaktan ziyade, suçun vasfında bir değişikliğe gitmektir. Zira söz konusu hükmün düzenlediği haller, çalışmamızın üçüncü bölümünde “İllyete İlişkin Hususi Haller” başlığı altında incelenecek olan “Kümülatif

²⁵⁶ **Dönmezer**, Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, s. 91. “Zatürre, suçlunun ika ettiği müessir fiil neticesi olarak husule gelmiş olmasına göre, zatürrenin gayrı melhuz ve irade dışı bir sebep sayılması yolsuzdur” Y. 1. CD. 30.07.1927, E. 3861 (**Erem**, “Adam Öldürme”, s. 62).

²⁵⁷ **Önder**, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, s. 52.

²⁵⁸ **Dönmezer**, Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, s. 93.

²⁵⁹ Nitekim Yargıtay bir kararında “Sanık mağduru av tüfeği ile Lomber bölgesinden dalağı tahrip edecek şekilde öldürmüştür. Sanık hakkında 451. maddenin uygulanabilmesi için ika edilen yaranın bizatihi öldürücü olmaması gerekir. Olayımızda ise, yara bizatihi öldürücüdür. Zamanında ve erken müdahale edilmemesi gayrı melhuz sebep değil, melhuz sebeptir. Hiç bir sanık yaraladığı kimsenin erken ve zamanında tıbbi müdahaleye mazhar olmasını bekleyemez. Aksi halde dağ başında tıbbi müdahalede bulunmanın imkânı olmayan yerde vukua gelen olaylarda tıbbi müdahaleye mazhar olmadan ölenlerle geç mazhar olunan tıbbi imkâna rağmen ölen arasında sanıkların sorumluluğu bakımından bir eşitsizliğe cevaz verilmiş olur ki, bu tamamen yasa dışı bir uygulama olur. Adli Tıp Meclisinin yasaya aykırı ihtimale dayanan mütalaasına dayanılarak sanık hakkında gereksiz yere 451. maddenin uygulanması yasaya aykırıdır” Y. 1. CD. 05.05.1976 1658/1672 (**Önder**, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, s. 53).

²⁶⁰ “Öldürmek kastıyla yaralanan bir şahıs tedavisi sırasında pnömoni veya tetanoza yakalanması ve bu hastalıkların meydana getirdiği arazların, yaralanmaya bağlı arazlarla birleşmesi sonucu ölümün vukua gelmesi halinde TCK.nun 451. maddesi tatbik olunabilir.” Y. CGK. 07.07.1975 1-174/186 (**Önder**, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, s. 55)

İlliyet”e ilişkin hususlardır. Bu sebeple 451. madde hükmü mevcut olmasaydı dahi, illiyet hakkındaki teorik birikimin bu sorunu çözmesi sorun teşkil etmeyecekti. Nitekim Erem de “*Kanunda müşterek sebep ayrıca derpiş edilmemiş olsa idi, failde öldürmek niyeti mevcut olmasına rağmen fiilin ölüm tevlit etmesine imkân olmadığına ve ancak diğer sebebin iştiraki ile ölüm husule geldiğine göre. umumî kaideler gereğince fail hakkında ancak teşebbüs hükümlerinin tatbiki mümkün olabilecekti. Kanun vazu işte böyle bir neticeye varılmasını önlemek maksadı ile "Müşterek Sebep" den mütevellit ölüm hâdiselerine mahsus olmak üzere hususi bir hüküm vazetmiş bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki ortada sadece cezayı azaltıcı bir sebep değil, suçun vasfını değiştiren bir sebep mevcuttur.*”²⁶¹ şeklindeki açıklamasıyla bu hususu dile getirmektedir.

Çalışmanın ilgili bölümlerinde inceleneceği üzere, maddede hakkında hüküm serdedilen hallerin kümülatif illiyet ve objektif isnadiyet çerçevesinde çözüme kavuşturulması mümkündür.

C- 1987, 1989, 1997 ve 2001 Tarihli Türk Ceza Kanunu Tasarıları

1987 tarihli Türk Ceza Kanunu tasarısının “*Bilinmeyen veya Beklenilmeyen Haller ve Sebepler*” başlıklı 103. maddesinde “*Ölüm, failin fiilinden evvel mevcut olup da failce bilinmeyen sebeplerin birleşmesi veya failin iradesi dışında ve beklenilmeyen sebeplerin eklenmesiyle meydana gelmişse; 1- Ölüm cezasını gerektiren hallerde onaltı yıldan yirmi yıla kadar, 2- Müebbet ve onbeş yıldan azla hapis cezasını gerektiren hallerde onbir yıldan onbeş yıla kadar, hapis cezası hükmolunur.*”

Düzenleme 1989 tarihli tasarının 132. maddesinde, sadece metindeki “*failin fiilinden evvel*” ibaresi yerine “*fiilden evvel*” ibaresini kullanılmak suretiyle aynıyla muhafaza edilmiştir. Yine 1997 tarihli tasarı da 134. maddesinde 1989 tarihli tasarının söz konusu hükmünü aynıyla muhafaza etmiştir. 2001 tarihli tasarı ise, 1989 metnini, sadece “*hapis cezası hükmolunur*” ibaresi yerine “*hapis cezası verilir*” ibaresini kullanmak suretiyle, aynıyla muhafaza etmiştir.

²⁶¹ Erem, “Adam Öldürme”, s. 60-61.

Görüldüğü gibi hazırlanan bu dört tasarı da 765 sayılı kanunun ilgili düzenlemesini korumuştur. Bu itibarla 765 sayılı kanunun 451. maddesi hakkındaki açıklamalar bu tasarılar bakımından da geçerlidir.

Yine 2001 “*Taksirli Suçlarda İndirim*” başlıklı 32. maddesinin 1. birinci fıkrasında “*Birden fazla kusurlu eylemle işlenmiş veya birleşik kusurun var olduğu taksirli suçlarda eylemin neticesi bakımından nedenselliğin ve kusurun derecesine göre her fail hakkında verilecek ceza sekizde bire kadar indirilebilir.*” şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir.²⁶²

Tasarı, bu düzenlemesiyle “bir araya gelen eylemlerin netice bakımından nedensel değerine göre” bir ayırım yapmakta, failerin neticenin meydana gelmesindeki katkılarına göre farklı ağırlıklarda cezalandırılmalarını öngörmektedir.

D- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda illiyete ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak kanunun muhtelif maddelerinde “neden olan/olunan” (TCK. m. 22/6; 85; 86/1; 87; 89; 95; 99/4-5; 103/5,7; 109/4), “sebebiyet verme/veren” (TCK. m. 23, 173/1) gibi illiyeti ifade eden kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

Yine burada değinmek gerekir ki, 2005 yılında kamuoyuna sunulan Türk Borçlar Kanunu Tasarısı’nın²⁶³ “*Nedensellik bağı*” başlıklı 58. maddesinde illiyete ilişkin bir düzenlemeye yer verilmiştir. Maddenin birinci fıkrasında; “*Yaşam deneyimlerine ve olayların olağan akışına göre, bir zarar belli bir fiilin beklenen uygun sonucu ise, zarar ile fiil arasında nedensellik bağı vardır.*” denmektedir. Fıkarda uygun

²⁶² Maddenin 1. fıkraya ilişkin gerekçesi şu şekildedir: “Taksirle işlenen suçlarda ve özellikle bileşik kusur halinde, derecesine göre cezada indirim yapılması adaletin gereğidir. Madde ile taksirli suçun, kusurlu birden çok eylemin birleşmesi sonucu, söz gelimi neticenin meydana gelişinde mağdurun kusurlu eyleminin de etkili bulunduğu hallerde, bir araya gelen eylemlerin netice bakımından nedensel değerine göre cezada belli oranda indirim yapılması öngörülmüştür. Esasen, bu ilke mevzuatımıza 16/7/1964 tarihli ve 501 sayılı kanunla girmiştir. Söz konusu adalet ilkesinin bütün taksirli suçları kapsar hâle getirilmesi maksadıyla genel hükümler içine alınması uygun görülmüştür. Ancak 21 inci maddenin dördüncü fıkrasına giren hâlde bu madde hükmü uygulanmayacaktır.”

²⁶³ T.C. Adalet Bakanlığı Türk Borçlar Kanunu Tasarısı, Adalet Bakanlığı Yayın İşleri dairesi Başkanlığı, Ankara, 2005.

illiyet teorisinin esas alındığı görülmektedir. Nitekim madde gerekçesinde de,²⁶⁴ uygun illiyet teorisinin esas alındığı belirtilmiş ve teorisinin tanımına yer verilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında ise, illiyetin kesilmesine ilişkin bir düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre; “Zararın ortaya çıkmasında mücbir sebebin veya zarar görenin ya da bir üçüncü kişinin fiilinin açık ve ağırlıklı etkisi bulunduğu hallerde, nedensellik bağı kesilir.” denmektedir. Ancak Türk Borçlar Kanunu Tasarısının ilk halinde yer alan bu düzenlemeler, bir temel kanunda bu tür tanımlara yer verilmesinin, uygulamada bazı sorunlar doğurabileceği yönünde ileri sürülen eleştiriler dikkate alınarak, tasarıdan çıkarılmıştır.²⁶⁵

Kanaatimizce de, ceza kanununda illiyete ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemesi eksiklik değildir.²⁶⁶ Nitekim doktrinde de ifade edildiği üzere, illiyetin suç teorisindeki yerinin ve öneminin, bir başka ifadeyle, illiyetin hangi suçlar bakımından aranacağına veya hukuki niteliğinin ne olduğunun kanunda belirtilmiş olmasına gerek yoktur.²⁶⁷ Yine illiyetin ne şekilde tayin ve tespit edileceğinin kanunda sarahaten düzenlenmiş olmasına da gerek yoktur. Nitekim bu konuda düzenlemeye yer veren kanunların da meseleyi bütünüyle çözüme kavuşturdukları söylenemez.²⁶⁸ İlliyet, suçun kanuni tarifinde failin fiiline bağlı olarak dış dünyada bir değişikliğin husule gelmesinin arandığı her suçta bulunması gereken bir husustur. Bu yönüyle illiyet, hukuki bir konu veya kavram olmayıp tabiat kanunlarına göre hakkında hüküm verilecek fiili ve tabii bir durumdur ve suçun kanunda tanımlanmayan unsurları arasında yer alır.²⁶⁹ İlliyetin hangi suçlar bakımından ve hangi hallerde aranacağına veya ne şekilde tayin ve tespit edileceğinin doktrin ve yargı içtihatlarına bırakılması daha doğru bir yaklaşımdır. Nitekim Türk kanun koyucusu da bu şekilde hareket etmiştir.²⁷⁰

²⁶⁴ “Nedensellik bağı kavramı, öğretisi ve uygulamada hâkim olan uygun nedensellik bağı teorisine göre açıklanmaktadır. Yaşam deneyimlerine ve olayların olağan akışına göre, bir zararın, belli bir fiilin uygun ve bir normal sonucu olması halinde, bu zarar ile fiil arasında nedensellik bağının varlığı kabul edilmektedir.”

²⁶⁵ **Koç**, Nevzat, “Avrupa Sözleşme Dışı Sorumluluk ve Türk Borçlar Kanunu Tasarılarının Ana Hatlarıyla Karşılaştırılması”, İTUSBD., Y.: 9, S.: 18, İstanbul, 2010, s. 64.

²⁶⁶ Aynı yönde **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 84.

²⁶⁷ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 94.

²⁶⁸ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 276.

²⁶⁹ **Koca-Üzülmez**, s. 118.

²⁷⁰ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 94.

İKİNCİ BÖLÜM

CEZA HUKUKUNDA İLLİYET KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN TEORİLER

I- GENEL OLARAK

Müşahhas hadisede suçun kanuni tarifinde yer alan neticeye tek bir sebebin (fiilin) vücut verdiği hallerde, fiil ile netice arasındaki illiyetin tayin ve tespiti sorun teşkil etmez.²⁷¹ Zira bu tür hadiselerde, tek sebep ile netice arasındaki illi münasebet, açıkça müşahede edilebilmekte ve illiyet konusunda kolaylıkla bir hükme varılabilmektedir. Mesela, dönercilikle meşgul olan A, tartıştığı B'nin boynuna döner bıçağıyla sert bir darbe ile vurarak B'nin başını koparır yahut boğazını sıkarak B'yi öldürür. Bu durumda B'nin ölümü ile A'nın fiili arasındaki illiyet, ihtilafa mahal vermeyecek biçimde açıktır ve kolaylıkla müşahede edilebilmektedir. Ancak müteaddit şartların neticeye takaddüm ettiği ve neticenin meydana gelmesine katkıda bulunduğu hallerde (sebeplerin çokluğu veya içtimaı), illiyetin tayin ve tespiti konusu çözülmesi gereken ciddi bir sorun teşkil etmektedir.²⁷² Bu türlü durumlarda hangi şart veya şartların illet addedilerek neticenin sebebi olduğu yönünde hükme varılacağına, hangi neticelerden failinin mesul tutulacağına veya failin meydana gelen neticeden mesul tutulup tutulamayacağına belirlenmesi, illiyet meselesinin çözüme kavuşturulması ile mümkündür.²⁷³ Zira gerçekleşen netice münasebetiyle bir kimsenin mesul tutulabilmesi, ancak söz konusu neticenin failin fiilinden kaynaklandığının, bir başka ifadeyle, neticeye failin sebep olduğunun belirlenmesi ile mümkündür.²⁷⁴

Ancak belirtmek gerekir ki, suça iştirakin bahis mevzu olduğu hallerde illiyet, her bir failin fiili için ayrı ayrı araştırılmayacaktır. Şayet failer, iştirak iradelerine uygun olarak, suçun kanuni tarifinde belirtilen neticeyi husule getirmek üzere birlikte hareket ediyorlarsa, bu halde illiyet müessesesi çerçevesinde bir çözüm arayışına

²⁷¹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 275; **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 95.

²⁷² **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 95; **Demirbaş**, s. 233; **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 97.

²⁷³ **Taner**, s. 308; **Honig**, s. 169.

²⁷⁴ **Zafer**, s. 182.

girilmeyecek, suça iştirake müteallik hükümlere müracaat edilerek, bu hükümler tatbik edilecektir.²⁷⁵ Bir başka ifadeyle, faillerin neticenin gerçekleşmesindeki katkıları ve iştirak statülerinin belirlenmesinde ve mesuliyetlerinin tayininde illiyet müessesesine müracaat edilmeyecek, faillik ve şerikliğe ilişkin hükümler ve bağlılık kuralı gibi iştirake ilişkin müesseselere müracaat edilecektir.

Müteaddit şartların neticeye takaddüm ettiği hadiselerde, illiyet meselesinin çözümü, uzun yıllar doktrini meşgul ettiği gibi, söz konusu problemlerin vuzuha kavuşturulmuş olduğunu söylemek hala mümkün değildir. Bu istikamette birçok teori ortaya atılmış, temadisi nihayet bulmamış tartışmalarla meselenin haline çalışılmıştır.

Hukukta illiyet meselesini çözmeye yönelik çok sayıda teori vardır. Teoriler, “şart” kavramında ittifak etmekle beraber, “illet”in ne olduğu hususunda farklı fikirler serdederek ve kavrama farklı manalar yükleyerek birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Hukukta illet kavramı, felsefede olduğu gibi neticeye takaddüm eden şartların bütününden ibaret değildir. Nitekim çoğu hadisede bir kimsenin neticeye takaddüm eden şartların bütünü birden gerçekleştirmesine imkân yoktur.²⁷⁶ Şayet felsefenin illet mefhumu olduğu gibi hukuka tatbik edilecek olsa, kişilerin husule getirdikleri neticelerden dolayı mesuliyetleri cihetine gidilmesi neredeyse imkânsız hale gelecektir.²⁷⁷ Hukukta, genel itibariyle, neticeye takaddüm eden şartlardan biri veya birkaçı veya ayrı ayrı olmak üzere her biri illet addedilmekte ve bu illet addedilen şart veya şartlarla netice arasında illiyet kurulmaya çalışılmaktadır. Tam da bu noktada, hangi şart veya şartların illet addedileceği konusunda ihtilaf edilmekte ve değişik teoriler, birbirinden farklı çözüm teklifleri ve illet formülasyonları ile ortaya çıkmaktadırlar.²⁷⁸

Ortaya atılan teorilerin illet telakkileri birbirinden farklı olmakla birlikte, tüm bu teorilerin müşterek gayesi, neticeye vücut veren sebebi tayin ve tespittir. İlliyet teorilerinden bir kısmı artık günümüzde önemini yitirmiş, terk edilmiş veya eleştirilerek yeni teorilerin zuhurunda tarihi bir rol oynamak mesabesinde kalmıştır.

²⁷⁵ Benzer açıklamalar için bkz. **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 96.

²⁷⁶ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 274.

²⁷⁷ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 13; **Akbulut**, s. 217.

²⁷⁸ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 17.

İlliyet konusunda ileri sürülmüş bütün teorilerin ve görüşlerin incelenmesi mümkün olmakla beraber, böyle bir yola girmek, fuzuli bir uğraş olmaktan öteye gitmeyeceği gibi, meselenin esasının gözden kaçırılmasına da sebebiyet verebilecektir. Bugün hala önemini koruyan ve illiyet meselesini ele alış biçimi itibariyle özellik arz eden temel teorilerin irdelenmesi ve değerlendirilmesi, sağlıklı bir sonuca varmada daha isabetlidir. Bu itibarla illiyet teorilerinden “şartların eşitliği” ve “müessir sebep” teorileri, illiyet teorisiyle birlikte mütalaa edilen mesuliyet teorisi olarak da “uygun illiyet” ve “objektif isnadiyet” teorileri incelemeye konu edilecektir.

II- ŞARTLARIN EŞİTLİĞİ TEORİSİ²⁷⁹

A- Genel Olarak

Şartların eşitliği teorisinin (*The Theory of the Equality of Conditions*) temellerini “*versari in re illicita*” ilkesinde bulmak mümkündür.²⁸⁰ İlke, hukuka aykırı bir durumda bulunan kişinin, onun bütün neticelerine katlanmak durumunda olduğuna işaret etmektedir. Şartların eşitliği teorisi de, benzer bir mesuliyet anlayışını kabul etmiş ve işlediği hukuka aykırı fiilin iştiraki olmaksızın meydana gelebilecek bütün neticelerden (mesuliyetin sair şartlarının da mevcudiyetiyle) kişinin mesul tutulacağını ifade etmiştir. Kişinin hukuka aykırı fiilin bütün neticelerinden mesul tutulması ile neticenin meydana gelmesi için olmazsa olmaz şartlardan birini gerçekleştiren kişinin, mesul tutulması arasında kanaatimizce bir fark yoktur. Belki aradaki tek fark, ilkenin mesuliyet konusundaki anlayışının ters bir formülle ifade edilmiş olmasıdır.

İlk defa Avusturyalı hukukçu Julius Glaser tarafından vaz edilen teori, Glaser'den kısa bir süre sonra, Alman hâkim Maximilian von Buri tarafından geliştirilmiştir.²⁸¹

²⁷⁹ Şartların eşitliği teorisi, doktrinde “şart teorisi”, “mantiki illiyet teorisi”, “felsefi illiyet teorisi”, “tabii illiyet teorisi” olarak da isimlendirilmektedir.

²⁸⁰ **Hart-Honoré**, s. 442.

²⁸¹ **Hart-Honoré**, s. 442-443; **Vukoić**, Igor, “Applying the Equivalence Theory in Criminal Law-Some Issues of Interest”, *The Annals of the Faculty of Law in Belgrade International Edition*, Y.: II, Belgrade, 2007, s. 152; **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 218; **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 96; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 85; **Zafer**, s. 184.

Doktrinde, teorinin John Stuart Mill'in felsefesinde ifade edilen illet kavramının, von Buri tarafından ceza hukukuna uyarlandığı iddia edilmekte ise de²⁸², bu iddia yerinde değildir. von Buri'nin illet konusunda ileri sürdüğü fikirler her ne kadar Mill'in fikirleri ile uyum içerisinde ise de, müellif, eserlerinde Mill'i açıkça referans almaksızın teorisini geliştirmiştir. Buna rağmen teori, von Buri'den kısa süre sonra, Mill'in adıyla anıla gelmiştir.²⁸³

Teori, illet telakkisi yönünden, büyük ölçüde, felsefi illet kavramından hareket etmekle birlikte, birçok bakımdan ondan ayrılır. Felsefi illet telakisine göre bir hadise, ona takaddüm eden birçok (zorunlu) şartın içtimarıyla meydana gelir ve bu şartların bütününe birden illet adı verilir. Diğer bir ifadeyle, felsefede illet, neticeyi meydana getiren şartlar bütünüdür. Şartların eşitliği teorisi her ne kadar illi felsefede olduğu gibi şartlar bütünü olarak görse de şartların bütününe birden illet adını verdiği gibi, bu illi teşkil eden şartların her birini de illet olarak kabul etmektedir.²⁸⁴

Şartların eşitliği teorisinin amacı, müşahhas hadisede illiyetin var olup olmadığını tayin ve tespittir. Bu tayin ve tespit, sadece müşahhas netice nazara alınır. Fiilin mücerret ve umumi olarak neticeyi husule getirmeye salih olup olmadığına bakılmaz.²⁸⁵

Bu teorinin taraftarlarına göre, illet ile netice arasındaki tabii illiyet münasebeti, suçun diğer unsurlarının da mevcut olması kaydıyla mesuliyet için kâfi görülmektedir.²⁸⁶ Buna göre teori tabii âlemdeki illi münasebeti hukuki mesuliyetin temeline oturtmakta ve illiyeti herhangi bir norm ya da değer ile açıklama ya da temellendirme lüzumu hissetmemektedir. Teoriye göre tabii âlemde illi bir münasebet tespit edilebiliyorsa, mesuliyetin tayin ve tespitinde artık illiyet ile işimiz bitmiş demektir. O dakikadan sonra mesuliyetin sair şartları da hadisede tahakkuk etmiş ise, kişi fiilinden mesul tutulabilir.

²⁸² **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 85; **Erem**, Faruk, Nedensellik Bağı ve Ümanist Doktrin, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 5. **Erem-Danişman-Artuk**, s. 275.

²⁸³ **Hart-Honoré**, s. 444.

²⁸⁴ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 21-22.

²⁸⁵ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 184.

²⁸⁶ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 149.

Şartların eşitliği teorisi, dayandığı “zorunlu şart-*conditio sine qua non*” kavramı ile hukukta illiyet meselesinin anlaşılması yönünden merkezi bir öneme sahiptir. Nitekim şartların eşitliği teorisi gibi, tercih teorileri de ortaya koydukları illiyet telakkilerinde zorunlu şart kavramından hareket etmekte ve vaz ettikleri esaslara göre tercihte bulunurken, bunu zorunlu şartlar arasından birini tercih ederek yapmaktadır.²⁸⁷

B- Teorinin Açıklanması

Şartların eşitliği teorisine göre illet, neticenin meydana gelmesi için zorunlu olan şartların bütününden müteşekkildir.²⁸⁸ Şartların her biri netice için zaruri olmakla beraber kâfi değildir. Herhangi bir şartın tek başına mevcudiyeti neticeyi hâsıl etmeye kâfi olmadığı gibi, herhangi bir şartın yokluğu halinde de neticenin husule gelmesi mümkün değildir. Ancak bütün şartların bir araya gelmesinden müteşekkil illetin varlığı halindedir ki, netice hâsıl olabilir.²⁸⁹

Bir fiilin şart niteliğini haiz olup olmadığını tayininde farazi ve zihni bir değerlendirme ve tasfiye işlemi yapılır. Bunun için sair bütün şartlar sabit kalmak kaydıyla “söz konusu fiil mevcut olmasaydı da aynı netice meydana gelir miydi?” sorusu sorulur. Şayet söz konusu fiil olmaksızın da netice meydana gelebiliyorsa, bu halde fiil şart niteliğini haiz değildir ve tasfiye edilir. Ancak fiil olmaksızın neticenin gerçekleşmesi mümkün değilse, bu halde fiil şart niteliğini haizdir.²⁹⁰ Mesela, A hırsızlık yapmak için maymuncukla bir evin kapısını açmıştır. B açık kapıdan içeri girer ve ev sahibini öldürür. Yatan hasta henüz iyileşmiştir ve doktor onayı ile taburcu edilmiştir. Ancak evine dönerken bindiği taksinin kaza yapması neticesinde ölür.²⁹¹ Her

²⁸⁷ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 21; **Akbulut**, s. 220.

²⁸⁸ **Pisapia**, Gian Domenico, İtalyan Ceza Hukuku Müesseseleri, (Terc.: Atıf Akgüç), Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1971, s. 62-63; **Reinach**, Adolf, “On the Concept of Causality in the Criminal Law”, *Libertarian Papers*, Vol.: 1, Art. No.: 35, s. 9; **Dönmezer-Erman**, s. 485; **Erem-Danışman-Artuk**, s. 276; **Erem**, s. 5; **Öztürk-Erdem**, s. 186; **Zafer**, s. 184.

²⁸⁹ **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 97; **Taner**, s. 309; **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 219; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 22; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 150; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 277.

²⁹⁰ **Hart-Honoré**, s. 444; **Honig**, s. 170; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 24; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 86; **Öztürk-Erdem**, s. 186; **Ünver**, s. 238-239; **Demirbaş**, s. 234.

²⁹¹ Misal için bkz. **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 154-155.

iki hadisede de, hırsızın kapıyı açması ve doktorun hastayı taburcu etmesi, ölüm neticeleri bakımından şart niteliğindedir.

Şartların eşitliği teorisi, neticeyi husule getiren şartlar arasında önemli önemsiz ayrımı yapmaz. Neticeye uzak ya da yakın bütün şartlar birbirine eşittir.²⁹² Zira her şart neticenin gerçekleşmesinde zorunlu olup, birinin yokluğu halinde netice meydana gelmeyeceğinden, illi olmak bakımından şartlar arasında bir derecelendirme yapmaya imkân yoktur. Yine şartlardan birinin yokluğu halinde netice husule gelmediğinden, her bir şart netice bakımından diğer şartları illi kılar. Bu itibarla her şart, şartlar bütünü olan illet gibi, illet vasfını haiz kabul edilir.²⁹³ Bir başka anlatımla, neticeyi gerçekleştiren illet bütünü parçaları olan şartlardan her biri, içlerinden birinin yokluğu halinde netice bakımından bir anlam ifade etmeyeceklerinden, netice bakımından illi kabul edilmektedir (*İllyetin şartlara sirayeti*).

von Buri, bu konuda şu misali vermektedir. Bir değirmenin çarklarını çevirmek ve değirmeni işletebilmek için belirli bir miktar suya ihtiyaç vardır. Gereken miktarda suyun beşte biri bir değirmen havuzundan, beşte dördü de diğer değirmen havuzundan sağlanmaktadır. Bu durumda her değirmen havuzu, çarkların döndürülmesinde illi bir etkiye sahiptir. İki havuzdan biri mevcut olmadıkça diğeri bir tesir icra edemeyeceğinden, bu iki havuz da değirmenin işleminde eşit olarak zaruret arz eder ve eşit olarak illidir.²⁹⁴

Her bir şart illet makamına kaim olduktan sonra, fiilin netice bakımından zorunlu bir şart olup olmadığı ve neticenin illeti içinde bir cüzü teşkil edip etmediği yönündeki değerlendirme işlemi, illiyetin mevcudiyeti açısından yapılacak ve fiil ile netice arasında illiyetin mevcut olup olmadığı sınanacaktır. Buna göre; fiil mevcut olmadıkça neticenin gerçekleşmesi mümkün değilse, diğer bir ifade ile fiilin varlığı neticenin gerçekleşmesi için olmazsa olmaz bir şart (*conditio sine qua non*) teşkil

²⁹² **Taner**, s. 309; **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 219; **Dönmezer-Erman**, s. 485; **Zafer**, s. 184; **Ünver**, s. 236; **Doğan**, Koray, Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Suçlar, 1. Baskı, Adalet, Ankara, 2011, s. 115; **Demirbaş**, s. 234; **Tandoğan**, Halûk, Türk Mesuliyet Hukuku, 1. Baskıdan Tıpkı Basım, Vedat, İstanbul, 2010, s. 75.

²⁹³ **Reinach**, s. 9; **Pisapia**, s. 62-63; **Honig**, s. 170-171; **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 219; **Erem**, s. 6; **Demirbaş**, s. 234; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 22-23.

²⁹⁴ **Hart-Honoré**, s. 443.

ediyorsa, bu netice fiilin doğurduğu bir neticedir ve fiil ile netice arasında illiyet vardır.²⁹⁵

Neticeyi meydana getiren şartlardan sadece birini gerçekleştiren kişi, (mesuliyetin diğer koşulları da tamam olmak kaydıyla) yalnızca bu şartı gerçekleştirmiş olması sebebiyle neticeden mesuldür. Mesuliyet için bu kişiyi illaki sair şartları da gerçekleştirmiş olması gerekmez.²⁹⁶ Nitekim kişinin meydana gelen bir neticenin bütün şartlarını gerçekleştirmesi mümkün değildir.²⁹⁷

Şartların eşitliği teorisine göre, bir şart, neticeyi sadece mutlak bir zorunlulukla ve doğrudan doğruya meydana getirmesi halinde değil, ayrıca somut olaydaki özel şart ve ilişkiler dolayısıyla, istisnai ve olağanüstü nitelikteki neticeyi meydana getirmesi halinde de zorunlu şart sayılır.²⁹⁸ Mesela, F, elindeki parayı almak maksadıyla cam kemik hastası olduğunu bilmediği M'nin kolunu kıvrır ve hastalığı dolayısıyla kemikleri çok hassas olan M'nin kolu kırılır. Bu halde, M'nin özel durumu söz konusu olsa da, somut olaydaki olağanüstü netice ile F'nin hareketi arasında illiyet vardır.

von Liszt'e göre fiil ile netice arasında illiyetin varlığının kabul edilebilmesi için, fiilin neticeyi tahrik etmiş olması yeterlidir.²⁹⁹ Mesela, D, yeğeni Y'nin düğününde kalabalığın içinde havaya ateş eder. Kalabalık içerisinde bulunan ve Y'nin kayınvalidesi olan K, ani ve beklenmedik silah patlamasından korkarak kalp krizi geçirir ve ölür. Neticeyi tahrik etmesi dolayısıyla, D'nin fiili ile ölüm neticesi arasında illiyet vardır.

Teoriye göre, neticeye uzak veya yakın bütün şartlar, neticenin meydana gelmesinde illi bir etkiye sahiptirler. Netice, fiilden önce, onunla birlikte veya daha sonra ortaya çıkan hal ve şartların tesiriyle mevcut halini almış olsa dahi, yine de failin fiili ile netice arasında illiyet varlığını devam ettirir. Burada eklenen şartların bir insan

²⁹⁵ **Jescheck**, Hans-Heinrich, Ceza Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2007, s. 31; **Zafer**, s. 184; **Tandoğan**, s. 74-75.

²⁹⁶ **Erem**, s. 6; **Dönmezer-Erman**, s. 485; **Erem-Danışman-Artuk**, s. 276; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 357; **von Tuhr**, Andreas, Borçlar Hukuku Umumi Kısım, C.: 1-2, (Terc: Cevat Edege), 2. Baskı, YY. No.: 15, Ankara, 1983, s. 81; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 22; **Tandoğan**, s. 75; **Antalya**, Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.: 1, 1. Baskı, Beta, İstanbul, 2012, s. 520.

²⁹⁷ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 274; **Dönmezer**, "Maddi Sebebiyet Alakası", s. 97.

²⁹⁸ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 26.

²⁹⁹ **Reinach**, s. 10.

fiilinden veya doğa olaylarından kaynaklanması arasında bir fark yoktur.³⁰⁰ Mesela, F1, B'nin yemeğine, 10 gramı öldürücü nitelikte olan zehirden 5 gram katar, F2 de F1'in zehir katma fiilinden önce, onunla eş zamanlı veya ondan sonra 5 gram zehir katar. Bu durumda F1'in hareketi her üç durumda da olmazsa olmaz şart olduğundan F1'in fiili ile netice arasında illiyet varlığını devam ettirir. Bir başka misalde, A, katıldığı izci kampında grubuyla gezintiye çıkar. B, şaka maksadıyla A'yı dereye iter. Islanan A, hasta olmamak için üzerini değiştirmek üzere çadırına döner ve tekrar arkadaşlarına katılmak için kestirme bir yoldan gruba yetişmeye çalışır. Ancak bir yaban domuzunun saldırması sonucu ölür. Yine bir başka misalde, A, B'yi bıçakla yaralar. Çok kan kaybeden B, hastaneye kaldırılır ve acil kan verilir. Ancak kanın hastalıklı olmasından dolayı hastalanan B, kısa süre sonra ölür. Her üç olayda da şartların eşitliği teorisine göre fiil ile netice arasında illiyet vardır.³⁰¹

Yine somut neticeyi kolaylaştıran, zaman veya neticenin ağırlığı bakımından değiştiren fiiller de zorunlu şart olarak kabul edilir.³⁰² Mesela, müteahhit olan A, taahhüt ettiği bina inşaatında, kullanması gerekenden daha az ve kalitesiz malzeme kullanarak çürük bir yapı meydana getirmiştir. Usulüne uygun olarak inşa edilmiş bir yapının dahi çökmesine sebep olacak şiddetli bir deprem sonucunda bina sakinleri enkaz altında kalarak ölür.³⁰³ Bu halde müteahhidin eksik ve kalitesiz malzeme kullanması ölüm neticesini kolaylaştırdığından, müteahhidin fiili ile ölüm neticesi arasında illiyet vardır.

Doktrinde bir kısım müelliflere göre, şartların eşitliği teorisi bakımından bir fiilin haiz olduğu illi değerini kaybetmesi, ancak bütünüyle ondan bağımsız bir illi serinin ortaya çıkmasıyla mümkündür.³⁰⁴ Ancak bu ifade biçimi yerinde değildir. Zira failin fiilinden tamamen bağımsız bir illi serinin ortaya çıktığı ve neticeyi husule getirdiği hallerde, söz konusu fiil, şartların eşitliği teorisine göre illi değeri hiç haiz

³⁰⁰ **Dönmezer**, "Maddi Sebepiyet Alakası", s. 97; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 277; **Dönmezer-Erman**, s. 485; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 357; **Zafer**, s. 184.

³⁰¹ Karşılaştırınız. Y. CGK. 02.06.2009 2008/1-186 2009/147 (**Legalbank İçtihat Bankası**)

³⁰² **Erem**, s. 8; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 26-27.

³⁰³ Benzer misal için bkz. **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 265.

³⁰⁴ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 277; **Koca-Üzülmez**, s. 121; **Özbek**, s. 430.

olmamıştır. Nitekim burada netice, esas itibariyle failin fiilinden tamamen bağımsız başka bir illi seri tarafından meydana getirilmiştir.³⁰⁵ Fiilin mevcudiyeti, netice bakımından bir önem taşıyorsa, bir diğer ifadeyle fiil, neticeyi tahrik etmemiş, kendisinden önce, kendisiyle birlikte veya kendisinden sonra ortaya çıkan şartlardan biri ile birleşerek neticenin husulünde az ya da çok bir tesirde bulunmamış, neticeyi kolaylaştırmamış veya çabuklaştırmamışsa, o takdirde fiil, netice bakımından illi bir değeri haiz değildir. Bu halde fiil ile netice arasında illiyet kurulamaz.³⁰⁶ Mesela, A, B tarafından ağır biçimde yaralanır ve hastaneye kaldırılır. Ölmek üzere olan A'nın kan davalısı C, yattığı odaya gizlice girer ve A'yı öldürür. Bu halde C'nin öldürme fiili, B'nin yaralama fiilinde tamamen bağımsız bir illi seri meydana getirmiştir. Hatta söylenebilir ki, B'nin fiili, C'nin öldürme fiilini, hastanelerin dışardan daha güvenli olması dolayısıyla zorlaştırmıştır. Ancak bağımsız olarak görünen illi seri failin fiili ile tahrik edilmişse, bir başka ifadeyle, failin fiili olmasaydı neticeyi meydana getiren söz

³⁰⁵ **Dönmezer-Erman**, s. 486; **Özbek**, s. 430.

³⁰⁶ **Zafer**, s. 184; **Dönmezer**, "Maddi Sebebiyet Alakası", s. 97-98; **Demirbaş**, s. 234-235. "Belediye bahçesinde oturanlara meşrubat satmak için- Belediye Başkanlığından izin alan ve bu amaçla, bahçedeki havuz başına masa yerleştirmeye başlayan sanığın bu hareketini gören ölen Arif sanığa saldırarak vurmaya başlamış, kendini savunmak durumunda kalan sanık ise elinin iç kısmı ile karşılık vererek ölene karşı koymaya çalışmıştır. Araya girenlerin müdahalesi ile yatışan olaya polis el koyarak her ikisini de karakola götürmüş ifadelerine başvurup sağlık ocağına göndererek raporlarını almış, sağlık ocağından tekrar karakola döndüklerinde fenalaşan öleni hastaneye sevk etmiş, herhangi bir bulguya rastlanamayınca hastaneden ayrılan ölen, cuma namazı kılmak üzere sıcak ve havasız bodrum katta bulunan mescide gitmiş, namaz kıldığı sırada fenalaşarak "akut istemik kalp hastalığından" ölmüştür. (...) Failin etkili eyleminden sonra uzunca sayılabilecek bir zaman dilimi geçmiş ve bu zaman diliminde oluşan başka olayların doğurduğu ortam nedeniyle ölüm meydana gelmişse, etkili eylem ile oluşan ölüm arasında nedensellik (illiyet) bağı kurulamayacağından failin uygulanan madde ile sorumlu tutulmasını kabul etmek olanaklı değildir." Y. CGK. 20.11.1989 1-302/361 (**Legalbank İçtihat Bankası**); "Yerel Mahkeme, ölüm nedeninin kalp krizinden meydana geldiğinin kabulü durumunda dahi, sanıkların hakaret, tehdit ya da iteleme şeklindeki davranışlarından hangisinin maktulde kalp krizine neden olduğunu belirlemenin mümkün olmadığını belirtmekte ise de, sanık Cemalettin'in sabah evine gidip yumruğunu masaya vurarak hakarete bulunup tehdit etmesine karşın herhangi bir rahatsızlık belirtisi göstermeyen ve sağlıklı bir şekilde günlük yaşantısına devam eden maktulün, bundan bir süre sonra gerçekleşen olayın ikinci aşamasında her iki sanık tarafından yakasından tutulup gömlek cebinin sökülmesine neden olacak biçimde kuvvet kullanılarak etkili eylem kastıyla ve iradi olarak itelenmesi üzerine araya inkıta girmeden, bu eylem nedeniyle duyduğu stres ve sarf ettiği eforun etkisiyle rahatsızlığının akut hale dönüşerek olay yerinde kalp krizinden öldüğü göz önüne alındığında, kalp krizi geçirip ölmesine neden olan davranışın sanıkların etkili eylemi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle somut olayda, sanıkların etkili eylemi ile bunun doğal sonucu olarak geçirdiği kalp krizinden hayatını kaybeden maktulün ölümü arasında uygun nedensellik bağı bulunmaktadır." Y. CGK. 12.02.2002 1-29/167 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

konusu illi seri ortaya çıkmayacaktı idiye, failin fiili ile netice arasındaki illiyet mevcudiyetini devam ettirecektir.³⁰⁷

C- Teorinin Aldığı Eleştiriler

Şartların eşitliği teorisi birçok eleştiriye de beraberinde getirmiştir.

1- Teorinin İlet ile Şartı Birbirine Karıştırdığı Eleştirisi

Şartların eşitliği teorisinin illet ile şartları birbirine karıştırdığı iddia edilmiştir. İlet, ya felsefi illet telakkisinde olduğu gibi şartlar bütünüdür ya da neticenin meydana gelmesinde zaruret arz eden şartların her biridir. Hem şartlar bütününe hem de bu şartlardan her birine illet adını vermek ciddi bir çelişkidir.³⁰⁸

Teori, illeti felsefi manada olduğu gibi şartlar bütünü olarak tanımlamaktadır. Buna göre, neticenin husule gelmesinde zaruret arz eden şartların her birinin içtimayla ortaya çıkan bütün, illet olarak adlandırılmaktadır. Ancak teoriye göre illet, bu şekilde kabul olunduktan sonra, illetin kendilerinden teşekkül ettiği her şart da netice bakımından illi olduğu, her bir şartın diğerlerini illi kıldığı ve aralarında illi olmak bakımından bir ayırım yapılamayacağı gerekçesiyle, illet olarak nitelendirilmektedir. Bu halde hem şartlar bütünü hem de şartlardan her biri illet olmuş olmakta, illetin tanımlanması açısından bir tenakuz ortaya çıkmaktadır.

2- Teorinin Mesuliyetin Sınırlarını Genişlettiği Eleştirisi

Teori cezai mesuliyetin sınırlarını genişlettiği düşüncesiyle de eleştiriye uğramıştır.³⁰⁹ Bu eleştirinin kaynağında, yukarıda açıklandığı üzere, teorinin şart konusundaki bir biri ile alakalı üç temel kabulü yer almaktadır. Bunlardan birincisi, şartlar arasında bir ayırım yahut derecelendirme yapılamayacağı, şartların birbirlerine

³⁰⁷ **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 100.

³⁰⁸ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 27.

³⁰⁹ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 276; **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 101; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 278; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 358; **Erem**, s. 7; **Demirbaş**, s. 235; **Koca-Üzülmez**, s. 121; **Reisoğlu**, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 23. Baskı, Beta, İstanbul, 2012, s. 175.

eşit ve her şartın tek başına da netice bakımından illi olduğunun kabulüdür.³¹⁰ İkincisi ise, teorinin, şartın ne olduğunu belirleme adına ortaya koyduğu muhakeme usulüdür. Bir fiilin şart kabul edilebilmesi için, onun neticenin husulü bakımından zorunlu olup olmadığı araştırılmaktadır. Buna göre, eğer söz konusu fiil mevcut olmadan netice meydana gelemiyorsa, yani fiil netice açısından olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir nitelik arz ediyorsa, şart olarak isimlendirilir. Üçüncüsü ise, önceki ikisinin bir sonucu olarak, neticeye uzak ya da yakın şartların (fiillerin) netice bakımından illi kabul edileceği ve fiilden önceki, onunla beraber veya ondan sonraki şartların eklenmesi halinde dahi fiilin illi değerini kaybetmeyeceğidir.³¹¹ Bir biri ile alakalı bu üç kabulün ortaya çıkardığı sonuç ise mesuliyetin genişletilmesi olarak değerlendirilmiş ve teori eleştirilmiştir.

Teorinin şartları eşit kabul etmesinin doğru olmadığı, her şartın neticeye katkısı nispetinde mesul tutulması gerektiği, şartların eşitliği teorisinin bu nispeti nazara almadığı, bunun ise netice üzerinde çok az tesiri bulunan bir fiilin bile neticeden mesul tutulması sonucunu doğuracağı söylenmiştir.³¹² Ranieri, von Buri'nin şartların eşit olduklarını ispat açısından verdiği değirmen misalini tekrar ederek, şartların eşit kabul edilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bir değirmenin çarklarını döndürmek ve değirmeni çalıştırabilmek için çarkları besleyecek belirli bir miktar suya ihtiyaç vardır. Gereken miktarda suyun beşte biri bir değirmen havuzundan, beşte dördü de diğer değirmen havuzundan sağlanmaktadır. Bu halde havuzlardan biri neticeye beşte bir nispetinde katkıda bulunurken, diğeri onun dört katı, beşte dört nispetinde katkıda bulunmaktadır. Bu halde iki havuzun da çarkların döndürülmesi ve değirmenin işlemesi neticesi bakımından eşit kuvvette illi olduğunu söylemek kabul edilebilir bir iddia değildir.³¹³ Nitekim böyle bir durumda, şayet mesuliyet söz konusu olsa, beşte bir nispette su sağlayan havuz aleyhine mesuliyetin genişletilmesi söz konusu olacaktır.

Neticeyi bir bütün halinde meydana getiren şartlardan her biri illet olarak kabul edildiği takdirde, her şartı gerçekleştiren kişi fail olarak muaheze edilebilecektir. Çok

³¹⁰ **Zafer**, s. 184.

³¹¹ **Dönmezer-Erman**, s. 485-486; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 357-358.

³¹² **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 154; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 86.

³¹³ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 157.

önceki hadiseler dahi neticenin illeti olarak kabul edilecek ve netice ile aralarında illiyet kurulabileceğinden faillerin sayısı bakımından mesuliyet sınırsız bir şekilde genişletilmiş olacaktır.³¹⁴

Şartların eşitliği teorisi, bir fiilin neticenin şartı olup olmadığının belirlenmesinde mantıki bir muhakemeye başvurmaktadır.³¹⁵ Eğer fiilin mevcut olmaması halinde netice de meydana gelmeyecekse, yani fiil netice açısından olmazsa olmaz bir nitelik arz ediyorsa bu halde fiil ile netice arasında illiyet vardır. Böyle bir mantıki muhakemede, illiyet zincirinin nerede başlayacağı ve nerede biteceği kestirilemez. Böyle bir muhakeme, akıp giden zaman içinde, silsile halinde şartın şartına kadar inmeyi gerektirir ve sonunda belki de ilk insanla dahi netice arasında illiyet kurulabilir.³¹⁶

İlliyet bağının kesilmesi hallerinde dahi fiil ile netice arasında şartların eşitliği teorisine göre illiyetin kurulabileceği, eski şarta ilave olunan yeni şartların, eski şartın şart olarak kabul edilmesine engel teşkil etmeyeceği, illiyetin kesilmesinin söz konusu olamayacağı ve bu durumun, adalet duygusuyla telifi mümkün olmadığı ifade edilmiştir.³¹⁷ Zira faile yabancı, onunla ilgisi bulunmayan, failin fiilinden önceki, onunla beraber olan ve hatta ondan sonraki şartlar dahi illi seri içinde mütalaa edildiğinden, failin bütün bu kendisine yabancı şartların katkılarından sorumlu tutulması sonucu ortaya çıkmaktadır.³¹⁸ Mesela, M, F tarafından ölümcül olmayacak şekilde yaralanır. Hastaneye götürülmek üzere ambulansa bindirilen M, ambulansın kaza yapması sonucu ölür.³¹⁹ Bu halde F'nin yaralama fiili öldürücü nitelikte olmasa dahi, onun fiili olmadan M ambulansa bindirilmeyecek ve kaza neticesinde ölmeyecek olduğundan F, ölüm neticesinden sorumlu tutulmaktadır.

Teorinin kabul ettiği mantıki muhakemenin bir başka sonucu da, failde netice açısından belirli bir niyetin olduğu, ancak neticenin gerçekleştirilmesi istikametinde bir

³¹⁴ **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 220; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 357-357.

³¹⁵ **Tandoğan**, s. 75.

³¹⁶ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 29; **Eren**, s. 7.

³¹⁷ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 156.

³¹⁸ **Pisapia**, s. 63.

³¹⁹ Misal için bkz. **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 221.

fiilin henüz varit olmadığı hallerde de fiil ile netice arasında illiyetin kurulabilmesidir. Mesela, A, B'yi öldürmek istediğini söylemiştir. Bunu duyan B, korkusundan ölmüştür. Bu halde şartların eşitliği teorisine göre, A'nın B'yi öldürmeyi istediğini söylemesi ile B'nin ölümü arasında illiyet kurulabilecektir.³²⁰

Yine söz konusu mantıki muhakemenin bir neticesi olarak, batıl inançlı eylemlerde de şartların eşitliği teorisine göre fiil ile netice arasında illiyet kurulabilir. Mesela, A, kaza olması ve ölmesi ümidiyle B'yi bir seyahate çıkmaya zorlar. B ise yolculuk sırasında bindiği vasıtanın kaza yapması sonucu ölür. Bu halde, A'nın B'yi seyahate çıkmaya zorlaması ile ölüm neticesi arasında illiyet vardır. Bir başka misalde A, yağmurlu bir havada yıldırım düşmesi ve ölmesi ümidiyle B'yi ormana gönderir. B, ormanda yıldırım düşmesi sonucu ölür.³²¹ Netice, A'nın elinde olmayan ve tamamen tesadüf eseri olan hadiselerden meydana gelmiştir. Ancak A'nın gönderme fiili olmasaydı B ölmeyeceğinden, şartların eşitliği teorisine göre, A'nın fiili ile netice arasında illiyet vardır.

3- Teorinin İlliyeti Fikri ve Mantıki Olarak Kurduğu Eleştirisi

Şartların eşitliği teorisi, illiyetin tayin ve tespitinde fiili oluşu göz ardı ettiği ve illiyetin tayininde, zaruri oluşu, mantıki bir muhakemeye belirlemeye çalıştığı iddiasıyla eleştirilmiştir.³²²

Ceza hukukunda illiyet, biri fiil ve diğeri netice olmak üzere iki tabii hadisenin birbirine sebep olma yönünden bağlı olma durumudur. Fiil ve netice arasında illiyetin mevcut olup olmadığı, bir diğer ifadeyle, neticenin fiilin bir sonucu olup olmadığı, tamamen tabii bir meseledir. Hâlbuki şartların eşitliği teorisi, söz konusu bağı mantıki bir tarzda ele almakta ve illiyetin tabii veçhesini görmezden gelmektedir.

Teorinin illiyeti mantıki bir bağdan ibaret görmesi, onun illiyetin tespitinde yetersiz kalacağı yönünden de eleştirilmiştir.

³²⁰ **Reinach**, s. 11.

³²¹ **Reinach**, s. 11; **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 221; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 280.

³²² **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 154; **Erem**, s. 8.

Şartların eşitliği teorisinin formülü, illiyetin varlığını ispatlamamakta, fiil ile netice arasındaki tabii bağlantıyı açıklamamakta, varlığını farz ederek³²³ sadece denetleme açısından önem taşımaktadır. Gerçekten, hareket ile netice arasında illiyetin bulunduğu zaten biliniyorsa, şart olmadan neticenin de meydana gelmeyeceği sadece bu takdirde söylenebilir.³²⁴ Bu açıdan teori sadece, bir şartın, belirli bir neticenin meydana gelmesine imkân sağlayıp sağlamadığını ortaya koyan genel bir illiyet kanunu olarak formüle edilmiştir.³²⁵

D- Eleştirilere Verilen Cevaplar

Şartların eşitliği teorisi taraftarlarına göre, teoriye yöneltilen eleştiriler ya teorinin anlaşılmasından ya da illiyet ile mesuliyetin birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır.

1- Teorinin İlet ve Şart Kavramlarını Birbirine Karıştırmadığı Cevabı

Şartların eşitliği teorisinin illet ve şart kavramlarını karıştırdığı eleştirisi yerinde değildir. Şartların eşitliği teorisine göre, her şart neticeye sebep olmuştur. Bir şart ile netice arasında illiyetin kabul edilmesi, diğer şartlar ile de aynı netice arasında illiyetin kabulüne engel değildir.³²⁶

Teori, illet telakkisi yönünden büyük ölçüde felsefi illet kavramından hareket etse de birçok bakımdan ondan ayrılmaktadır. Felsefi illet telakisine göre bir hadise, ona takaddüm eden birçok (zorunlu) şartın içtimayıyla meydana gelir ve bu şartların bütününe birden illet adı verilir. Şartların eşitliği teorisi ise her ne kadar illeti felsefede olduğu gibi şartlar bütünü olarak kabul etse de, şartların bütününe birden illet adını verdiği gibi, bu illeti teşkil eden şartların her birini de illet olarak kabul etmektedir.³²⁷ Felsefi anlamda illet kavramının mesuliyet hukukuna uygulanması mümkün değildir. Zira şartların bütününden müteşekkil bir illetin bir kimse tarafından tek başına meydana getirilmesi mümkün değildir. Böyle bir şart telakkisi kabul edilecek olsa, bu halde hiç

³²³ **Özbek**, s. 426.

³²⁴ **Jescheck**, s. 31.

³²⁵ **Özbek**, s. 426.

³²⁶ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 179.

³²⁷ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 21-22.

kimsenin neticeden mesul tutulması mümkün olmayacaktır.³²⁸ Bu durumda kişilerin fiillerinden mesul olmaları yoluna gidebilmek için illeti meydana getiren şartların da illi niteliklerinin göz önünde bulundurulması gerekir. Nitekim teorinin söylediği de bundan ibarettir.

İllet ile şart aynı şeyler değildir. İllet, şartlardan müteşekkil bir bütündür. Fakat bu ikisinin aynı olmaması, illiyetin yalnızca bu illet ile netice arasında bulunması anlamına gelmez. İleti teşkil eden her bir şart ile de netice arasında illi bir münasebet, yani illiyet vardır. Şartların illet addedilmesi bu yönüyledir. Şartların eşitliği teorisinin iddia ettiği bundan ibarettir. Eleştiri sahiplerinin eleştirdikleri üzere, yalnızca her şartın illet olduğu yönünde bir iddia söz konusu değildir.³²⁹

2- Teorinin Mesuliyetin Sınırlarını Genişletmediği Cevabı

Teorinin taraftarlarına göre, şartların eşitliği teorisinin mesuliyetin sınırlarını adalet hilafına genişlettiği iddiası yerinde değildir. Söz konusu eleştirinin temelinde illiyet ile mesuliyetin birbirine karıştırılması yatmaktadır. Mesuliyetin genişleyeceği iddia edilmeden, geniş bir illiyet mefhumu kabul edilebilir. Zira illiyet meselesi başkadır, mesuliyet meselesi başkadır.³³⁰ İlliyet konusu ile mesuliyet konusu birbirinden ayırt edildiğinde, teorinin mesuliyetin sınırlarını genişlettiği iddiası da anlamını yitirecektir.³³¹

İlliyet, tabii bir mefhumdur ve şartlardan biri ile netice arasındaki zaruret münasebetidir. Bu itibarla söz konusu münasebet fiil ile netice arasında ya vardır ya da yoktur. İlliyet bağının varlığı veya yokluğu için normatif yargılara müracaat edilmesi illiyetin tabii niteliğine aykırı düşmektedir. Hukuk eğer illiyeti sakıncalı buluyorsa bunu illiyetin mahiyetine normatif değerler karıştırmakla (uygun illiyet teorisinde olduğu gibi) değil, tespit edilmiş illi münasebetler üzerinde mesuliyet bakımından normatif değerlendirme yaparak gidermelidir.³³² Bu açıdan illiyetin tayin ve tespitinde,

³²⁸ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 13.

³²⁹ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 180.

³³⁰ **Özbek**, s. 420.

³³¹ **Pisapia**, s. 63; **Dönmezer-Erman**, s. 488.

³³² **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 198.

mesuliyetin sınırlarını genişlettiğinden bahisle şartların eşitliği teorisinden vazgeçilemez.³³³

Neticenin meydana gelmesinde zorunlu olmak bakımından şartlar arasında bir fark bulunmamaktadır. Zira bunlardan biri diğerinden sonuca daha az veya daha fazla etkili değildir. Hepsinin sonuca olan bağılıkları birbirine eşittir.³³⁴ Ancak şartlar arasındaki eşitlik ve her şartla netice arasından illiyetin mevcudiyeti, mesuliyetin de eşit olacağı manasına gelmemektedir. Böyle bir düşünce ancak, illiyet ile mesuliyetin birbirine karıştırılması demek olur.³³⁵ Şartların eşit kabul edilmesinin, ilk bakışta, mesuliyetin sınırlarını failerin sayısı bakımından genişlettiği söylenebilirse de, neticeyle aralarında illiyet kurulan her fiilin sahibinin meydana gelen neticeden mesul tutulması söz konusu değildir.

Mesuliyet, bir kimsenin işlediği hukuka aykırı fiilinin neticesine katlanmasıdır. Ceza mesuliyetinin söz konusu olabilmesi için birçok unsurun bir arada bulunması gerekir ki, illiyet, bunlardan sadece birisidir. İlliyet bağının ceza mesuliyetindeki işlevi, failin fiili ile meydana gelen netice arasında illi bir münasebetin olup olmadığını tespitinden ibarettir. Diğer bir ifadeyle, ceza mesuliyetinin illiyetten beklediği husus, neticenin failin fiilinden kaynaklanıp kaynaklanmadığının tespit edilmesidir. Kişinin fiilinin neticesinde mesul tutulup tutulmayacağı sorunu, yalnızca illiyetin mevcudiyetinin tespitiyle değil, söz konusu bağın tespitine ek olarak, suçun sair unsurlarının da mevcudiyetiyle çözüme kavuşturulur.³³⁶ Bu, illiyetin mesuliyetin sınırlarını genişleteceği yönündeki iddialar değerlendirilirken, her zaman göz önünde tutulması gereken bir durumdur.

İlliyet ile mesuliyet meselesini birbirine karıştırmamak lazımdır. Ceza mesuliyeti için fiil ile netice arasında illiyet bulunması kâfi değildir. Ceza mesuliyetinin mevcudiyeti için suçun maddi unsurlarına ek olarak manevi unsurlarının da somut olayda gerçekleşmiş olması gerekir. Şartların eşitliği teorisinin kabul ettiği geniş illiyet

³³³ Öztürk-Erdem, s. 186.

³³⁴ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 28; Ünver, s. 236.

³³⁵ Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 186; Dönmezer, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 101; Ünver, s. 237.

³³⁶ Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 185; Erem, s. 7; Zafer, s.184.

anlayışı, kişinin mesul tutulması için aranacak diğer bir unsur olan manevi unsur (kast-taksir) tarafından sınırlanacak ve mesuliyetin genişlemesi de söz konusu olmayacaktır.³³⁷

Antolisei, şartların eşitliği teorisinin mesuliyetin sınırlarını genişletmesi mahzurunun, manevi unsurla telafi edileceği iddiasının haklı olmadığını göstermek üzere şöyle bir misal vermektedir: Bir şoför, vapurla seyahat etmek üzere olan M'yi, dikkatsizliği yüzünden hafifçe yaralıyor. M, bu hafif yarası sebebiyle vapura yetişemiyor ve bir sonraki vapurla seyahat etmek zorunda kalıyor. Ancak o vapur da batıyor ve M de dâhil yolcular boğularak ölüyor. Antolisei'ye göre şoförün taksiri olduğundan şartların eşitliği teorisine göre ölüm neticesinden mesul tutulması gerekecektir.³³⁸ Bu misal yerinde değildir. Zira kişinin taksiri, hareketi bakımından değil, netice bakımındandır. Kişinin sebep olduğu bir neticeden mesul tutulması için neticenin en azından öngörülebilir olması gerekir ve failin neticeyi, dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranışı dolayısıyla öngöremeyerek gerçekleştirilmesi gerekir (TCK. m. 22/2). Failin taksiri netice bakımından arandığından ve vapurun batması öngörülebilir olmadığından misalde failin netice bakımından taksirli olduğunu iddia etmek pek mümkün görünmemektedir.³³⁹

III- MÜESSİR ŞART TEORİLERİ

A- Genel Olarak

Müessir şart teorileri, temel olarak şartların eşitliği teorisinde olduğu gibi şart kavramından hareket etmektedir. Buna göre, netice, kendisine takaddüm eden ve olmazsa olmaz (*contidion sine qua non*) nitelikte birçok şartın mevcudiyeti ile meydana gelmektedir. Şart, netice açısından zaruri olup, yokluğu halinde netice de meydana gelmez. Ancak şartın tek başına varlığı da bizatihi neticenin varlığı açısından zaruri

³³⁷ Pisapia, s. 63; Erem, s. 7; Dönmezer-Erman, s. 489; Erem-Danışman-Artuk, s. 276; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 279; Soyaslan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 358; Demirbaş, s. 235. “Fail, bu sonucun meydana gelmesinden taksirle bile sorumlu tutulamıyorsa, objektif sorumluluğun kaldırılmasının doğal bir sonucu olarak, sadece nedensellik bağının bulunuyor olması, neticeden sorumlu tutulması için yeterli olmayacaktır.” Y. CGK. 14.4.2009 2008/1-197 2009/93 (Kazancı İçtihat Bankası).

³³⁸ Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 156.

³³⁹ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 279.

değildir. Şartların eşitliği teorisi şartlar arasında ayırım yapmaz ve bütün şartları netice bakımından eşit oranda illi kabul ederken, müessir şart teorileri söz konusu şartlardan birini muhtelif kıstaslara göre tercih ederek bu şartla netice arasında illiyet kurar. Bu açıdan müessir şart teorileri tercih teorileri arasında yer alır.

Doktrinde genel kanaat, başta Birkmeyer'in en müessir şart teorisi olmak üzere, müessir şart teorilerinin Aristoteles'in fail illet kavramından hareket ettikleri ve metafizik nitelikte olduklarıdır.³⁴⁰

Müessir şart teorileri doktrinde “müessir sebep teorileri”³⁴¹, “etkin sebep teorileri”³⁴² ve “ferdileştirici teoriler”³⁴³ olarak da isimlendirilmektedir. Söz konusu teorilerde “müessir”, “en müessir” ve “en son” gibi farklı kıstaslar aracılığıyla bir şartın diğerlerine nazaran tercihi söz konusu olduğundan ve şartlar bu kıstaslarla tavsif edildiğinden, biz de bu teorileri “müessir şart teorileri” başlığı altında “müessir şart”, “en müessir şart” ve “en son şart” teorileri olmak üzere inceleyeceğiz. Bu teoriler arasında zikredilen "denge teorisi" ise, göz ardı edilerek incelenmeyecektir.

B- Müessir Şart Teorisi

1- Teorinin Açıklanması

Müessir şart teorisi, şartların eşitliği teorisinde olduğu gibi, temelde netice bakımından zorunluluk arz eden şartları esas almaktadır. Netice, birçok şartın bir araya gelmesi ile gerçekleşmektedir ve her şart netice için zaruridir. Ancak teori bütün bu şartları nazara almakla beraber, şartların eşitliği teorisinde olduğu üzere, söz konusu şartları eşit kabul etmez. İletin tayin ve tespit edilebilmesi için bir tercih yapılmalı ve illet diğer şartlardan tefrik edilerek belirlenmelidir.³⁴⁴

³⁴⁰ **Hart-Honoré**, s. 438.

³⁴¹ **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 106; Kunter ise, “müessir sebep nazariyeleri” ismini tercih etmektedir. (**Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 172).

³⁴² **Demirbaş**, s. 238; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 280.

³⁴³ Eren tarafından bu başlık altında incelenen teoriler, “etkin şart”, “en etkin şart” ve “en son şart” teorileridir. (**Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 35).

³⁴⁴ **Dönmezer**, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 107-108.

Müessir şart teorisine göre, her şart netice bakımından zaruret derecesinde önemli olmakla beraber, bunlardan yalnızca bazıları neticeyi meydana getirmiştir. Diğerleri ise bu nitelikte değildir. Bu noktada teori bir ayrıma gitmekte ve şartları, illet (*sebepe-cause*) ve vesile (*occasion*) olmak üzere sınıflandırmaktadır.³⁴⁵

Müessir şart teorisini savunan müelliflerin başında Köhler gelir. Müellif, neticenin hâsıl olması için zaruri olan şartların hepsini nazara almakla beraber, bunlar arasında keyfiyet ve tesir bakımından bir ayırım yapmaktadır. Köhler'e göre illet-vesile ayırımı, faal güçle, söz konusu gücün içerisinde oluşup geliştiği ve neticeyi husule getirdiği atmosfer (statik unsurlar) arasındaki farka dayanmaktadır.³⁴⁶

Teorinin telakkisine göre, netice üzerinde müessir olan, elverişli ve neticenin vasfını tayin edici mahiyetteki şart illettir.³⁴⁷ Bir diğer ifadeyle illet, neticeyi hâsıl etme kuvvet ve keyfiyetini haiz olan, neticeyi meydana getiren şarttır. İlliyet de söz konusu illet ile netice arasında kurulmaktadır.³⁴⁸ Bu anlamda müessir şart teorisine göre illiyet, mantıki bir mefhum olmayıp, maddi gerçekliğe ait bir realitedir.³⁴⁹

Vesile ise, neticenin gerçekleşmesi bakımından müessir olmayıp, neticeyi gerçekleştirme yönünde aktif bir rol üstlenmeyen, sadece neticenin meydana gelmesi için imkân hazırlayan şartlardır.³⁵⁰

Görüldüğü üzere müessir şart teorisi ikili bir ayrıma gitmekte ve şartları illet ve vesile olmak üzere iki kategoride toplamaktadır. Gerek illet, gerekse de vesile neticenin gerçekleşmesi bakımından varlığı zaruridir. Bu ikisinden birinin mevcut olmaması halinde neticenin husule gelmesi mümkün olmaz. Ancak bu kategoriler arasında bir mahiyet farkı bulunmaktadır. Bu mahiyet, esasında neticenin husulü bakımından şartların keyfiyetlerine göredir. İllit, diğer bir ifadeyle, müessir şart, vesileleri harekete

³⁴⁵ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 104; **Dönmezer**, "Maddi Sebebiyet Alakası", s. 107; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 42.

³⁴⁶ **Eren**, s. 14; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 42.

³⁴⁷ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 172, 173; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 42.

³⁴⁸ **Dönmezer-Erman**, s. 491; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 280; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 42; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 356.

³⁴⁹ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 173; **Eren**, s. 13.

³⁵⁰ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 42; **Taner**, s. 312; **Eren**, s. 13; **Dönmezer**, "Maddi Sebebiyet Alakası", s. 107-108; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 356.

geçirerek neticenin gerçekleşmesine katkıda bulunmak üzere onları bir araya getiren, bir anlamda fitili ateşleyen, tetiği çeken şarttır. Vesile ise, her ne kadar netice bakımından varlığı zaruri olsa da, pasif nitelikteki şartlardır.

Teorinin izahında yaygın olarak başvuru olan misaller şu şekildedir: Mesela, bir tohum toprağa ekildiğinde onun filizlenip yetişmesi için birtakım şartların mevcudiyetine ihtiyaç duyulur. Bunlar; ısı, nem, güneş ışığı, mineraller vs. gibi şartlardır. Bu şartlar tohumun filizlenip yetişmesi için zorunludurlar ancak tek başına da yeterli değildirler. Tohum toprağa atılmadıkça bu şartların fonksiyonlarını icra etmeleri de mümkün değildir. Bu halde tohumun neşvünema bulmasının sebebi toprağa atma fiilidir. Diğer şartlar ise, birer vesileden ibarettir.³⁵¹ Diğer bir misal de,³⁵² bir top mermisinin isabeti ile bir savaş gemisinin battığı düşünülecek olursa, gerek merminin atılması, gerek geminin zırhının zayıf olması, hatta geminin topun atış menzilinde olması dahi birer şarttır ve neticenin husule gelmesi için mevcudiyetleri zorunluluk arz etmektedir. Ancak geminin batması neticesine sebep olan husus, merminin atılmasıdır. Zira mermi atılmadığı takdirde ne geminin zırhının zayıf olması ne de geminin topun atış menzilinde bulunması batma neticesini meydana getirmek bakımından bir fonksiyon icra edebilirlerdi. O halde geminin batmasına sebep olan, yani batma neticesinin illeti merminin atılmasıdır. Diğer şartlar ise birer vesileden ibarettir. Çünkü müessir şart teorisine göre illet, bir neticeyi meydana getiren şartken, vesile, bir neticenin meydana gelmesine imkân veren şart veya şartlardır.

Doktrinde bir görüşe göre, vesile ile meydana gelen netice arasında bir imkân, buna karşılık sebep (illet) ile netice arasında ise bir zaruret bağı vardır. Diğer bir ifadeyle, belli bir neticenin meydana gelmesi bakımından yapılması zorunlu olmayan hareket vesile, buna karşılık neticenin meydana gelmesi açısından yapılması zorunlu olan hareket ise sebeptir.³⁵³ Kanaatimizce bu açıklama yerinde değildir. Evvela belirtmek gerekir ki, illiyet konusunda problem netice açısından zorunluluk gösteren şartlar arasından hangisi ya da hangileri ile netice arasında illiyet münasebetinin kurulacağıdır. O halde netice açısından zaruret arz etmeyen hususların probleme dâhil

³⁵¹ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 104; **Erem**, s. 13.

³⁵² **Dönmezer-Erman**, s. 492.

³⁵³ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 280; **Demirbaş**, s. 238.

edilmelerinin bir anlamı yoktur. İkinci olarak, neticeyi husule getiren müessir fiillerin illet, netice bakımından herhangi bir zorunluluk göstermeyen hususların ise vesile addedilmesi halinde, netice üzerinde müessir olmayan ve fakat zaruri olan fiil veya hususların, bir diğer ifadeyle, alelade şartların, bir kategoriye dâhil edilmemeleri gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu ise teorik bir çelişkiye sebebiyet vermektedir. Vesile ile netice arasında bir imkân ve sebep ile netice arasında bir zaruret ilişkisinin bulunması esas itibarıyla doğrudur. Ancak bunun anlamı vesilenin netice bakımından zorunlu olmadığı değil, aksine mümkün kılma münasebetiyle bir zorunluluk ilişkisidir. Yani vesile netice bakımından zorunludur. Ancak vesilenin mevcudiyeti neticenin hâsıl olmasını gerektirmez. Bir başka ifadeyle vesilenin mevcudiyetiyle neticenin husule gelmesi zorunlu değildir. Buna karşılık sebep (illet) ile netice arasında bir zorunluluk ilişkisi olduğundan, teoriye göre sebebin mevcudiyetiyle neticenin hâsıl olması zorunlu hale gelmektedir. Sebep (illet) varsa kaçınılmaz olarak netice de vardır. Nitekim *Taner* de eserinde bu hususu “*Vesile, diğer bir vâkıanın husule gelmesine imkân hazırlayan fiil veya hâdisedir. Sebep, bir neticeyi husule getiren hâdisedir. Başka tâbirle, vesile ile netice arasında imkân vardır, yani netice husule gelebildiği gibi gelmeyebilir de; hâlbuki sebep ile netice arasında bir zaruret vardır, yani fiilden neticenin husulü zarurîdir.*”³⁵⁴ Teorinin illet hakkındaki görüşü bu olmakla birlikte, illetin mevcudiyetiyle neticenin zaruri olarak hâsıl olma keyfiyeti ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Zira determinist bir illiyet anlayışı hukukta kabul gören bir anlayış değildir. Hukukta illiyet, ihtimali bir ilişkiyi ifade etmektedir.³⁵⁵

Yine doktrinde müessir şart teorisinin izahında, şartların illet ve vesile olarak ikili bir kategori altında toplanmaları düşüncesinden farklı olarak üçlü bir ayrıma gidildiğine de rastlanmaktadır. Buna göre sebep, şart ve vesile birbirinden ayrı şeylerdir.³⁵⁶ Kunter’e göre, illet ya da müessir şart, neticeyi meydana getiren harekettir. Şart ise, neticenin hâsıl olması istikametinde ya müessir şart önündeki engelleri bertaraf eden ya da neticeyi husule getirme imkânını veren hareketlerdir. Vesile ise, hareketi az

³⁵⁴ **Taner**, s. 312.

³⁵⁵ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 16. Determinist illiyet anlayışı ve ihtimali illiyet anlayışı konularında ayrıntılı bilgi için bkz. **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 4 vd.; **Balkanlı**, s. 33 vd.

³⁵⁶ **Dönmezer-Erman**, s. 491.

çok kolaylaştıran fakat zaruri olmayan bir tesadüftür.³⁵⁷ Kunter, bu noktada meşhur gemi misalinden hareketle şöyle demektedir: Mesela, bir geminin batmasında atılan gülle müessir şart, yani illettir. Geminin zırhının mukavemetsizliği şarttır. Geminin mermi yolu üzerinde olması ise vesiledir.³⁵⁸ Müessir şart teorisi, şartların eşitliği teorisinin *olmazsa olmaz* “*conditio sine qua non*” formülünü kullanarak netice bakımından zaruri olan unsurları yani şartları belirlemektedir. Kanaatimizce, netice bakımından zaruri olmayan hususların belirlenmesi ve kavramlaştırılması, ilmi ve fikri netliği sağlamak açısından faydalı olabilir. Bu bakımdan hadiselerin illet, şart ve vesile olarak taksimi çabası yerindedir. Ancak bu faaliyette tercih edilen kavramların genel bakımdan illiyet teorisi ile uyum içerisinde olmadığını söylemek gerekir. Zira müessir şart teorisinin de dâhil olduğu tercih teorilerinin hususiyeti, belirli kriterler dâhilinde illeti şartlar arasından birini tercih ederek tayin etmektir. İlet kavramı her ne kadar hususi bir manayı ihtiva etse de, esas itibariyle illet de netice bakımından bir şarttır. Kısacası her şart illet olmasa da her illet bir şarttır. Hal böyleyken, neticeyi husule getiren fiil veya hususların illet olarak kabul edilmesi akabinde, netice için zorunluluk gösteren hususların şart olarak ifade edilmesi doğru değildir. İkinci bir husus da şudur: Görüş sahiplerine göre vesile, netice açısından zaruret arz etmez. Hâlbuki geminin topun atış menziline ya da mermi yolu üzerinde olması geminin isabet alması ve batması açısından olmazsa olmaz niteliktedir ve bu da netice bakımından bir şarttır. Bu halde verilen misal de yerinde değildir.

2- Teorinin Aldığı Eleştiriler

Müessir şart teorisi, bazı açılardan doktrinde eleştirilmiştir.

Müessir şart teorisi, yalnızca neticeyi hâsıl etme kuvvet ve keyfiyetini haiz olan, neticenin vasfını tayin edici mahiyetteki şartı illet olarak kabul etmektedir. Hâlbuki neticenin husule gelmesinde sair şartların da rolü vardır. Gerçekten de tohumun

³⁵⁷ Benzer bir şekilde müessir şart teorisini üçlü bir ayırım içerisinde izah eden müelliflerden biri de Pisapia'dır. Müellife göre: “... ‘fırsat’ dediğimiz şey, hakikatte, fiili davet eden veya onu harekete getiren veya ileri iten bir haldir. ‘Şart’ ise, sebebi kolaylaştırarak veya manileri kaldırarak onun harekete geçmesini sağlayan ‘istatistik’ veya sabit bir haldir. Ve en nihayet, sebep de hadiseyi vücuda getirecek bizatihi bir hakiki enerji taşıyan ‘kendi tesiri ile neticeyi husule getiren bir kuvvet bir varlıktır.’” (Pisapia, s. 64).

³⁵⁸ Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 172, 173.

neşvünema bulmasında, onun toprağa atılması yanında toprakta yeterli minerallerin bulunmasının, ısının, nemin ve güneş ışığının da önemli fonksiyonları vardır. Bunları göz ardı ederek, meydana gelen neticede sadece tohumun toprağa atılmasını nazara almak doğru değildir.³⁵⁹ Zira bu halde illiyetin kapsamı çok fazla daraltılmış olacaktır. Bu ise, birçok vakiada faillerin cezasız kalması sonucunu doğurabilecektir. Mesela, birini öldürmek isteyen fail, onu içinde vahşi hayvanların bulunduğu bir kafese girmeye zorlar ve kişi bu vahşi hayvanlar tarafından parçalanarak öldürülür. Neticeyi meydana getiren ve neticenin vasfını tayin eden kuvvet, vahşi hayvanların kişiyi parçalaması olduğundan, kafese girmeye zorlama fiili vesile addedilecektir. Bu halde faili meydana gelen neticeden mesul tutmamak gerekir.³⁶⁰ Zira müessir şart teorisine göre failin fiili ile netice arasında illiyet yoktur.

Teoride yapılan ayırım, mantık bakımından ve ilke olarak önemli hususiyetlere sahip olmakla beraber, çok teorik kalmakta, illet ve vesileyi birbirinden tefrik etmeye yarayacak kıstaslar kesin olmayıp, müphem bir vaziyet arz etmektedir. Zira şartlar arasında hangisinin illet hangisinin vesile olduğu teoride net bir biçimde gösterilmiş değildir.³⁶¹ Diğer bir ifadeyle, ne zaman bir şartın hakikaten müessir olduğunu maddi olarak tayin etmek kolay değildir.³⁶² Yine, neticeyi husule getiren şartların aynı keyfiyette ve kuvvette olmaları halinde ne şekilde hareket edileceğine dair bir açıklamaya da teoride yer verilmemiştir.³⁶³ Söz konusu bu iki durumun hususiyle tatbikatta büyük zorluklara ve belirsizliklere sebep olabileceği açıktır.

Müessir şart teorisinin kabul edilmesi, çoğunlukla neticeye en yakın fiilin illet olarak tayin ve tespiti sonucunu doğurur.³⁶⁴ Zira teorinin illet tanımlamasına uyan fiiller, gerçek hayatta büyük oranda neticeye en yakın, kronolojik olarak en son vuku bulan fiillerdir.

³⁵⁹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 281.

³⁶⁰ **Dönmezer-Erman**, s. 492; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 175; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 281.

³⁶¹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 281; **Demirbaş**, s. 239; **Tandoğan**, s. 76.

³⁶² **Pisapia**, s. 64; **Taner**, s. 313.

³⁶³ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 43.

³⁶⁴ **Taner**, s. 310; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 281; **Erem**, s. 14.

Teorinin problemlili olduğu noktalardan biri de, fiil ile netice arasına başkaca birtakım kimselerin hareketlerinin veya başkaca hususların müdahil olması durumunda, hangi fiil veya kuvvetin neticeyi meydana getirdiği hususunun açıklık kazanmamış olmasıdır.³⁶⁵

C- En Müessir Şart Teorisi

1- Teorinin Açıklanması

Müessir şart teorisi birçok açıdan eleştirilmiştir. Teorinin aldığı bu eleştiriler karşısında bazı müellifler, neticeye tesir eden çeşitli şartlar arasından en çok etkin olanı arayıp bulmak ve sadece bu şart ile netice arasında illiyet bulunduğunu kabul etmek yoluna yönelmişlerdir.³⁶⁶

Doktrinde Birkmeyer tarafından geliştirilen en müessir şart teorisi,³⁶⁷ hususiyle ceza hukuku açısından önem taşır. Şartlar neticenin husule gelmesine yalnızca farklı keyfiyetlerde katkıda bulunmazlar aynı zamanda birbirinden farklı tesir kuvvetlerini de haizdirler. Buna göre teori, netice üzerinde en çok müessir olan şartı illet olarak kabul etmektedir.³⁶⁸ Pek tabiidir ki, diğer şartlar da neticenin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur ve netice bakımından mevcudiyetleri zaruridir. Ancak hukukun pratik ihtiyaçları bunlardan yalnızca birinin illet olarak tayinini gerektirmektedir. Bu itibarla neticeye en çok tesir eden şart illet addedilmektedir. Neticeye en çok tesir etmesi sonucu illet niteliğini kazanan şart, böylece kendisinden daha az etki gösteren şartları da bertaraf etmiş olacaktır.³⁶⁹ Bu halde elenen diğerleri arasından en çok müessir olması sebebiyle temayüz eden şart ile netice arasında illiyet münasebetinin varlığı kabul edilir. Diğer şartlar ise yalnızca vesiledir.³⁷⁰

Ceza hukuku bakımından önem atfedilen tipik neticenin meydana gelmesinde birden fazla sebep birbirinden farklı kuvvet derecesinde rol oynamış olabilir. Mesela,

³⁶⁵ **Dönmezer-Erman**, s. 492; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 357.

³⁶⁶ **Dönmezer-Erman**, s. 493.

³⁶⁷ **Hart-Honoré**, s. 438.

³⁶⁸ **Taner**, s. 310.

³⁶⁹ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 104; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 43.

³⁷⁰ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 281.

dört şartın bir araya gelmesiyle bir netice meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi % 55, ikincisi % 25, üçüncüsü % 15 ve sonuncusu da % 5 tesirde bulunmuştur. Bu halde en müessir şart teorisine göre neticeye en çok tesirde bulunan şart birinci şart olduğundan yalnızca bu şart ile netice arasında illiyet münasebeti vardır. Diğerleri, her ne kadar mevcudiyetleri zorunluluk gösterse de, alelade şartlar olarak, birer vesile kabul edilecektir.

Üzerinde durulması gereken bir husus da, illet olarak tayin edilecek şartın miktar ve derece itibariyle sair şartların her birinden mi daha müessir olması gerektiği, yoksa bu sair şartların toplamından mı daha müessir olması gerektiği hususudur. Birkmeyer'e göre burada dikkate alınması gereken, illet olarak tayin edilecek şartın sair şartların her birinden tek tek daha müessir olmasıdır.³⁷¹ İletin, sair şartların toplamından daha müessir olmasına gerek yoktur. Gerçekten de, illetin tayin ve tespitinde, sair şartların bütününe toplamı ile illet arasında mukayese yapmak uygulamada ciddi sorunlara sebep olabilir ve birçok vakıda illetin tespit edilememesi sonucunu doğurabilir. Mesela, dört şartın üzerinde tesir icra etmesiyle meydana gelen bir neticede şartlardan birincisi % 45, ikincisi % 30, üçüncüsü % 15 ve dördüncüsü % 10 şiddetinde katkıda bulunmuştur. Bu halde hiçbir şart diğerlerin toplamından daha fazla tesir icra etmiş olamayacağından, hiçbir şartla netice arasında illiyet söz konusu değildir. Birkmeyer'in kabulü göz önünde bulundurulduğunda ise kuşkusuz birinci şartla netice arasında illiyetin var olduğu söylenir.

Birbirinden habersiz ve aralarında iştirak iradesi olmayan üç kişi, 100 miligramı öldürücü olan zehirden, birincisi 50 miligram, ikincisi ve üçüncüsü de 25'er miligram olmak üzere, mağdurun yemeğine karıştırmışlardır. Yemeği yiyen mağdur zehirlenerek ölür. Bu halde en müessir şart teorisine göre, ölüm neticesine en çok katkıda bulunan birinci failin fiili olduğundan illiyet de bu failin fiili ile netice arasında kurulacaktır.

Müessir şart teorisi ile en müessir şart teorisi arasındaki fark şudur. Müessir şart teorisinde illeti vesileden tefrik etmek için keyfiyet bakımından bir değerlendirme yapılırken, en müessir şart teorisinde kemiyet bakımından bir değerlendirme

³⁷¹ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 44.

yapılmaktadır.³⁷² Gerçekten de, müessir şart teorisi, neticeyi meydana getiren şartlar arasında keyfiyet açısından müessir kuvvette olan illet kabul ederken, en müessir şart teorisi, şartlar arasında bir keyfiyet farkı gözetmemektedir. Teoriye göre, şartlar arasında sadece kemiyet açısından bir derece farkı söz konusudur.³⁷³

2- Teorinin Aldığı Eleştirileri

En müessir şart teorisi de birçok açıdan eleştirilmiştir.

En müessir şart teorisi, bir neticenin meydana gelmesinde zorunlu bulunan birçok şartı, kemiyet açısından bir ayırım ve derecelendirmeye tabi tutmakta ve esas itibariyle kuvvet ve enerji kavramlarına dayanmaktadır.³⁷⁴ Teorinin bu anlayışı, insan fiillerinin bir kemiyet olarak düşünülmemeyeceği, illet ve vesile arasındaki farkın bir kemiyet farkı değil, keyfiyet farkı olduğu noktasından eleştirilmiştir.³⁷⁵ Gerçekten de illiyetin tayin ve tespitinde kemiyete bakmak yeterli değildir. İlliyet meselesi daha çok keyfiyetle alakalıdır. İletinin neye ne kadar tesirde bulunduğu değil, onu nasıl etkilediği önemlidir.³⁷⁶

En müessir şart teorisinin aldığı en önemli eleştirilerden biri de müphem oluşudur. Teoride en müessir şartın illet addedilmesi gerektiği söylenmiş olsa da, en müessir şartın neye göre tayin edileceği konusunda açık kıstaslar mevcut değildir. Bu itibarla teorinin uygulamada pratik bir işlev görmesi zordur. Bu eleştiriye tatmin edici cevaplar veremeyen Birkmeyer, çözüm olarak, bu konuda hâkime geniş takdir hakkı verilmesinin gerektiğini öne sürmüştür.³⁷⁷ Gerçekten de müellife göre, her şartın haiz olduğu enerji miktarı ve kuvveti, bir diğer ifadeyle, tesir derecesi kesin olarak ölçülemeyeceğinden ve bunu rakamlara dökmenin mümkün olmamasından dolayı,

³⁷² **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 175.

³⁷³ **Dönmezer-Erman**, s. 493.

³⁷⁴ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 45.

³⁷⁵ **Dönmezer-Erman**, s. 493.

³⁷⁶ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 281; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 175.

³⁷⁷ **Hart-Honoré**, s. 439; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 176.

hâkim müşahhas bir vakıada şartların illi olup olmadıklarını değerlendirirken, takdir hakkını tam olarak kullanmalıdır.³⁷⁸

En müessir şart teorisinin aldığı bir başka eleştiri de teorinin hukuk açısından makul sonuçlar doğurmadığıdır. Neticenin husule gelmesinde en tesirli olan şarta illet adını verip diğer şartları birer vesile olarak illiyetin dışında bırakmak, neticenin gerçekleşmesinde önemli etkiye sahip birçok şartın failinin neticeden mesul tutulmaması sonucunu doğurur. Bu tarz bir yaklaşım ceza hukuku bakımından makul görülmez.³⁷⁹ Mesela, A kronik kalp yetmezliği hastası olan bir kimsedir. A'nın bu hastalığını bilen B, onun aşırı derecede heyecanlanmasını ve koşmasını amaçlayarak, A'ya oğlunun trafik kazasında çok ağır biçimde yaralandığını ve çok uzak olmayan bir hastaneye kaldırıldığını söyler. Bunu duyan A, aşırı biçimde heyecanlanır ve hastaneye yetişmek için koşar. Ancak hastalığının etkisiyle çok geçmeden yere yığılır ve ölür. Söz konusu olayda ölüm neticesinde en müessir şart şüphesiz mağdurun hastalığıdır ve neticenin illeti de bu hastalık olarak tayin edilecektir. Bu halde mağdurun ölmesini isteyen ve yalan haber uyduran B'nin neticeden mesul tutulması mümkün olmayacaktır. Bu ise, ceza hukuku bakımından makul ve kabul edilebilir bir sonuç değildir. Yine birbirinden habersiz üç kişi, öldürmek maksadıyla mağdurun yemeğine, 150 miligramı öldürücü mahiyette olan zehirden, sırasıyla 70, 50 ve 30 miligram zehir karıştırmışlardır. Bu halde yalnızca 70 miligram zehir karıştıran failin fiili ile netice arasında illiyet kurulacağından diğer iki failin fiili netice bakımından illi kabul edilmeyecektir.

D- Son Şart teorisi

1- Teorinin Açıklanması

Son şart teorisi, Alman hukukçu Ortmann tarafından geliştirilmiş ve savunulmuştur. “Hukukta uzak değil yakın sebebe itibar edilir” (*in jure non remoto sed proxima causa spectatur*) kuralından hareket edilerek geliştirilen teoride, şartlar silsilesini tamamlayan ve neticeye bağlayan son şart illet olarak tayin edilmekte ve

³⁷⁸ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 45.

³⁷⁹ Hart-Honoré, s. 441; Taner, s. 310; Dönmezer-Erman, s. 493; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 281.

neticeyi bu şartın gerçekleştirdiği iddia edilmektedir. Netice ile bu şart arasında illiyet kurulacaktır.³⁸⁰ Görüldüğü üzere müellif, neticeyi husule getiren şartlar arasında zaman bakımından bir ayırım yapmaktadır. İllet, ancak neticeden hemen önceki son şarttır. Daha önceki şartlar ise birer vesile kabul edilerek nazara alınmayacaktır. Zira söz konusu bu son şart, neticeyi husule getirmeye yönelen şartlar bütününde, kendisinden önce gelen sair bütün şartları bünyesinde toplamakta bir bakıma onlara üstünlük sağlayarak bertaraf etmektedir.³⁸¹

Mesela, silah tamircisi T, tamir etmesi için kendisine bırakılan ruhsatlı silahı tamir ettikten sonra geri iade etmek için silahın sahibi S'nin evine gelir. Evde kimseyi bulamaması üzerine silahı açık olan pencereden içeri bırakır. Silahı bulan S'nin oğlu O, silahı alır ve oynamaya başlar. Ancak tamircinin deneme amaçlı koyduğu mermilerden biri namluda kalmıştır ve silahın patlaması sonucu O'nun annesi olan A, göğsünden vurularak ölür. Söz konusu olayda son şartın çocuğun silahla oynaması ve silahı yanlışlıkla ateşlemesi fiili olduğundan, failin silahı pencereden içeriye sorumsuzca bırakması fiilinin ölüm neticesi açısından illi bir değer taşımadığı ileri sürülmüştür. Yine, bozuk bir yolda şoförün kamyonu aşırı hızla kullanması esnasında, kamyonun devrilmesi endişesiyle telaşlanarak kamyonun atlayan mağdurun ölümü ile şoförün hareketi arasında, son şartın mağdurun kamyonun atlama fiili olduğundan bahisle, illiyet kurulmamıştır.³⁸²

2- Teorinin Aldığı Eleştiriler

Son şart teorisi de birçok açıdan eleştirilmiştir.

Teori neticeyi hâsıl eden şartlar arasında kronolojik bir tasnif yapmaktadır. Buna göre, şartlar arasında kronolojik olarak en son gelen şart neticenin illetidir. Ancak teori bu açıdan müphemdir. Şartlar serisi içerisinde hangi şartın en son vaki olduğu, daha doğrusu hangi şartın doğrudan neticeye tesir ettiği hangilerinin ise dolaylı olarak

³⁸⁰ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 282; **Dönmezer-Erman**, s. 494; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 176; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 103; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 356.

³⁸¹ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 35-36.

³⁸² **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 177.

tesirde bulunduğu ve neticeye uzak olduğu konusunda net bir kıstas teoride mevcut değildir. Salt zaman bakımından bir ayrımın şartlardan hangisinin gerçekten neticeye tesirde bulunduğu ve neticeyi gerçekleştirdiğinin belirlenmesinde yeterli olmadığı söylenmiştir.³⁸³

Son şart teorisine getirilen eleştirilerden biri de, son şartın illet olarak addedilmesinin doğru olmadığıdır. Şartlar silsilesi içerisinde son şart hiç de önemli olmayan bir olay olabilir.³⁸⁴ Eğer sadece son şarta illet denilirse, bu halde bu son şarttan daha önce gelen ve netice bakımından çok daha önemli olan ve neticenin asıl sebebini teşkil eden birçok şart göz ardı edilmiş olacaktır. Birçok şartın bir arada olduğu durumlarda bu teoriye göre önceki şartlardan birini gerçekleştirmiş olan bir kişinin neticeden mesul tutulmasına imkân tanınmamış olacaktır.³⁸⁵ Hususiyle son şartı gerçekleştiren kişinin cezai ehliyeti olmayan bir kimse olması ya da bir hayvan olması durumunda neticeden kimsenin sorumlu olmaması gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır.³⁸⁶ Aşağıdaki misaller bu söz konusu eleştiriyi açıklar mahiyettedir.

Akşam vakti, ormandan evine giden M, F tarafından muhtelif yerlerinden yaralanarak yağmalanmıştır. Aldığı yaraların tesiriyle bayılan M, geç vakitte kendine gelir ve gece ormanda yol alması mümkün olmadığından ormanda geceler. Ancak vahşi hayvanların saldırısı sonucu ölür.³⁸⁷

F'nin kalabalık bir alanda korku amaçlı patlattığı ses bombası sonucu paniğe kapılan kalabalık kaçışmaya başlar ve çıkan izdiham sonucu bazıları ölür.

Hayvanat bahçesinde bakıcılık yapan F, içinde vahşi hayvanların bulunduğu kafesin anahtarını tedbirsiz bir şekilde ortalıkta bırakır. Hayvanat bahçesini gezmekte

³⁸³ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 38-39; **Dönmezer-Erman**, s. 495.

³⁸⁴ **Eren**, s. 12.

³⁸⁵ **Dönmezer-Erman**, s. 495; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 177.

³⁸⁶ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 103; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 282.

³⁸⁷ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 282.

olan çocukların bu anahtarını alıp kafesleri açması sonucu etrafa dağılan hayvanlar birçok kimsenin yaralanmasına sebep olur.³⁸⁸

F, fikirlerinden rahatsız olduğu gazetecinin arabasına kontağa bağlı bomba koyar. Ailesiyle beraber arabaya binen gazetecinin kontağı çevirmesi üzerine bomba patlar. Gazeteci ağır yaralanırken, aile fertleri ölür.

M ile kan davalısı olan F, M'yi öldürmek ister ve köyün delisine M'nin ahşap köy evini yakmasını söyler. Delinin evi yakması sonucu damda uyuyan M yanarak ölür.

Bütün bu misallerde, kronolojik açıdan son şart teşkil etmeyen F'nin fiili ile netice arasında illiyet kurulamayacağından F'nin fiillerinden dolayı mesul tutulması mümkün değildir.

Teorisindeki bu sorunlu noktayı gören Ortmann, teorisinde bazı tashihler yaparak sorunu gidermeye çalışmıştır. Ortmann, iradi ve hür³⁸⁹ son insan davranışını takip eden tabiat olaylarından, hayvandan veya cezai ehliyeti olmayan kişilerden kaynaklanan neticelerde, illiyeti bu son şartlardan önceki en son hür ve iradi insan davranışı ile netice arasında kurmak gerektiğini belirtmiştir.³⁹⁰ Buna göre, failin fiilinden sonra gerçekleşen ve son şart niteliğini haiz olan fiiller, isnat yeteneğini haiz olmayan kişilerin fiili olduğu takdirde, son şart niteliğindeki bu fiiller ile netice arasında illiyet kurulmaz. Diğer bir ifadeyle, bu son şartı teşkil eden fiiller, failin fiilinin illi değerine mani olmaz, illiyetin kesilmesi sonucunu doğurmaz.³⁹¹

Ortmann'ın, teorisindeki bu tashihlerine rağmen, teori eleştirilmekten kurtulamamıştır. Zira bu tashihler sonucunda teoriye göre, sadece isnat yeteneğini haiz şahısların kusurlu fiilleri bir neticenin illeti olabilecektir. Bu ise, ceza hukuku anlamında kusur müessesesiyle illiyet müessesesinin birbirine karışmasına sebep olacaktır.³⁹²

³⁸⁸ **Dönmezer-Erman**, s. 495.

³⁸⁹ **Hart-Honoré**, s. 441.

³⁹⁰ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 37-38; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 103; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 282.

³⁹¹ **Dönmezer-Erman**, s. 494.

³⁹² **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 38.

Son şart teorisi, neticenin husule gelmesi bakımından zorunlu olan sair şartların illi değerini hesaba katmaması sebebiyle de eleştirilmiştir.³⁹³ Ayrıca belirtmek gerekir ki, illetin tayin ve tespitinde salt kronolojik kıstasın bir ölçü olarak kullanılması, aralarında çok az bir zaman farkı olan, farklı zamanlarda gerçekleştirilen eşit nitelikteki şartlardan yalnızca en son gerçekleşenin nazara alınması sonucunu doğuracaktır. Mesela, Birbirinden habersiz ve aralarında iştirak iradesi bulunmayan 4 barmen, 100 miligramı öldürücü nitelikte bulunan zehirden, haraç toplamaya gelen mafya tahsilatçısı mağdurun beş dakika arayla ardı ardına içtiği dört kadehe sırayla 25'er miligram olmak üzere karıştırmışlardır. Son kadehten sonra fenalaşan mağdur, bulunduğu yere yığılarak ölür. Bu halde son şart teorisine göre, eşit miktardaki zehirden katan faillerden yalnızca sonuncusu ölüm neticesinden sorumlu olacaktır.

IV- UYGUN İLLİYET TEORİSİ

A- Genel Olarak

İlk defa Alman hukukçu von Bar tarafından temelleri atılan uygun illiyet teorisi, daha sonraları, Freiburg'lu Fizyoloji profesörü von Kries tarafından geliştirilmiştir.³⁹⁴

Failin, fiilinin bütün neticelerinden mesul olması gerektiği düşüncesi günümüzde kabul görmemektedir. Neticenin meydana gelmesinde zaruri olan şartlardan müteşekkil illi seri yahut zincir, mantıki yönden sınırsız bir şekilde ve alabildiğine geriye doğru götürülebilir. Neticenin zaruri şartlarından birini oluşturan hadise, yine başkaca şartların bir araya gelmesiyle oluşan bir neticedir. Tabii illiyet anlayışında, illi seride ne kadar geriye gidersek gidelim, bu yöndeki şart-netice ilişkisi devam edecektir. Bu itibarla, mantıki illiyeti mesuliyete esas tutan bir anlayışın, mesuliyetin sınırlarını adalet hilafına genişleteceği ifade edilmiştir.³⁹⁵

³⁹³ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 177.

³⁹⁴ **Yüce**, Turhan Tufan, Teşebbüsde Hazırlık ve İcra Hareketlerinin Ayrılması Problemi ve Uygun İlliyet Teorisinin Bu Probleme Tatbiki Denemesi, AÜY. No.: 58, Erzurum, 1968, s. 31; **Dönmezer-Erman**, s. 498; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 283.

³⁹⁵ **von Tuhr**, s. 89.

Netice, zorunlu şartlarından birini teşkil eden fiile, başkaca bir kısım tesadüfi ve istisnai durumların (şartların) eklenmesiyle de husule gelmiş olabilir. Bu halde de, eklenen şartların hususiyetlerini nazara almaksızın, sırf zorunlu şart teşkil etmesi münasebetiyle, meydana gelen neticeden dolayı failin mesuliyetini kabul etmek, mesuliyetin sınırlarını adalet hilafına genişletecektir.³⁹⁶

Uygun illiyet teorisi, bu gibi sakıncaları bertaraf etmek ve adil bir sonuca ulaşmak maksadıyla, faili sadece fiilin sebep olduğu objektif ihtimal dâhilindeki neticelerden mesul tutmaktadır. İlli seriye eklenen bir kısım şartlar sonucu meydana gelen tesadüfi yahut atipik neticelerden ise failin mesul tutulamayacağını ifade etmektedir.³⁹⁷

Teori, fiilin sebep olduğu neticelerin hangilerinden failin mesul tutulacağına dair objektif ölçüler ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre, çeşitli hadiseler arasındaki ihtimal ilişkisi araştırılmakta, fiille bağlantılı olsa da arızı, tesadüfi ve atipik neticelerde illiyet reddedilerek mesuliyet sahası daraltılmaktadır. Failin bu neticelerden mesuliyeti söz konusu olmaz.³⁹⁸

Uygun illiyet teorisinin iki önemli işlevi bulunmaktadır. Bunlar, mesuliyeti kurmak ve sınırlamaktır (*mesuliyeti kuran illiyet-mesuliyeti sınırlayan illiyet*).³⁹⁹ Mesuliyeti kuran illiyette, neticenin husule gelmesinde mevcudiyeti zaruri olan şartlar nazara alınır. Bir fiil, şart keyfiyetini haiz olmadıkça neticeyle arasında illiyet kurulamayacağından, uygun illiyet teorisinde de fiilin evleviyetle neticenin şartı olması gerekir. Uygunluk muhakemesinden evvel, fiil ile netice arasında mantıki illiyetin aranması, teorisinin illiyeti kurucu işlevine işaret etmektedir.⁴⁰⁰ Bu yönüyle uygun illiyet teorisi, şartların eşitliği teorisinin “şart” kavramından hareket etmektedir. Mesuliyeti sınırlayan illiyette ise, netice ile arasında tabii illiyet bulunan şartlardan (fiillerden) hangilerinin söz konusu netice bakımından uygun olduğu araştırılmaktadır. Şartı

³⁹⁶ Pisapia, s. 63; Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 154.

³⁹⁷ Özbek, s. 437; Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 61.

³⁹⁸ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 283; Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 59.

³⁹⁹ Antalya, s. 519; Eren, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12. Baskı, Beta, İstanbul, 2010, s. 493.

⁴⁰⁰ Antalya, s. 521.

gerçekleştiren kişinin meydana gelen neticeden mesul tutulup tutulmayacağı uygunluk muhakemesinin sonucuna göre belirlenecektir.⁴⁰¹ Teoride tabii illiyetin yanında şartların uygunluğu da arandığından ve ancak uygun şart ya da şartlar ile netice arasında uygun illiyetten söz edildiğinden, netice bakımından zaruri keyfiyetteki şartlardan uygun olmayanlar elenecektir. Mesela, A, kavga ettiği B'nin kolunu bıçakla yaralar. B, yarasını sarmak için bir banka oturur. Bankta bulunan ve ucu açık paslı bir çivinin vücuduna batması sonucu tetanos olur ve ölür. Böyle bir olayda, A'nın yaralama fiilinin, meydana gelen ölüm neticesinin zorunlu şartlarından birini teşkil edip etmediğinin ve aralarında tabii illiyet bulunup bulunmadığının araştırılması, teorinin mesuliyeti kurucu yönüne işaret ederken, A'nın fiilinin B'nin tetanostan ölmesi neticesinin uygun şartlarından birini teşkil edip etmediğinin ve bu neticeden mesul tutulup tutulmayacağına değerlendirilmesi ise teorinin sınırlayıcı işlevine işaret etmektedir.

Teorinin taraftarlarına göre, uygun illiyet teorisi, hayat tecrübelerine, hadiselerin olağan akışına ve modern ihtimal teorilerine dayanmakta, mutlak ve kesin sonuçlardan kaçınarak, esnek yapısı ile hakkaniyete ve pratik ihtiyaçlara daha uygun düşmektedir.⁴⁰²

Uygun illiyet teorisi, önceleri sadece bir illiyet teorisi olarak mütalaa edilirken, bugünkü hâkim fikre göre teori, mesuliyetin tayinine yönelen bir isnadiyet teorisidir.⁴⁰³ Zira teori, bir yandan illiyeti tayin ve tespit ederken, diğer yandan da illiyeti hukuki bir olgu olarak mütalaa etmekte, failin mesuliyeti meselesini de çözüme kavuşturmaya çalışmaktadır. Bu bakımından teori, sadece neticeye takaddüm eden hadiselerin (şartların) illi değeri haiz olup olmamaları ile değil, illi değeri haiz hadiselerden hangilerinin hukuki açıdan ehemmiyetli olduğu ve faile yüklenebileceği ile de ilgilenmektedir.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 54.

⁴⁰² **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 58.

⁴⁰³ **Öztürk-Erdem**, s. 185.

⁴⁰⁴ **Ünver**, s. 236, 250-251.

Uygun illiyet teorisi, özel hukukta hemen hemen ittifakla tercih edilen teoridir. Yine gerek özel hukukta gerek ceza hukukunda Türk uygulamasında uygun illiyet teorisinin tercih edildiği gözlenmektedir.⁴⁰⁵

B- Teorinin Açıklanması

1- Tanım

Uygun illiyet teorisi, şartların eşitliği teorisinde olduğu gibi temelde zorunlu şart kavramından hareket etmekte ve tabii illiyeti esas almaktadır.⁴⁰⁶ Bu itibarla uygun illiyetin tayin ve tespitinde ilk olarak değerlendirilmesi gereken husus, fiilin neticenin zorunlu şartı olup olmadığıdır. Netice açısından varlığı zaruri olmayan fiiller, uygun illiyetin tayininde nazara alınmaz. Fiilin neticenin zorunlu şartlarından biri olduğu tespit edildikten sonra, ikinci bir aşama olarak, fiilin netice bakımından uygun bir şart olup olmadığı değerlendirilecektir. Diğer bir anlatımla, fiilin netice bakımından uygunluğu, ancak neticenin zorunlu şartlarından biri olduğu tespit edildikten sonra değerlendirilecektir. Bu ikinci aşamada şartın netice bakımından uygun olduğu sonucuna varılmışsa, o halde şart (fiil) ile netice arasında uygun illiyet vardır.⁴⁰⁷

Uygun illiyet teorisi, “*id quod plerumpue accidit-çoğunlukla meydana gelen şey*” esasına dayanmaktadır.⁴⁰⁸ Buna göre, neticenin meydana gelmesinde onun zorunlu bir şartını teşkil eden fiil, somut hadisede gerçekleşen türden bir neticenin husule gelme objektif ihtimalini, hayatın olağan akışına ve hayat tecrübelerine göre, genel olarak ve önemli ölçüde artırmışsa veya kolaylaştırmışsa yani söz konusu neticeyi meydana getirmeye elverişli (salih) ise, neticenin aynı zamanda uygun bir şartıdır ve söz konusu fiil ile netice arasında uygun illiyet vardır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Akbulut, s. 293; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 105.

⁴⁰⁶ Akbulut, s. 233.

⁴⁰⁷ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 283; Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 59; Antalya, s. 521.

⁴⁰⁸ Dönmezer-Erman, s. 498.

⁴⁰⁹ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 60; Taner, s. 310; Erem, s. 9; Yüce, Ceza Hukuku Dersleri, s. 225; Dönmezer, “Maddi Sebebiyet Alakası”, s. 109; Koca-Üzülmez, s. 124; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 283; Soyaslan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 359; Zafer, s. 187; Tandoğan, s. 77; Antalya, s. 521; Reisoğlu, s. 175. “Bir kimsenin haksız eylem kuralları uyarınca

Uygun illiyetin tespitinde uygulanacak formüle göre, netice bakımından zorunlu şart olan fiil, hayatın olağan akışına ve hayat tecrübelerine göre, gerçekleşen türden bir neticenin meydana gelme ihtimalini genel olarak ve önemli ölçüde artırmış veya kolaylaştırmışsa, bir diğer ifadeyle, netice bakımından elverişliyse, neticenin uygun şartı kabul edilir. Bu halde fiil neticenin illetidir ve fiil ile netice arasında uygun illiyet vardır. Buna karşılık, hayatın olağan akışına ve hayat tecrübelerine göre, makul olmayan, uzak ve her türlü ihtimal dışında bulunan neticeler ise uygun illiyetin dışındadır.⁴¹⁰ Fiil, bu neticeler bakımından elverişli değildir ve mesuliyetin tayininde esas alınmaz. Diğer bir ifadeyle, hadiselerin olağan akışı ve her türlü ihtimal dışında ve tamamen kendine has koşullar sonucu oluşan neticeler ile fiil arasında tabii anlamda illiyet bulunsa dahi, uygun illiyet yoktur.⁴¹¹

Uygun illiyet teorisi, bu yaklaşımıyla, şartlardan bazılarını uygunluk vasfıyla tavsif ederek illet addedmekte ve sair şartlardan ayırmaktadır. Şartların eşitliği teorisine göre, şart ve illet aynı manaya gelmekteyken, uygun illiyet teorisinde yalnızca uygun olan şartlar illet addedilmektedir. Bu itibarla uygun illiyet teorisi de illet-şart ayırımına dayanan teoriler arasında yer alır (*tercih teorileri*).⁴¹²

von Kries'e göre, uygun illiyetin esasını objektif ihtimal kavramı teşkil etmektedir. Müellife göre, herhangi bir fiilin, neticenin uygun şartı kabul edilebilmesi, iki hususiyeti haiz olmasına bağlıdır. İlk olarak fiil, neticenin zorunlu şartı olmalıdır.

sorumlu tutabilmesi için, gereken koşullardan biri de, eylemle zarar arasında uygun neden-sonuç bağının bulunmasıdır. Uygun neden-sonuç bağının (illiyet bağı-uygun nedensellik bağı) bulunması demek; zararın, eylemin bir sonucu olarak ortaya çıkması, yani eylem olmadan zararın meydana gelmeyeceğinin muhakkak olarak görülmesi demektir. Diğer bir anlatımla verilen zararın tazmin borcu doğurabilmesi için zararın, kendisine tazmin yükümlülüğü bağlanan olayın bir sonucu olarak görünmesi, bu ikisi arasında uygun bir neden-sonuç bağının bulunması gerekir. Uygun neden-sonuç bağı (uygun illiyet bağı) teorisi hem bilimsel görüşlerde baskın düşünce olarak benimsenmiş, hem de uygulama da kabul edilmiş bulunmaktadır. Uygun neden-sonuç bağı uyarınca eylem, niteliği itibarıyla olayların doğal ve alışılmış akışına, hayat denemelerine, objektif ölçülere göre, meydana gelmiş olan zarar türünden bir zararı doğurmaya elverişli ise, o eylemle zarar arasında uygun neden-sonuç (illiyet) ilişkisi var demektir. Sonuç, eylem ve olaya uygun olmalı, onun bir sonucu olarak görülmelidir. Eğer sonuç, olayların doğal akımına, hayat denemelerine göre bağlanamayacak bir nitelikte ise mantıki anlamda bir illiyet bulunmasına rağmen, eylemi işleyen bu türdün anormal; atipik, illete uygun olmayan sonuçtan dolayı sorumlu tutulamaz." Y. 4. CD. 22.11.1984 764/8641 (**Kazancı İçtihat Bankası**).

⁴¹⁰ von Tuhr, s. 90; Erem, s. 9; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 283.

⁴¹¹ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 53; Zafer, s. 187; Tandoğan, s. 77.

⁴¹² von Tuhr, s. 90.

İkinci olarak ise fiil, söz konusu neticenin gerçekleşme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırmış olmalıdır. Neticenin husule gelme ihtimalini önemli ölçüde artıran her şart, neticenin uygun illetidir.⁴¹³

Uygun illiyetin belirlenmesinde, iki münferit hadiseden ibaret olan fiil ve netice arasındaki ilişkinin, münferit vakiyadan soyutlanarak, genelleştirilmesi önem arz etmektedir.⁴¹⁴ Uygun illiyet tayin ve tespit edilirken, fiilin neticenin zorunlu şartı olmasının yanında, fiilin neticeyle olan illi münasebetinin genelleştirilebilecek nitelikte olması da gerekir. Bu yönüyle fiilin neticeyi husule getirmeye genel olarak elverişli mi olduğu, yoksa sadece münferit bir hadiseye has ve istisnai bir durumun mu söz konusu olduğu da belirlenmelidir.⁴¹⁵ Burada araştırılan husus, belirli bir neticeyi, yine belirli bir fiilin husule getirmiş olup olmadığı değil, böyle bir fiilin genel olarak onu husule getirmeye esasen elverişli ve uygun olup olmadığıdır.⁴¹⁶ Zira fiilin, hiç de normal olmayan bir kısım neticeleri meydana getirmesi mümkündür. Fakat bu nev'iden neticeleri hukuken faile isnad etmek doğru olmayacaktır.⁴¹⁷

2- İhtimal Kavramı

Tanımda da ifade edildiği üzere, uygun illiyet teorisine göre fiil ile netice arasında uygun bir illi münasebetin varlığı için, fiilin, neticenin husule gelme imkân ve ihtimalini önemli ölçüde artırmış olması gerekir. Bir fiilin somut hadisede neticenin gerçekleşme ihtimalini artırıp artırılmadığının tespiti, normal durumda ve hadisenin bağlı bulunduğu düzende neticenin gerçekleşme ihtimalinin belirlenmesine bağlıdır. Ancak bu belirlemeden sonra husule gelen neticenin somut olaydaki ihtimaliyle mukayese edilebilir ve neticenin husule gelme ihtimalinin artıp artmadığı değerlendirilebilir.⁴¹⁸

⁴¹³ **Hart-Honoré**, s. 469.

⁴¹⁴ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 64.

⁴¹⁵ **Atamer**, M. Yeşim, Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması Özellikle Nedensellik Bağı ve Normun Koruma Amacı Kuramları, 1. Baskı, Beta, İstanbul, 1996, s. 42.

⁴¹⁶ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 278.

⁴¹⁷ **Dönmezer-Erman**, s. 498.

⁴¹⁸ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 72.

Uygun illiyet teorisinin esasını objektif ihtimal kavramı teşkil etmektedir.⁴¹⁹ Objektif ihtimal, deney yoluyla tespit edilen, istatistiki verilere dayanan nispi bir değerdir ve tekrarlanabilen hadiseler hakkında söz konusu olabilir. Zira münferit hadiselerde tesadüfi ve arızı durumların ayırt edilmesi mümkün olmaz. Tesadüfi ve arızı durumların etkilerinin en aza indirilerek bir hadisenin bağlı bulunduğu gerçek düzenin ortaya çıkarılması, ancak yapılacak deney sayısının artırılması ile mümkündür. Deney sayısı arttıkça münferit hadiseye tesir eden etkenler en aza ineceğinden, gözlenen hadisenin bağlı bulunduğu düzen hakkında sağlıklı ve objektif istatistiki verilere ulaşılabilecektir. Bu yolla elde edilecek veri, nispi bir veridir ve hadisenin gerçekleşme ihtimalini verir.⁴²⁰ Mesela, tamamen homojen ve ağırlık noktası ortada bir zarla yapılacak atışlarda zarın 6 gelme ihtimali $1/6$ 'dır. Zarın atış sayısı artırıldıkça elde edilecek sonuç, fiilen bu nispi değere yaklaşacaktır. Nitekim matematik ilmi de, deneylerde elde edilecek değer, deney sayısı artırıldıkça gerçek değerine yaklaştığını göstermektedir (*Büyük Sayılar Kanunu*). Elde edilecek bu nispi değer, hadisenin husule gelme objektif ihtimalini verir.⁴²¹ Eğer somut hadisede neticenin husule gelme ihtimalinde bir artış söz konusuysa, bu halde artışa sebep olan fiil neticenin illeti kabul edilir.⁴²²

Atılan zarda bir kısım değişikliklerin yapılması sonucunda zarın 6 gelme ihtimali artırılabilir. Ağırlık noktası 6 rakamının bulunduğu yüzün aksi yönüne kaydırılan bir zarda zarın 6 gelme ihtimali müdahalenin büyüklüğüne göre $1/6$ 'dan 1 'e doğru yükselecektir. Normal durumda $1/6$ ihtimalle 6 gelmesi gereken zar, bu müdahaleden sonra daha yüksek ihtimalle 6 gelecektir.⁴²³ Yapılan mukayesede, zarın 6

⁴¹⁹ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 278; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 96.

⁴²⁰ **Atamer**, s. 44-45; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 65-68. İhtimal kesinlik kavramının zıddıdır. Bir neticenin husule gelmesi mevzuunda kesinlik iki türlü söz konusu olmaktadır. Birinci kesinlikte, neticenin husule gelmeyeceği kesindir ve bu durum 0 değeriyle ifade edilmektedir. İkinci kesinlikte ise, neticenin meydana geleceği kesindir ve bu durum 1 değeriyle ifade edilmektedir. Bu iki hal haricindeki durumlarda neticenin husule gelmesi ihtimal dâhilindedir ve ihtimali değer her zaman 0 ile 1 değerleri arasındadır. İhtimal değeri 0'dan 1'e doğru yaklaştıkça neticenin husule gelme ihtimali yükselirken, aksi istikamette bu ihtimal düşmektedir. İhtimal, subjektif ihtimal ve objektif ihtimal kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 65 vd..

⁴²¹ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 67-68.

⁴²² **Honig**, s. 174

⁴²³ **Atamer**, s. 45.

gelme ihtimali artırılmış olduğundan, bu ihtimali artıran müdahale zarın 6 gelmesinin illetidir.

Bir fiilin neticenin illeti sayılabilmesi için, fiilin neticenin gerçekleşme ihtimalini ne ölçüde artırması gerektiği konusunda doktrinde ihtilaf vardır.

von Kries ve Traeger'e göre, fiilin, neticenin uygun bir şartı olarak kabul edilebilmesi için, somut vakiada husule gelen türden bir neticenin gerçekleşme objektif ihtimalini *önemli ölçüde* artırmış (*significantly increased*) olması gerekir.⁴²⁴

Tarnowski tarafından iddia olunan bir görüşe göre ise, neticenin husule gelme ihtimalini asgari ölçüde artıran (*slightest increase*) her şart neticenin uygun şartı kabul edilmelidir. Ancak bu görüş, birçok şartın uygun şart olarak tayin edilmesi sonucunu doğuracağı yönünde eleştirilmiştir. Gerçekten de çok az şartın neticenin husule gelme ihtimalini asgari ölçüde de olsa artırmayacağından söz edilebilir.⁴²⁵

Enneccarus/Lehmann tarafından iddia olunan bir başka görüşe göre ise, bir fiilin neticenin uygun şartı kabul edilebilmesi için, neticenin husule gelme ihtimalini artırması şart değildir. Fiilin neticenin husule gelme ihtimalini değiştirmesi yeterlidir.⁴²⁶ Buna göre, kendisine aynı derecede tehlikeli iki yoldan birinden gitmesi tavsiye edilen otobüs şoförünün diğer yoldan gitmesi sonucu kaza yapması ve insanların ölmesine veya yaralanmasına sebep olması durumunda şoförün fiili uygun şart olarak değerlendirilebilecektir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu görüş, uygun illiyet teorisini tekrardan şart teorisine döndürdüğü yönünde eleştirilmiştir. Gerçekten de bir neticenin illeti, her biri neticenin zaruri şartı olan birçok fiil, durum ve hadisenin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Söz konusu şartlardan her biri az ya da çok neticenin husule gelme ihtimalinde bir değişiklik meydana getirmektedir.⁴²⁷

Schickedanz ise, objektif ihtimal kavramının göreceli ve elastiki bir kavram olması gerekçesiyle, ihtimal artışının derecesinin her olay için önceden götürü olarak

⁴²⁴ **Hart-Honoré**, s. 485; **Atamer**, s. 48; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 71.

⁴²⁵ **Hart-Honoré**, s. 485; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 73.

⁴²⁶ **Atamer**, s. 48.

⁴²⁷ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 74.

belirlenmesinin mümkün olmayacağı görüşündedir. Müellife göre, söz konusu belirleme doktrin ve yargı içtihatları ile şekillendirilmelidir.⁴²⁸

Doktrinde hâkim olan görüş, von Kries ve Traeger tarafından savunulan, fiilin, neticenin uygun şartı olarak kabul edilebilmesi için, neticenin husule gelme objektif ihtimalini *önemli ölçüde* artırmış olması gerektiği görüşüdür.⁴²⁹

3- Netice ve Şartların Genelleştirilmesi

a) Genel olarak

Uygun illiyet teorisi, objektif ihtimal kavramından hareket etmektedir. Fiilin sonucu olarak bir neticenin gerçekleşme ihtimali, normal düzende gerçekleşme ihtimaline göre önemli ölçüde artıyorsa fiil ile netice arasında uygun illiyet vardır. Ancak failin fiiliyle herhangi bir ihtimal artışının söz konusu olup olmadığının belirlenebilmesi, objektif ihtimal kavramının teori açısından işlerlik kazanabilmesi ve doğru neticeyi vermesi için netice ve şartların belirli ölçüde genelleştirilmeleri gerekir.⁴³⁰ Zira ihtimal kavramı ancak tekrarlanan hadiseler hakkında geçerli olabilir. Gerçekleşmiş bir hadisenin bütün ayrıntıları ile tekrar etmesi, ancak ona takaddüm eden bütün şartların aynı şekilde bir araya gelmesi ile mümkün olacağından, gerçek anlamda bir hadisenin tekrarı mümkün değildir. Bu durumda gerçekleşmiş bir hadisenin ihtimal değerinin hesaplanabilmesi ve uygunluk muhakemesinin yürütülebilmesi için hukuken önem taşıyan netice ve şartların belirli ölçüde genelleştirilerek tekrarlanabilen hadiseler haline getirilmesi gerekir. Ayrıca hukuken kabul edilebilir sonuçlara ulaşmak açısından genelleştirmenin nasıl ve ne ölçüde yapılacağıнын tayin edilmesi de önemlidir.⁴³¹

Şartların ve neticenin genelleştirilmesinden sonra yürütülecek olan uygunluk muhakemesi, her halde hüküm anında hâkimin bilgisine göre (*ex post*) yapılacaktır. Hâkim, bilgi sahibi olmadığı teknik konularda bilirkişiye müracaat etmek imkânına

⁴²⁸ **Atamer**, s. 48.

⁴²⁹ **Hart-Honoré**, s. 485.

⁴³⁰ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 76.

⁴³¹ **Atamer**, s. 50.

sahip olduğundan, uygunluk muhakemesinde insanlığın bütün bilgi birikimi (*nomolojik bilgi*) göz önünde bulundurulur.⁴³²

b) Neticenin Genelleştirilmesi

Uygun illiyetin tayininde neticenin genelleştirilmesi önemlidir. Neticenin genelleştirilmesi demek, netice türünün tanımlanması demektir.⁴³³

Neticenin, somut hadisede gerçekleştiği tür içinde bütün ayrıntılarıyla aktarılması ve ayrıntılı bir tasvir yapılması durumunda dar anlamda genelleştirmeden bahsedilir. Ayrıntılar göz ardı edilerek olabildiğince soyut bir tasvir yapıldığında ise geniş anlamda genelleştirmeden bahsedilecektir.⁴³⁴ Mesela, neticenin “ölüm”, “yaralanma”, “bir mala zarar verilmiş olması”, “çocuğun düşmesi” şeklinde tasvir edilmesi durumunda geniş anlamda genelleştirmeden söz edilir. Neticenin “kalp krizi geçirerek ölme”, “yüzde sabit bir iz meydana gelmek, sağır olmak, konuşma kabiliyetini kaybetmek veya tedavisi imkânsız bir hastalığa yakalanmak suretiyle yaralanma”, “travma sonucu çocuğunu düşürme” şeklindeki tasvir edilmesi durumunda ise, dar anlamda genelleştirmeden söz edilecektir.

Netice ne kadar az genelleştirilirse (somut olaya ne kadar çok yakın tasvir edilirse) yahut hiç genelleştirilmezse, şartların neticeyi husule getirme objektif ihtimali de o kadar düşük olacaktır. Zira tüm ayrıntılarıyla tasvir edilen bir neticenin yeniden gerçekleşmesi, ancak söz konusu ayrıntıların yeniden tahakkukuna bağlıdır.⁴³⁵ Aksi de geçerlidir. Netice ne kadar çok genelleştirilirse neticenin meydana gelme objektif ihtimali de o kadar yüksek olacaktır.⁴³⁶

Neticenin genelleştirilmesinin bu denli önem arz ettiği uygun illiyet teorisinde acaba dar anlamda genelleştirme mi, yoksa geniş anlamda genelleştirme mi yapılacaktır? Bu konuda doktrinde hâkim olan fikir, neticenin mümkün olduğunca

⁴³² **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 85.

⁴³³ **Hart-Honoré**, s. 479.

⁴³⁴ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 77.

⁴³⁵ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 76.

⁴³⁶ **Atamer**, s. 50.

somut hadisede gerçekleştiği şekliyle tasviri yapılarak, dar anlamda genelleştirme yoluna gidilmesidir.⁴³⁷

Bazı durumlarda neticenin genelleştirilmesinde tek seçenek vardır. Tek bir şart ile basit bir neticenin gerçekleşmesi durumu buna misal olarak verilebilir. Zira bu gibi hallerde neticeyi hâsıl eden şart (fiil) ile netice arasına başkaca şartlar dâhil olmamış ve netice doğrudan doğruya fiilin bir sonucu olarak husule gelmiştir.⁴³⁸ Bu tip vakialarda neticenin dar anlamda genelleştirilmesi pek mümkün değildir. Mesela, failin kavga sırasında silahına davranarak mağdurun başına ateş etmesi veya mağduru uçurumdan atması sonucu mağdurun ölmesi hadiselerinde neticenin genelleştirilmesi kolaydır. Zira söz konusu durumda dar anlamda genelleştirme yapma imkânı bulunmamaktadır. Bu hallerde neticenin ancak geniş anlamda genelleştirilmesi mümkündür. Bu genelleştirme “ölüm” şeklindedir. Söz konusu misallerde illiyetin uygun olup olmadığına ilişkin muhakeme, “bir kimseye silahla ateş edilmesi o kimsenin ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” veya “bir kimsenin uçurumdan atılması o kimsenin ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklindedir. Sorulan bu sorulara verilecek cevap evet olacaktır. Zira silahla vurulan veya uçurumdan atılan birinin ölmesi ihtimali, hayatın olağan akışı ve günlük tecrübelerle göre pek tabii mümkündür. Ölüm neticesinin mesela, “bir kimsenin uçurumdan atılması o kimsenin başını kayalara çarparak ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde daha ayrıntılı bir tasviri, varılan sonucu değiştirmez.

Uygun illiyet teorisi, şart ile netice arasındaki ihtimal ilişkisiyle ilgilenmekte ve aradaki ihtimal ilişkisinin durumuna göre uygun illiyeti tayine çalışmaktadır. Ancak bazı durumlarda şart ile netice arasına giren başkaca etkenler, neticenin meydana gelmesinde etkili olabilir. Neticenin husule gelmesi ile doğrudan ilişkisi bulunan bu faktörlerin de neticenin genelleştirilmesine dâhil edilmesi gerekir.⁴³⁹ Burada failin fiili, şartların eşitliği teorisine göre şartların eklenmesinin sebebi ise de, eklenen şartlar failin fiilinden doğmamıştır. Failin fiili ile şartların eşitliği teorisine göre illi münasebet içinde olan bu şart, fiilin ikası anında mevcut olmadığından, şartlar ve netice genelleştirilirken,

⁴³⁷ **Eren**, Borçlar Hukuku, s. 499.

⁴³⁸ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 78.

⁴³⁹ **Hart-Honoré**, s. 479.

neticenin genelleştirilmesi kapsamında mütalaa edilmelidir. Mesela, fail ağır bir biçimde mağduru yaralar ve onu bir ağacın altına terk eder. Mağdur yıldırım düşmesi sonucu ölür.⁴⁴⁰ Bu halde mağdura yıldırım çarpması ile yaralama arasında şartların eşitliği teorisine göre illiyet varsa da yıldırım düşmesi, fiilin doğurduğu bir hadise değildir. Failin fiilinin ölüm neticesine uygunluğu, neticenin genelleştirilmesine göre farklılık arz edecektir. Eğer netice, “ölüm” olarak geniş anlamda genelleştirilecek olsa şöyle bir soru sormak gerekecektir. “Bir kimsenin ağır bir biçimde yaralanması o kimsenin ölmesi objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” Bu halde verilecek olan cevap müsbet olacağından fiil ile netice arasında uygun illiyetin varlığından bahsedilebilir. Ancak netice “yıldırım çarpması sonucu ölme” şeklinde dar manada genelleştirilecek olursa, “bir kimsenin ağır bir şekilde yaralanması o kimsenin yıldırım çarpması sonucu ölmesi objektif ihtimalini artırır mı?” şeklinde bir soru sorulacak ve bu halde verilecek cevap menfi olacaktır. Bir kimsenin ağır bir şekilde yaralanması ile o kimsenin yıldırım çarpması sonucu ölmesi arasında uygun illiyet söz konusu değildir.

Yine, failin öldürmek maksadıyla mağduru ateşli silahla vurarak yaraladığı ve hastaneye kaldırılan mağdurun, ameliyat masasına alınırken hasta bakıcıların dikkatsizliği sonucu yere düşürüldüğü ve başı üzere düşen mağdurun beyin kanaması geçirerek hayatını kaybettiği hadise buna misal olarak gösterilebilir. Gerçekleşen hadisede failin mağduru ateşli silahla vurarak yaralaması ile mağdurun ameliyat masasından düşmesi (ara netice) arasında şartların eşitliği teorisine göre illiyet varken, uygun illiyet yoktur. Zira ateşli silahla vurma fiili, hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerine göre, bir kimsenin ameliyat masasından düşmesi neticesini tevlit etmez. Bu halde failin gerçekleşen nihai neticeden mesul olmaması iktiza eder. Ara netice, neticenin genelleştirilmesi kapsamında mütalaa edilerek, hadise bütünüyle ele alındığında nihai netice bakımından da aynı sonuca ulaşılır. Nitekim netice geniş anlamda “ölüm” olarak genelleştirildiğinde, “bir kişinin ateşli silahla vurularak yaralanması o kimsenin ölüm neticesinin gerçekleşme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde soru sorulur. Bu soruya verilecek cevap pek tabii ki “evet” olacaktır. Zira ateşli silahla yaralama fiili, hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerine göre bir kimsenin ölmesi objektif ihtimalini şüphesiz önemli ölçüde artıracaktır. Netice,

⁴⁴⁰ **Hart-Honoré**, s. 479.

“ameliyat masasından başı üzere düşerek ve beyin kanaması geçirerek ölme” şeklinde dar anlamda genelleştirildiğinde ise, uygunluk muhakemesine yönelik soru “bir kişinin ateşli silahla vurularak yaralanması, o kimsenin ameliyat masasından başı üzere düşmesi ve beyin kanaması geçirerek ölmesi objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde sorulacak ve bu halde verilen cevap, “hayır” olacaktır. Zira bir kişinin ateşli silahla vurulması, o kişinin ameliyat masasından düşerek ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde yükseltmez.

Hususiyle neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçlar açısından neticenin genelleştirilmesi büyük önem arz eder. Neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçlarda, failin fiili ile gerçekleşen ağır netice arasında illiyet bulunmalıdır.⁴⁴¹ Aksi takdirde, failin gerçekleşen ağır neticeden dolayı mesuliyeti söz konusu olmaz ve failin bu netice münasebetiyle cezalandırılması cihetine gidilemez.⁴⁴² Ağır neticenin gerçekleşme biçimi farklı ihtimaller dâhilinde olabilir.

Birinci ihtimalde, fail, soyut olarak ele alındığında, mahiyeti itibariyle ve umumiyetle nihai neticeyi husule getirmeye kâfi keyfiyette fiiliyle bir ilk (ara) neticeyi hâsil etmiş, gerçekleşen bu ilk netice de, hayatın olağan akışına ve hayat tecrübelerine göre, umumiyetle vaki olmayan daha ağır bir başka neticenin (nihai neticenin) doğmasına sebep olmuş olabilir. Dolaylı illiyet olarak da ifade edilen bu gibi hallerde, failin fiili neticeyi doğrudan gerçekleştirilmekte, ancak nihai neticeyi doğuran şart veya şartların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Netice, failin sebep olduğu ara neticenin tesiri ile gerçekleşmekte ise, failin bu nihai neticeden mesul tutulabilmesi için, fiilin, hem ara netice hem de nihai netice bakımından uygun illet olması iktiza eder. Aksi halde fail nihai neticeden mesul tutulamaz. Bu tip hadiselerde hem ara netice hem de ağır neticenin genelleştirmede nazara alınması ve neticenin genelleştirilme tasvirine dâhil edilmesi gerekir. Zira her ne kadar ara netice, fiil gibi, neticeye takaddüm eden şartlar arasında yer alsada, aynı zamanda fiil ile netice arasında bir ara netice, diğer bir ifadeyle, fiile göre netice ancak nihai neticeye göre şart niteliğinde olduğundan, neticenin genelleştirilmesine dâhil edilerek dar anlamda genelleştirme yoluna

⁴⁴¹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 395; **Hakeri**, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler, 7. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012, s. 188.

⁴⁴² **Özenbaş**, s. 13.

gidilmelidir.⁴⁴³ Aksi takdirde, geniş anlamda bir genelleştirmenin yapılması, failin mesuliyet alanını genişletecektir.

Mesela, hırsızlık amacıyla apartmana giren fail F, çaldığı altınlarla kaçarken apartman girişinde mağdur M tarafından görülür. Yakalanmak istemeyen F, M'yi bıçakla karnından yaralar. Etrafta kimse bulunmadığı için dairesine çıkıp polisi ve acil servisi aramak isteyen ve yarasının verdiği güçlkle hareket etmekte zorlanan M, merdivenden çıkarken ayağı basamağa takılır ve merdivenden yuvarlanır. Bu sırada başı tırabzanın demirine çarpar ve ölür. Müşahhas hadisede netice geniş anlamda genelleştirilecek olursa, sadece nihai netice olan “ölüm” nazara alınacaktır. Bu halde uygunluk muhakemesinde fiilin, neticenin gerçekleşme objektif ihtimalini artırıp artırmadığını tayin etmek için, “bir kimsenin bıçakla karnından yaralanması, o kimsenin ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde soru sorulur. Bir kimsenin bıçakla karnından yaralanması, hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerine göre, o kimsenin ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırmaya elverişli olduğundan, verilecek cevap “evet” olacak ve ölüm neticesi ile bıçaklama fiili arasında uygun illiyetin var olduğu sonucuna varılacaktır. Şayet netice dar anlamda ve müşahhas hadisede gerçekleştiği şekliyle genelleştirilecek olursa, bu takdirde sorulacak soru, “bir kimsenin bıçakla karnından yaralanması, o kimsenin merdivenden yuvarlanarak başını tırabzana çarpması sonucu ölmesi objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde olacaktır. Hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerine göre, bir kimsenin bıçakla karnından yaralanması, mahiyeti itibariyle ve umumiyetle, o kimsenin merdivenden yuvarlanarak başını tırabzana çarpması ve ölmesi sonucunu doğurmayacağından, verilecek cevap, öncekinden farklı olarak “hayır” olacaktır. Bu halde fiil ile gerçekleşen netice arasında uygun illiyet yoktur.

Bir başka misalde, fail mağduru yaralamıştır. Kanayan yara, kan zehirlenmesine sebep olmuş ve mağdur ölmüştür.⁴⁴⁴ Bu misalde de neticenin genelleştirilmesi geniş anlamda yapılacak olursa, “bir kişinin kanamalı olarak yaralanması o kimsenin ölmesi objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde

⁴⁴³ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 80-81.

⁴⁴⁴ Hall v. State [(1928) 199 Ind. 592, 159 N.E. 420] (Ryu, Paul K., “Causation in Criminal Law”, U. Pa. L. Rev., Vol.: 106, No.: 6, Pennsylvania, 1958, s. 790).

oru sorulur ve cevap müsbet olacağı için, fiil ile netice arasında uygun illiyet vardır denilir. Zira kanamalı bir yaranın bir kişiyi öldürmesi hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerine göre, genel olarak mümkündür. Ancak vakıanın değerlendirilmesinde dar anlamda bir genelleştirme yapılacak olursa, bu halde, “kanamalı olarak yaralanan bir kimsenin kan zehirlenmesi sonucu ölmesi mümkün müdür?” şeklinde bir tasvir yapılacak ve bu soruya menfi cevap verileceği için, fiil ile netice arasında uygun illiyetin mevcudiyetinden söz edilemeyecektir. Zira bir kimsenin kanamalı da olsa yaralanması, mahiyeti itibariyle ve umumiyetle, o kimsenin kan zehirlenmesinden ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırmaz.

Bu tarz ihtimallerde uygun illiyet teorisinin ve hususiyle neticenin dar anlamda genelleştirilmesinin önemi, objektif mesuliyetin söz konusu olduğu durumlarda mesuliyeti sınırlamak bakımından ortaya çıkmaktadır.⁴⁴⁵ Ancak günümüzde objektif mesuliyet terkedilmiş ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda, kişinin fiiliyle kastedilenden daha ağır veya başka bir neticeye sebep olduğu hallerde, gerçekleşen bu ağır veya başka netice bakımından en azından taksirle hareket etmesi gerektiği hükmüne yer verilmiştir (TCK. m. 23). Bu tarz ihtimaller açısından uygun illiyet teorisinin mesuliyeti sınırlama fonksiyonunun önemini yitirdiği söylenebilir.⁴⁴⁶

Şayet bu ihtimalde failin, soyut olarak ele alındığında, mahiyeti itibariyle ve umumiyetle nihai neticeyi husule getirmeye kâfi olmayan fiili bahis mevzu olsaydı, netice geniş anlamda genelleştirilse dahi, yine de fiil ile nihai netice arasında uygun illiyet kurulamayacağından, mesuliyetin genişletilmesi gibi bir sorun ortaya çıkmazdı.

İkinci ihtimalde fail, soyut olarak ele alındığında, mahiyeti itibariyle ve umumiyetle ağır neticeyi gerçekleştirmeye kâfi olmayan bir fiilde bulunmuş, ancak somut hadisedeki ağır netice, hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerine göre ve umumiyetle olağan bir illi seri dâhilinde gerçekleşmiş olabilir.

Fail, kavga sırasında mağduru arkasındaki duvara doğru itmiştir. Başu duvara çarpan mağdur beyin kanaması geçirerek hayatını kaybetmiştir. Ağır netice, geniş

⁴⁴⁵ **Taner**, s. 311; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 102.

⁴⁴⁶ **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 277; **Öztürk-Erdem**, s. 185.

anlamda genelleştirilerek “ölüm” olarak belirlendiğinde, “bir kimsenin kavga sırasında duvara doğru itilmesi o kimsenin ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde bir soru sorulur. Ancak bir kimsenin duvara doğru itilmesi genel itibariyle o kimsenin ölüm neticesini doğurmaya elverişli olmadığından uygun illiyetin mevcudiyetinden söz edilemez. Netice “başını duvara çarpıp beyin kanaması geçirek ölme” şeklinde dar anlamda genelleştirilecek olursa, “bir kimsenin kavga sırasında duvara doğru itilmesi, o kimsenin başını duvara çarpıp beyin kanaması geçirek ölmesi objektif ihtimalini artırır mı?” şeklinde soru sorulacaktır. Bu halde, yapılan tasvir ölüm neticesi ile uyum içinde olduğundan, verilecek cevap müsbet olacak ve fiil ile ağır netice arasından uygun illiyet kurulabilecektir.

Bu son ihtimal açısından, neticenin genelleştirilmesinin ihtimal artışına etkisi değerlendirildiğinde, genel kanaatin aksi bir durum söz konusu olmaktadır. Zira bu ihtimalde netice ne kadar az genelleştirilirse yahut hiç genelleştirilmezse, şartların neticeyi husule getirme objektif ihtimali artmakta, netice ne kadar çok genelleştirilirse, şartların neticeyi husule getirme objektif ihtimali azalmaktadır.

c) Şartların Genelleştirilmesi

Uygun illiyetin tayin ve tespit edilebilmesi için şartların da belirli ölçüde genelleştirilmeleri gerekir. Fiil ile netice arasında uygun illiyetin var olup olmadığının belirlenebilmesi için, fiile (şarta) ek olarak, neticeye takaddüm eden sair şartlardan hangilerinin nazara alınacağına, diğer bir ifadeyle, fiilin hangi şartlardan müteşekkil şartlar kümesi içerisinde yer alacağına belirlenmesine şartların genelleştirilmesi denir.⁴⁴⁷ Neticenin genelleştirilmesinden farklı olarak, şartların genelleştirilmesinde mesele, hakkında bir ihtimal hükmü verilecek olan şartın (fiilin), ekleneceği şartlar bütünü belirlemektir.⁴⁴⁸

Şartların genelleştirilmesi de, neticenin genelleştirilmesinde olduğu gibi dar ve geniş anlamda yapılabilir. Şartların geniş anlamda genelleştirilmesinde, sadece neticeyi husule getirip getirmediği tayin edilmeye çalışılan, diğer bir ifadeyle, netice ile

⁴⁴⁷ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 86.

⁴⁴⁸ Atamer, s. 51.

aralarında uygun illiyetin mevcut olup olmadığı belirlenecek olan şart nazara alınır ve sair şartlar göz ardı edilir. Dar anlamda genelleştirmede ise, neticeyi husule getirip getirmediği tayin edilmeye çalışılan şart ile beraber, neticenin husule gelmesi objektif ihtimalini önemli ölçüde artırdığı düşünülen sair şartlar da hesaba katılır ve değerlendirme ona göre yapılır.⁴⁴⁹

Şartlar ne kadar az genelleştirilirse, bir başka anlatımla, neticeye takaddüm eden ve uygunluk muhakemesi yürütülen şart haricindeki şartlar ne kadar ayrıntılı ele alınırsa, neticenin gerçekleşme objektif ihtimali de o derece yüksek olacaktır.⁴⁵⁰ Aksi de geçerlidir. Aynı durumda söz konusu şartlar ne kadar çok genelleştirilirse neticenin gerçekleşme objektif ihtimali o nispette düşük olacaktır.⁴⁵¹

Şartın en geniş anlamda genelleştirmesi, o şartı kanuni tipte ifade edilmiş tarzıyla ele almaktır. Buna göre eğer kanuni tipte bir yaralama fiili yasaklamışsa, o halde bu fiilin en genel anlamıyla genelleştirilmesi “yaralama fiili” dir.⁴⁵² Dar anlamda genelleştirmede ise fiil ile beraber başkaca şartlar da nazara alınır. Ancak hangi şartların ne ölçüde nazara alınacağı ve oluşturulacak şartlar kümesinin kapsamı konusunda doktrinde muhtelif fikirler öne sürülmüştür.

Fail, kalp hastası mağduru sırtından itekler. Yere düşen mağdur, aldığı darbenin etkisiyle kalp krizi geçirerek ölür. Vakıada netice, doktrinde genel olarak kabul edildiği üzere dar anlamda genelleştirilirse, “yere düşüp kalp krizi geçirerek ölme” dir. Şartlar ise, “itekleme fiili” ve “mağdurun kalp hastası olması” dir. Burada ölüm neticesi ile arasında illiyet bulunup bulunmadığı araştırılan şart, itekleme fiili olduğuna göre, şartlar geniş anlamda genelleştirildiğinde yalnızca bu şart nazara alınacak ve “bir kimsenin iteklenmesi o kimsenin yere düşüp kalp krizi geçirerek ölme objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde bir soru sorulacaktır. Bu soruya müsbet cevap vermek pek kolay değildir. Zira bir kimseni sırtından iteklenmesi sonucu yere düşmesi günlük hayatta rastlanabilecek türden bir olay olup, her ne kadar yaralanma ihtimalini önemli ölçüde artıracak olsa da, ölüm objektif ihtimalini önemli

⁴⁴⁹ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 87.

⁴⁵⁰ **Atamer**, s. 50.

⁴⁵¹ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 76.

⁴⁵² **Hart-Honoré**, s. 481.

ölçüde artırması söz konusu değildir.⁴⁵³ Ancak şartlar dar anlamda “kalp hastası mağduru itekleme” şeklinde genelleştirilecek olursa, bu takdirde sorulacak olan soru, “kalp hastası bir mağdurun sırtından iteklenmesi o kimsenin yere düşüp kalp krizi geçirerek ölmesi objektif ihtimalini önemli ölçüde artırır mı?” şeklinde olacaktır. Bu soruya verilecek cevap müspettir. Zira kalp hastası bir kimsenin, vakıada olduğu üzere, alacağı şiddetli bir darbenin onu kalp krizi geçirmesine sebep olması ihtimali önemli ölçüde yüksektir.⁴⁵⁴

Bir neticenin husule gelmesi, ona takaddüm eden birden fazla şartın bir araya gelmesi ile mümkün olur. Acaba söz konuş şartlardan hangileri şartların genelleştirilmesinde nazara alınacak ve hangileri göz ardı edilecektir. Doktrinde fikir birliği olmayan bu konuda ileri sürülen görüşler üç grupta toplanır. Bunlar subjektif önceden tahmin görüşü, objektif önceden tahmin görüşü, objektif sonradan tahmin görüşüdür.

aa)- Subjektif Önceden (ex ante) Tahmin Görüşü

von Kries tarafından ileri sürülen bu görüşe göre, genelleştirme yapılırken nazara alınacak olan şartlar, fiili işlemesi sırasında fail tarafından bilinen veya bilinebilecek olan şartlardır.⁴⁵⁵

von Kries’in görüşünün subjektif olarak nitelendirilmesinin sebebi, sadece fail tarafından bilinen veya bilinmesi gereken şartları nazara almasıdır. Görüşün *ex ante* tahmin görüşü olmasının anlamı ise, failin sadece fiili işlediği sırada bildiği veya

⁴⁵³ Unutmamak gerekir ki uygun illiyetin mevcudiyetinin kabul edilebilmesi için neticenin gerçekleşme objektif ihtimalinin herhangi bir ölçüde değil, önemli ölçüde artırılmış olması gerekir.

⁴⁵⁴ “hükümlünün iki eliyle ölenin göğsünden ittirdiği, beklemediği bu hareketle ölenin şiddetli bir biçimde sırt üstü beton zeminli yere düştüğü ve fenalaştığı, kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirdiği, Adli Tıp Kurumu 1. İhtisas Kurulunun 17.07.2002 gün ve 1311 sayılı raporunda; kendinde mevcut kalp hastalığının inzimam eden olayın stres ve eforu nedeniyle meydana gelen nöro-hümorale değişimler neticesinde akut hale geçmesi ile ölümün meydana geldiği, olayın mahkemesince bir müessir fiil mahiyetinde olduğunun kabulü ve sübutu halinde olay ile ölüm arasında geçen süre ve ölüm nedeni birlikte değerlendirildiğinde olay ve ölüm arasında nedensellik bağının bulunduğu,” Y. CGK. 14.4.2009 2008/1-197 2009/93 (Kazancı İçtihat Bankası).

⁴⁵⁵ **Hart-Honoré**, s. 482; **Erem-Danışman-Artuk**, s. 279; **Dönmezer-Erman**, s. 500; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 284; **Atamer**, s. 52; **Erem**, s. 10; **Soyaslan**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 359; **Demirbaş**, s. 240; **Tandoğan**, s. 77.

bilmesi gerektiği şartları esas almasıdır. Bu görüşe göre, fiilin işlendiği sırada mevcut olmakla beraber, sonradan vakıf olunan şartlar şartların genelleştirilmesinde dikkate alınmayacaktır.⁴⁵⁶

Bu görüşe karşı getirilen en önemli eleştiri, önceden (*ex ante*) tahmin (öngörülebilirlik) kavramının, mesuliyetin tayininde esas itibarıyla manevi unsurun alanını teşkil ettiği ve bu görüşte, illiyet ile manevi unsur arasında sınırların belirgin bir şekilde çizilmemiş olduğudur.⁴⁵⁷ Bir diğer ifadeyle, getirilen eleştiri, subjektif önceden tahmin görüşünün, illiyet meselesine subjektif unsurlar karıştırdığı ve illiyet ile suçun manevi unsurunu birbirine karıştırdığıdır.⁴⁵⁸

Yine bu görüşe getirilen eleştirilerden biri de, failin pek basiretsiz bir kimse olması halinde, fiili işlediği sırada pek çok hususu öngörmemesi mümkün olduğundan, birçok hadisede cezasız kalabileceğidir.⁴⁵⁹

Objektif önceden tahmin görüşü, şartlar genelleştirilirken, sadece oluşturulacak şartlar kümesine hangi şartların dâhil edileceğinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Şartlar kümesi bu esaslara göre belirlendikten sonra, ihtimal hükmü, her halde insanlığın bilgi birikimi esas alınarak verilecektir.⁴⁶⁰

bb) Objektif Önceden (*ex ante*) Tahmin Görüşü

Objektif önceden (*ex ante*) tahmin görüşünde, ihtimal hükmünde esas alınacak şartlar kümesi belirlenirken nazara alınacak şartların fail tarafından bilinip bilinmemesine itibar edilmemekte, fail yerine normal bir insan veya ideal bir insan ikame olunmaktadır.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 88.

⁴⁵⁷ **Atamer**, s. 52; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 97.

⁴⁵⁸ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 88 **Tandoğan**, s. 78.

⁴⁵⁹ **Dönmezer-Erman**, s. 502.

⁴⁶⁰ **Atamer**, s. 53.

⁴⁶¹ **Eren**, Borçlar Hukuku, s. 501.

aaa- Thon'un Objektif Önceden Tahmin Görüşü

Thon'un görüşüne göre, ihtimal hükmünün hesabında nazara alınacak şartlar, vasat zekâda bir insanın bilebileceği şartlardır. Bu itibarla, failin fiili işlemesi esnasında, vasat zekâda bir insan tarafından neticenin gerçekleşme objektif ihtimalini önemli ölçüde artıracığı düşünülen her şartın genelleştirmede şartlar kümesine dâhil edilmesi gerekir.⁴⁶² Şartlar kümesini belirleyecek ve şartların genelleştirilmesini yapacak olan kişi davaya bakan hâkimdir. Hâkim bu değerlendirmeyi, normal zekâda bir insanın öngörüsünü nazara alarak yapacaktır. Teorinin objektif nitelikte olmasının anlamı, şartlar kümesinin tayininde failin öngörüsü nazara alınmayıp, yerine normal zekâda bir insanın öngörüsünün esas alınmasıdır. Thon'un görüşüne göre fail, normal şahısların öngöremeyeceği şartları tahmin etmiş olsa dahi, bu şartlar genelleştirmeye dahil edilmez. Bu gibi bir durumda, illiyetin yokluğundan dolayı failin mesul tutulmaması gerekecektir. Ancak Thon'un bu görüşü eleştirilmiş ve müellif daha sonraları, failin şahsi bilgisi dâhilindeki şartları da nazara almak durumunda kalmıştır.⁴⁶³

Bu görüşün aldığı bir başka eleştiri de, her ne kadar objektif olarak nitelense de, yine de illiyet ile manevi unsur birbirine karıştırmakta olduğudur. Zira ne olursa olsun "önceden tahmin" kavramı manevi unsurlarla ilişkilidir.⁴⁶⁴ Görüş, illiyet sorununa yönelirken içerisinde aynı zamanda manevi unsura ilişkin kavramları da barındırmaktadır.

bbb- Traeger'in Objektif Önceden Tahmin Görüşü

Şartların genelleştirilmesinde Traeger de fiilin vukuu anını (*the time of acting*) esas almaktadır. Buna göre, ancak fiilin gerçekleştiği esnada netice bakımından bilinen veya bilinebilir olan (öngörülebilir olan) şartlar, oluşturulacak şartlar kümesine dâhil edilerek genelleştirme yapılır.⁴⁶⁵ Traeger'in görüşünün Thon'un görüşünden farkı, şartların belirlenmesinde kimin öngörüsüne göre hareket edileceği noktasında kendini

⁴⁶² Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 284; Erem-Danışman-Artuk, s. 279; Dönmezer-Erman, s. 500; Erem, s. 10; Soyaslan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 359; Demirbaş, s. 240; Tandoğan, s. 77.

⁴⁶³ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 89.

⁴⁶⁴ Koca-Üzülmez, s. 125; Tandoğan, s. 78; Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 89.

⁴⁶⁵ Hart-Honoré, s. 483.

göstermektedir. Thon, vasat bir insan zekâsının öngörüsüne vurgu yaparken, Traeger'e göre, şartların belirlenmesi açısından en basiretli insanın (*most prudent man*) öngörüsüne göre hareket edilmelidir. Fail, mevcut şartlar hakkında en basiretli insan tarafından dahi bilinmeyen bir bilgiye de sahipse, bu halde fail tarafından bilinen söz konusu şartlar da genelleştirmeye dâhil edilecektir.⁴⁶⁶ Fiilin vukuu esnasında mevcut olmakla birlikte, insan bilgisinin haricinde olan,⁴⁶⁷ en basiretli insan tarafından dahi bilinme imkânı olmayan ve fail tarafında da bilinmeyen şartlar ise genelleştirmede nazara alınmayacaktır.⁴⁶⁸

En basiretli insanın bilgisiyle şartları belirleyecek kişi, müşahhas vakıyı değerlendirecek olan hâkimin kendisidir. Teknik uzmanlık bilgisi gerektiren durumlarda hâkimin bilirkişiye müracaat etmesi mümkündür.⁴⁶⁹

Traeger'in görüşü de önceki görüşlerde olduğu gibi, illiyet ile manevi unsurları birbirine karıştırdığı yönünde eleştirilmiştir. En basiretli insan bilgisinin veya öngörüsünün esas alınıyor olması her ne kadar bu görüşü objektif bir görüş haline getirse de, şartların belirlenmesinde olay anını ve öngörüü esas alması tabii olarak görüşün manevi unsurların alanına tecavüz etmesine sebep olmaktadır.⁴⁷⁰

cc) Objektif Sonradan (ex post) Tahmin Görüşü

von Kries'in subjektif önceden tahmin görüşündeki eksiklikleri gören Rümelin, söz konusu eleştirileri de dikkate alarak, ihtimal hükmünün verilmesinde nazara alınacak şartlar kümesini genişletme yoluna gitmiştir.⁴⁷¹ Rümelin ilk olarak, von Kries'den, şartların belirlenmesinde kimin bilgisinin nazara alınacağı noktasında ayrılmaktadır. Buna göre, von Kries failin bilgi ve ön görüşünü esas alırken, Rümelin tüm insanlığın bilgisine göre bir değerlendirmenin yapılması gerektiğini ileri sürmüştür (*objektif tahmin*). İkinci olarak ise, yine von Kries'in ve bahsedilen diğer müelliflerin

⁴⁶⁶ **Hart-Honoré**, s. 483; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 285; **Demirbaş**, s. 240.

⁴⁶⁷ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 90.

⁴⁶⁸ **Atamer**, s. 55.

⁴⁶⁹ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 91.

⁴⁷⁰ **Koca-Üzülmez**, s. 125; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 92; **Tandoğan**, s. 78.

⁴⁷¹ **Atamer**, s. 53.

önceden tahmin görüşünün aksine Rümelin, sonradan tahmin (*ex post*) görüşünü benimsemiştir. Buna göre, genelleştirmede şartlar kümesine, sadece fiilin ikası zamanında tüm insanlığın bilgisine göre bilinebilecek olan şartlar değil, bunlara ek olarak, daha sonradan tüm insanlığın bilgisine göre bilinebilecek olan şartlar da dâhil edilecektir (*sonradan tahmin*). Yine söz konusu şartlar kümesine yalnızca failin bildiği şartlar da dâhil edilmelidir.⁴⁷²

Rumelin'in görüşü, hususiyle neticesi sebebiyle ağırlaşmış suçlarda illiyetin kurulması açısından önemlidir. Zira söz konusu suçlarda, fiil anında herhangi bir şekilde bilinmesi mümkün olmayan bir şarttan ötürü ağır neticenin husule gelmiş olması mümkündür. Bu hallerde, sonradan yapılacak bir değerlendirmeyle, fiil anında bilinmeyen ancak daha sonradan bilinebilecek olan şartların sebep olduğu ağır netice ile de fiil arasında illiyetin mevcut olduğu sonucuna ulaşılabilecektir.⁴⁷³

Objektif sonradan tahmin görüşü, mesuliyete esas alınan fiilin ikası zamanında mevcut olmakla birlikte, o anda bilinmeyen ve fakat daha sonradan ortaya çıkan şartların da genelleştirmeye dâhil edilmesi halinde, uygun illiyet teorisini şartların eşitliği teorisine çok yaklaştırmış veya dönülmüş olacağı yönünde eleştirilmiştir. Bu durum, şartların eşitliği teorisinin mesuliyeti aşırı ölçüde genişlettiği eleştirisinden hareketle, illiyeti ve dolayısıyla da mesuliyeti sınırlamaya çalışan uygun illiyet teorisi açısından bir çelişki olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷⁴

Söz konusu eleştiriye rağmen, hukukumuzda hâkim olan görüş, objektif sonradan (*ex post*) tahmin görüşüdür.⁴⁷⁵ Nitekim Tandoğan'a göre de, objektif sonradan tahmin görüşünün kabul edilmesi gerekir. Zira failin ya da vasat veya zeki bir insanın neticeyi fiilin ikası anında öngörüp öngörememesi, illiyet ile değil manevi unsur ile

⁴⁷² **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 92-93; **Atamer**, s. 53; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 285; **Tandoğan**, s. 78. "Fail yaptığı hareket sonucunda mağdurun ölebileceğini aklından bile geçilmemiş, hatta bunu tahmin edebilecek tecrübe veya bilgiye sahip bulunmamış olsa bile, hareketiyle sonuç arasında objektif uygunluk bulunduğu takdirde nedensellik bağının varlığı kabul edilecektir." Y. CGK. 05.05.20092008/1-233 2009/112 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

⁴⁷³ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 93.

⁴⁷⁴ **Atamer**, s. 55; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 96, 102; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 97-98.

⁴⁷⁵ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 93; **Akbulut**, s. 233; **Tandoğan**, s. 78.

alakalıdır. Bu itibarla, önceki üç görüşün kabulü, illiyet ile manevi unsurun birbirine karıştırılmasına sebep olacaktır.⁴⁷⁶

C- Teorinin Aldığı Eleştiriler

Uygun illiyet teorisi doktrinde birçok açıdan eleştirilmiştir.

Uygun illiyet teorisi, uygunluk ve uygun illiyet kavramlarının müphem olduğu ve bu kavramların net bir tanımının yapılmasının mümkün olmadığı noktasından eleştirilmiştir.⁴⁷⁷ Uygun illiyet teorisinin başvurduğu kavramların müphemliğinden hareketle bazı müellifler, bu teorinin hukukta hususiyle de ceza hukukunda uygulanmaması gerektiği görüşündedirler. Zira hukuk ve hususiyle de ceza hukuku, muhtevası kesin olarak belirlenmiş ve mahiyeti net olarak anlaşılabilen kavramlara müracaat etmek durumundadır.⁴⁷⁸ Hâlbuki uygun illiyet teorisi söz konusu belirlilik ve açıklıktan yoksundur. Bu haliyle teori hukukun pratik ihtiyaçlarına cevap vermek kabiliyetini haiz değildir.

Teorinin belirli ve mutlak bir ölçüye sahip olmayışı, keyfi uygulamaları da beraberinde getirecektir. Müşahhas bir vakıayı değerlendiren hâkim, hadisede kendi bakış açısına göre illiyetin varlığına ya da yokluğuna hükmedebilir.⁴⁷⁹

Teorinin aldığı bir başka eleştiri de, uygun illiyet teorisinin sadece objektif mesuliyet hallerinde bir anlam ifade edeceği,⁴⁸⁰ mesuliyet açısından kast veya taksirin arandığı hallerde ise bir anlamının olmayacağıdır.

V- OBJEKTİF İSNADİYET TEORİSİ

A- Genel Olarak

Objektif isnadiyet teorisinin temelleri ilk olarak 19. yüzyılın başlarında meşhur düşünür Hegel tarafından atılmıştır. Hegel'e göre, dış dünyada meydana gelen bir

⁴⁷⁶ Tandoğan, s. 78.

⁴⁷⁷ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 97.

⁴⁷⁸ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 98.

⁴⁷⁹ von Tuhr, s. 91; Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 101.

⁴⁸⁰ Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 102.

değişiklik olarak netice, ancak kendi fiilinin bir eseri olması halinde faile isnad edilebilir. Bu itibarla, sırf bir tesadüf veya kaza eseri olan yahut her herhangi bir şekilde failin fiilinden bağımsız olarak meydana gelen neticeler, fiilinin bir eseri olarak faile isnad edilemez.⁴⁸¹

Objektif isnadiyet teorisini 20. yüzyılın başlarında hukuk alanında sistemleştiren ve onu bir teori haline getiren ise Alman müellif Richard Honig'dir.⁴⁸²

Fiil ile netice arasındaki illiyetin tayin ve tespitinde şartların eşitliği teorisi illiyet teorileri arasında en esaslı olanıdır.⁴⁸³ Nitekim sair illiyet teorileri şöyle ya da böyle şartların eşitliği teorisinin temel esaslarından hareketle kendi illiyet telakkilerini ortaya koymuşlardır. Her şeyden önce, tercih teorileri olarak da ifade edilen teoriler, neticeyi hâsıl eden illeti tayin ederken, şartların eşitliği teorisinin olmazsa olmaz şart (*conditio sine qua non*) kavramını esas almakta ve bu şartlardan bir veya bir kaçını “uygun”, “müessir”, “en müessir”, “son” gibi sıfatlarla diğerleri arasından tercih etmekte ve diğerleri arasından temayüz eden bu şartı illet addetmektedirler. Objektif isnadiyet teorisi ise, tercih teorilerinde olduğu üzere şartların eşitliği teorisinin esaslarından hareketle yeni bir illiyet telakkisi ortaya koymamakta, bunun yerine şartların eşitliği teorisi üzerine uygulanacak bir mesuliyet teorisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda objektif isnadiyet teorisi bir illiyet teorisi değil, aksine şartların eşitliği teorisini esas alan bir mesuliyet teorisidir.⁴⁸⁴

Teori, şartların eşitliği teorisinin neticeye takaddüm eden her şartı eşit gören ve bu eşitliği mesuliyete esas tutan illiyet telakkisinin doğurduğu olumsuz sonuçları, yine tipiklik içerisinde olmakla beraber ve manevi unsurlarla sınırlama yoluna gitmeksizin çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadır.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Ünver, s. 223.

⁴⁸² Honig, s. 169-188; Doğan, s. 124.

⁴⁸³ Honig, s. 170.

⁴⁸⁴ Özbek, s. 441; Koca-Üzülmez, s. 126.

⁴⁸⁵ Koca-Üzülmez, s. 125.

Teori, başta mesuliyetin sınırlarının genişletilmesi olmak üzere, şartların eşitliği teorisinden kaynaklanan sorunların giderilmesini amaçlayan nispeten yeni bir teori olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁶

Belirtmek gerekir ki objektif isnadiyet kasten işlenen suçlar bakımından olduğu gibi taksirle işlenen suçlar bakımından da aranacak bir husustur. Bu açıdan hem kasten işlenen suçlarda hem de taksirle işlenen suçlarda, neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesi, gerçekleşen neticeden mesuliyet için gereklidir.⁴⁸⁷

B- Teorinin Açıklanması

En geniş tanımıyla objektif isnadiyet, sebep olunarak meydana getirilen neticenin, sebep olan faile, onun bir eseri olarak yüklenebilmesine, bir başka ifadeyle, isnad edilebilmesine denmektedir.⁴⁸⁸

Bir fiil hakkında mesuliyet hükmü verilebilmesi için, öncelikle hukukça önem atfedilen tipik netice ile fiil arasında illet-mâlûl ilişkisinin bulunması, bir diğer ifadeyle, bu ikisi arasında illiyet bahis mevzu olması gerekir. Zira neticeli suçlar bakımından, insana ait, iradi bir fiilin mevcudiyetinin hemen akabinde, cezai mesuliyetin en temel esası, bu fiil ile netice arasında illiyetin mevcudiyetidir. Nitekim ceza hukukunun, fiilinin mahsulü olmayan bir neticeden dolayı bir kimseyi mesul tutması söz konusu olmaz. Objektif isnadiyet teorisine göre de, neticeli suçlar bakımından, işlenen bir fiil hakkında mesuliyet hükmü verilebilmesi için, fiil ile netice arasında illiyetin bulunması gerekir. İlliyet, objektif isnadiyetin ön şartı kabul edilmektedir.⁴⁸⁹

Objektif isnadiyet teorisine göre illiyetin mevcudiyeti, tek başına ceza mesuliyeti için kâfi değildir.⁴⁹⁰ Ceza hukuku, her ne kadar neticeli suçlar bakımından sebeplere önem atfetse de, neticenin faile objektif olarak isnad edilip edilemeyeceği

⁴⁸⁶ Doğan, s. 124; Özbek, s. 440; Demirbaş, s. 237.

⁴⁸⁷ Akbulut, s. 260.

⁴⁸⁸ Ünver, s. 227; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 96; Demirbaş, s. 237.

⁴⁸⁹ Ünver, s. 224; Koca-Üzülmez, s. 119; Öztürk-Erdem, s. 184.

⁴⁹⁰ Koca-Üzülmez, s. 126, 119; Ünver, s. 233; ; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 95.

meselesinin çözüme kavuşturulması, adil bir cezalandırma açısından önemlidir.⁴⁹¹ Nitekim ceza hukuku bakımından illiyetin mevcudiyetinin de ötesinde, hâsıl olan tipik neticenin, fiilinin bir eseri olarak faile yüklenebilmesi gerekir.⁴⁹² Bu itibarla bir kimsenin davranışı netice bakımından illi olmasına rağmen, bu netice ona fiilinin bir eseri olarak isnad edilemeyebilir ve fail hakkında ceza mesuliyeti bahis mevzu olmayabilir.⁴⁹³

Yargıtay da yeni tarihli bir kararında mesuliyet için illiyete ek olarak objektif isnadiyetin varlığını da aramıştır. Yüksek mahkeme, neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış suça ilişkin kararında *“kast-taksir kombinasyonunun bulunduğu, temel suç tipinin kasıtlı, ağır ve başka neticenin ise taksirli olduğu durumda failin sorumluluğunu belirleyebilmek açısından, kasten işlenen temel suç ile ağır netice arasında öncelikle illiyet bağının varlığı aranacaktır. Nedensellik bağı meydana gelen netice açısından varlığı zorunlu ise de tek başına yeterli olmayıp neticenin ayrıca faile yüklenip yüklenemeyeceği değerlendirilmelidir. Bu kapsamda ağır neticenin objektif olarak faile yüklenebilmesi için, bu ağır ve başka neticenin temel suç tipinin işlenmesine bağlı, ona bitişik, ona özgü olan özel tehlikenin gerçekleşmesi ve doğrudan sonucu olması halinde mümkündür.”*⁴⁹⁴ ifadeleriyle, illiyetin mesuliyet bakımından tek başına kafi gelmeyeceğini, ayrıca meydana gelen neticenin objektif olarak faile isnad edilmesi gerektiğini kabul etmiştir.

Objektif isnadiyet teorisine göre, illiyetin tayin ve tespitinde şartların eşitliği teorisi yeterlidir⁴⁹⁵ ve teori, şartların eşitliği teorisini esas almaktadır.⁴⁹⁶ Ancak şartların eşitliği teorisi, hususiyle mesuliyetin sınırlarını genişlettiğinden bahisle eleştirilmiştir. Teori her ne kadar illiyetin tayin ve tespitinde yeterli olsa da, tabii ilimlere göre varlığında şüphe edilmeyen illi münasebetin hukuk alanında olduğu gibi uygulanması ve mesuliyet hükmünün bu münasebetin varlığına istinaden tatbik edilmesi doğru

⁴⁹¹ Ünver, s. 224, 226.

⁴⁹² Özbek, s. 440; Ünver, s. 224; Koca-Üzülmez, s. 119; Önder, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 106; Öztürk-Erdem, s. 174; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 95.

⁴⁹³ Koca-Üzülmez, s. 119; Akbulut, s. 258.

⁴⁹⁴ Y. 3. CD. 01.10.2012 2010/6651 2012/32108 (YKD., C.: 38, S.: 11, Ankara, 2012, s. 224 vd.).

⁴⁹⁵ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 228; Özbek, s. 439.

⁴⁹⁶ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 290; Koca-Üzülmez, s. 125.

değildir. Bu açıdan şartların eşitliği teorisinin mesuliyetin sınırlarını genişleten sınırsız illiyet anlayışı normatif kriterlere göre sınırlanmalı, eksiklik ve kusurları giderilerek teori tamamlanmalıdır.⁴⁹⁷ Zira ceza hukuku bakımından asıl mesele, neticeyi hâsıl eden şartlar bütününe teşekkül ettiren ve neticeyi husule getiren her şartın ayrı ayrı ve eşit derecede mesul tutmak değil,⁴⁹⁸ sair şartları da göz önünde bulundurarak neticeyi meydana getiren şart üzerinde hâkimiyet kuran ve onu neticenin meydana gelmesi istikametinde yönlendiren iradenin mesul tutulmasıdır. Bu itibarla ceza hukuku açısından önemli olan, adil bir cezalandırma için fiil ile illi münasebet içinde olan neticenin faile objektif olarak isnad edilip edilemeyeceğinin belirlenmesidir.⁴⁹⁹

Şartların eşitliği teorisinin tamamlanması ve eksikliklerinin giderilmesi, mevcut illiyet üzerinde normatif bir değerlendirmeye isnadiyet hükmünün verilmesine bağlıdır. Objektif isnadiyet iki aşamalı bir değerlendirmeyi öngörmektedir. Buna göre, ilk olarak fiil ile netice arasında şartların eşitliği teorisi ile illiyet kurulacak, ikinci olarak da, söz konusu illiyette meydana gelen neticenin faile objektif olarak isnad edilip edilemeyeceği normatif bir takım kriterlerle değerlendirilecektir.⁵⁰⁰ Bu açıdan objektif isnadiyet teorisi bir illiyet teorisi olarak değil, mesuliyet açısından bir değerlendirme teorisi olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu değerlendirmeye göre, netice bakımından illi olan bir kısım şartlar mesuliyet hükmünde faile isnad edilemeyebilir.⁵⁰¹

Şartların eşitliği teorisiyle illiyet tayin ve tespit edilirken, fiilin netice bakımından şart olup olmadığı, başka bir ifadeyle, netice açısından fiilin mevcudiyetinin zaruret arz edip etmediği incelenir. Buna göre, diğer şartlar sabit kalmak kaydıyla “Söz konusu fiil mevcut olmasaydı netice gerçekleşir miydi?” sorusu sorulur. Eğer cevap müspetse, fiil neticenin bir şartıdır ve netice ile aralarında illiyet vardır. Burada, gerçekleşen hadisenin *ex post* bir değerlendirmeyle ele alınması söz konusudur. Objektif isnadiyette ise *ex ante* bir değerlendirme söz konusudur.⁵⁰² Zira

⁴⁹⁷ Ünver, s. 225; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 290; Koca-Üzülmez, s. 125; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 96.

⁴⁹⁸ Koca-Üzülmez, s. 125; Özbek, s. 440.

⁴⁹⁹ Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 96.

⁵⁰⁰ Doğan, s. 124-125; Koca-Üzülmez, s. 120; Akbulut, s. 258; Öztürk-Erdem, s. 187.

⁵⁰¹ Koca-Üzülmez, s. 125-126; Özbek, s. 440-441; Önder, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 106.

⁵⁰² Doğan, s. 125.

failin riske hâkimiyeti ve bu bağlamda fiili işleme anında neticeyi öngörülebilir olup olmadığı objektif isnadiyet açısından önem arz etmektedir.⁵⁰³ *Taner*, hayat tecrübelerine ve failin önceden tahmin etme kabiliyetine (öngörülebilirlik) istinat etmekte olduğundan bahisle, uygun illiyet teorisine yönetilen eleştirilerin objektif isnadiyet teorisi için de geçerli olduğu görüşündedir.⁵⁰⁴ Kanaatimizce bu görüş isabetli değildir. Zira uygun illiyet teorisi, öngörülebilirliği (hayat tecrübeleri de öngörülebilirlik içinde mütalaa edilebilir) şartın netice bakımından uygun olup olmadığı yönünden nazara almaktadır. Netice öngörülebilir değilse şart uygun bir şart değildir. Bu açıdan teori, manevi unsurlara ilişkin bir hususu maddi unsurlardan biri olan illiyetin merkezine yerleştirmektedir. Hâlbuki objektif isnadiyetin öngörülebilirlik konusuna yaklaşımı daha farklıdır. Objektif isnadiyet teorisi öngörülebilirliği neticenin faile isnadiyetinin bir koşulu veya kıstası olarak ele almamaktadır. Teori bakımından önemli olan failin neticeye üzerindeki hâkimiyeti, bir başka ifadeyle, neticeyi meydana getiren illi seri üzerinde hükmedebilir olmasıdır. Öngörülebilirlik de söz konusu hâkimiyetin belirlenmesinde ele alınan hususlardan sadece birisidir. Teorilerin neticenin öngörülebilir olmasına yükledikleri anlam farklı olduğundan, uygun illiyet teorisine yöneltile eleştirilerin olduğu gibi objektif isnadiyet teorisi açısından de geçerli olması, pek uygun bir değerlendirme olmayacaktır.

Objektif isnadiyet teorisi illi fiil ile netice arasında riziko ilişkisine dayanır. Buna göre fail, netice bakımından, üzerinde egemenlik kurabildiği, hukuken önemli kabul edilen ve yasaklanmış olan bir risk vücuda getirmiş olmalıdır. Söz konusu nitelikleri haiz risk, tipe uygun netice içerisinde gerçekleşmeli ve neticeyi bu risk meydana getirmiş olmalıdır.⁵⁰⁵

C- Objektif Isnadiyet Kriterleri

Objektif isnadiyetin varlığının ve neticenin faile objektif olarak yüklenebilmesinin mümkün olup olmadığının belirlenebilmesi için doktrinde bir takım kriterler benimsenmiştir. Söz konusu kriterler müelliflere göre farklılık göstermekte ve

⁵⁰³ **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 230.

⁵⁰⁴ **Taner**, s. 312.

⁵⁰⁵ **Özbek**, s. 440-442; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 229-230.

bu konuda doktrinde fikir birliği bulunmamaktadır.⁵⁰⁶ Ancak doktrinde genel itibariyle dört kriterin öne çıktığı gözlenmektedir. Bunlar, riskin hukuken önemli derecede yükseltilmiş olması, failin netice üzerinde hâkimiyetinin bulunması, neticenin normun koruma amacının dışında kalmaması ve yükümlülüğe aykırılık ilişkisinin bulunmasıdır.

Neticenin faile objektif olarak yüklenip yüklenemeyeceği belirlenirken uygulanacak kriterler her somut olayın özelliğine göre farklılık arz edebilir. Nitekim objektif isnadiyet kriterlerinin tamamının bir olayda mevcut olması veya uygulanması gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Kriterlerden somut olayın özelliğine uygun düşenler belirlenmeli ve bu belirlenen kriterlere göre objektif isnadiyet meselesi halledilmelidir. Ancak bu kriterlerden ikisinin her somut olayda mevcut olması gerekir. Bunlar, tipik neticeyi meydana getiren riskin önemli derecede yükseltilmiş olması ve failin neticeye hükmedebilir olmasıdır. Diğer kriterler somut olayda ihtiyaç duyulması halinde uygulanacaktır.⁵⁰⁷

1- Riskin (Tehlikenin) Hukuken Önemli Derecede Yükseltilmiş Olması

Objektif isnadiyet teorisine göre, gerçekleşen bir neticenin fiilinin bir eseri olarak faile yüklenebilmesinin en temel koşullarından biri, neticenin, failin fiilinin sonucu olarak ortaya çıkan ve hukuken belirli bir önemi haiz olan risk (tehlike) sebebiyle husule gelmiş olmasıdır.⁵⁰⁸ Bu anlamda failin fiiline bağlı olarak ortaya çıkan ve tipe uygun netice açısından gerçekleşen risk, objektif isnadiyetin temelini oluşturmaktadır.⁵⁰⁹ Şayet fail, somut neticenin husule gelme tehlikesini, önemli derecede yükseltmişse, bu halde gerçekleşen netice, fiilinin bir eseri olarak faile isnad edilebilir.⁵¹⁰ Fail fiili netice bakımından hukuken önemli bir risk meydana getirmemişse, neticenin faile isnadiyeti söz konusu olmaz.⁵¹¹ Riskin artıp artmadığı konusunda yapılacak olan değerlendirme *ex post* bir değerlendirme değildir.⁵¹²

⁵⁰⁶ Koca-Üzülmez, s. 126.

⁵⁰⁷ Doğan, s. 125-126.

⁵⁰⁸ Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 96.

⁵⁰⁹ Doğan, s. 126, 127.

⁵¹⁰ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 231; Koca-Üzülmez, s. 126; Öztürk-Erdem, s. 192.

⁵¹¹ Akbulut, s. 267.

⁵¹² Ünver, s. 305; Akbulut, s. 276.

Bir riskin hukuken önemli derecede artırılmış olması, iki şekilde söz konusu olabilir. İlk olarak mevcut herhangi bir risk söz konusu değildir. Fail fiili ile hukuken önemli derecede bir risk doğurur. İkinci olarak ise, tabii âlemde bir risk mevcuttur. Ancak fail, fiili ile söz konusu riski önemli derecede artırmıştır.⁵¹³ Her iki durumda da objektif isnadiyetin varlığı için aranan risk artırımı koşulu yerine getirilmiş olacaktır.

Neticenin objektif isnadiyeti bakımından gerçekleşmesi gereken riskin ortaya çıkarılması ya da yükseltilmesi kriterinin suç teorisi içerisindeki yeri konusunda doktrin ihtilafıdır. Nitekim bir kısım müellifler söz konusu kriterin hukuka aykırılık içerisinde mütalaa edilmesi gerektiğini ileri sürerken, hâkim anlayış ise, söz konusu kriteri tipiklik içerisinde mütalaa etmektedir.⁵¹⁴ Kanaatimizce, objektif isnadiyet gibi, onun temel kriterlerinden biri olan riskin artırılması kriterinin de geniş manada tipiklik içerisinde ve dar manada suçun maddi unsurları içerisinde mütalaa edilmesi yerinde olacaktır.

Riskin hukuken önemli derecede yükseltildiğinden bahsedilebilmesi ve riskin objektif isnadiyet bakımından bir değer ifade edebilmesi için, riskin tipe uygun netice içerisinde gerçekleştirilmesi gerekir.⁵¹⁵ Başka bir anlatımla müşahhas hadisede risk neticeye dönüşmüş olmalıdır.⁵¹⁶ Şayet meydana gelen netice, failin fiili ile ortaya çıkardığı tehlike tarafından ve bu tehlike içerisinde gerçekleştirilmemiş, aksine fiile tesadüfen eklenen başkaca şartların tesiriyle meydana gelmişse, bu halde failin meydana getirdiği tehlike netice bakımından şartların eşitliği teorisine göre illi değeri haiz olsa dahi, netice fiilinin bir eseri olarak faile isnad edilemez.⁵¹⁷ Ancak failin kendi fiiliyle gerçekleştirdiği netice başlı başına suç teşkil ediyorsa, bu halde fail gerçekleştirdiği bu netice mesul tutulabilir.⁵¹⁸ Mesela, A, B'nin başına öldürme kastı olmaksızın sert bir cisimle vurur ve B'nin öldüğünü düşünerek olay yerini terk eder. Olayı yolda karşılaştığı C'ye anlatır. C kontrol etmek maksadıyla olay yerine gider. O da B'nin ölmüş olduğunu düşünür. İntihar süsü vermek maksadıyla C'yi asar ve B, asılma sonucu ölür. A'nın vurma fiili ile B'nin ölümü arasında şartların eşitliği teorisine göre illiyet vardır. Zira A

⁵¹³ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 290; **Ünver**, s. 231.

⁵¹⁴ **Ünver**, s. 231.

⁵¹⁵ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 96.

⁵¹⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 126; **Öztürk-Erdem**, s. 192.

⁵¹⁷ **Ünver**, s. 231.

⁵¹⁸ **Akbulut**, s. 276.

vurmasaydı C asmazdı. Ancak B, A'nın vurma fiili sonucu değil, C'nin asma fiili sonucu ölmüştür. Bu halde B'nin ölümü, A'nın vurma fiiliyle ortaya çıkardığı tehlike tarafından ve bu tehlike içerisinde gerçekleştirilmemiştir. Diğer bir ifadeyle, ölüm neticesi A'nın meydana getirdiği riskin neticeye dönüşmesi şeklinde gerçekleşmemiştir. Netice C'nin taksirli fiilinin bir eseri olarak meydana gelmiştir. Bu halde B'ye ölüm neticesi isnad edilemez. B, kendi fiilinin eseri olan kasten yaralamadan mesul tutulacaktır.⁵¹⁹ C ise taksirle öldürmeden dolayı mesul tutulacaktır.

Failin netice bakımından bir tehlike meydana getirmiş olması objektif isnadiyet açısından tek başına yeterli değildir. Nitekim tipe uygun neticenin failin fiiline ait riziko kapsamında meydana gelmesi gerekir. Netice, fail tarafından norma aykırı bir şekilde meydana getirilen tehlikenin bir sonucu değilse, o halde objektif isnadiyetten söz edilemez.⁵²⁰

Failin sebep olduğu tehlikenin objektif isnadiyet bakımından nazara alınabilmesi için, söz konusu tehlikenin izin verilen risk kapsamında olmaması gerekir.⁵²¹ İzin verilen risk kavramı, mahiyeti itibariyle tehlikeli olmakla beraber toplumsal açıdan faydalı bulunan bir kısım faaliyetlere hukuk düzenince müsaade edilmesi olarak açıklanabilir. Bu gibi hallerde her ne kadar gerçek anlamda kişilerin menfaatlerini ihlal edebilecek ve zararlı neticelere sebebiyet verecek bir risk söz konusu ise de toplumsal açıdan bu gibi faaliyetlere duyulan ihtiyaç, bir manada bunların tehlikeli yönlerinin göz ardı edilmesini gerektirmiştir.⁵²² İzin verilen riskin söz konusu olduğu durumlarda gerçekleştirilen fiiller hukuk açısından tehlikeli görülmemektedir.⁵²³ Zira hakikatte risk kaynağı olan bu durumlarda mevcut risk, izin verilen risk kavramı ile örtülerek mevcut durum tehlikeli addedilmemektedir.⁵²⁴

İzin verilen risk kavramına misal olarak, motorlu araç kullanma, silah, zirai ve tıbbi ilaç üretimi, tıbbi müdahaleler gibi durumlar gösterilebilir. Tüm bunlar

⁵¹⁹ Akbulut, s. 270.

⁵²⁰ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 291; Akbulut, s. 259-260.

⁵²¹ Akbulut, s. 259; Öztürk-Erdem, s. 191.

⁵²² Ünver, s. 7 vd.

⁵²³ Özbek, s. 453.

⁵²⁴ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 237.

mahiyetlerinde tehlikelilik ve risk barındıran faaliyetler olmakla birlikte, devam ve temadisi toplum açısından faydalı olduklarından, belirli kurallar çerçevesinde kendilerine hukuk tarafından müsaade edilmiş olan faaliyetleridir. Mesela, birçok önemli tıbbi müdahaleler, mahiyetlerinde risk faktörünü de barındırmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, bu gibi müdahalelere girişilmesi dahi başlı başına risk içermektedir. Ancak hekimin gereklilik halinde müdahaleden kaçınması söz konusu olamaz. Herhangi bir ihmali veya kusuru olmaksızın ve kendinden beklenen dikkat ve özeni göstererek müdahalede bulunan bir doktorun, giriştiği ve fakat gerekli olan bir tıbbi faaliyetin sırf mevcut bulunan riskin gerçekleşmesinden dolayı mesul tutulması mümkün değildir. Müdahaleyle elde edilmek istenen amaca daha az riskli yolla ulaşılması mümkünse doktorun fiili izin verilen risk kapsamı dışındadır.⁵²⁵

İzin verilen risk kavramının objektif isnadiyet açısından fonksiyonu, bu gibi hallerin, neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesi imkânını ortadan kaldıran bir sebep olmasıdır.⁵²⁶ Somut olayda mevcut tehlikenin izin verilen risk kapsamında bulunması halinde, gerçekleşen neticenin fiilinin bir eseri olarak faile yüklenmesi söz konusu olmayacaktır.⁵²⁷ Nitekim objektif isnadiyet gibi, izin verilen risk de tipikliğe dâhil olduğundan, izin verilen risk, objektif isnadiyeti ortadan kaldıracak⁵²⁸ ve fail açısından mesuliyet bahis mevzu olmayacaktır.

Failin fiili, netice bakımından önemli bir tehlike meydana getirmiş değilse, bir başka ifadeyle, fail mevcut tehlikelilik durumunda artış yönünde bir değişiklik meydana getirmiş, ancak bu artış hukuken önem atfedilir boyutlara ulaşmamışsa, husule gelen neticenin faile objektif manada ve onun fiilinin bir eseri olarak yüklenebilmesi mümkün değildir.⁵²⁹ Mesela, A, B'yi gazete almak için trafik akışı normal olan yolun karşısındaki büfeye gönderir. Karşıdan karşıya geçmekte olan B, bir arabanın kendisine çarpması sonucu ölür. Bu halde A'nın, B'nin ölüm tehlikesini artırdığından

⁵²⁵ Akbulut, s. 261-263.

⁵²⁶ İzin verilen riski objektif isnadiyeti ortadan kaldıran bir sebep olarak değil de kanunda düzenleyen bir hukuka uygunluk sebebi olarak değerlendiren müellifler de vardır. Bkz. Öztürk-Erdem, s. 230 vd.

⁵²⁷ Ünver, s. 222, 230; Akbulut, s. 261, 259.

⁵²⁸ Doğan, s. 129.

⁵²⁹ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 237; Ünver, s. 281; Demirbaş, s. 238.

bahsedilebilirse de, bu artış hukuken önemli derecede değildir. Ölüm neticesi A'ya onun bir eseri olarak isnad edilemez.

Bazı hallerde, failden bağımsız olarak harekete geçmiş bir illi seri, failin bu seriye müdahalesiyle daha az tehlikeli hale gelebilir. Bir başka anlatımla, fail mevcut illi serinin netice bakımından tehlikeliliğini azaltmış olabilir. Yine fail, illi seriye müdahalesi sonucunda neticenin meydana gelmesini geciktirmiş de olabilir. Bu gibi hallerde, neticenin faile objektif olarak yüklenebilmesi söz konusu olmaz.⁵³⁰

Mesela, A, kavga ettiği B'ye sopayla arkadan saldırır, olayı gören C, B'yi kolundan kavrar ve çeker, çekmenin etkisiyle sopa B'nin başına gelecek iken omzuna gelir. B, omzundan yaralansa da sırtından ölümcül bir darbe almaktan kurtulur.⁵³¹ A ve ailesinin oturdukları ahşap bina yanmakta ve alevler dolayısıyla aile sakinleri binadan çıkamamaktadır. A eline geçirdiği bir halıyla tahliyeye müsaade etmeyen alevlerin üzerini örter, alevlerin bir anlık kontrol altına alınmasıyla aile fertlerinden bir kısmı binadan çıkmayı başarır. Ancak halının alev alması üzerine daha da şiddetlenen alevlerin geçidi tekrar kapatması sonucu kalan aile fertleri yanarak can verir.

Doktrinde, failin müdahalesinin mevcut tehlikenin azalmasına sebep olduğu durumlar, varsayılan rıza ve zaruret hali, duruma göre de kanun hükmünün yerine getirilmesi gibi kavramlarla da açıklanmaktadır.⁵³² Ancak bunun için failin fiilinin korunan hukuki değeri ihlal etmesinin gerektiği, bu halde ise bunun söz konusu olmadığı görüşü ileri sürülmüş ve bu gibi hadiselerde hukuka uygunluk sebebi veya zorunluluk halinin söz konusu olamayacağı ifade edilmiştir.⁵³³

Kanaatimizce, burada ikili bir ayrıma gitmek gerekir. Bunlardan birincisi failin hali hazırda mevcut olan ve azalttığı riskin sebep olduğu netice bakımından yapılacak olan değerlendirmedir. İkincisi ise, failin mevcut riski azaltmak maksadıyla gerçekleştirdiği davranışların başlı başına sebep olduğu netice bakımından yapılacak olan değerlendirmedir. Yukarıda vermiş olduğumuz, mağdurun başına vurulmak istenen

⁵³⁰ Doğan, s. 129-130; Ünver, s. 278; Demirbaş, s. 238; Öztürk-Erdem, s. 192.

⁵³¹ Misal için bkz. Doğan, s. 129.

⁵³² Özbek, s. 454, dn. 99; Akbulut, s. 267; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 107.

⁵³³ Akbulut, s. 267; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 107.

sopanın omzuna gelerek daha az zarar vermesini sağlayan fail misalinde kişinin çekme fiili (TCK. m. 86'daki şartların gerçekleştiği kabul edildiği takdirde) başlı başına bir yaralama neticesini doğurmaktadır ve bu halde azaltılan mevcut riskten ayrı bir netice gerçekleştirilmektedir. Bu netice bakımından bir risk azaltılması söz konusu olmadığından, gerçekleştirilen netice mağdura ait bir hukuki değeri ihlal ettiğinden ve neticenin faile objektif olarak isnadiyeti de söz konusu olduğundan, bu halde üçüncü kişi lehine zaruret halinin söz konusu olduğu söylenmelidir. Failin müdahalede bulunarak azalttığı mevcut riskin sebep olduğu netice bakımından ise objektif isnadiyetin ortadan kalktığını söylemek gerekir.⁵³⁴ Zira bu ikinci netice (omuzda yaralanma), müdahalesiyle failin de dâhil olduğu ve fakat müdahalenin riski azaltıcı etki gösterdiği bir illi seri sonucunda meydana gelmektedir.

Mevcut riske müdahalede bulunan failin, bu risk münasebetiyle doğacak neticeyi bertaraf edebildiği, buna mukabil mevcut riskin sebep olacağı neticeden daha az zararlı bir neticeye sebep olduğu hallerde ise mevcut risk bütünüyle bertaraf edildiğinden ve neticeye dönüşmesi engellendiğinden, bir başka ifadeyle netice gerçekleşmediğinden, gerçekleşmemiş neticenin isnadiyeti ve bu isnadiyetin risk azaltılması dolayısıyla ortadan kalkması söz konusu olmaz. Burada yine üçüncü kişi lehine zaruret halinin söz konusu olduğunu söylemek gerekir.⁵³⁵ Mesela, yangın çıkan evde çocuğu ile beraber mahzur kalan ve çıkış yolu bulamayan annenin, çocuğunu pencereden aşağıda kurtarmayı bekleyen kişilere atması ve çocuğun yanmaktan kurtulmakla beraber yaralanması misalinde, zaruret hali söz konusudur.⁵³⁶

Riskin azaltılması durumlarında, azaltılan riskin sonucu olarak gerçekleşen netice ile müdahalede bulunarak illi seriye dâhil olan failin fiili arasındaki ilişkinin uygun illiyet teorisi ile çözüme kavuşturulması mümkün görünmemektedir. Zira bu gibi hallerde, daha az zararlı olarak da meydana gelse, gerçekleşen netice öngörülebilir

⁵³⁴ Ünver, s. 279.

⁵³⁵ Ünver bu görüşün isabetli olmadığını, bu gibi olaylarda izin verilen riskin söz konusu olduğunu ve bu sebeple objektif isnadiyetin ortadan kalkacağını söylemektedir Ünver, s. 279-280.

⁵³⁶ Özbek, s. 454.

nitelikte ve çoğu defa da istenilen neticedir.⁵³⁷ Bu halde ise uygun illiyet teorisine göre ceza mesuliyetinin objektif koşulları gerçekleşmiş olacaktır.

2- Failin Netice Üzerinde Hâkimiyetinin Bulunması

Objektif isnadiyet teorisine göre, neticenin, fiilinin bir eseri olarak faile yüklenebilmesi için, failin söz konusu neticeye hükmedebilir olması gerekir.⁵³⁸ Şayet netice, hâkimiyet alanı dışında meydana gelmişse, failin bundan dolayı mesul tutulması mümkün olmaz.⁵³⁹ Failin neticeye hükmedebilir olup olmadığına, objektif isnadiyet kapsamında yapılacak normatif bir değerlendirilmenin sonucunda ulaşılabacaktır.⁵⁴⁰ Bu anlamda hükmedebilirlik için, failin neticeyi husule getiren illi seri üzerinde önemli ölçüde sevk ve idaresinin söz konusu olması ve neticenin fail açısından öngörülebilir bulunması gerekir.⁵⁴¹ Eğer netice, failin hükmedebileceği alanın dışında, tamamen atipik, hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerinin ötesinde kalıyorsa, kısaca fail illiyet üzerinde söz sahibi değilse, fiil netice üzerinde hukuken önemli bir tehlike oluşturmuş olsa dahi, failin neticeye hükmedebilir olduğundan ve objektif isnadiyetten söz edilmez. Bu gibi hallerde netice, failin fiilinin bir eseri değildir.⁵⁴²

Mesela, A, B'yi ormanlık alanda piknik yapmaya ikna eder. B, pişen etin kokusunu alarak gelen vahşi hayvanların saldırı sonucu ölür. A, tek varisi olduğu dayısı B'yi, mirasına konmak için yakınında bir yanardağ bulunan kasabada yaşamaya ikna eder. B'nin ikametinden bir hafta sonra yanardağ aktif hale gelir. B, yanardağın patlaması sonucu hayatını kaybeder. Söz konusu olaylarda A'nın ölüm veya yaralanma neticeleri üzerinde ve bu neticeleri husule getiren illi seriler üzerinde hâkimiyeti bulunmamaktadır. Bu sebeple meydana gelen neticeler faile objektif olarak isnad edilemez.

⁵³⁷ Ünver, s. 279; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 107; Akbulut, s. 267.

⁵³⁸ Honig, s. 191.

⁵³⁹ Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 105.

⁵⁴⁰ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 290; Özbek, s. 443; Doğan, s. 132.

⁵⁴¹ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 230.

⁵⁴² Koca-Üzülmez, s. 126-127; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 291; Demirbaş, s. 238; Öztürk-Erdem, s. 191.

a) Failin İlliyet Üzerindeki Hâkimiyetini Ortadan Kaldıran Durumlar

aa) Genel Olarak

Failden bağımsız olarak gelişen ve illiyet üzerinde müessir olan her durumun, neticenin faile isnad edilmesinde göz önünde bulundurulması gerekir. Zira failden bağımsız her durum, onun fiiline bağlı olarak gelişen illiyet üzerindeki hâkimiyetine tesir edecek, duruma göre onun söz konusu hâkimiyetini ortadan kaldırabilecek veya zayıflatabilecektir.

Neticenin, fiilin bir eseri olarak faile yüklenebilmesini engelleyecek ve objektif isnadiyeti ortadan kaldıracak illi seri üzerinde hâkimiyetin yokluğu durumları üç başlık altında toplanabilir. Bunlar illiyetin atipik gelişimi, mağdurun veya üçüncü kişilerin neticeye sebep olmasıdır.

bb) İlliyetin Atipik Gelişimi⁵⁴³

Şartların eşitliği teorisine göre fiil ile netice arasında illiyet kurulabildiği halde, neticenin hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerinin tamamen dışında, makul ve mantıklı bir şekilde hesaplanması imkânı bulunmayan bir seyirde meydana gelmesi durumunda illiyetin atipik gelişiminden bahsedilir.⁵⁴⁴ İlliyetin atipik gelişiminin söz konusu olduğu durumlarda, failin fiili ile başlayan illi seride bir sapma meydana gelmiş ve failin illi seri üzerindeki hâkimiyeti ortadan kalkmıştır. Artık failin illi seri üzerinde hâkimiyeti bulunmadığından, husule gelen netice onun fiilin bir eseri olarak faile yüklenemeyecek ve objektif isnadiyet söz konusu olmayacaktır.⁵⁴⁵

Mesela, rüzgârsız bir akşamüzeri failin evin terasında bulunan ve belediye nizamlarına uygun olarak yapılan barbeküde mangal yaktığı ancak aniden çıkan fırtına sonucu, fail henüz ateşi söndüremeden, barbekünün bacasından çıkan kıvılcımların etrafta bulunan evlerden birinin çatısında yangına sebep olduğu ve çıkan yangında bir

⁵⁴³ Esasında objektif isnadiyeti ortadan kaldıran bir sebep olarak illiyetin atipik gelişimi, mağdurun veya üçüncü kişinin illi seriye eklenen fiillerinin, failin illi seri üzerindeki hâkimiyetini kaldırdığı hallerde de söz konusudur. Ancak bu başlık altında, söz konusu iki hal haricindeki durumlar incelenecektir.

⁵⁴⁴ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 291; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 231.

⁵⁴⁵ **Doğan**, s. 133.

veya birden fazla kişinin hayatını kaybettiği hadisede meydana gelen netice objektif olarak faile isnad edilemez.

İlli seride meydana gelen sapma önemsiz sayılabilecek derecede basit ise, illiyetin atipik gelişiminden bahsedilemeyeceği gibi, failin illi seri üzerindeki hâkimiyetinin kalktığından da bahsedilemez.⁵⁴⁶ Zira bu gibi hallerde, illiyetin gelişimi ve failin fiiline bağlı olarak neticenin husule gelmesi, hayat tecrübelerine göre imkânsız değildir. Bu hal neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesine mani olmaz. Objektif isnadiyet mevcudiyetini devam ettirir. Mesela, failin, boğulması maksadıyla yüzme bilmeyen mağduru havuza ittiği, fakat mağdurun boğularak değil de başını havuzun kenarına çarparak öldüğü hadisede, ölüm neticesinin faile objektif isnadiyeti devam etmektedir.⁵⁴⁷ Ancak failin fiili neticeyi hâsıl edecek nitelikte değilken, bir başka anlatımla, fiil neticeyi meydana getiremeyecek iken, netice illiyetteki sapma sonucu meydana gelmişse bu halde yine netice faile onun bir eseri olarak isnad edilemez.⁵⁴⁸ Mesela, failin yüzme bilen mağduru çok derin olmayan bir havuza aniden ittiği, havuza düşen mağdurun toparlanıp havuzdan çıkmaya çalıştığı sırada, ayağının kayarak başını havuzun kenarına çarptığı ve beyin kanaması geçirerek hayatını kaybettiği hadisede, neticenin faile objektif isnadiyeti söz konusu değildir.

Doktrinde, failin illi seri üzerinde hâkimiyeti bulunmasa da, illiyetin atipik gelişimini önceden düşündüğü hallerde, objektif isnadiyetin mevcudiyetini devam ettireceği görüşü ileri sürülmüştür. Mesela, mağdurun üzerine yıldırım düşmesi sonucu ölmesi düşüncesiyle, yağmurlu bir havada dışarıya gönderilmesi durumunda illiyet her ne kadar atipik gelişse de, bu durum önceden tasavvur edildiğinden, netice fiilinin bir eseri olarak faile yüklenebilecektir.⁵⁴⁹ *Hakeri* ise bu gibi hadiselerde illi serideki gelişimin tesadüfiliği sebebiyle neticenin faile isnad edilmemesi gerektiği düşüncesindedir.⁵⁵⁰ Kanaatimizce bu iki görüşün de tashih edilmesi ve ikili bir ayrıma gidilmesi gerekir. Buna göre, eğer umulan hadisenin gerçekleşeceği, iktidarında ve dolayısıyla hâkimiyetinde olmamakla beraber, fail tarafından bir kısım somut verilerle

⁵⁴⁶ **Akbulut**, s. 269.

⁵⁴⁷ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 291.

⁵⁴⁸ **Doğan**, s. 133.

⁵⁴⁹ **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 231.

⁵⁵⁰ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 105.

ve çok yüksek bir ihtimalle biliniyorsa, bu halde objektif isnadiyetin mevcudiyetinden bahsedilebilir. Fakat neticeye sebep olacak hadisenin gerçekleşeceği soyut bir ihtimalden ve basit bir beklentiden öteye gitmiyorsa, bu halde gerçekleşen netice faile objektif olarak isnad edilemez. Mesela, fail, soğuk bir kış günü, çatılardan sarkan ve az sonra düşeceğine vakıf olduğu sarkıtlardan birinin üzerine düşmesi maksadıyla mağduru sarkıtların hemen altından yürütür. Bu sırada esen bir rüzgârın tesiriyle yerinden kopan sarkıtlardan biri mağdurun başına isabet eder ve mağdur hayatını kaybeder. Bu halde, sarkıtların düşüp düşmeyeceği konusunda hâkimiyetinden bahsedilemese dahi, şartın gerçekleşeceği konusunda bir kısım verilere sahip olması, hâsıl olan neticenin faile objektif olarak isnad edilmesini mümkün kılar. Fakat failin, uçağın düşmesini umarak mağduru uçakla seyahat etmeye ikna etmesi veya çığ düşmesi ve ölmesi umuduyla, kayak merkezine gitmeye ikna etmesi gibi hadiselerde, failin herhangi bir somut veriye dayanmayan ve basit bir beklentiden öteye geçmeyen düşüncesi, gerçekleşen atipik neticenin faile isnad edilmesini gerektirmez.

İlliyetin gelişiminin atipik olup olmadığı ve buna istinaden failin illi seri üzerinde hâkimiyetinin bulunup bulunmadığını önceden kesin kıstaslarla tayin etmek zordur. Bu sebeple her somut olay, kendi özelliği ve meydana geliş şekline göre değerlendirilmelidir.⁵⁵¹

cc) Mağdurun Neticeye Sebep Olması

Mağdurun herhangi bir şekilde failin fiiline bağlı olarak gelişen illi seriye dâhil olması, neticenin faile objektif olarak yüklenebilmesinde ele alınması gereken bir husustur. Zira suçun pasif süjesi olarak faile göre yabancı bir kimse durumundaki mağdurun illi seri üzerindeki herhangi bir tesiri, failin illiyet üzerindeki hâkimiyet derecesine de tesir edecektir. Mağdurun davranışlarıyla failin illi seri üzerindeki hâkimiyetine müessiriyeti, mağdurda önceden bulunan özel bir halin illiyetin gelişimine katkısı şeklinde olabileceği gibi, failin fiilinin akabinde mağdurun bir kısım davranışlarının illiyetin gelişimine katkıda bulunması şeklinde de olabilir.⁵⁵² Her iki durumda da mağdurdan kaynaklanan hususiyet, failin gerçekleşen neticeden mesul

⁵⁵¹ **Özbek**, s. 444.

⁵⁵² **Doğan**, s. 134,135.

tutulup tutulmayacağı yönünden irdelenmeli ve mesuliyetin tayin ve tespiti ona göre yapılmalıdır.

Neticenin, failin fiiline bağlı olarak, mağdurun önceden içinde bulunduğu özel bir halin etkisi dâhilinde gerçekleşmesi mümkündür. Hususiyle hastalık yahut fiziki veya ruhi zayıflık gibi etkenlerin illiyetin gelişimine katkıda bulunması söz konusu olabilir.⁵⁵³ Mesela, tansiyon veya kalp hastası bir kimsenin normal şartlarda öldürücü olmayan hareketlerle darp edilmesi sonucunda tansiyonu yükselerek veya kalp krizi geçirerek ölmesi; kafatası kemik yapısında zafiyet bulunan kimsenin başına vurulan cismin zayıf kemik yapısı sebebiyle ölüm neticesini doğurması hadiselerinde ölüm neticesi, failin fiiline ek olarak, mağdurun da içinde bulunduğu özel halin etkisi dâhilinde gerçekleşmektedir. Yine cam kemik hastası olan mağdurun kolunun kırılarak kırılması durumunda da mağdurun içinde bulunduğu özel halin, neticenin husule gelmesinde tesiri bulunmaktadır. Verilen misallerde failin fiili ile gerçekleşen neticeler arasında şartların eşitliği teorisine göre illiyet bulunduğu şüphe yoktur.⁵⁵⁴

Fail, mağdurun içinde bulunduğu bu özel haller hakkında bilgi sahibi olabilir ya da olmayabilir. Acaba failin mağdurun içinde bulunduğu özel hali bilmesinin ya da bilmemesinin failin illiyet üzerindeki hâkimiyetinde bir önemi var mıdır ve objektif isnadiyetin mevcudiyeti hususunda değerlendirilmeli midir? Yoksa bilme ya da bilmeme suçun manevi unsurları içerisinde mütalaa edilmesi gereken bir husus mudur?

Failin fiiline ek olarak, neticenin husule gelmesinde mağdurun içinde bulunduğu özel halin de tesiri varsa, bu gibi hallerde objektif isnadiyetin mevcudiyetini kabul etmek gerekir. Nitekim normun koruma amacının, netice atipik de olsa, bu gibi tehlikelere de şamil olduğundan söz edilmekte ve hukuken muaheze edilebilir tehlikenin öngörülmüş olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁵⁵⁵

⁵⁵³ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 91.

⁵⁵⁴ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 91.

⁵⁵⁵ **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 231. Doğan'a göre ise, failin, mağdurun içinde bulunduğu özel hali bilip bilmemesi, hususiyle failin hareketinin içerdiği riski üstlenip üstlenmediği noktasında göz önünde bulundurulacaktır. Müellif, bu gibi durumlarda failin kast veya taksirinin bulunup bulunmadığı noktasında bir değerlendirmeye gidilmesi gerektiğini düşünmektedir (**Doğan**, s. 143-145).

Failin, mağdurun içinde bulunduğu özel hal hakkında bilgi sahibi olup olmamasının objektif isnadiyetin mevcudiyeti açısından bir önem arz etmemesi gerekir. Bilme ya da bilmeme, öngörme ya da öngörmeme daha ziyade suçun manevi unsuru ile alakalı bir durumdur. Bu sebeple bu gibi hallerde meydana gelen netice faile objektif olarak isnad edilebilmeli ve öngörülebilirlik meselesi suçun manevi unsurları değerlendirilirken nazara alınmalıdır.

Bazı hallerde tipik neticenin meydana gelmesinde, failin fiiline ek olarak, mağdurun davranışlarının da müessir olması mümkündür. Bu gibi hallerde fail ceza hukuku açısından tehlikeli bir fiili işlemekte, ancak mağdurun söz konusu fiil esnasında yahut akabinde gerçekleştirdiği bir kısım davranışlar neticenin meydana gelmesini hızlandırmakta ya da neticeyi ağırlaştırmaktadır. Mesela, fail mağduru öldürücü olmayan bir darbe ile yaralamış ve fakat mağdurun gerekli tedavi ve bakımı gereği gibi ya da hiç yaptırmaması sonucu mağdurda kalıcı bir hasar meydana gelmiş ya da mağdur ölmüş olabilir.⁵⁵⁶ Yine mağdur, cinsel saldırıda bulunmak isteyen ve isteğini icra istikametinde fiile dökmüş bulunan failin elinden kurtulmak maksadıyla kendisini pencereden atmış ya da kaçarken düşüp yaralanmış hatta ölmüş olabilir.⁵⁵⁷ Görüldüğü üzere failin suç teşkil eden memnu fiiline ilaveten mağdur da bir kısım davranışlarda bulunmakta ve bir netice meydana gelmektedir. Acaba bu gibi hallerde mağdurun söz konusu eklenen davranışlarının da sonucu olarak husule gelen neticeleri failin fiilinin bir eseri olarak onun hesabına kaydetmek ve neticeden faili mesul tutmak mümkün müdür? Bir başka ifade ile neticeye mağdurun da sebep olduğu hallerde hâsıl olan neticenin faile objektif isnadiyetinden bahsedilebilir mi?

Her ne kadar tek kalemde mağdurun neticeye müessiriyetinden bahsedilebilirse de, mağdurun söz konusu tesirinin derecelendirilmesi ve ona göre objektif isnadiyetin mevcudiyeti noktasında bir hukuki kanaate ulaşılması gerekmektedir. Bu manada mağdurun, tamamen hür iradesiyle neticeye tesiri, failin fiili akabinde gayrı mantıklı davranışları, içinde bulunduğu mücbir halin sevk ettiği mecburi davranışlar (içinde bulunulan zorunluluk hali) veya mağdurun temyiz kudretini haiz olup olmaması gibi durumlar birbirinden tefrik edilmeli ve ona göre bir değerlendirme yapılmalıdır.

⁵⁵⁶ Misal için bkz. **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 98.

⁵⁵⁷ Karşılaştırınız. Y. 5. CD. 18.01.1984 1983/3617 1984/30 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

Failin fiili esnasında yahut akabinde mağdur, tamamen hür iradesi ile neticeye sebep olmuş olabilir. Failin fiili esnasında yahut akabinde, mağdurun neticeye sebep olan gayrı mantiki ve tehlikeli hareketi tamamen kendi hür iradesiyle ve failin netice üzerindeki hâkimiyet sınırlarının dışında gerçekleşmekte ise bu gibi hallerde hâsıl olan netice fiilin bir eseri olarak faile isnad edilemez. Her ne kadar failin fiili şartların eşitliği teorisine göre netice bakımından illi ise de mesuliyet yönünden kişinin bir başkasının davranışlarına taalluk eden neticeleri de deruhte etmesi bahis mevzu olamaz.⁵⁵⁸ Zira davranışının yol açabileceği tehlikelerin şuurunda olarak hareket eden bir kimsenin kendi fiiliyle meydana getirdiği neticelerin, bunların ortaya çıkmasında sadece dolaylı bir katkıda bulunan üçüncü kişilere yüklenmesi kural olarak mümkün değildir. Aynı şekilde, mağdurun tehlikeli davranışlarının şuurunda olarak gerçekleştirdiği kendine zarar verme fiiline sebep olan kişinin de, sırf sebep olduğundan bahisle, meydana gelen neticelere katlanması söz konusu olmaz. Bu hallerde objektif isnadiyet reddedilmelidir.⁵⁵⁹ Ancak mağdurun davranışlarından bağımsız olarak

⁵⁵⁸ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 293; **Doğan**, s. 149; **Koca-Üzülmez**, s. 127.

⁵⁵⁹ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 103-104; **Öztürk-Erdem**, s. 193. “Beş katlı bir binanın ikinci katındaki atölyesinde işçi olarak çalışan ölen akşamüzeri yanına arkadaşı A.’nin gelmesi sebebiyle onunla konuşmaya dalmış ve genel ikaza rağmen hanın kapatılacağını duymadığı için boşalan binanın ana giriş kapısının dıştan kilitlenmesi sonucu misafiri ile birlikte içeride kalmıştır. Dışarı çıkmak için bir kablunun ucunu atölyelerindeki sedire bağlayıp pencereden sarkıtarak tutunup aşağıya inmeye çalıştığı sırada, kablunun kopmasıyla düşerek ölmüştür. Açıklanan bu oluşa göre; sanıklar N. ile Ö.’nün anahtar vermemek yahut hanın tam boşalmasını sağlamadan kilitleyip gitmek şeklindeki kusurlu hareketleri ile sonuç ölüm arasında cezalandırma için gerekli yakın ve uygun illiyet yoktur. Zira sonuç ölüm ile sanıkların eylemi arasında kesici sebep olarak ölenin kendi eylemi girmiş ve ölüm doğrudan doğruya onun kendi hatalı hareketi sonucu meydana gelmiş bulunduğundan, nedensellik bağının var olup olmadığını tesbitin mahkemeye mevdu bir husus olduğu gözetilmeden, bu konuda yetkisi olmayan bilirkişi raporuna itibar edilerek yazılı şekilde mahkumiyet hükmü kurulması,” Y. 9. CD. 08.12.1983 3121/3201 (**Legalbank İçtihat Bankası**); “kocası bulunan sanık tarafından dövüldüğü ve bundan bizar kalan maktulenin kocası tarafından dövülmeleri sonucu maruz kaldığı acılardan kendini kurtarmak için canına kıydığının bir vakıa olmasına nazaran (...) Hukuk alanında sebep değeri taşıyabilmek için, bir şartın muayyen bir neticeyi meydana getirmeye elverişli ve uygun olması gerekir. Bir kimse egemenlik ve tasarruf alanının dışında kalan ve bu sebeple tahmini kendisinden beklenemeyen bir neticeden sorumlu tutulamaz. (...) Adli Tıp Meclisi'nin anılan raporu ve olayla ilgili toplanan diğer delillerden sanığın şahit olan müessir fiili ile ölüm olayı arasında mağdurenin intiharı gibi başka bir eylemin girmesi nedeniyle nedensellik bağının kesildiği, başka deyişle ölüm ile sanığın eylemi arasında bir maddi sebebiyet bağlantısı olmadığını anlaşılmaya göre C. Başsavcılığı'nın itirazının kabulü ile, özel daire bozma kararının kaldırılarak, yerel mahkeme hükmünün açıklanan nedenlerle bozulmasına karar verilmelidir.” Y. CGK. 12.05.1980 1-151/206 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

gerçekleştirdiği fiiller başlı başına suç teşkil ediyorsa, bu halde kişinin gerçekleşen bu kısımdan mesul tutulması mümkündür.⁵⁶⁰

Buna tipik bir misal olarak hürriyeti tahdit edilen ve fakat kendisine yönelik herhangi bir fiili zarar kastının da söz konusu olmadığı temyiz kudretini haiz bir kimsenin söz konusu durumdan kurtulmak maksadıyla gerçekleştirdiği davranışlar sonucu bir neticenin meydana gelmesi durumu gösterilebilir. Mesela, fail baba B, birlikte yaşadığı, 18 yaşında ve lise son sınıf öğrencisi kızı K'yı, geç saatte dışarı çıkmasını, hazzetmediği erkek arkadaşı E ile gezmesini istemediği için ve üniversite sınavına çalışması maksadıyla telkinde bulunarak odasında kalmaya zorlar ve dışarı çıkması durumunda, elindeki demir çubuğu göstererek, kemiklerini kıracağını söyler veya odaya kilitler. K ise dışarı çıkmak ve gece fark ettirmeden geri dönmek maksadıyla odasının balkon demirlerinden aşağı inmeye çalışır. Ancak ayağının kayması sonucu düşerek başından yaralanır.⁵⁶¹ Bu halde baba B, her ne kadar tehdit etmek veya oda kapısını kilitlemek suretiyle kızı K'nın hürriyetini tahdit etmiş ise de, K'nın yaralanması neticesinde fiili hâkimiyeti bulunmadığından yaralanma neticesi faile objektif olarak isnad edilemez. Yine, A tarafından yemeğine zehir katılarak zehirlenen B, yatırıldığı hastanede kendisine verilen serumu söker ve midesinin yıkanması da dâhil tıbbi müdahaleyi reddeder. Tedavi sonucu zehrin etkisi geçecekken müdahaleyi reddettiği için zehrin tesiriyle hayatını kaybeder.⁵⁶² Söz konusu olayda da her ne kadar fail mağdura öldürücü nitelikte zehir vermiş olsa da, mağdurun hür iradesi ile gerçekleştirdiği gayrı mantıklı tehlikeli davranışlar, ölüm neticesinin faile objektif olarak isnad edilebilmesini engelleyecektir. Zira failin fiili ölüm neticesini doğurabilecek nitelikte olsa da mağdur hastaneye ulaşmıştır. Teklif edilen tedavinin zehri etkisiz hale getirmesi mümkünken, mağdurun eklenen davranışları sonucu netice gerçekleşmiştir. Bu halde, kendi hâkimiyet sınırlarının ötesinde, mağdurun atipik davranışlarına taalluk eden neticenin, fiilinin bir eseri olarak faile isnad edilmesi mümkün değildir. Bu konuda sıkça verilen misallerden biri de şudur: Eroin sahibi A, şırıngası olmadığı için B'den şırınga temin eder. B, A'ya dozuna dikkat etme uyarısında bulunsa da A eroinin dozunu

⁵⁶⁰ Akbulut, s. 280.

⁵⁶¹ Misal için bkz. Doğan, s. 149.

⁵⁶² Misal için bkz. Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 293.

ayarlamadan kendine şırınga eder ve ölür. B'nin davranışı ile ölüm neticesi arasında illiyet vardır. Ancak A tehlikenin şuurunda olarak neticeyi üstlendiği için ölüm neticesi B'ye isnad edilemez.⁵⁶³

Mağdur, failin fiili karşısında kusurlu olarak davranamayacak durumda ise, bir başka ifadeyle, davranışları her ne kadar kendi aleyhine olsa da mağdur kusur yeteneğini haiz değilse, bu halde mağdurun neticeye sebep olan hareketleri, neticenin faile objektif isnadiyetini ortadan kaldırmayacaktır.⁵⁶⁴ Zira bu halde mağdur, davranışlarının anlam ve sonuçlarını, artı ve eksilerini değerlendirebilecek durumda değildir.⁵⁶⁵ Bu gibi hallere, mağdurun temyiz kudretini haiz olmayan bir çocuk olması, akıl hastası olması⁵⁶⁶ veya önceden uyuşturucu ya da alkol gibi geçici sebeplerden biri ile davranışlarını doğru istikamette sevk etme noktasında mâlûl bulunması dâhil edilebilir. Mesela, fail, 10 yaşındaki bir çocuğu ya da akıl hastası bir kimseyi yaralar. Tıbbi müdahale ihtiyacına rağmen, davranışlarını yönlendirme hususunda yetersiz olması hasebiyle bunu akıl edemeyerek, böyle bir müdahaleyi talep etmek yerine sokakta kir-pas içinde oynamaya veya dolaşmaya devam eden mağdur, yarasının enfeksiyon kapması sonucu hayatını kaybeder. Bu halde mağdurun sergilediği gayrı mantıki davranışlar, neticenin faile objektif isnadiyetini ortadan kaldırmaz. Aynı şekilde

⁵⁶³ **Akbulut**, s. 280. “failin hazırladığı uyuşturucu maddeyi kullanıcıya bizzat enjekte etmesi veya uyuşturucu maddeyi birer kullanımlık ölçekte hazırlayıp, bu durumu belirterek satması sonucu, kendisine uyuşturucu madde enjekte edilen veya bir ölçek uyuşturucu maddeyi kullanan kişinin sağlığının bozulması ya da ölmesi durumunda, failin fiili ile sağlığın bozulması ya da ölüm arasında belirtilen anlamda nedensellik bağı vardır. Buna karşılık, 20 gram uyuşturucu madde satın alan ve bunun 5 gramını bir doz olarak veya birer kullanımlık dozlardan ikisini birlikte kullanan kişinin sağlığının bozulması ya da ölmesi durumunda satıcının fiili ile sağlığın bozulması veya ölüm arasında değinilen biçimde nedensellik bağı yoktur. Sanığın hazırlık ifadesine, diğer sanık Puzant ve Nasip'in anlatımlarına, Adli Tıp Kurumu Morg İhtisas Dairesinin otopsi raporuna, dosyadaki diğer delillere ve mahkemenin kabulüne göre; olay günü Puzant Bal'ın 2 milyon lira ve Eva Sabine Hasse Kulaber isimli bayanın 3 milyon lira vererek sanıktan kullanmak amacı ile birer miktar eroin satın aldıkları, saat 20.00 sıralarında birlikte Nasip Tavlayan'ın evine gittikleri, her biri kendisine ait eroini sıvılaştırıp şırınga ile kendi koluna enjekte ettiği, bu evde uzunca bir süre oturdukları, saat 04.00 sıralarında kendi evlerine gitmek üzere ayrıldıkları, Eva'nın yolda fenalaşarak düşüp bayıldığı, devriye görevi yapan polislerin durumu görüp Eva'yı hastaneye götürdükleri, ancak eroin kullanmasına bağlı olarak Eva'nın öldüğü anlaşılmaktadır. Eva'nın ölümü ile sanığın fiili arasında yukarıda belirtilen anlamda bir nedensellik bağı bulunmamaktadır. Ölüm, Eva'nın fazla miktarda eroin kullanmasından, dolayısı ile kendi fiilinden meydana gelmiştir.” Y. 10. CD. 10.12.1998 10133/12221 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

⁵⁶⁴ **Özbek**, s. 445.

⁵⁶⁵ **Akbulut**, s. 280.

⁵⁶⁶ **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 232.

intihar eğilimi olan bir hastaya ilaç yazılması halinde, kişi bu ilaçlarla intihar etmişse, bu halde ölüm neticesi ilaç yazan doktora isnad edilebilir.⁵⁶⁷

Failin fiiline ek olarak, mağdurun kendi davranışıyla neticeye sebep olduğu hallerde, eğer failin meydana getirdiği risk, mağdurun davranışlarıyla meydana getirdiği riske nazaran önemli derecede yüksekse, bu halde mağdurun tehlikeli davranışları, neticenin faile objektif olarak isnad edilmesine engel olmaz.⁵⁶⁸ Mesela, fail F, dozunu ayarlama konusunda bilgi sahibi olmayan mağdur M'ye “elimde çok güzel mal var, böylesini bulamazsın ama dikkat et ayarını kaçırma” diyerek, yarısının dahi kullanılması öldürücü olabilecek miktarda uyuşturucu verir. Fakat ne kadar kullanması gerektiği konusunda mağduru bilgilendirmez. Ne kadar kullanması gerektiği konusunda bilgi sahibi olmayan M ise, uyuşturucunun dörtte üçünü kullanır ve aşırı dozdan zehirlenerek ölür. Olayda failin ölüm neticesi üzerinde hâkimiyeti devam etmektedir. Zira mağdur, uyuşturucunun sağlığa zararlı ve aşırı dozda kullanımının hayati tehlike doğuracağı konusunda bilgi sahibi olsa dahi, fail mağduru hem uyuşturucudan tatmak konusunda teşvik etmekte hem de ne kadar kullanması gerektiği konusunda bilgi sahibi olmayan mağdura, gerekli dozu belirtmeksizin, ölümcül dozun iki katı miktarda uyuşturucu vermektedir. Bu halde failin netice üzerinde fiili hâkimiyetinin bulunmadığından söz etmek mümkün değildir. Ölüm neticesi faile objektif olarak isnad edilebilecektir.

Mağdurun neticeye sebep olması gibi, yine onun isteği üzerine, yani rızası dâhilinde failin neticeyi hâsil eden fiili ika etmesi halinde de objektif isnadiyetin mevcudiyeti bakımından bir değerlendirme yapmak gerekir. Dikkat edilmesi gereken husus, burada netice failin fiili esnasında ya da onun akabinde mağdurun kendi aleyhine davranışları sonucu meydana gelmemektedir. Aksine mağdur, failin fiilinden evvel, ondan söz konusu fiili işlemlerini istemekte, yani bu fiile rıza göstermekte ve failin bu rızaya muvafık hareket etmesi sonucu netice gerçekleşmektedir. Mesela, mağdur M, yaşadığı acıların etkisi ile ölmeyi istemektedir. Ancak hazırladığı aşırı dozda eroini

⁵⁶⁷ Akbulut, s. 279-280.

⁵⁶⁸ Doğan, s. 138. “Sonucun gerçekleşmesinde, mağdurun da taksirli davranışının etkisinin olması halinde, diğer taksirli davranış nedensellik bağına kesmediği sürece bu durum failin taksirli sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı gibi taksirin niteliğini de değiştirmez,” Y. CGK 09.11.2010 9-82/221 (Legalbank İctihat Bankası).

vücuduna enjekte etmeye cesaret edemediğinden fail F'den şırıngayı enjekte etmesini ister. M'nin isteğiyle F'nin şırıngayı enjekte etmesinin üzerine M aşırı dozdan zehirlenerek ölür.⁵⁶⁹

Mağdurun isteği ve rızası istikametinde failin tipik neticeyi husule getiren bir fiili ika ettiği durumlarda, mağdurun, failin fiil hâkimiyetini sınırlayan cebri müstesna olmak üzere, failin netice üzerinde hâkimiyetinin mevcut olduğunu kabul etmek gerekir. Zira bir fiili ika etmek ya da etmemek hususunda karar ve icra yetkisi elinden alınmayan, bir başka ifadeyle, fiili icra etmek ya da etmemek konusundan tercih hakkı bulunan bir kimsenin netice üzerinde hâkimiyeti vardır.⁵⁷⁰

Mağdur içinde bulunduğu özel halin şuurunda olarak ve neticeyi isteyerek, failden kendisi aleyhine bir fiili ika etmesini istemiş ve tipik netice meydana gelmiş olabilir. Bu halde failin, mağdurun içinde bulunduğu özel hali bilip bilmemesine bakmaksızın netice üzerinde hâkimiyetinin bulunduğunu kabul etmek gerekir. Mesela, kafatası kemik yapısında zafiyet bulunan ve ölmeyi isteyen mağdur, faile verdiği bir sopa ile başına vurmasını ister. Fail öldürücü olmayan bir darbe ile mağdurun başına vurur. Ancak mağdur kemik zafiyetinin tesiri ile failin fiili sonucu ölür. Yine mağdurun isteği üzerine failin mağdura eroin enjekte etmesi hadisesinde, failin mağdura şırınga ettiği eroinin dozu hakkından bilgi sahibi olmasının ya da olmamasının failin netice üzerindeki hâkimiyetinin mevcudiyeti noktasında bir önemi yoktur. Her iki misalde de failin, fiili icra etmek ya da etmemek hususunda ve tabiatıyla neticenin husule gelip gelmemesi hususunda bir hâkimiyeti bahis mevzudur. Nitekim her iki hadisede de netice, tamamen atipik, hayatın olağan akışı ve hayat tecrübelerinin ötesinde değildir. Bu noktada failin bilgi ve öngörüsü neticenin faile objektif isnadiyeti bahsinde değil, suçun manevi unsurlarının muhakemesinde nazara alınmalıdır.

Yine mağdurun isteği üzerine failin ika ettiği fiil sonucu tipik neticenin gerçekleştiği hallerde, mağdurun, fiilin icrasıyla arzu ettiği neticenin, üzerinde tasarruf edebileceği bir hakka ilişkin olmasının da objektif isnadiyetin mevcudiyeti açısından bir önemi yoktur. Mesela, mağdur M, fail F'den eline verdiği bir silahla başına ateş

⁵⁶⁹ Misal için bkz. **Özbek**, s. 445.

⁵⁷⁰ Aynı doğrultuda bkz. **Akbulut**, s. 281.

edilmesini talep eder. F'nin bu talebi yerine getirmesi sonucu M ölür. Yine M, grip olduğunu söyleyen ve uzak duran sevgilisi F'ye, çekinecek bir şey olmadığını ve kendisine sarılabileceğini söyler. F'nin sarılmasıyla M de grip olur. İlk misalde M, hayat hakkının ihlal edilmesi konusunda bir istekte bulunmaktadır. Hayat hakkı kişinin üzerinde tasarrufta bulunamayacağı haklardandır. İkinci misalde ise, basit bir tıbbi müdahale ile giderilebilecek bir hastalık bulaşmıştır. Hafif derecede ve muvakkat bir sağlık bozulması üzerinde kişinin tasarrufta bulunması mümkündür. Her iki durumda da F'nin, M'ye karşı ika ettiği fiilin neticesi üzerinde hâkimiyetinin bulunduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim neticenin, mağdurun tasarruf hakkı kapsamında meydana gelip gelmemesi, suçun hukuka aykırılık unsuru muhakeme edilirken nazara alınacak bir husustur.

AİDS olduğunu bildiği faille cinsel ilişkiye giren mağdura AİDS hastalığının bulaşması halinde, bu neticenin faile isnad edilemeyeceği konusuna da değinmek gerekir. Ünver'e göre, eğer her iki taraf da hastalığın bulaşması hususunda anlaşmışlar ve hareketlerinin neticelerini birlikte üstlenmişlerse, herhangi bir koruma metodu kullanılmaksızın yapılmış olsa dahi, bu tür bir cinsel ilişki sonucu hastalığın bulaşmış olması, failin mesul tutulmasını gerektirmez. Ancak hastalığın gizlendiği veya hastalığın daha önce de kimseye bulaştırılmamış olduğundan bahisle mağdura karşı bir zorlama söz konusu ise, bu halde netice faile isnad edilebilecektir.⁵⁷¹ Akbulut da gerçekleşen neticenin AİDS virüsü bulaştıran kişiye isnad edilemeyeceği düşüncesindedir.⁵⁷² Kanaatimizce, bu misalde de yukarıdaki açıklamalarımız doğrultusunda objektif isnadiyet mevcuttur. Zira fail her ne kadar mağdur tarafından muvafakat gösterilmiş olsa da, söz konusu neticeyi gerçekleştirip gerçekleştirilmemek hususunda iktidar sahibidir ve netice üzerinde hâkimiyeti vardır. Burada fiilin rıza dolayısıyla hukuka uygun olup olmadığı konusu ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Failin, haksız fiiliyle mağduru korku, panik veya heyecan içine soktuğu, mağdurun içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak ve kendini mevcut haksız fiilden korumak maksadıyla gerçekleştirdiği gayrı mantıki ve kendi aleyhine tehlikeli

⁵⁷¹ Ünver, s. 314.

⁵⁷² Akbulut, s. 284.

davranışları sonucu tipik bir neticenin husule geldiği hallerde, mağdurun söz konusu davranışları, neticenin faile objektif olarak isnad edilmesine mani olmaz. Husule gelen neticeler, fiilin bir eseri olarak faile isnad edilebilir.⁵⁷³ Nitekim mağdurun, içinde

⁵⁷³ Doğan'a göre bu türlü hallerde, failin hareketinin yaratmış olduğu risk ile meydana gelen netice arasındaki risk ilişkisinin değerlendirilmesi ve ona göre objektif isnadiyetin mevcudiyeti bahsinde bir kanaate varılması gerekir. (Doğan, s. 149). "Olayın oluş şekline göre ölenin, intihar ettiği veya sanıkların maktül olduğu dosya kapsamına göre kabul edilemeyeceğinden, işkenceye dayanamayıp kendisini kurtarmak için attığı yapılan yargılama ve dosya kapsamı ile sabittir. (...) Ölüm ile sanıkların eylemleri arasında illiyet bağı vardır. Çünkü maktül kendisine işkence yapan sanıkların elinden başka türlü kurtulamayacağını anlayınca çaresizlik içinde kendisini pencereden atmıştır." Y. CGK. 30.01.2001 2000/1-250 2001/1 (**Legalbank İçtihat Bankası**); "zorla kaçırılan mağdure sanık Katibe'nin evine götürülmüş burada iken sanık Ahmet tarafından zorla ırzına geçilmek istenmesi üzerine bu tecavüzdən kurtulabilmek için kendisini mutfak balkonundan aşağıya atmış ve 15 gün işinden geri kalacak şekilde yaralanmıştır. Oluş mahkemece de de bu biçimde kabul edilmiştir. Mağdurenin yaralanmasıyla sanık Ahmet'in eylemi arasında nedensellik bağının mevcut olması karşısında sanığın TCK.nun 456/1. 458. maddeleri ile cezalandırılması gerekirken, diğer sanıklar hakkında da TCK.nun 439. maddesinin uygulama yeri bulunmadığı düşünülmeden yazılı şekilde mahkumiyet hükmü kurulması," Y. 5. CD. 18.01.1984 1983/3617 1984/30 (**Legalbank İçtihat Bankası**); "Mağdur ile sanık aşırı derecede alkollü olarak, kesin olarak saptanamayan bir nedenle tartıştıkları, kavgaya tutuştukları, mağdurun, sanığın davranışlarından korkuya kapıldığı, sanığın tehdidini etkili kılmak için evin mutfağına geçerek şişeleri birbirine sürtüp silah sesine benzer sesler çıkarması üzerine, kilitli kapıdan çıkamayacağını anlayan mağdurun, kendisine yapılabilecek kötülüklerden kurtulmanın tek çaresi olarak pencereden atlamasının ve bu şekilde yaralanmasının tek nedeninin de, sanığın gelişen söz ve davranışlarından kaynaklandığı dosya içeriği ile sabit olmuştur. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 4.04.1983 gün 1983/4-2 esas 1983/153 sayılı kararında da gösterildiği üzere, mağdurun pencereden atlayarak yaralanması ile sanığın mağdura yönelik söz ve eylemleri arasında nedensellik bağı bulunduğu kuşku yoktur." Y. 8. CD. 12.10.1984 3995/4386 (**Legalbank İçtihat Bankası**); "Bütün suçlarda olduğu gibi, taksirli suçlarda da hareket ile sonuç arasında bir nedensellik bağının varlığı cezalandırmanın koşuludur. Taksirli suçlarda nedensellik bağının varlığının kabulü için, failin hareketinden bağımsız bir nedensel serinin sonuca tek başına neden olmaması ge-rekir. Sonuç tamamen mağdurun kusurlu hareketi yüzünden meydana gelmişse faili bu sonuçtan sorumlu tutma olanağı bulunmayacaktır. Bu açıklamalar ışığında somut olay değerlendirildiğinde; sanık İsmet G.'nin zati ihtiyaç belgesine istinaden ormandan temin ettiği 5 ster odunu traktörün römorkuna yüklediği, traktör kabinine ise ölen Mustafa U., Necmettin Gü. ve eşi Dönsün G.'yü bindirerek hareket ettiği, rampa aşağı inen traktörün sesinin değişmesi üzerine, kabinde bulunan ölenin, kabin kapısını açarak atlamak istediği, sanığın "atlama bir şey olmaz, korkma" diye birkaç kez ikaz etmesine rağmen ölenin traktörden atladığı, heyecanlanan sürücünün 50 metre gittikten sonra traktörü devirdiği, devrilme nedeniyle kabinde bulunan Necmettin Gü.'in hafif yaralandığı, traktör devrildikten sonra Mustafa'nın yanına giden sanık ve tanık Necmettin'in ölenin kafasından yaralanmış olduğunu görmeleri üzerine bir araca bindirerek hastaneye gönderdikleri, Mustafa U.'un Osmancık Devlet Hastanesinden Çorum Devlet Hastanesine sevki esnasında öldüğü, ölüm nedeninin kafa travması ve genel vücut travmasına bağlı iç kanama ve kafa içi kanama olduğu toplanan kanıtlardan anlaşılmaktadır. Aracın tescil belgesinde, istiap haddinin 1 kişi olduğu, yük nakline tahsis edildiği ve römork takamayacağı saptanmış ve bilirkişilerce hatalı şekil ve yerde yük ve yolcu taşıma kuralını ihlal eden sürücünün 2918 sayılı Yasanın 84. maddesi uyarınca olayda 2/8 oranında kusurlu olduğu belirtilmiş ise de; devrilmenin hatalı yük ve yolcu taşımadan kaynaklanmadığı, devrilme nedeniyle oluşan yaralanmaların basit sıyrıklardan ibaret kaldığı, ölümün tüm ikazlara rağmen traktörden atlayan ölenin kusurlu davranışından kaynaklandığı, ölüm ile sanığın hatalı yük ve yolcu taşıma şeklinde tanımlanan hareketi

bulduğu durumdan panik kaçıışı esnasında gerçekleştirdiği tehlikeli davranışlar, onun özgür iradesine dayanmadığından, hâsıl olan netice faile objektif olarak isnad edilmektedir.⁵⁷⁴

arasında nedensellik bağının bulunmadığı anlaşılacakla, itirazın reddine karar vermek gerekmiştir. Bir kısım kurul üyeleri, failin yarattığı tehlikeden kurtulmak için ölen traktörden atlamış ve zararlı sonuç bu nedenle doğmuştur. Sanığın eylemi ile sonuç arasında illiyet bağı bulunmaktadır, görüşüyle itirazın kabulü yönünde oy kullanmışlardır.” Y. CGK. 09.10.2001 2-184/204 (**Legalbank İctihat Bankası**).

⁵⁷⁴ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 293. “Yargıtay 1.Ceza Dairesi, (...) “Kapkaç suretiyle çantası çalınan maktülenin kaçmakta olan sanığı yakalamak amacı ile içinde bulunduğu vagonun atlaması sonucu düşüp yaralanarak aldığı yaraların etkisi ile öldüğü, böylece hırsızlık suçunu işleyen sanıkların hareketleri ile meydana gelen ölüm olayı arasında illiyet bağının gerçekleşmediği ve öldürme suçundan sanıkların beraatlerine karar verilmesi gerektiği gözetilmeden yazılı şekilde hükümlülüklerine karar verilmesi,” isabetsizliğinden (hükümü) bozmuş, (...) Yerel mahkeme (...) “Maktülenin kucağındaki çantayı kapıp kaçtıkları sırada, sanıkların öldürme veya yaralama kastları yoktur. Ancak maktülenin de, çantası çalındığında feryat etmesi, sanıkları yakalamak için hamle yapması da doğaldır. Sanıklar, vagonun kapısını açık tutarak, maktülenin düşmesine neden olduklarından, iradeleri dışında hatıra gelmeyen nedenlerin eklenmesi yüzünden oluşan ölümden sorumludurlar.” gerekçesiyle önceki hükümde direnmiştir. Bir failin suç oluşturabilmesi için yasada yazılı tipe uygun ve hukuka aykırı olmalı, meydana gelen sonuç ile hareket arasında bir bağ bulunmalıdır. Dış dünyada meydana gelen ve hukukça önemli olan değişiklik, iradi bir hareketin sonucu olmalıdır. Yani failin cezalandırılabilmesi için, meydana gelen sonucun, failin eyleminden kaynaklanması gerekmektedir. Meydana gelen sonuç ile sanığın eylemi arasında nedensellik bağı kurulamadığı takdirde, bu sonuçtan fail sorumlu tutulamayacaktır. Nedensellik bağının kurulabildiği hallerde ise suçun diğer unsurları araştırılacaktır. Nedensellik bağının bulunup bulunmadığının saptanabilmesi için failin hareketinin; meydana gelen sonucu oluşturabilme olanağına sahip olup olmadığı araştırılmalıdır. Mağdurun veya üçüncü şahısların hareketlerinin, failin hareketine eklenip eklenmediği veya failin hareketiyle sonuç arasındaki bağ üzerinde etkili olup olmadığı, illiyet bağı kesip kesmediği tespit olunmalıdır. Failin hareketinin sonuca etkili olmaması ve tesadüfi nitelikte bulunması mümkün olup bu hususlar olaysal olarak belirlenmelidir. Öte yandan TCY.nın 451. maddesinin uygulanabilmesi için failin öldürme kastıyla hareket etmiş olması, eyleminin tek başına ölüm sonucunu doğurmaya yeterli bulunmaması ve ölümün; failin fiilinden önce mevcut ve failce bilinmeyen hallerin birleşmesi yada failin iradesi dışında ve fiilden sonra beklenilmeyen hallerin eklenmesiyle meydana gelmesi gerekir. Somut olayda sanıklar; yaptıkları plana uygun olarak tren hareket ettiği ve henüz hızlanmadığı sırada vagonun oturmakta olan ölenin kucağındaki çantayı alarak trenden atlamış ve kaçmaya başlamışlardır. Ölen ise, kaçan sanıkları yakalayabilmek ve çalınan çantasını alabilmek amacıyla oturduğu yerden kalkarak sanıkların peşlerinden koşmuş ve tren 30-40 metre kadar ilerleyip, hızlandığı sırada yere atlamış, kafasını yere çarparak beyin kanaması sonucu ölmüştür. Görüldüğü üzere sanıkların amacı hırsızlık olup kap-kaççılık suretiyle çanta çalmaktır. Öldürme amaçları olmadığı gibi ölene karşı etkili eylemde de bulunmamışlardır. Çantanın alınması amacıyla ölenin sürüklenmesi veya itişme sırasında trenden düşmesi sözkonusu olmayıp, sanıklar trenden atladıktan sonra kendi özgür iradesiyle ve sanıkların bir eylemi olmaksızın onların peşlerinden gitmek amacıyla trenden atlayan ölenin ölmesiyle sanıkların yukarıda açıklanan eylemleri arasında uygun nedensellik bağı bulunmamaktadır.” Y. CGK. 18.04.2000 1-76/81 (**Legalbank İctihat Bankası**). Kanaatimizce, olayda illiyet bulunduğu gibi, yerel mahkemenin direnme gerekçesi de, objektif isnadiyet açısından daha isabetlidir.; “Özel Daire ile Yerel Mahkeme arasındaki uyuşmazlık, sanığın eylemi ile mağdurun cismani varlığı üzerinde etkili eylem sonucu oluşan yaralanma arasında nedensellik bağının bulunup bulunmadığı hususundadır. Gerek Özel Dairenin ve gerekse Yerel Mahkemenin kabul ettiği

dd) Üçüncü Kişinin Neticeye Sebep Olması

Failin fiilinin akabinde, üçüncü kişinin fiilinin illi seriye eklenmesi sonucu bir netice meydana gelmiş olabilir. Bu gibi hallerde, illi seriye ve bu illi seri sonucunda gerçekleşen neticeye failin hükmedebilir olup olmadığı ve dolayısıyla objektif isnadiyet

oluşa göre; olay sırasında köylerine yol açılırken; dozerin söktüğü ağaçların köy camiine bağışlanıp bağışlanmaması nedeniyle sanık ile mağdurun tartışmaya başladıkları, bu tartışma sırasında mağdurun yerden aldığı taşı sanığa fırlattığı, isabet eden taş nedeniyle sendeleyerek yere düşen sanığın yerden eline taş alıp mağdura doğru yönelmesi üzerine, korkarak arkasına baka baka kaçmaya başlayan mağdurun, ayağının takılması sonucu yere düşerek yolda çakılı bir taşa yüzünü vurduğu ve Adli Tıp İkinci İhtisas Kurulu'nun 4.12.1991, 10504 sayılı raporunda açıklandığı gibi 25 gün iş ve güçten kalacak derecede yaralandığı dosya kapsamından anlaşılmaktadır. Suç genel teorisi uyarınca, failin cezalandırılabilmesi için, dış dünyada meydana getirilen ve hukukça önemli olan değişikliğe, iradi bir hareketle sebebiyet verilmesi, bir başka anlatımla sonucun nedenini failin gerçekleştirmiş olması, sorumluluk için hareket ile sonuç arasında nedensellik (illiyet) bağının kurulabilmesi koşuldur. Nedensellik bağı kurulamadığı takdirde, fail sonuçtan sorumlu tutulamayacak, nedensellik bağının kurulabildiği hallerde ise suçun diğer unsurları olan hukuka aykırılık ve kusurluluğun mevcut olup olmadığı araştırılacaktır. Nedensellik bağının bulunup bulunmadığını saptayabilmek için, failin hareketinin oluşan sonucu oluşturabilme olanağına sahip olup olmadığı veya bu hareketin sonuç bakımından tamamen tesadüf niteliği taşıyıp taşımadığını belirlemek gerekir. İnceleme konusu olayda, mağdurun attığı taşla sendeleyip yere düşen sanık yerden bir taş alarak mağdura doğru yönelmiş, mağdur korkarak kaçmaya başlamış, bu sırada düşerek yerde çakılı taşa isabet etmek suretiyle yaralanmıştır. Sanığın hareketi yerden aldığı taşı mağdura doğru yönlendirmekten ibarettir. Mağdura taş fırlatmış veya onu iteleyerek yere düşürmüş ya da bir başka eylemde bulunmuş değildir. Mağdurda oluşan yara (sonuç) onun kaçarken takılıp, düşmesiyle meydana gelmiştir. Bu itibarla mağdurdaki yaralanma sonucu ile sanığın yerden taş alıp, mağdura doğru yönelmekten ibaret eylemi arasında uygun nedensellik bağı bulunmamaktadır. Bu itibarla sanık, mağdurun yaralanmasından dolayı sorumlu tutulamaz.” Y. CGK. 04.10.1993 4-153/215 (**Legalbank İçtihat Bankası**) Kanaatimizce olayda, kararda belirtildiği üzere uygun illiyet bulunmasa da, objektif isnadiyet bulunmaktadır.; "Hayat kadını olan maktülenin, B. İlçesinde bulunan...gazinodan sanıklarla birlikte alkol aldığı, daha sonra para karşılığı cinsel ilişkide bulunmak üzere sanıklara ait minibüsle gazinodan uzaklaştıkları sırada yolda fiyat üzerinde anlaşamamaları nedeniyle maktülenin ilişkide bulunmayacağını açıklaması üzerine, sanıkların maktuleyi dövmeye kalkıştıklarında, bu saldırıdan başka türlü kurtulamayacağını anlayan maktülenin kendisini minibüsten attığı, başı yere çarpan maktülenin kafa kemiklerinin kırılması sonucu beyin kanamasından öldüğünün dosya içeriğinden açıkça anlaşılması karşısında, sanıkların eyleminin katil kastıyla olmayan müessir fiilde bulunmaya kalkışma sonucu ve gayri melhuz esbabın inzimamı ile ölüme neden olma şeklinde nitelendirilerek, TCK.nun 452/2, 59. maddelerinin uygulanması suretiyle cezalandırılmasına karar verilmesinde zorunluluk olduğu halde," Y. 1.C.D. 5.7.1995 1246/2168 (**Legalbank İçtihat Bankası**); “sanığın geç saatlerde eve içkili halde geldiği, etrafındakilere sataşp bağırdığı ve bu arada odasına çekilip kapıyı kapatan mağdurenin kapısına dayanarak (kapıyı aç, yoksa öldürürüm) sözleriyle tehdit ettiği, kapının açılmaması üzerine sandalyeyi masaya vurup kırıldığı, duvardaki manzara resmini parçaladığı, ve akabinde bu sesleri duyup korkan ve kapıyı kilitleyen mağdure annesinin oda kapısına yüklenerek kapıyı kırıldığı, sanığın elinde uzunca bir cisimle ve tehditkar sözlerle üzerine geldiğini gören mağdurenin kurtulmak maksadıyla pencereye dayanan merdivenden yararlanmak istediği, ancak kısa gelen merdiveni kullanamayınca kendisi için tek kurtuluş çaresinin pencereden atlamak olduğunu düşünerek avluya atladığı ve bu suretle yaralandığı tesbit edilmiş ve yaralanmanın, sanığın fiilinden meydana geldiği anlaşılmıştır. Bu bakımdan fiil ile sonuç arasında nedensellik bağı mevcuttur.” Y. CGK. 04.04.1983 4-2/153 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

sorunu, failin ve üçüncü kişinin somut hadisedeki psikişik durumları (kast-taksir) da nazara alınarak değerlendirilmelidir. İsnadiyet her ne kadar suçun objektif unsurları içerisinde mütalaa ediliyor olsa da, fail ve üçüncü kişinin fiillerini icra ettikleri sıradaki psikişik durumları neticeye hükmedebilirlik konusunda etkili olabilir.

aaa- Failin Kasıtlı Fiili Akabinde Üçüncü Kişinin İlli Seriyeye Dâhil Olduğu Haller

Failin kasıtlı fiilinin akabinde üçüncü bir kişinin illi seriyeye dâhil olması ve neticeyi hâsıl etmesi mümkündür. Bu gibi hallerde fail, kasıtlı olarak bir fiili işlemekte fakat söz konusu bu fiil, netice bakımından her ne kadar illi değeri haiz ise de, tipik neticeyi hâsıl etmemektedir. Tipik netice ancak üçüncü bir kişinin illi seriyeye dâhil olmasıyla husule gelmektedir. Üçüncü kişinin neticeyi hâsıl eden fiili kasıtlı olabileceği gibi taksirli de olabilir.

Failin kasıtlı fiili akabinde gerçekleştirilen üçüncü bir kişiye ait kasıtlı fiilin neticeyi meydana getirmiş olduğu hallerde bu netice ilk faile isnad edilemez. Zira failin fiili akabinde gerçekleştirilen üçüncü kişiye ait fiil, failin netice üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldırmakta⁵⁷⁵ ve neticenin faile aidiyetini bertaraf etmektedir. Mesela, mağdur M, gece vakti öldürme maksadıyla Ü tarafından kovalanmaktadır. İzini kaybettirmek için ara sokaklara giren M'nin yolunu kesen F, M'den cüzdan ve cep telefonunu ister ve vermemesi üzerine M'yi karnından bıçaklar. Ağır yaralanan ve kaçamayan M'yi yerde kanlar içinde bulan Ü, silahıyla başına ateş ederek M'yi öldürür. F'nin kasıtlı fiilinin netice üzerindeki hâkimiyeti, Ü'nün kasıtlı fiili tarafından sonlandırılmakta ve netice, F'nin hâkimiyet sahasının dışında meydana gelmektedir. Bu sebeple neticenin fail F'ye isnadı mümkün değildir. F'nin sorumluluğu, öldürme ya da yaralama kastına göre, öldürmeye teşebbüs veya yaralama olarak belirlenmelidir. Ölüm neticesinde F'yi mesul tutmak için gerekli olan neticenin faile objektif isnadiyeti olayda söz konusu olmadığından, F ölüm neticesinden mesul değildir.

Failin kasıtlı fiili akabinde üçüncü kişinin taksirli fiili ile illi seriyeye dâhil olduğu durumlarda ise, neticenin faile objektif olarak isnad edilip edilemeyeceği

⁵⁷⁵ Doğan, s. 146.

konusu, üçüncü kişinin fiilinin, neticeyi meydana getiren illi seri üzerinde ne nispette müessir olduğunun tayin edilmesiyle çözüme kavuşturulacaktır. Nitekim üçüncü kişi fiiliyle illi seri üzerinde kendi hâkimiyetini tesis etmiş ve neticeyi failin hâkimiyet sahası dışına çekmiş ise, bu halde failin netice üzerinde hâkimiyetinden bahsedilemeyeceğinden, neticenin faile objektif isnadiyeti de mümkün olmayacaktır.⁵⁷⁶ Mesela, fail F tarafından öldürme kastıyla yaralanan mağdur M'nin ambulansla hastaneye kaldırılırken, şoförün taksirli davranışları sebebiyle ambulansın kaza yapması sonucu mağdur M ölmüş olabilir.⁵⁷⁷ Bu halde meydana gelen netice fail F'ye objektif olarak isnad edilemez. Zira şoförün taksirli davranışları failin hâkimiyet sahası dışında cereyan etmekte ve failin bu safhada illi seriye müdahale etme imkânı bulunmamaktadır. Yine failin öldürme kastıyla gerçekleştirdiği fiili sebebiyle hastaneye kaldırılan mağdura doktorun gerekli tetkikleri yapmaksızın müdahalede bulunması (kullanılması bir kısım ön tetkiklerin yapılmasına bağlı ilaçların söz konusu tetkikler yapmaksızın kullanılması gibi) ya da gereği gibi dezenfekte edilmemiş aletlerin kullanılması sonucu ölüm neticesinin hâsıl olması durumunda⁵⁷⁸ da objektif isnadiyetten söz edilmez.

Üçüncü kişinin taksirli davranışları, eğer kasıtlı hareket eden failin illi seri üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldırmıyor, bir başka anlatımla, üçüncü kişinin davranışları neticeyi failin hâkimiyet sahası dışına çıkarmıyor ve netice, yine failin husule getirdiği tehlike içinde gerçekleşiyorsa, bu halde neticenin objektif olarak faile isnadiyeti devam edecektir.⁵⁷⁹ Ancak burada ikili bir ayrıma gitmek gerekir.

Birinci halde; fail, tipik neticeyi husule getirmek kastıyla icra ettiği fiilini, üçüncü kişinin taksirli fiiliyle tamamlamayı hedeflemektedir. Bu halde neticenin faile objektif isnadiyetinden söz edilebileceği gibi, failin mesuliyeti de, hâsıl olan neticeyi kasten meydana getirdiği yönünde tayin edilecektir. Mesela, fail F, düşmanı mağdur M'yi öldürmek kastıyla tren raylarına bağlar. Mağdur M, makinist Ü'nün dikkatsizliği sebebiyle raylarda bağlı olan mağduru geç fark etmesi ve treni durduramaması sonucu

⁵⁷⁶ Doğan, s. 147, 152.

⁵⁷⁷ Misal için bkz. Yüce, Ceza Hukuku Dersleri, s. 221.

⁵⁷⁸ Misal için bkz. Akbulut, s. 273.

⁵⁷⁹ Doğan, s. 147, 152.

ezilerek ölür. Burada olayda üçüncü kişi konumundaki makinistin illi seriye eklenen taksirli fiiline rağmen, fail F'nin netice üzerinde hâkimiyeti devam etmektedir. Netice objektif olarak faile isnad edilebilecektir. Failin sorumluluğunu kasten öldürme olarak belirlemek gerekir. Yine failin mağduru öldürmek kastıyla trafiğin hızlı ve işlek olduğu caddeye itmesi ve hız sınırının üzerinde seyreden üçüncü kişinin duramayarak aracıyla mağduru ezmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

İkinci halde; failin fiiliyle kastettiği netice henüz gerçekleşmemiştir. Ancak kastedilen netice, failin mağduru içine soktuğu tehlikeli durum içerisinde üçüncü bir kişinin taksirli fiilinin eklenmesiyle gerçekleşmektedir. Mesela, fail, kin duyduğu ve öldürmek istediği M'yi bıçakla yaralayarak kaçar. Aşırı kan kaybetmiş vaziyette bulunan M, derhal hastaneye kaldırılır. M henüz kurtarılabilir haldeyken, kan ünitesi görevlisi Ü'nün özensiz davranışları yüzünden gerekli kan geç bağlanır ve M kurtarılamaz. Bu halde de, Ü'nün taksirli davranışları neticenin F'ye objektif isnadiyetini ortadan kaldırmayacaktır. Ü'nün cezai mesuliyeti ise ayrıca değerlendirilecektir.

bbb- Failin Taksirli Fiili Akabinde Üçüncü Kişinin İlli Seriye Dâhil Olduğu Haller ve Rücu Yasağı

Failin taksirli fiilinin akabinde üçüncü bir kişinin illi seriye dâhil olması ve tipik neticeyi hâsıl etmesi mümkündür. Bu gibi hallerde fail, taksirli olarak bir fiili işlemekte fakat söz konusu bu fiil, netice bakımından her ne kadar illi değeri haiz ise de, tipik neticeyi hâsıl etmemektedir. Tipik netice, ancak üçüncü bir kişinin illi seriye dâhil olmasıyla husule gelir. Üçüncü kişinin neticeyi hâsıl eden fiili kasıtlı olabileceği gibi taksirli de olabilir.

Suçta iştirake müteallik hükümlerin tatbik edilmesinin mümkün olmadığı taksirli suçlarda, failin taksirli fiilinin akabinde, bu fiilin illi değerinden istifadeyle, üçüncü bir kişinin taksirli veya kasıtlı davranışlarıyla bir suçu işlediği, bir başka anlatımla, failin taksirli fiilinin, üçüncü kişinin kasıtlı veya taksirli davranışlarla işlediği suçun ön şartını veya safhasını oluşturduğu durumlarda, failin fiili hâsıl olan netice bakımından, onun bir şartı olarak, illi bir değer taşısa dahi, bu şart netice bakımından

sebeup kabul edilmez denilmiştir. Meydana gelen neticeden ikinci fiilin faili mesul tutulur. Bu durum doktrinde “rücu yasağı” olarak isimlendirilmektedir.⁵⁸⁰

Rücu yasağının temelinde, işlenen ikinci fiilin, evvelki fiili bünyesine aldığı ve onu tükettiği, nitekim bir şartın ön şartı sayılan şartların sebep değerini haiz olmayacağı düşünceleri yatmaktadır.⁵⁸¹ Kanaatimizce, şartların eşitliği teorisinin, netice bakımından illi değerde olan bütün şartları eşit kabul eden ve her birini neticenin sebebi addeden illiyet telakkisine istisna getiren rücu yasağı, her ne kadar şartların eşitliği teorisinin geniş mesuliyet anlayışını tahdit etmek maksadıyla ortaya atılmış olsa da, dayandığı gerekçe itibariyle pragmatik olup, hakikate muvafık düşmemektedir. Nitekim söz konusu durumda, ilk fiilin sebep değerinin göz ardı edilmesi sonucunu doğuracak esaslı bir gerekçe de bulunmamaktadır. Bu haliyle rücu yasağı, şartların eşitliği teorisini son şart teorisine yakınlaştırmaktan öteye gitmemektedir.

Alman ceza hukuku doktrininde Frank tarafından geliştirilen ve tarihi bir değeri bulunan rücu yasağı görüşü artık terk edilmektedir.⁵⁸² Rücû yasağıyla çözülmeye çalışılan mesuliyetin tahdit edilmesi meselesinin, objektif isnadiyet teorisinin neticeye hükmedebilirlik kıstasıyla çözüme kavuşturulması hakikate daha muvafık düşecektir. Nitekim burada asıl sorun neticeyi meydana getiren illi seriye hükmedebilirlik ve neticenin kimin fiilinin eseri olarak ortaya çıktığının tayin edilmesidir. Şayet üçüncü kişi, failin fiili akabinde gerçekleştirdiği davranışlarla, neticeyi meydana getiren tehlike üzerinde yeni ve tamamen bağımsız bir hâkimiyet kurmuşsa failin netice üzerindeki hâkimiyetinden de söz edilemez.⁵⁸³

Failin taksirli fiili akabinde, üçüncü kişinin kasıtlı veya taksirli fiili ile illi seriye eklendiği ve neticeyi husule getirdiği hallerde, failin husule gelen neticeden mesul tutulabilmesi için neticeyi hâsıl eden illi seri üzerinde hâkimiyetinin devam ediyor olması ve neticenin fiilinin bir eseri olarak kedisine isnad edilebilmesi gerekir. Aksi halde netice faile isnad edilemeyecektir.

⁵⁸⁰ **Özbek**, s. 449; **Artuk-Gökccen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 295; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 92.

⁵⁸¹ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 92.

⁵⁸² **Demirbaş**, s. 236; **Öztürk-Erdem**, s. 187.

⁵⁸³ **Özbek**, s. 449.

Failin taksirli fiili akabinde, üçüncü kişinin, kasıtlı fiiliyle illi seriye dâhil olduğu ve neticeyi gerçekleştirdiği hallerde hâsıl olan netice fiilinin bir eseri olarak faile isnad edilemez. Zira üçüncü kişi, fiiline takaddüm eden şartlar üzerinde bu şartları bilerek ve neticeyi isteyerek hâkimiyet kurmakta,⁵⁸⁴ failin netice üzerindeki hâkimiyetini bertaraf etmektedir.

Failin taksirli fiili akabinde, üçüncü kişi, yine taksirli fiiliyle illi seriye dâhil olmuş ise, neticenin faile objektif olarak isnad edilip edilemeyeceği konusu, üçüncü kişinin fiilinin, neticeyi meydana getiren illi seri üzerinde ne nispette müessir olduğunun tayin edilmesiyle çözüme kavuşturulacaktır. Nitekim üçüncü kişi taksirli fiiliyle illi seri üzerinde kendi hâkimiyetini tesis etmiş ve neticeyi failin hâkimiyet sahası dışına çıkarmış ise, bu halde failin netice üzerinde hâkimiyetinden bahsedilemeyeceğinden, neticenin faile objektif isnadiyeti de mümkün olmayacaktır.⁵⁸⁵

Bazı istisnai hallerde durum farklıdır. Failin taksirli fiilinin neticeyi hâsıl eden illi seri üzerindeki hâkimiyetinden söz edilemese de, şayet fail netice bakımından önemli bir tehlikeyi, üçüncü kişilerin kasıtlı veya taksirli fiillerinden kişileri korumaya hizmet eden ve emniyeti sağlayan hükümleri ihlal etmek suretiyle meydana getirmişse yahut üçüncü kişinin fiili, failin sebep olduğu tehlikeliliğin devamı niteliğinde ise netice faile objektif olarak isnad edilebilir.⁵⁸⁶ Mesela, mühimmat deposu sorumlusu asker F, depodaki darbeye karşı emniyetli mühimmat sandıklarının kapağını ilgili kurallara uygun olarak gereği gibi kapayıp kilitlemez. Mühimmatı taşımakla görevli erlerden birinin dikkatsiz davranışları sonucu kapağı açık kalan sandıklardan biri devrilerek mühimmat infilak eder. Çok sayıda asker yaralanır veya hayatını kaybeder. Havaalanına yolcu bırakmaya gelen polis memuru P, silahını girişte bulunan güvenlik görevlisi F'ye talimatlar gereğince teslim eder. F, silahı şarjördeki ve namludaki mermilerden arındırıp özel güvenli dolaba koyması gerekirken bunu yapmaz ve birazdan tekrardan teslim

⁵⁸⁴ **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 234; Ayrıca karşılaştırınız. **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 94.

⁵⁸⁵ **Doğan**, s. 147, 152. “Sanık ile mağdurun kavga sırasında yere düştüklerinde seyir halindeki bir kamyonun tekerleğinin mağdurun üzerinden geçtiği ve kırığı oluşturduğunun kabul edilmesi karşısında, sanığın eylemi ile mağdurun ayağının kırılması arasında nedensellik bağının söz konusu olmadığı” Y. 4. CD. 10.05.1994 4206 (**Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 100).

⁵⁸⁶ **Özbek**, s. 450; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 295.

alınacağı düşüncesiyle güvenlik görevlilerinin kullandığı masanın üzerinde bırakır. Güvenlik görevlileriyle yapılan rutin arama ve X-Ray geçişi konusunda tartışan Ü, masada bırakılan silahı alır ve güvenlik görevlisi G'ye ateş ederek öldürür. Verilen misallerde, emniyet kurallarına riayet etmekle görevli kişilerin ihlali sonucu üçüncü kişiler tarafından kasten ya da taksirle meydana getirilen neticelerin söz konusu görevli kişilere objektif isnadiyeti devam etmektedir. Zira hâsıl olan neticeler bakımından faillerin davranışları, hem söz konusu neticelerin meydana gelmemesine müteallik vazifelerin ihlalini teşkil etmekte hem de neticeleri meydana getiren tehlikeler bizzat failer tarafından ortaya çıkarılmaktadır.

3- Neticenin Normun Koruma Alanı (Amacı) Dışında Kalması

Objektif isnadiyet kriterlerinden biri de, failin fiili sonucu ortaya çıkan tehlikenin, ceza muhakemesinin yürütüldüğü normun koruma alanı içerisinde bir neticeyi husule getirmesidir. Şayet fail tarafından ortaya konulan tehlike, ihlal edilip edilmediği konusunda muhakemenin yürütüldüğü normun koruma amacı dâhilinde bir neticeyi hâsıl etmemişse, neticenin faile objektif olarak isnadiyetinden bahsedilmez.⁵⁸⁷ Bir başka ifadeyle, suç tipinin etki alanı o neviden tehlikelere ve sonuçlarına mani olmayı kapsamıyorsa bu takdirde neticenin faile objektif isnadiyeti ortadan kalkar.⁵⁸⁸ Bu kriter hususiyle taksirli suçlarda büyük rol oynamaktadır.⁵⁸⁹

Görüldüğü üzere, normun koruma alanı kriterine göre, objektif isnadiyetin mevcut olabilmesi için, normun fail tarafından şu veya bu şekilde ihlal edilmesi yeterli olmayacaktır. Objektif isnadiyetin mevcudiyeti için esas alınması gereken, normun koruma amacının belirlenmesi ve objektif isnadiyet muhakemesinin bu amaca göre yapılmasıdır. Şayet fail gerçekleştirdiği fiille hukuki menfaatin korunmasına hizmet eden bir hukuk normunu ihlal ediyorsa ve bu ihlal sonucu meydana gelen netice, söz

⁵⁸⁷ Doğan, s. 130; Öztürk-Erdem, s. 192; Akbulut, s. 271.

⁵⁸⁸ Ünver, s. 289; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 107; Koca-Üzülmez, s. 124; Demirbaş, s. 238; Demirbaş, s. 238. Burada normdan maksat, sadece belirli neticelerin meydana gelmesini amaçlayan müşahhas bir normdur (Ünver, s. 290).

⁵⁸⁹ Ünver, s. 300.

konusu norm tarafından engel olunmak istenen tehlike içerisinde gerçekleşmekte ise, ancak o halde netice faile objektif olarak isnat edilebilir.⁵⁹⁰

Mesela, fail F, aracını kanuni hız sınırının üzerinde kullanmaktayken, kontrolünü kaybeder ve karşı şeride geçerek, zincirleme bir kazaya sebebiyet verir. Kazada bir çok kişi yaralanır veya ölür. Bununla birlikte, o sırada kaldırımda yürümekte olan kalp hastası M de çıkan gürültüden korkar ve akut hale gelen rahatsızlığı sonucu hayatını kaybeder.⁵⁹¹ Failin uymakla yükümlü olduğu, fakat somut olayda uymaması sonucu zincirleme kazaya sebebiyet verdiği trafik kurallarının koruma amacı, trafikte seyahat eden kişilerin can ve mal güvenliklerini korumaktır. Bu yönüyle kazada meydana gelen malvarlığı zararı, yaralanma ve ölüm neticeleri, trafik normlarının koruma amacı içerisinde olduklarından, söz konusu neticeler, faile objektif olarak isnad edilebilir.⁵⁹² Buna karşılık, trafik normlarının koruma alanı, olayda gerçekleşen şekliyle, kaldırımda yürüyen ve trafikle alakası olmayan kimselerin korku duymalarını engellemeyi kapsamadığından, M'nin ölümü, normun koruma amacı dışındadır ve fail F'ye objektif olarak isnad edilemez.

Daha önce de belirtildiği üzere, objektif isnadiyetin mevcudiyeti açısından riskin hukuken önemli derecede yükseltilmiş bulunması (ve bu manada riskin netice içerisinde gerçekleşmesi), failin netice üzerinde hâkimiyetinin bulunması kriterlerinin her somut hadisede bulunması gerekirken, sair iki kriter, mesuliyetin tayininde bu iki kriterin yetersiz kaldığı hallerde devreye girecektir.⁵⁹³ Bu itibarla, normun koruma amacı kriterinin uygulanabilmesi için öncelikle (ön şart olarak) fail tarafından ortaya çıkarılan tehlike ile netice arasında risk bağlantısının bulunması, bir başka anlatımla, neticenin söz konusu tehlike içerisinde ve onun bir sonucu olarak gerçekleşmesi gerekir. Şayet bu hal mevcut değilse, o halde normun koruma amacı kriterine müracaat etmeye lüzum olmaksızın objektif isnadiyet reddedilir. Tehlike ile netice arasında bağlantı mevcut olmakla beraber, netice, söz konusu tehlikenin ortaya çıkmasını yasaklayan

⁵⁹⁰ **Özbek**, s. 452; **Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 178.

⁵⁹¹ Misal için bkz. **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 292.

⁵⁹² Bu halde suçun taksirle işlenip işlenemeyeceği objektif isnadiyet muhakemesinden ayrı olarak incelenmelidir.

⁵⁹³ **Doğan**, s. 126.

normun koruma amacı kapsamında değilse, ancak bu halde, neticenin normun koruma amacının kapsamı dışında olduğundan bahisle objektif isnadiyet reddedilebilecektir.

Mesela, A öldürmek maksadıyla B'ye ateş eder ve yaralar. Hastaneye kaldırılan B, burada çıkan bir yangın neticesinde hayatını kaybeder.⁵⁹⁴ A, bisiklet kullanan B'ye çarpar ve yaralanmasına sebep olur. B'yi hastaneye kaldıran ambulansın şoförü yolda kalp krizi geçirir ve ambulansın devrilmesi sonucu B hayatını kaybeder.⁵⁹⁵ Her iki hadisede de meydana gelen ölüm neticesi ile fail A'nın ortaya çıkardığı tehlike arasında şartların eşitliği teorisine göre illi münasebet bulunmaktadır. Nitekim A, ateş etmeseydi veya çarpmasaydı ölüm neticeleri meydana gelmeyecekti. Ancak söz konusu neticeler failin ortaya çıkardığı tehlike tarafından ve bu tehlike içerisinde gerçekleştirilmemiştir.⁵⁹⁶ Buna göre objektif isnadiyet, netice bakımından riskin önemli derecede yükseltilmemiş olduğundan bahisle reddedilecektir. Nitekim her iki hadisede de, failin hâsıl olan neticeler üzerinde hâkimiyeti de bulunmamaktadır. Normun koruma amacı kriteri konusundaki değerlendirme ise, ön şartları (zorunlu iki kriter) bulunmadığından değerlendirme konusu yapılmayacaktır.

4- Yükümlülüğe Aykırılık İlişkisinin (Bağlantısının) Bulunması

Yükümlülüğe aykırılık ilişkisinin bulunması kriteri hususiyle ihmali suçlar ve taksirle işlenen suçlarda, failin dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı bir davranışta bulunduğu hallerde önem arz etmektedir. Kasten işlenen suçlarda ise bu kriter uygulanmaz.⁵⁹⁷ Kriterine göre, neticenin fiilinin bir eseri olarak faile isnad edilebilmesi için, salt fiilin işlenmesi yeterli değildir. Ayrıca işlenen fiilin, failin objektif özen yükümlülüğüne aykırı olarak gerçekleştirilmesi ve neticenin bu yükümlülüğe aykırılık münasebetiyle husule gelmesi gerekir. Bir başka anlatımla, objektif isnadiyetin mevcudiyeti bakımından, failin fiili ile hâsıl olan netice arasında yükümlülüğe aykırılık bağlantısının bulunması aranır. Şayet fail, uymak durumunda olduğu özen yükümlülüğüne muvafık hareket etmiş olsa dahi netice yine de meydana gelecek idiyse, bu halde netice faile objektif olarak isnad edilemez. Zira netice failin yükümlülüğüne

⁵⁹⁴ Misal için bkz. **Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 178.

⁵⁹⁵ Misal için bkz. **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 237.

⁵⁹⁶ Aynı doğrultuda bkz. **Ünver**, s. 286.

⁵⁹⁷ **Akbulut**, s. 272.

aykırı davranışta bulunmasından dolayı husule gelmemiştir.⁵⁹⁸ Buna karşılık, fail özen yükümlülüğüne muvafık hareket etseydi netice hiç meydana gelmeyecekti veya çok düşük bir ihtimalle gerçekleşecekti denilebiliyorsa, bu halde netice faile objektif olarak isnad edilebilecektir.⁵⁹⁹

Yükümlülüğe aykırılık bağlantısının bulunmaması durumunda, hangi hallerde objektif isnadiyetin ortadan kalkacağı açıklığa kavuşturulmalıdır.

Failin muvafık hareket etmek durumunda olduğu yükümlülüğe aykırı hareketi sonucunda bir neticenin meydana geldiği, ancak fail söz konusu yükümlülüğüne muvafık alternatif harekette bulunsaydı dahi neticenin yine de hâsıl olacağı kesin olarak tespit edilebiliyorsa,⁶⁰⁰ bu halde yükümlülüğe aykırılık bağlantısının bulunmaması sebebiyle objektif isnadiyetin yokluğundan söz edilebilir.⁶⁰¹

Doktrinde haklı olarak bu gibi hallerde sadece objektif isnadiyetin değil, illiyetin de mevcut olmayacağı ileri sürülmüştür. Nitekim objektif isnadiyet teorisinin esas aldığı illiyet teorisi olan şartların eşitliği teorisine göre, neticenin meydana gelmesi, zaruret derecesinde mevcudiyetine bağlı olan fiil, şart hükmündedir ve illi değeri haizdir. Şayet fiil, netice bakımından olmazsa olmaz nitelikte değilse, o halde söz konusu fiil ile netice arasında illiyet yoktur. Zira failin yükümlülük ihlali, neticenin husule gelmesinde hiçbir tesiri olmayan bir vakıa mesabesindedir.⁶⁰² Şartların eşitliği teorisine göre tayin edilecek illiyet, objektif isnadiyet teorisinin önkoşuludur. Bu itibarla, illiyetin yokluğunda objektif isnadiyetten de söz edilmez.

Ancak ihmali suçlarda illiyeti kabul etmediğimiz ve bu suçlarda failin ihmali ile meydana gelen netice arasındaki münasebetin doğrudan isnadiyet hükmü verilerek

⁵⁹⁸ Özbek, s. 451; Doğan, s. 131; Koca-Üzülmez, s. 193; Öztürk-Erdem, s. 194.

⁵⁹⁹ Akbulut, s. 272-273; Koca-Üzülmez, s. 193.

⁶⁰⁰ Ünver, s. 302. Ünver, bu halde, hadisenin gerçekleşme sürecinde izin verilen riskin aşılmamış olduğundan bahisle isnadiyetin ortadan kalktığı fikrindedir. (Ünver, s. 302) İzin verilen riskin söz konusu olduğu durumlarda mahiyeti itibariyle tehlikeli olan davranışa, sosyal açıdan faydalılığı mülhaza edilerek müsaade edilmektedir. Bu bağlamda tehlike izin verilen risk kapsamında kaldığı hallerde hukuken önemli bir riskin mevcudiyetinden söz edilmediği gibi, failin mahiyeti itibariyle tehlikeli davranışları herhangi bir yükümlülüğe aykırı olmamaktadır. Buna göre hukuka aykırı olmayan davranış söz konusu iken, buna alternatif hukuka uygun davranışlardan da söz edilemez.

⁶⁰¹ Koca-Üzülmez, s. 194-195.

⁶⁰² Doğan, s. 131.

kurulması gerektiği düşüncesinde olduğumuz için, ihmali suçlar bakımından burada objektif isnadiyetin bulunmadığını söylemek durumundayız. Failin icra davranışla ve taksirli bir şekilde hareket etmesi durumunda ise illiyetin yokluğu sebebiyle objektif isnadiyetin de mevcut olmadığı görüşüne katılmaktayız.

Mesela, sterilizasyon ünitesi görevlisi F, mikrop bulaşmış (kontamine olmuş) cerrahi aletlerin dezenfekte edilmesinde kullanılması gereken kimyevi solüsyonu, özensiz davranarak, yeterince kullanmamış ve ameliyatı sırasında aletlerin kullanıldığı hasta mikrop kaparak hayatını kaybetmiştir. Daha sonra yapılan araştırmada, solüsyonun aletlere bulaşan mikropların dezenfekte edilmesinde hiçbir tesirinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu halde meydana gelen netice özen yükümlülüğüne aykırı davranan görevli F'ye objektif olarak isnad edilemeyeceği gibi, F'nin fiili ile hâsıl olan netice arasında illiyet de yoktur. Zira F'nin özensiz davranışı netice bakımında şart niteliğinde değildir. Ancak fail F yükümlülüğe uygun hareket etseydi netice gerçekleşmezdi denilebiliyorsa bu durumda illiyet ve objektif isnadiyet vardır.⁶⁰³

Yükümlülüğe aykırı olarak gerçekleştirilen fiile alternatif hukuka uygun davranışlar neticenin gerçekleşmesini kesin olarak engelleyeceği söylenemiyor ancak hukuka uygun davranılması halinde neticenin önlenmesi imkân ve ihtimal dâhilinde bulunuyorsa, bir başka ifadeyle, yükümlülüğe aykırı olarak gerçekleştirilen fiil, hukuka uygun alternatif fiile nazaran neticenin meydana gelmesi bakımından daha fazla risk oluşturuyorsa, hukuka uygun davranışların yerine getirilmesi tehlikeli durumun azalmasına hizmet edeceğinden, netice faile objektif olarak isnad edilebilecektir.⁶⁰⁴ Zira muvafık hareket edilmesi durumunda, hukuki menfaati kesin olarak korumasa bile, koruma ihtimalini açıkça artıran yükümlülüklerle riayet edilmemesinin sonuçları da faile yüklenmelidir.⁶⁰⁵

Mesela, kamyon şoförü F, bisiklet kullanan M'yi, kanuni limitlerden daha az olan 75 cm açıklık bırakarak geçer. Kamyonun geçişi ile sağa sola yalpalayan M, kamyonun arka tekeri altında kalır ve ölür. Kazadan sonra bisiklet sürücüsü M'nin

⁶⁰³ Akbulut, s. 273.

⁶⁰⁴ Akbulut, s. 275-276.

⁶⁰⁵ Ünver, s. 304.

alkollü olduğu anlaşılır. Şoför F, kanuni limitlere uygun mesafeye riayet etseydi dahi netice gerçekleşecektir.⁶⁰⁶ Kamyon şoförü trafikte sollama yaparken özen göstermesi gereken yükümlülüğe riayet etmemiştir. Ancak riayet etmesi durumunda neticenin kesin olarak engelleneceği de söylenememektedir. Bir diğer ifadeyle, şoförün yükümlülüğe uygun alternatif davranışlarının neticeye mani olması muhtemeldir. Neticeye mani olmasının muhtemel olduğu hallerde, failin yükümlülüğe riayet etmeyerek sebep olduğu netice faile objektif olarak isnad edilebilecektir.⁶⁰⁷ Müteahhit F, yapımını taahhüt ettiği binanın inşasında TS 708 standartlarına uymayan, kalitesiz ve eksik demir kullanmıştır. Bina, meydana gelen 9 şiddetindeki depremde birçok bina gibi yıkılır. Müteahhidin standart kurallarına riayetle binayı inşa etmesi durumunda da, gerçekleşen depremle oluşan şiddetli sarsıntı sonucu bina muhtemelen yine de yıkılacaktır. Ancak yükümlülüğe riayet etmenin muhtemel önleyiciliği nazara alınarak gerçekleşen netice objektif olarak faile isnad edilmelidir.⁶⁰⁸ Oldukça riskli bir tıbbi müdahalede doktor, ciddi bir meslek hatası yaparak hastanın ölümüne sebep olmuştur. Müdahale dikkat ve özen yükümlülüklerine uygun bir şekilde yapılsaydı dahi ölümün gerçekleşmesi muhtemeldir. Bu halde de, yükümlülüğe aykırı davranışları dolayısıyla, gerçekleşen

⁶⁰⁶ Misal için bkz. **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 236.

⁶⁰⁷ Bkz. **Özbek**, s. 451-452; **Ünver**, s. 302.

⁶⁰⁸ “depremin inzimam eden etkisiyle yapının yıkılması ya da çökmesi, failin yapıyı yaparken deprem yönetmeliğinde öngörülen kurallara uymamasından, eksik veya uygun olmayan malzeme kullanılmasından kaynaklanmalıdır. Görüleceği üzere bu durumda deprem TCY.'nın 383/1. maddesinde yazılı genel bir tehlikeyi doğuran tahribata tek başına neden olmayıp, bu sonucu doğuran nedenlerin tetikleyicisi, harekete geçiricisidir. Tahribatın ve özellikle de bu yıkımın genel tehlikeyi doğuracak hale dönüşmesinin asıl nedeni, bina yapımında emir ve kaidelere uymamaktır. Ancak sonuç depremin inzimam eden etkisi ve bununla yarışan sanık kusuru ile meydana gelmektedir. Harici bir etken olan depremin illiyet bağıını kesecek derecede kaçınılmaz sayılıp ceza sorumluluğunu bertaraf edebilmesi için, insan faktörünün oluşan zararlı sonucu etkilememesi, başka bir deyişle yapının hukuki ve teknik kurallara uygun olarak yapılması, şayet yapıda sonradan değişiklik gerçekleştirilmişse, bunların statik değerlere aykırı ve esaslı müdahale niteliğinde bulunmaması gereklidir.” Y. CGK. 4.3.2003 2002/9-314 2003/15 (**Kazancı İçtihat Bankası**); “zarar, depremden kaynaklanan ve onun doğal sonucu olan zararı içermemektedir. Hiç kuşkusuz deprem, zararın doğmasına etken olmuş, ancak davalının sahibi olduğu tesis, tekniğin gerekli kıldığı koşullara ve böyle bir deprem nedeniyle doğabilecek zararların önlenmesi gözetilerek yapılsa idi, davaya konu zarar doğmayacaktı. Bu bağlamda gaz sızıntısı oluşmayacaktı. Kısaca tesisin, deprem ve benzeri olaylar gözetilerek yapılmadığı anlaşılmaktadır. İşte bundan dolayı da, sorumluluk için uygun illiyet bağıının bulunduğu kabul edilmek gerekir.” Y. 4. HD. 1.6.2004 2003/14540 2004/7006 (**Legalbank İçtihat Bankası**).

neticenin doktora isnad edilmesi gerekir. Aksi halde dikkat ve özen yükümlülüklerinin herhangi bir anlamı ve etkisi kalmayacaktır.⁶⁰⁹

Failin yükümlülüğe aykırı fiilinin netice bakımından daha büyük bir tehlike oluşturup oluşturmadığının tespit edilemediği durumlarda nasıl bir sonuca ulaşılacağı konusu doktrinde ihtilafıdır. Bir kısım müelliflere göre, bu gibi hallerde şüpheden sanık yararlanır ilkesi (*in dubio pro reo*) gereğince riskin artırılmadığının kabul edilmesi ve objektif isnadiyetin reddedilmesi gerekir. Ancak haklı olarak bu düşünceye itiraz edilmiş ve burada şüpheden sanık yararlanır ilkesinin uygulama alanı bulunmadığı söylenmiştir. Zira hukuk düzeni, dikkat ve özen kurallarına uyulması halinde söz konusu tehlikeyi muhtemelen azaltacak davranışların ihlaline de müsaade etmez. Nitekim dikkat ve özen kurallarına, sadece tehlikenin artacağı kesin olarak tespit edildiği hallerde değil, netice bakımından tehlikenin artmasının imkân veya ihtimal dâhilinde olması durumunda da riayet edilmelidir.⁶¹⁰

⁶⁰⁹ Akbulut, s. 276.

⁶¹⁰ Ünver, s. 305.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLLİYETE İLİŞKİN HUSUSİ HALLER, İHMALİ SUÇLAR ve İLLİYET

I- İLLİYETE İLİŞKİN HUSUSİ HALLER

A- Genel Olarak

Müşahhas hadisede birden fazla şartın bir araya gelerek neticeyi husule getirdiği hallerde, illiyetin tayin ve tespitinde ortaya çıkan sorunlar, büyük ölçüde geliştirilen teoriler vasıtasıyla halledilmiştir. Ancak yine de şartların birbirlerine karşı öncelik-sonralık durumları, neticeyi husule getirmeye tek başlarına kâfi olup olmadıkları, neticeye ya da birbirlerine karşı müessiriyetleri ve bir araya gelerek bütünlük arz etmelerindeki bazı hususiyetleri, çözülmesi gereken birçok problemi beraberinde getirmektedir. Zaman içinde doktrin ve uygulamada tespit edilen ve hususiyet arz eden bu durumlar ayrıca ele alınmalı ve illiyet meselesinin vuzuha kavuşturulmasına çalışılmalıdır.

Bu kısımda esas itibarıyla illiyet teorisi olarak taraftar olduğumuz şartların eşitliği teorisi ve mesuliyet teorisi olarak taraftar olduğumuz objektif isnadiyet teorisi esas alınmıştır. Bununla birlikte, doktrin ve uygulamada şartların eşitliği teorisi yanında sıkça tercih edilen uygun illiyet teorisine de yeri geldikçe değinilecektir.

B- Alternatif (Müterafık) İlliyet⁶¹¹

Bir hadisede, birbirinden bağımsız ve her biri tek başına da neticeyi hâsıl edecek keyfiyetteki müteaddit şartların, aynı anda bir neticeyi husule getirdiği hallerde alternatif illiyetten söz edilir.⁶¹² Mesela, birbirinden habersiz ve aralarında iştirak iradesi bulunmayan iki kişi, mafya babası mağdur M'nin arabasına, kontağın çevrilmesine bağlı olarak harekete geçecek birer bomba yerleştirir. Her bir bomba da infilakıyla

⁶¹¹ Alternatif (Müterafık) illiyet, “seçimlik illiyet”, “çifte illiyet”, “ikili illiyet” ve “yarışan illiyet” olarak da isimlendirilmektedir.

⁶¹² **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 232; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 286; **Tandoğan**, s. 84; **Koca-Üzülmez**, s. 122; **Öztürk-Erdem**, s. 187; **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 266; **Zafer**, s. 186; **Ünver**, s. 243; **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 97; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 158; **Reisoğlu**, s. 178.

mağdurun ölmesine kâfi niteliktedir. Kontağın çevrilmesiyle iki bomba da aynı anda infilak eder ve mağdur ölür.⁶¹³ Birbirinden habersiz ve ruhsatsız avlanan iki avcı çalılıkların arkasındaki mağduru av hayvanı zannederek vurmak için aynı anda ateş ederler ve aynı anda başından ve göğsünden isabet alan mağdur ölür.⁶¹⁴ Alternatif illiyet halinin alametifarikası olan ve onu diğer hususi hallerden ayıran hususlar, her şartın neticeyi tek başına da hâsıl edecek keyfiyette olmaları ve neticeyi aynı anda husule getirmeleridir. Bu bakımdan şartlardan birinin diğerinden önce neticeye sebep olması durumunda alternatif illiyetten bahsedilemez. Diğer bir ifadeyle birbirinden bağımsız illi serilerden birinin diğerinin önüne geçmesi söz konusu olmamalıdır.⁶¹⁵ Birinin diğerinin önüne geçtiği tespit olunmuşsa öne geçen illiyet söz konusudur. Yine şartlardan birinin veya her birinin neticeyi hâsıl edecek keyfiyeti haiz olmaması halinde alternatif illiyet yoktur. Şartların aynı anda neticeyi gerçekleştirdiği konusunda bir tespit yapılamamışsa, bu halde alternatif illiyet söz konusu olmadığından, öne geçen illiyette hangi illetin öne geçtiğinin tespit edilemediği hale ilişkin açıklamalara müracaat edilmelidir.

Alternatif illiyetin söz konusu olup olmadığını tayin ederken dikkat edilecek husus, hareketlerin aynı anda yapılması değil, neticenin aynı anda gerçekleştirilmesidir. Şartlardan biri diğerinden zaman olarak önce gerçekleştirilmiş olsa dahi, şayet neticeyi aynı anda hâsıl etmişlerse, bu halde de alternatif illiyetten söz etmek gerekir. Bu husus özellikle birbirine eklenme imkânı bulunan, aynı nitelikteki ve neticeyi ani değil de belirli bir tesir sürecinde husule getiren şartlar bakımından önemlidir. Mesela, A, öldürmek maksadıyla C'ye öldürücü nitelikte zehir verir, hemen akabinde B de C'ye öldürme maksadıyla öldürücü nitelikte zehir verir. C, her iki failin verdiği öldürücü nitelikteki zehirlerin tesiriyle ölür. Bu halde C, her iki zehrin tesiriyle öldüğünden alternatif illiyetten söz etmek mümkündür.⁶¹⁶ Ancak B'nin verdiği zehir henüz tesirini göstermeden C, A'nın verdiği zehrin tesiriyle ölmüşse, bu halde alternatif illiyet değil, öne geçen illiyetten söz etmek gerekir. Yine göl kenarında kurulan fabrikalar, hukuka aykırı olarak, sinai veya kimyevi zehirli atıklarını göle akıtmaktadırlar. Her bir

⁶¹³ Misal için bkz. **Özbek**, s. 434.

⁶¹⁴ Misal için bkz. **Tandoğan**, s. 85.

⁶¹⁵ **Zafer**, s. 187.

⁶¹⁶ Misal için bkz. **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 97; **Öztürk-Erdem**'e göre, alternatif illiyet için zehrin aynı anda verildiğinin tespit edilmesi gerekir (**Öztürk-Erdem**, s. 187).

fabrikadan gelen atık başlı başına gölün suyunu öldürücü hale getirmeye kâfidir. Göle yüzmeye giren çocuklar zehirlenerek hayatlarını kaybeder.⁶¹⁷

Alternatif illiyette, failer arasında iştirak iradesinin bahis mevzu olduğu durumlarda mesele müşterek faillik kapsamında ele alınacaktır.⁶¹⁸ Müşterek faillikte, birlikte suç işlemek kararındaki birden fazla fail, suçun icra hareketlerini birlikte gerçekleştirmekte, suç fiili üzerinde müşterek hâkimiyet kurmaktadır.⁶¹⁹ Bu halde iştirak hükümleri çerçevesinde hareket edilir ve illiyet meselesi bir sorun olarak ortaya çıkmaz. Bu itibarla, alternatif illiyetin bir mesele olarak ortaya çıkması için failer arasında iştirak iradesinin bulunmaması gerekir.

Alternatif illiyetin bahis mevzu olduğu hallerde, şartların eşitliği teorisinin olmazsa olmaz şart (*conditio sine qua non*) formülünün katı bir şekilde uygulanması illiyeti tayin ve tespitinde yetersiz kalmaktadır. Zira bu halde şartlardan biri olmasa dahi diğeri neticeyi meydana getirecekti denilebilir ve şartlardan her ikisinin de diğerrinin varlığından hareketle illi olmadığı sonucuna varılabilir.⁶²⁰ Ortaya çıkan bu adaletsiz durumu aşmak için alternatif illiyetin vukuunda şartların eşitliği teorisi yeni bir kıstas benimsemiştir. Buna göre, “aynı anda etki doğuran ve tek başına neticeyi gerçekleştirecek alternatif şartların varlığı halinde bunların hepsi netice bakımından illidir” denmiştir.⁶²¹ Bu bakımdan neticenin husule gelmesinde müessir olan şartlardan her birinin illi olduğu kabul edilir.⁶²² Faillerin kendi fiili olmasaydı dahi neticenin husule geleceğinden bahisle mesuliyetten kurtulması söz konusu olmaz.⁶²³

Mesele objektif isnadiyet açısından değerlendirildiğinde de herhangi bir problem ortaya çıkmamaktadır. Zira bu gibi hallerde objektif isnadiyet kriterleri açısından herhangi bir sorun yoktur. Şartlardan her biri neticeyi hâsıl etmeye kâfi

⁶¹⁷ Misal için bkz. **Tandoğan**, s. 85; **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 158.

⁶¹⁸ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 286.

⁶¹⁹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 474-475.

⁶²⁰ **Koca-Üzülmez**, s. 122; **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 97.

⁶²¹ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 286; **Ünver**, s. 242; **Koca-Üzülmez**, s. 122; **Hakeri**, Hakan, Kasten Öldürme Suçları TCK- 81-82-83, 2. Baskı, Seçkin, Ankara, 2007, s. 26.

⁶²² **Ünver**, s. 243; **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 97-98; **Akbulut**, s. 225.

⁶²³ **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 266; **Tandoğan**, s. 85; **Zafer**, s. 187.

olduğundan, şartlar münferiden neticenin gerçekleşmesi tehlikesini artırmaktadır. Nitekim failin netice üzerinde hâkimiyeti de vardır.

Alternatif illiyet hallerinde, uygun illiyet teorisi açısından hususi bir durum söz konusu değildir. Her şartın uygunluk muhakemesi ayrı ayrı yürütülür ve sonuca ulaşılır. Nitekim şartların neticeyi husule getirmeye sâlih olmaları alternatif illiyetin bir koşulu olduğundan, her şartın ayrı ayrı uygun illet olduğu peşinen söylenebilir.

Alternatif illiyet kapsamında değerlendirilememekle beraber iki meselenin de burada açıklığa kavuşturulması gerekir. Birincisinde, aralarında iştirak iradesi olmayan failler, öldürmek maksadıyla mağdura ateş ederler. Tüm atışlar aynı anda isabet eder ve mağdur ölür. Ancak yaralardan bir kısmı öldürücü nitelikte iken, bazılarının bu niteliği haiz olmadığı görülür. Hangi fail ya da failerin öldürücü nitelikte hangilerinin bu niteliği haiz olmayan atışlarda bulunduğu tespit edilemez. Bu halde, şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereğince faillerin kasten öldürmeye teşebbüsten mesul tutulmaları gerekir.⁶²⁴ İkincisinde ise, yine aralarında iştirak iradesi bulunmayan failler, öldürmek maksadıyla mağdura ateş ederler. Faillerden bir kısmı atışını isabet ettirirken diğerleri ettiremez ve mağdur ölür. Hangi fail ya da failerin atışını isabet ettirdiği tespit edilemez. Bu halde de yukarıda olduğu gibi, şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereğince faillerin kasten öldürmeye teşebbüsten mesul tutulmaları gerekir.⁶²⁵

C- Kümülatif (Müşterek) İlliyet⁶²⁶

Birbirinden bağımsız ve her biri tek başına neticeyi hâsıl etme keyfiyetini haiz olmayan müteaddit şartların aynı hadisede birleşmesi sonucu neticeyi husule getirdiği hallerde kümülatif illiyetten söz edilir.⁶²⁷ Mesela, mağdurun yemeğine, dört fail 100

⁶²⁴ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 287.

⁶²⁵ Özgenç, İzzet, Suça İştirakin Hukuki Esası ve Faillik, 1. Baskı, İBBHMY. No.: 2, İstanbul, 1996, s. 267-268.

⁶²⁶ Kümülatif (Müşterek) illiyet, “ortak illiyet”, “birlikte illiyet” ya da “toplam illiyet” olarak da isimlendirilmektedir. Ortak illiyet, kavramının tercih eden Eren, failer arasında iştirak iradesinin bulunması durumunda “kusurlu ortak illiyet”den, failer arasında iştirak iradesinin bulunmaması durumunda da “yalın ortak illiyet”den bahsetmektedir. (Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 149-150).

⁶²⁷ Yüce, Ceza Hukuku Dersleri, s. 233; Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 287; Tandoğan, s. 83; Öztürk-Erdem, s. 188; Koca-Üzülmez, s. 122; Doğan, s. 120; Zafer, s. 187;

miligramı öldürücü nitelikteki zehirden 30'ar miligram zehir koyar. Yemeği yiyen mağdur zehirlenerek hayatını kaybeder. Kümülatif illiyetin hususiyeti, şartlardan hiçbirinin neticeyi tek başına husule getirmeye kâfi olmamasıdır. Netice ancak söz konusu şartların bir hadisede içtimayıyla meydana gelmektedir. Burada şartların aynı anda gerçekleşmesi istikametinde bir zaruret bahis mevzu olmasa da, şartlar neticeye müessiriyette vahdet arz etmelidir.

Şartların eşitliği teorisine göre, kümülatif illiyet hallerinde illiyetin mevcudiyetinde bir sorun yaşanmaz. Şartlardan herhangi birinin gerçekleşmeyecek olması durumunda netice de gerçekleşmeyecek olduğundan ve teori, şartlar arasında bir ayrıma gitmeksizin her birini eşit değerinde netice bakımından illi kabul ettiğinden, her şart neticenin illetidir ve netice ile aralarında illiyet mevcuttur.⁶²⁸ Ancak neticenin meydana gelmesindeki katkıları bakımından faillerin biri veya birkaçının fiilinin, yeter miktarın ötesinde olduğu için, zorunlu olmaması gibi sorun ortaya çıkabilir. Mesela, aralarında iştirak iradesi olmayan 5 kişi, birbirinden habersiz olarak, mağdurun yemeğine 100 miligramı öldürücü miktardaki zehirden 30'ar miligram koyar ve yemeği yiyen mağdur ölür. Bu halde şartların eşitliği teorisinin formülü katı bir şekilde uygulanacak olsa, faillerden birinin fiili olmasa dahi neticenin gerçekleşeceğinden bahisle, hiçbir failin gerçekleşen ölüm neticesinden mesul tutulup tutulmayacağı akla gelebilir. Bu halde alternatif illiyette olduğu gibi, illiyetin bulunmadığı savunması dikkate alınmamalıdır.⁶²⁹

Birden fazla kişinin, aynı konu üzerinde ve aynı anda bir suçu işlemelerinin bahis mevzu olduğu hallerde failler arasında iştirak iradesinden bahsedilebiliyorsa müşterek faillik söz konusudur (TCK. m. 37/1) ve iştirak hükümlerine müracaat edilir. Bu bakımdan müşterek faillik söz konusu ise, hadisede birden çok illetin içtimai bir sorun teşkil etmez. Müşterek failler tamamlanmış suçtan ceza alır.⁶³⁰ Eğer failler arasında

Ünver, s. 243; Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 149; Reisoğlu, s. 178; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 99.

⁶²⁸ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 287; Öztürk-Erdem, s. 188; Centel-Zafer-Çakmut, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 266; Ünver, s. 243; Zafer, s. 187; Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 99; Akbulut, s. 230.

⁶²⁹ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 286, 289.

⁶³⁰ Öztürk-Erdem, s. 352.

iştirak iradesi yoksa bu halde yan yana müstakil faillik (*Nebentäterschaft*) bahis mevzu olacağından kişilerin mesuliyeti, sadece kendi fiilleri nazariitibara alınmak suretiyle ayrı ayrı tayin edilecektir.⁶³¹ Yukarıda verilen zehirlenme misali ele alındığında, eğer aralarında iştirak iradesi varsa faillerin tümü müşterek faildir ve kasten öldürmeden mesul tutulurlar.⁶³² Ancak aralarında iştirak iradesi mevcut değilse, o halde her fail kendi fiiline göre muaheze edilecektir.

Netice bakımından elverişsiz fiiliyle hareket eden fail, aralarında iştirak iradesi olmasa dahi, diğer faillerin fiillerinden haberdar ise herhalde gerçekleşen neticeden mesuldür.⁶³³ Zira fail diğer faillerin fiillerinden haberdar olduğundan, soyut olarak netice bakımından tek başına elverişsiz olan fiili, somut hadisede elverişlidir. Bu halde objektif isnadiyet veya uygun illiyet bakımından bir sorun da yoktur. Diğer faillerin durumu ise, öngörülebilirlik açısından değerlendirilmelidir. Buna göre elverişsiz fiillerle netice bakımından kasıtlı olarak hareket eden failler için, diğerleri hakkında bir öngörülebilirlik söz konusu ise, bu kişiler neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış suç hükümlerine göre mesul tutulacaklardır.⁶³⁴

Kümülatif illiyetin söz konusu olduğu durumlarda, aralarında iştirak iradesi bulunmayan faillerin, hâsıl olan neticeden, fiil ile netice arasında illiyetin mevcut olmasından bahisle mesul tutulmalarının haklı olarak mesuliyetin alanını genişleteceği ifade edilmiştir.⁶³⁵ Bu noktada mesuliyetin sınırlandırılması bakımından objektif isnadiyet teorisine müracaat edilecektir.

Doktrinde kümülatif illiyetin bahis mevzu olduğu hallerde objektif isnadiyetin mevcudiyeti konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Koca-Üzülmez⁶³⁶ ve Hakeri⁶³⁷,

⁶³¹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 487; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 627.

⁶³² **Hakeri**, Kasten Öldürme Suçları, s. 26.

⁶³³ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 452.

⁶³⁴ Ayrıca karşılaştırmız. **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 490.

⁶³⁵ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 287.

⁶³⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 123.

⁶³⁷ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 99.

objektif isnadiyetin bulunmadığı görüşünde iken, Doğan'a⁶³⁸ göre objektif isnadiyet ve dolayısıyla gerçekleşen neticeden dolayı mesuliyet ortadan kalkmayacaktır.

Kanaatimizce, objektif isnadiyet teorisi incelenirken de ifade edildiği üzere bir kimsenin hâsıl olan bir neticeden mesul tutulabilmesi için illiyetin mevcudiyeti bizatihi yeterli değildir. Ayrıca neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesi de gerekir. Bu bakımdan kümülatif illiyetin vaki olduğu hallerde objektif isnadiyetin var olup olmadığı araştırılacaktır. Nitekim söz konusu hallerde failler, aralarında iştirak iradesi bulunmadığından birbirlerine karşı üçüncü kişi konumundadırlar. Her bir failin neticeyi gerçekleştirmeye kâfi gelmeyen fiili, varlığından habersiz olunan başka fail veya faillerin fiilleriyle birlikte neticeyi gerçekleştirmektedir. Bu itibarla failler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, maksatlarına muvafık olsa da, netice diğer fiiller vesilesiyle, her bir failin hâkimiyet sahasının dışında gerçekleşmektedir. Ayrıca fiillerin elverişsizliği, fiil ile netice arasındaki risk bağlantısında da noksanlığa işaret etmektedir. Bu bakımdan kümülatif illiyet hallerinde objektif isnadiyetin bulunmadığı sonucuna varmak gerekir. Aksi durumda kişiyi, başkasının fiillerinden mesul tutmak gibi bir durum ortaya çıkacak ve cezaların şahsiliği ilkesine muhalif hareket edilmiş olacaktır.

Kümülatif illiyetin bahis mevzu olduğu hallerde şayet, gerçekleşen neticenin faillere objektif olarak isnadiyeti kabul edilecek olursa, bu durumda failler gerçekleşen neticeden dolayı mesul tutulacaklardır. Ancak gerçekleşen neticenin faillere objektif olarak isnadiyeti kabul edilmezse, bu halde gerçekleşen neticeden mesuliyet söz konusu olmayacaktır. Fakat bu durumda her ne kadar netice gerçekleşmiş olsa da faillerin mesuliyeti bakımından teşebbüs hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı gündeme gelecektir.⁶³⁹ Bu durumda ise farklı ihtimaller ortaya çıkmaktadır.

Teşebbüste fiilin elverişliliği incelemesinde genel ve soyut bir değerlendirme yapılması gerektiği fikrini benimsediği anlaşılan Artuk-Gökçen-Yenidünya'ya göre, suçun işlenmesinde kullanılan vasıtanın yetersiz olması durumunda nispi imkânsızlık vardır. Öldürmek maksadıyla verilen zehrin miktarının azlığı buna misal olarak verilebilir. Nispi imkânsızlık hallerinde ise, failin teşebbüsten cezalandırılması

⁶³⁸ Doğan, s. 152.

⁶³⁹ Hakeri, "Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı", s. 99.

sonucuna varılır.⁶⁴⁰ Meseleye bu noktadan bakıldığında kümülatif illiyet hallerinde, fiilleri ayrı ayrı değerlendirilecek yan yana müstakil faillerin, işlemeyi kastettikleri neticeye teşebbüsten cezalandırılmaları gerekir. Yukarıda verilen zehirleme misalinde bu durum söz konusudur. Zira ayrı ayrı değerlendirildiğinde fiiller neticeyi hâsıl edecek keyfiyette değildir. Müellifler, kümülatif illiyetin bulunduğu hallerde “şüpheden sanık yararlanır” ilkesi gereğince, failleri, gerçekleştirdikleri fiiller münasebetiyle kasten öldürmeye teşebbüsten cezalandırmak gerektiği fikrindedirler.⁶⁴¹ Aynı şekilde Hakeri de ölüm neticesini doğurmaya kâfi gelmeyecek miktardaki zehirlerin birleşmesiyle ölüm neticesinin gerçekleşmesi durumunda, faillerin kasten öldürmeye teşebbüsten mesul tutulmaları gerektiği fikrindedir.⁶⁴²

Mutlak ve nispi elverişlilik ayrımını isabetli bulmayan Özgenç’e göre ise, failin kullandığı vasıtaların kanuni tarifte unsur olarak aranan neticeyi gerçekleştirmek bakımından fiili elverişsiz hale getirmesi durumunda bu fiil, ceza hukuku açısından bir önem taşımamaktadır.⁶⁴³ Yine, mutlak ve nispi elverişlilik ayrımına iştirak etmeyen Sözüer’e göre, kullanılan vasıta somut hadisede istenen neticeyi gerçekleştirmekte kifayetsiz kalmışsa, bu durum o vasıtanın aynı koşullar altında mutlak olarak elverişsiz olduğunu gösterir. Zira söz konusu vasıta aynı koşullar altında farklı olaylarda kaç kez kullanılırsa kullanılsın kanuni tarifteki neticenin husule gelmesi mümkün değildir.⁶⁴⁴ Nitekim Sözüer’e göre, vasıtanın elverişliliği, genel ve soyut değil, işlenmek istenen suç kapsamında icra edilen fiilin ortaya çıktığı bütün somut koşullar nazara alınarak incelenmelidir.⁶⁴⁵ Fail tarafından kullanılan vasıtanın somut hadisede kastedilen neticeyi gerçekleştirme imkânı yoksa bu halde aracın elverişsizliğinden söz edilir.⁶⁴⁶ Dolayısıyla elverişsiz vasıtaların kullanılması fiilin elverişsiz olması sonucunu doğurur. Özgenç ve Sözüer’in naklettığımız fikirlerinden hareketle, kümülatif illiyet bahsi ele alındığında, aralarında iştirak iradesi bulunmayan ve her biri ayrı ayrı muaheze edilecek olan failerin fiillerinin, kendi başlarına neticeyi hâsıl etme keyfiyetini haiz olmamaları

⁶⁴⁰ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 618.

⁶⁴¹ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 287.

⁶⁴² Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 99.

⁶⁴³ Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 451-452.

⁶⁴⁴ Sözüer, Adem, Suça Teşebbüs, 1. Baskı, Kazancı, İstanbul, 1994, s. 186-187.

⁶⁴⁵ Aynı mealde açıklama için bkz. Dönmezer-Erman, s. 420.

⁶⁴⁶ Sözüer, s. 187.

sonucu, failler gerçekleşen neticeden mesul tutulmazlar. Kanaatimizce bu görüş daha tercihe şayandır.

Kümülatif illiyetten söz edilen durumlarda, istenen neticeden dolayı faili cezalandırmak mümkün olmasa da, şayet faillerin fiilleri müstakil olarak başka bir suçu teşkil ediyorsa, bu halde failleri, tamamlanmış bu suçlardan dolayı mesul tutmak ve cezalandırmak gerekir. Mesela, yukarıdaki zehirleme örneği ele alınacak olursa, kullanılan zehirlerin kişinin sağlığının bozulmasına sebep olduğu veçhile faillerin kasten yaralama suçundan (TCK. m. 86) tecziyeleri mümkündür.⁶⁴⁷ Yine kullanılan zehirlerin üretimi ya da satımı yetkili makamların iznine tabi tutulmuşsa, zehrin yetkili makamlardan izin almaksızın üretilmesi veya satın alınması halinde, fail ya da faillerin tehlikeli maddelerin üretilmesi veya satın alınması suçundan (TCK. m. 174) tecziyeleri mümkündür.

Kümülatif illiyetin vaki olduğu ve faillerin arasında iştirak iradesinin bulunmadığı hallerde, mesele uygun illiyet teorisi açısından ele alındığında farklı ihtimaller söz konusu olmaktadır. Nitekim uygun illiyet muhakemesi yürütülürken hangi şartların nazara alınacağı hangilerinin göz ardı edileceği hususu ihtilaflıdır. Burada esas itibariyle, önceden tahmin (*ex ante*) veya sonradan tahmin (*ex post*) olmak üzere iki tür değerlendirme tarzı söz konusudur. Bunlardan hangisi kabul edilirse ona göre uygun illiyetin tayini farklılık arz etmektedir.

Uygun illiyetin tayininde önceden tahmin (*ex ante*) değerlendirme tarzı benimsendiğinde, ister failin, ister vasat bir kimsenin, isterse de en basiretli bir insanın öngörüsü esas alınsın, değerlendirme, fiil işlendiği anki bilinen veya bilinebilecek olan şartlar nazara alınarak yapılacağından, fiil ile netice arasında uygun illiyetin bulunmadığı sonucuna varılacaktır. Zira bir kimsenin fiilin vukuu anında varlığından dahi haberdar olmadığı şartları bilmesi mümkün değildir. Ancak bu değerlendirme tarzında teori, uygun illiyetin belirlenmesinde, suçun manevi unsurlarına ilişkin bir kavram olan öngörülebilirliği esas almakta, objektif bir mesele olan illiyetle, subjektif bir mesele olan manevi unsuru birbirine karıştırmış olmaktadır.

⁶⁴⁷ Soyaslan, Doğan, Teşebbüs Suçu, 1. Baskı, Kazancı, Ankara, 1994, s. 107; Y. 1. CD. 26.04.1989 871/1393 (Sözür, s. 189).

Uygun illiyet muhakemesinde sonradan tahmin (*ex post*) değerlendirme tarzı benimsenecek olursa, bu takdirde varılacak sonuç farklı olacaktır. Zira fiilin netice bakımından uygun illet olup olmadığı değerlendirilirken nazara alınacak şartlar kümesine, sadece fiilin ikası zamanındakiler değil, sonradan tüm insanlığın bilgisine göre bilinebilecek olan tüm şartlar da dâhil edilecektir. Bu açıdan failin fiili haricinde, diğer faillerin fiilleri de göz önünde bulundurulacağından, fiil ile netice arasında uygun illiyetin mevcudiyeti kabul edilir. Hemen belirtmek gerekir ki, bu halde uygun illiyet teorisi ile şartların eşitliği teorisi arasında neredeyse hiçbir fark kalmamaktadır.

D- İlliyetin Atipik Gelişimi

Tipe uygun neticenin, failin fiiline bağlı olarak, fakat failce nazara alınmayan başkaca bir şartın illi seriye dâhil olmasıyla gerçekleşmesi durumunda illiyetin atipik gelişiminden bahsedilir.⁶⁴⁸ Nazara alınmayan başkaca şart, mağdurun ya da üçüncü bir kişinin davranışları olabileceği gibi,⁶⁴⁹ tabiat olayları gibi sair bir şart da olabilir.⁶⁵⁰ Atipik illiyet hallerinde hâsıl olan netice her ne kadar başkaca şartların illi seriye dâhil olmasıyla gerçekleşse de, failin fiili netice bakımından zaruri bulunduğundan, şart olma keyfiyetini muhafaza etmektedir. Bu itibarla failin fiili ile netice arasında şartların eşitliği teorisine göre illiyet vardır ve başkaca sebeplerin eklenmesiyle zail olmaz.⁶⁵¹ Mesela, fail F, öldürmek maksadıyla mağdur M'yi yaralar ve M hastaneye kaldırılır. Teröristlerce yapılan bombalı saldırı sonucu hastane yanar ve M ölür. Eğer F, yaralamasaydı M hastaneye kaldırılmayacaktı ve dolayısıyla saldırı sonucu yangında ölmeyecekti. Fail baba B, oğlu O'yu sokağa çıkmaması ve ders çalışması için odasına kilitler, O'nun ders çalıştığı esnada apartmanda yangın çıkar. Kapı kilitli olduğu için odasından çıkamayan O yanarak hayatını kaybeder. B, odasına kitlemeseydi O yangından kaçabilecekti ve ölmeyecekti. Her iki misalde de failin fiili ile gerçekleşen netice arasında illiyet vardır.

⁶⁴⁸ Öztürk-Erdem, s. 188.

⁶⁴⁹ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 287; Koca-Üzülmez, s. 123.

⁶⁵⁰ Özbek, s. 430-431.

⁶⁵¹ Aynı mealde açıklama için bkz. Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 287; Koca-Üzülmez, s. 123; Öztürk-Erdem, s. 188; Özbek, s. 430-431. Nitekim şartların eşitliği teorisi incelenirken belirtildiği üzere, fiil ile netice arasındaki illiyetin ortadan kalkması, ancak neticenin, failin fiili ile bağlantılı olmayan, tamamen bağımsız bir illi serinin sonucu ortaya çıktığı hallerde mümkündür.

Atipik illiyetin bahis mevzu olduğu hallerde fiili ile netice arasında illiyetin mevcudiyetinden hareketle faili mesul tutmak ve cezalandırmak, failin aleyhine ve adalet hilafına mesuliyetin sınırlarını genişletecektir. Bu bakımdan objektif isnadiyet muhakemesiyle mesuliyetin sınırlarını tayin etmek gerekir.⁶⁵²

Objektif isnadiyet teorisine göre, failin hâsıl olan neticeden mesul tutulabilmesi için, fiilin netice bakımından illi olmasının yanı sıra, failin neticeye hükmedebilir olması da gerekir. Atipik illiyet, failin neticeye hükmedebilirliğini ortadan kaldıran haller arasında yer aldığından, netice fiilin bir eseri olarak faile isnad edilemez. Bu halde faili, kastettiği neticeye teşebbüsten mesul tutmak mümkündür.⁶⁵³ Nitekim terör saldırısı sonucu hastane yangını misali nazara alınacak olursa, fail, öldürmek kastıyla hareket ettiği ancak netice bağımsız bir hadise olan yangın sonucu gerçekleştiği için, faili kasten öldürmeye teşebbüsten mesul tutmak gerekir.

Atipik illi gelişmenin söz konusu olduğu hallerde, illi seriye dâhil olan ve failce nazara alınmayan başkaca sebepler neticenin genelleştirilmesine dâhil edileceğinden, fiil ile netice arasında uygunsuzluk söz konusu olacak ve fiil ile netice arasında uygun illiyetin mevcut olmadığı sonucuna varılacaktır.

E- Farazi (Varsayılan) İlliyet⁶⁵⁴

Kanuni tipte yer alan neticenin failin fiiline bağılı olarak gerçekleştiği, ancak failin fiili olmasaydı dahi söz konusu neticenin çok kısa bir süre sonra, bir başka illet tarafından kesinlikle yahut çok yüksek bir ihtimalle meydana getirileceğinin bahis mevzu olduğu hallerde farazi illiyetten söz edilir.⁶⁵⁵ Bu halde iki veya daha fazla illetin mevcudiyetinden bahsetmek gerekir. Bunlardan biri *neticeyi hâsıl eden illettir*. Diğeri ya da diğerkleri ise, neticeyi hâsıl eden illet olmasaydı dahi, çok kısa bir süre sonra, kesinlikle yahut çok yüksek bir ihtimalle neticeyi husule getirecek olan *farazi illettir*. Farazi illiyette, illetlerin aynı anda neticeyi hâsıl etmeleri söz konusu değildir. Aksine,

⁶⁵² **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 288.

⁶⁵³ **Koca-Üzülmez**, s. 123.

⁶⁵⁴ “*Hypothetical Causation*”.

⁶⁵⁵ **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 231; **Koca-Üzülmez**, s. 123; **Nomer**, Haluk N., “Farazi İlliyet Problemi”, İÜHFİM., C.: 55, S.: 1-2, İstanbul, 1996, s. 413; **Ünver**, s. 240; **Öztürk-Erdem**, s. 188.

biri diğferinden önce, aynı anda ya da sonra mevcut olmakla birlikte, illetlerden yalnızca biri (neticeyi hâsıl eden illet) neticeye tesir etmiş ve onu husule getirmiştir. Diğferi (farazi illet) ise, önüne geçildiğı için ve netice gerçekleştiğı için tesirsiz ya da anlamsız kalmıştır.⁶⁵⁶ Mesela, mağdur M, fail F tarafından iskelede ateşli silahla vurularak öldürülmüştür. M'nin öldürülmeseydi binmek üzere olduğı gemi, kalkışından bir süre sonra batmış ve tüm yolcular hayatını kaybetmiştir.⁶⁵⁷ Mağdur M, işine gitmek üzere aracına biner ve henüz aracını çalıştırmadan fail F tarafından ateşli silahla vurularak öldürülür. Ancak H vurmasaydı dahi M, aracına yerleştirilen ve kontağın çevrilmesiyle infilak edecek olan bombanın tesiriyle ölecektir.⁶⁵⁸

Farazi illiyetin bahis mevzu olduğı hallerde haddizatında netice, neticeyi hâsıl eden illet tarafından gerçekleştirilmiştir ve bu illet ile netice arasında illiyet bulunmaktadır.⁶⁵⁹ Neticenin zaten kısa bir süre sonra başka bir illet tarafından gerçekleştirilecek olmasının, failin fiili ile netice arasındaki mevcut illiyete bir tesiri yoktur.⁶⁶⁰ Nitekim farazi illet, gerçekleşen neticeye takaddüm eden şartlar arasında yer almamıştır. Bu itibarla farazi illiyetle gerçekleşen netice arasında illiyet bahis mevzu değildir. Burada asıl mesele, failin fiili olmasaydı dahi neticenin çok kısa bir süre sonra zaten gerçekleşeceğinden bahisle, tipik neticenin gerçekleştirilmesini ceza müeyyidesi altına alan ilgili normun artık faile tatbikinin adil olup olmayacağıının belirlenmesidir. Nitekim neticeyi zaten gerçekleştirecek olan farazi bir illetin mevcudiyeti hasebiyle failin neticeden mesul tutulmaması gerektiğı fikri, bu halde fiil ile netice arasında illiyetin mevcut olmadığı, yok kabul edilmesi gerektiğı yahut farazi illetin, neticeyi hâsıl eden illetin bağılı olduğı serinin illi değerini bertaraf edeceği gibi gerekçelerle temellendirilmeye çalışılmıştır.⁶⁶¹ Bu itibarla farazi illiyet, illiyetin nazara alındığı bir mesuliyet meselesidir.

⁶⁵⁶ Bkz. **Zafer**, s. 184.

⁶⁵⁷ Misal için bkz. **von Tuhr**, s. 85.

⁶⁵⁸ Misal için bkz. **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 266.

⁶⁵⁹ **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 266; **Nomer**, s. 413; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 288.

⁶⁶⁰ **Zafer**, s. 184; **Akbulut**, s. 223.

⁶⁶¹ **Ünver**, s. 256.

Ceza hukuku, ne fiil ile netice arasındaki illiyetin tayininde ne de failin fiiliyle sebep olduğu neticeden dolayı mesuliyetin tayininde farazi illiyeti dikkate alır.⁶⁶² Bu açıdan failin fiili olmasaydı dahi zaten bir başka illetin neticeyi hâsıl edecek olmasından bahisle, neticeyi hâsıl eden illetin illi değerinin bulunmadığı söylenemeyeceği gibi,⁶⁶³ failin bu neticeden dolayı mesul tutulamayacağı da söylenemez.⁶⁶⁴ Nitekim farazi illiyetin, neticenin faile objektif isnadiyeti üzerinde de bir etkisi yoktur.⁶⁶⁵

Farazi illiyetin, neticeyi hâsıl eden illet ile gerçekleşen netice arasındaki illiyete ve failin mesuliyetine tesiri hakkında açıklamalara ek olarak, farazi illet şayet insana ait bir fiil ise, o kimsenin mesuliyeti konusuna da değinmek gerekir. Farazi illetin faili, netice gerçekleşmeden önce icra hareketlerine başlamışsa, bu halde netice, neticeyi hâsıl eden illet tarafından farazi illetin bağlı olduğu illi serinin önüne geçilerek gerçekleştirildiğinden, farazi illetin faili neticeye teşebbüsten mesul tutulmalıdır. Nitekim bu halde farazi illet aynı zamanda önüne geçilen illettir.⁶⁶⁶ Ancak farazi illetin faili, netice gerçekleştikten sonra icra hareketlerine başlamışsa, bu halde suçun konusu olmadığından, işlemeyi amaçladığı suçtan mesuliyeti de söz konusu olmaz.

F- Öne Geçen (Takaddüm Eden) İlliyet

Kanuni tipte yer alan neticeyi gerçekleştirmek istikametinde failin neticeyi hâsıl etmeye kâfi fiilini icra ettiği, ancak henüz istenen netice hâsıl olmadan, ondan tamamen bağımsız başka bir illi serinin neticeyi gerçekleştirdiği hallerde öne geçen illiyetten söz edilir.⁶⁶⁷ Öne geçen illiyette, neticeyi husule getirme istikametinde

⁶⁶² **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 103. Farazi illiyet, özel hukukta da illiyetin tayini bakımından dikkate alınmazken, mesuliyetin tayininde, hususiyle de failin sebep olduğu zarardan dolayı tazminatın hesabında dikkate alınmaktadır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Nomer**, s. 413 vd..

⁶⁶³ **Öztürk-Erdem**, s. 188; **Centel-Zafer-Çakmut**, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 266; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 289.

⁶⁶⁴ **von Tuhr**, s. 85; **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 231; **Reisoğlu**, s. 177.

⁶⁶⁵ **Ünver**, s. 282; **Akbulut**, s. 268; **Öztürk-Erdem**, s. 188. “Fail daha önce bir başkası tarafından ölümcül bir şekilde yaralanmış olan mağdurun başına baltayla vurup öldürmüştür. Mahkeme ise failin, mağdurun ölümcül yarısından dolayı zaten öleceği iddiasıyla beraat talebini, “bir anlamda herkes ölümcül yaralı doğar” diyerek reddetmiştir.” People v. Ah Fat 48 cal. 61 (1874) (**Ryu**, s. 790).

⁶⁶⁶ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 164-165.

⁶⁶⁷ **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 289; **Öztürk-Erdem**, s. 188; **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 101; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 89.

harekete geçmiş ve neticeyi tek başına husule getirmeye kâfi keyfiyette⁶⁶⁸ en az iki illi seri vardır. Ancak bunlardan biri suçun konusu üzerinde tesirini icraya başlamadan yahut tesirini icraya başlamakla beraber, netice henüz gerçekleşmeden, ondan önce, aynı anda yahut daha sonra mevcut ve tamamen bağımsız başka bir illet neticeyi husule getirmektedir.⁶⁶⁹

Mesela, fail A, saat 08.45’de mağdur C’nin çalışma masasına zaman ayarlı bomba yerleştirir ve patlama saatini 10.00’a ayarlar. Saat 09.00’da bürosuna gelen ve çalışmaya başlayan C, sabah kahvaltısında çayına eşi B tarafından öldürücü miktarda zehir katıldığı için, saat 09.30’da zehrin tesiriyle ölür. Birbirinden habersiz ve aralarında iştirak iradesi bulunmayan fail A ve B, başına ödül konulan C’ye, aynı anda biri kalbine diğeri başına olmak üzere, uzun namlulu silahlarla birer el ateş ederler. İlk olarak daha yakında olan B’nin silahından çıkan kurşun isabet alır ve C, B’nin fiili sonucu hayatını kaybeder. Mağdur C’nin bürosunda çalışan sekreter A, kendisine sık sık tacizde bulunduğu için patronu C’nin öğle yemeğine öldürücü miktarda zehir katar. Yemeği yiyen ve zehrin tesiriyle kendini kötü hissetmeye başlayan C, hastaneye gitmek üzere bürodan ayrılırken, daha önce işten çıkardığı B tarafından ateşli silahla başından vurularak öldürülür.⁶⁷⁰

Öne geçen illiyetin bahis mevzu olduğu hallerde, bağımsız bir illi seriyle öne geçerek tek başına neticeyi hâsıl eden illet (fiil), diğer fiil ya da fiillerin illi değerini ortadan kaldırır.⁶⁷¹ Diğer bir ifadeyle, bu halde önüne geçilen illet ile netice arasında illiyet yoktur.⁶⁷² Önüne geçilen illet ile netice arasında illiyetin kurulamamasının sebebi,

⁶⁶⁸ Zafer, s. 186.

⁶⁶⁹ Centel-Zafer-Çakmut, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 265.

⁶⁷⁰ Benzer misal için bkz. Hakeri, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 101.

⁶⁷¹ Özbek, s. 433.

⁶⁷² Erem-Danışman-Artuk, s. 285; Akbulut, s. 223. “Adli Tıp Birinci İhtisas Kurulu'nun 29.5.1992 gün ve 625 sayılı raporunda; "ceset muayenesi ve otopside tesbit edilen travmatik değişimlerin tamamının trafik kazası ile husulünün mümkün olduğu"nun belirtilmesi, cesedin bulunduğu yerin ölüm olayının bir trafik kazası sonucu meydana gelebileceği ihtimalini kuvvetlendirmesi, ölüm olayı ile daha önceki müessir fiil olayı arasında illiyet bağına ortaya çıkaracak herhangi bir delil elde edilememesi göz önünde tutulduğunda; sanığın eylemi, ancak TCK.nun 456/4. maddesi çerçevesinde değerlendirilebileceği halde TCK.nun 452/2, 51/1, 59. maddelerinin uygulanması suretiyle cezalandırılmasına karar verilmesi,” Y. 1. CD. 4.5.1993 586/972 (Kazancı İçtihat Bankası).

ondan tamamen bağımsız bir illi serinin neticeye sebebiyet vermiş olmasıdır.⁶⁷³ Konuya şu şekilde de yaklaşmak mümkündür. Şayet öne geçen illiyetten söz edilebiliyorsa, önüne geçilen illi seriye bağlı olan fiiller, öne geçen illi seri içerisinde yer almamış ve öne geçen illi serinin hâsıl ettiği neticenin zaruri şartlarından müteşekkil şartlar kümesine dâhil olmamıştır.

Öne geçen illiyet bahis mevzu ise, önüne geçilen illetler farazi illet konumundadır.⁶⁷⁴ Bu açıdan gerçekleşen netice ile öne geçen illet arasında illiyet kurulacağı gibi,⁶⁷⁵ gerçekleşen neticeden mesuliyet de öne geçen illetin failine aittir. Önüne geçilen illetin faili ise şartları varsa neticeye teşebbüsten dolayı mesul tutulabilir.⁶⁷⁶

Yukarıdaki misaller ele alındığında, her üç hadisede de B'nin fiilleri bağımsız illi serilerle A'nın başlattığı illi serilerin önüne geçmiş ve neticeyi gerçekleştirmiştir. Hâsıl olan neticeler üzerinde A'nın fiillerinin illi bir değeri yoktur. Zira B'nin fiillerinin bağlı olduğu illi seriler A'nın fiillerinin bağlı olduğu illi serileri geriye itmiş, etkisiz hale getirmiş ve neticeyi gerçekleştirmiştir. Ancak A'nın tek başına neticeyi husule getirmeye elverişli fiillerini (icra hareketlerini) işlediği anda C hayatta olduğundan, her üç hadisede de A'yı kasten öldürmeye teşebbüsten cezalandırmak gerekir.

Öne geçen illiyetten bahsedilebilmesi için, önüne geçilen illi serinin, öne geçen illi seriye herhangi bir dahlinin bulunmamış olması gerekir.⁶⁷⁷ Aksi halde öne geçen illetin, tamamen bağımsız bir illi seriyle neticeyi husule getirdiğinden bahsedilemez. Bu gibi hallerde fiillerin netice bakımından elverişli olup olmamalarına göre alternatif ya da kümülatif illiyetten söz etmek gerekir.

Tipik neticeyi husule getirmeye kâfi keyfiyetteki müteaddit şartlardan birinin diğerinden önce neticeyi husule getirdiği, ancak hangisinin öne geçtiğinin tespit

⁶⁷³ **Zafer**, s. 185.

⁶⁷⁴ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 164-165.

⁶⁷⁵ **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 89.

⁶⁷⁶ **Hakeri**, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, s. 101.

⁶⁷⁷ **Demirbaş**, s. 236.

edilemediği hallerde, şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereğince failerin gerçekleşen neticeye teşebbüsten mesul tutulmaları gerekir.⁶⁷⁸

G- İlliyetin Kesilmesi Meselesi

İlliyete ilişkin özel haller incelenirken değinilmesi gereken hususlardan biri de illiyetin kesilmesi meselesidir. İlliyet bahsine yer veren eserlerde ve birçok mahkeme içtihadında sıkça zikredilen illiyetin kesilmesi meselesi, esas itibariyle illiyete yabancı bir mefhumdur.⁶⁷⁹ Bu bakımdan illiyetin kesilmesi, haklı olarak ifade edildiği üzere, daha ziyade illiyetin yokluğu manasına mecazi bir kullanım,⁶⁸⁰ bir başka anlatımla, galat-ı meşhur bir ifadedir.

Daha öncede ifade edildiği gibi, şartların eşitliği teorisinin amacı, müşahhas bir hadisede illiyetin var olup olmadığını tayin ve tespittir. Bu tayin ve tespit, sadece müşahhas netice nazara alınır ve fiilin mücerret ve umumi olarak neticeyi husule getirmeye salih olup olmadığına bakılmaz.⁶⁸¹ Şayet failin fiili, hâsıl olan neticeye takaddüm eden ve onu husule getiren şartlar bütünü içerisinde bir şart teşkil ediyorsa, bu halde o fiil netice bakımından illi bir değeri haizdir ve netice ile arasında illiyet vardır. Bu kaziyenin mefhumu muhalifinden hareket edilirse, şayet failin fiili, hâsıl olan neticeye takaddüm eden şartlar bütünü içerisinde bir şart teşkil etmiyorsa, bu halde de o fiil netice bakımından illi bir değeri haiz değildir ve netice ile arasında illiyet yoktur.⁶⁸² İlliyetin kesilmesinden söz edebilmek için ise, evvela kesilip kesilmediği hakkında hüküm verilecek bir illiyetin mevcudiyeti gerekir. Şartların eşitliği teorisine göre, eğer bir fiil şart niteliğini kazanmışsa, demek ki müşahhas neticenin husulü bakımından zaruret arz etmiştir ve öylece şart olmuştur. Yani netice, söz konusu şart olmaksızın meydana gelemeyecektir. Bu itibarla, şartların eşitliği teorisine göre, bir hadisede illiyet

⁶⁷⁸ Akbulut, s. 289-230; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 225.

⁶⁷⁹ Erem-Danışman-Artuk, s. 285.

⁶⁸⁰ Tandoğan, s. 80; Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 205; Eren, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 174.

⁶⁸¹ Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 184.

⁶⁸² Benzer açıklamalar için bkz. Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 223.

ya vardır ya da yoktur. Varsa kesilmemiştir.⁶⁸³ O halde, şartların eşitliği teorisine göre illiyetin kesilmesi hiçbir halde bahis mevzu olmaz.

İlliyetin kesilmesi, illiyetin atipik gelişimi ve öne geçen illiyet hallerinde gündeme getirilmektedir. Atipik illi gelişmenin söz konusu olduğu hallerde, şartların eşitliği teorisine göre illiyetin mevcudiyetini devam ettirdiğine daha önce değinilmişti. Nitekim bu hallerde netice, failin fiiline bağlı olarak, ancak failce nazara alınmayan başkaca şartların illi seriye eklenmesiyle gerçekleşmekte ve failin fiili, netice bakımından zaruri olma keyfiyetini (şart olma keyfiyetini) muhafaza etmektedir. Bu bakımdan atipik illi gelişme vaki olsa da, illiyet kesilmez.

Öne geçen illiyetin söz konusu olduğu hallerde de aynı şekilde illiyetin kesilmesi bahis mevzu olmaz. Zira burada da kesildiği düşünülen illiyet hiç vaki olmamıştır. Daha önce ele alındığı şekliyle, öne geçen illetin, önüne geçilen illetin bağlı olduğu serinin illi değerini ortadan kaldırması, illiyetin kesilmesi manasına gelmediği gibi, illiyetin ortadan kalkması manasına da gelmemektedir.⁶⁸⁴ Zira illi değer başka, illiyet başka şeydir. Öne geçen illiyette, neticeyi hâsıl eden illet, diğerini tamamıyla etkisiz bırakmış, onun, netice bakımından illi değerini bertaraf etmiş, ortadan kaldırmıştır. Ancak netice gerçekleşmeden illiyet henüz vaki olmamış olduğundan, illiyetin ortadan kalkması da, kesilmesi de söz konusu olmaz.

Uygun illiyet teorisine göre de, bir şart neticenin ya uygun illetidir ya da değildir. Eğer uygun illeti ise, fiil ile netice arasında uygun illiyet vardır ve mevcut bir illiyetin kesilmesi söz konusu olmaz.⁶⁸⁵ Gerçekten de bir fiilin, mahiyeti itibariyle ve umumiyetle bir neticeyi doğurmaya salih olup olmadığını belirleyebilmek için öncelikle o neticenin tahakkuk etmiş olması gerekir. Zira netice tahakkuk etmediğinde, henüz uygunluk muhakemesinde genelleştirilecek bir netice ortada yoktur. Eğer henüz ortada genelleştirilecek bir netice yoksa fiilin netice bakımından uygun olup olmadığı belirlenemeyeceği gibi uygunluğun kesildiği de söylenemez. Neticenin tahakkuk ettiği halde ise, araya girerek eklenen şart, duruma göre ya şartların ya da neticenin

⁶⁸³ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 285; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 88; **Özbek**, s. 429.

⁶⁸⁴ Akbulut ise bu halde nedenselliğin ortadan kalkacağını (ama kesilmeyeceğini) ifade etmektedir. **Akbulut**, s. 228-229.

⁶⁸⁵ **Eren**, Uygun illiyet Bağı Teorisi, s. 174.

genelleştirilmesine dâhil edilerek uygunluk muhakemesi yürütüleceğinden, fiil uygun illet olarak nitelenemeyecektir. Bu halde yine uygunluğun ya da uygun illiyetin kesilmesi söz konusu olmaz.

H- Toplu Kararlarda İlliyet

Dış dünyada meydana gelen ve hukuken önem atfedilen değişiklikler (neticeler), genel itibariyle fertlerin kendi iradeleriyle aldıkları kararlar ve buna uygun irade tezahürü olan fiilleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ancak sosyal hayatta bir irade tezahürü olarak fiil, yalnızca bir ferdin kendi iradesi doğrultusunda aldığı karar kapsamında vuku bulmaz. Hususiyle gerek kamu tüzel kişilikleri gerekse de özel hukuk tüzel kişilerinin fiilleri, o tüzel kişilikte yer alan karar organlarında görevli bulunan gerçek kişilerin ortak iradelerinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ortak irade oy birliği ile teşekkül edebileceği gibi oy çokluğu ile de teşekkül edebilir. Aynı durum tüzel kişiliği bulunmamakla birlikte, yine ortak bir iradenin söz sahibi olduğu, gerçek kişilerden müteşekkil her yapıda geçerlidir.⁶⁸⁶

Oy birliği yahut oy çokluğuyla alınan bir karar sonucu, ceza normunca yasaklanan bir neticenin hâsıl olduğu hallerde, bu netice ile karar sürecine katılan her bir üyenin veya ortağın alınan karar istikametinde oy kullanma fiili arasında illiyetin tayini önem arz etmektedir.⁶⁸⁷ Mesela, gıda sektöründe faaliyet gösteren A AŞ. yönetim kurulu üyeleri, imali yapılan ürünlerde kullanılacak maddelerden bazılarının seçimi ve tedariki konusunda oylama yapar, alınan karar sonucu seçilen maddeler insan sağlığı açısından zararlı olduğundan, ürünü tüketen kimselerde sağlık sorunları baş gösterir ve bazıları da ölür.⁶⁸⁸ Nitekim söz konusu karar, anonim şirket misalinde olduğu gibi, bir tüzel kişiliğin bünyesinde alınmışsa, tüzel kişilere ceza müeyyidesi uygulanması mümkün olmadığından (TCK. m. 20/2), bu karar sürecine katılan gerçek kişilerin fiilleri

⁶⁸⁶ Mesela 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre, anonim şirket yönetim kurulu kararları, toplantıda hazır bulunan üyelerin çoğunluğunun oyu ile alınır (TTK. m. 390). Kollektif Şirket sözleşmesinin her ne şekilde olursa olsun değiştirilmesine ilişkin kararlar oybirliğiyle, diğer kararlar ise, kanunda veya şirket sözleşmesinde aksine hüküm yoksa, ortakların çoğunluğunun oylarıyla verilir (TTK. m. 226). Yine 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda, anonim ortaklığın kararlarının oybirliği ile alınacağı düzenlenmiştir (TBK. m. 624).

⁶⁸⁷ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 289.

⁶⁸⁸ Benzer misal için bkz. Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 289.

ile netice arasında illiyet kurulmalıdır. Aynı şekilde söz konusu karar, adi şirket gibi, tüzel kişiliği bulunmayan bir yapı içerisinde alınmışsa, bu halde de söz konusu yapı hakkında cezai müeyyide uygulanması mümkün değildir. Yine bu yapıyı oluşturan gerçek kişilerin cezai mesuliyetini araştırmak gerekeceğinden, hâsıl olan netice ile bu kişilerin fiilleri arasında illiyet kurulmalıdır.

Topluca alınmak durumunda olunan kararların uygulanmasının bir neticeyi husule getirmesi halinde, her oy, neticeye sebep olan kararın teşekkülü için zaruri bulunduğundan, kullanılan oylar ile netice arasında şartların eşitliği teorisine göre illiyet mevcuttur. Ancak her bir oy tek başına neticeye sebep olan kararın alınmasına kafi gelmediğinden, burada kümülatif illiyet halinin varlığından bahsetmek gerekir.⁶⁸⁹ Şayet oy çokluğunun yeterli olduğu bir oylamada yeter sayıdan fazla oy kullanılmışsa, alternatif illiyette olduğu gibi, üyelerin kendi oyları olmasaydı dahi kararın alınacak olduğu yönündeki savunmaları dikkate alınmamalıdır.⁶⁹⁰ Üyelerin gerçekleşen neticeden ne şekilde mesul tutulacağı konusunda ise farklı ihtimaller söz konusu olacaktır.

Birinci ihtimalde, oy kullanan üyelerin aralarında iştirak iradesi vardır ve gerçekleşen netice bakımından kasıtlı olarak hareket etmektedirler. Bu ihtimalde, fonksiyonel fiil hâkimiyeti⁶⁹¹ dolayısıyla tüm üyeler müşterek fail olarak gerçekleşen neticeden mesul tutulmalıdırlar (TCK. m. 37/1).

İkinci ihtimalde, üyeler arasında iştirak iradesi bulunmamakla beraber, hakkında mesuliyet muhakemesi yürütülen üye, diğer üyelerin oyları hakkında bilgi sahibidir ve netice bakımından kasıtlı hareket etmektedir. Bu ihtimalde söz konusu üye, müstakil fail olarak gerçekleşen neticeden mesul tutulmalıdır. Zira bu halde kullanılan vasıta somut olayda öldürmeye elverişlidir.⁶⁹²

⁶⁸⁹ Vukoić, s. 159-160.

⁶⁹⁰ Artuk-Gökçen-Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 289.

⁶⁹¹ Fonksiyonel fiil hâkimiyeti konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Özgenc, Suça İştirakin Hukuki Esası ve Faillik, s. 262.

⁶⁹² Özgenc, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 452.

Üçüncü ihtimalde, üyeler arasında iştirak iradesi bulunmadığı gibi, üyeler, diğer üyelerin oyları hakkında bilgi sahibi de değildir, ancak netice bakımından kasıtlı hareket etmektedirler. Bu ihtimalde de hakkında mesuliyet muhakemesi yürütülen üye müstakil fail olarak değerlendirilecektir. Müstakil fail durumundaki üye, kümülatif illiyet bahsinde de değinildiği üzere, gerçekleşen neticeden mesul tutulamayacağı gibi, fiil neticeyi hâsıl etmeye somut olarak elverişli olmadığı için neticeye teşebbüsten de mesul tutulmamalıdır. Ancak üyenin fiili, gerçekleşen neticeden başka, başlı başına bir suça vücut veriyorsa, bu suçtan sorumlu tutulması mümkündür.

Dördüncü ihtimalde ise, üyeler netice bakımından taksirle hareket etmektedirler. Bu ihtimalde de failer ayrı ayrı muaheze edileceğinden (TCK. m. 22/5), hiçbir üye fiilinin neticeyi hasıl etmeye elverişli olmadığı gerekçesiyle, gerçekleşen neticeden mesul tutulmamalıdır.

Söz konusu ilk iki ihtimalde, neticenin faile objektif olarak isnadiyeti mümkünken, son iki ihtimalde failerin netice üzerinde hâkimiyeti bulunmadığından, neticelerin failere objektif olarak isnadiyeti mümkün değildir.

II- İHMALİ SUÇLAR ve İLLİYET

A- Genel olarak

Kişinin, kendisinden beklenen belirli bir icrai davranışı yerine getirmemesi şeklinde ifade edilebilecek olan ihmal, fiil olma keyfiyeti bakımından bizatihi hususiyet arz ettiği gibi, belirli bir neticeyle münasebetinin tesisi noktasında da kendine has hususiyetleri haizdir. Uzun yıllar doktrini meşgul eden ihmal ve onun illi değeri konusunda, birbirinden bütünüyle farklı çok sayıda görüş ileri sürülmüştür. İhmalin illiliği konusunda sağlıklı bir değerlendirilmenin yapılması, büyük ölçüde ihmal ve ihmalî suç kavramlarından neyin anlaşıldığının açıklığa kavuşturulmasına bağlıdır. Bu bakımdan ihmal olarak ifade edilen bir davranış türünün sebep olma değerinin veya bir başka anlatımla illiliğinin incelenmesinden önce kısaca ihmal kavramı ve özellikleri, ihmalî suçlar ve bunların çeşitleri zerinde durulmalıdır. İhmalin illiliği konusu ise ihmalî suçlar hakkından yapılacak olan açıklamalardan sonra incelenmelidir.

B- İhmali Suçlar

1- Genel Olarak

Ceza Hukukunda fiil kavramı incelenirken, bir suçun işlendiğinden bahsedebilmek için her şeyden önce bir fiilin mevcudiyetinin gerektiğinden, nitekim hukuki değerleri korumayı amaçlayan davranış normlarının ve bu kapsamda ceza normunun ihlalden ancak bir fiilin mevcudiyeti halinde söz edilebileceğinden bahsedilmiştir. Yine fiilin, belirli bir şeyi yapmak biçiminde ortaya çıkabileceği gibi, yapılması beklenen belirli bir şeyi yapmamak şeklinde de ortaya çıkabileceği, birinci halde icrai fiilin, ikinci halde ise, ihmali fiilin söz konusu olduğuna değinilmiştir.

Gerçekten de bir davranışın fiil vasfını haiz olup olmadığının, daha şümulü bir ifadeyle, hangi davranışların fiil hangilerinin fiil olmayan olduğunun belirlenmesi, bunların ceza hukukunun konusunu teşkil edip etmeyeceğinin tayininde merkezi bir önemi haizdir. Bu husus icrai fiille işlenen suçlarda olduğu gibi, ihmali fiille işlenen suçlar bakımından da böyle olmak üzere, fiil kavramının bütününe cami bir meseledir.

Soyut düşünceyi cezalandırmak istemeyen bir hukuk düzeni, suç işlemek konusundaki soyut bir düşünce ile fiil olarak tavsif edilen insan davranışları arasındaki farkı ortaya koyacak kıstasları vaz etmek mecburiyetindedir.⁶⁹³ Bu açıdan “ihmal” olarak ifade edilen bir davranış türünün hangi hallerde var olduğunun ve ceza hukukunca fiil addedileceğinin, bu davranışlar fiil ise nev’ilerinin ve unsurlarının ne olduğunun belirlenmesi gerekir.

Müspet hareket olarak da zikredilen icrai fiil, tabii âlemde vücut bulan bir davranıştır.⁶⁹⁴ Bu nev’iden fiillerde iradenin harici âlemde tezahür etmesi tabii olarak da gözlemlenebilmektedir. El-kol hareketleri, konuşmak ya da basitçe ses çıkarmak, kaş, göz, ağız veya yüz hareketleriyle bir duygunun açığa vurulması şeklindeki mimikler, icrai fiil cümlesinden olmak üzere tabii âlemde cereyan eden ve tabii olarak algılanabilen davranışlardır.

⁶⁹³ **Maiwald**, s. 161; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 217.

⁶⁹⁴ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 217.

Buna karşılık fiilin diğer bir işleniş şeklini oluşturan ve menfi hareket olarak da zikredilen ihmal ise, davranış normlarınınca kişiye belirli bir icrai davranışta bulunma yükümlülüğünün tahmil edildiği hallerde, kişinin kendisinden beklenen söz konusu icrai hareketi yerine getirmemesi, normun icra emri karşısından hareketsiz kalmasıdır.⁶⁹⁵ İcrai fiilden farklı olarak ihmali fiilin hususiyeti, tabii âlemde vücut bulan bir davranış olmaması ve tabii olarak gözlemlenememesidir. İhmalin kendi başına ve ontolojik olarak mevcudiyetinden bahsedilemez. İhmali fiil, kişinin kendisinden beklenen belirli bir davranışın yerine getirilmemesi suretiyle gerçekleştiğinden, ihmalin mevcudiyeti öncelikle kişiye belirli bir icrai harekette bulunma konusunda yükümlülük tahmil eden bir normun mevcudiyetini gerektirir. O halde ihmali fiil, icrai fiilin aksine norm öncesi değerlendirmeye belirlenemeyen, normatif bir mefhumdur.⁶⁹⁶

Fiil, dış dünyada tezahür eden bir insan davranışı olduğundan, ikinci bir mesele de, ihmalin ne surette dış dünyada tezahür ettiği ve iradenin haricileşmesinin ne şekilde gerçekleştiğidir. Gerçekten de “kişiliğin dışa vurumu”⁶⁹⁷ veya “şahsın objektifleştirilmesi”⁶⁹⁸ olarak da zikredilen bu haricileşmenin belirlenmesi, ihmali fiilin soyut düşünceden ayrılması bakımından önemlidir. İcrai fiilde, kişinin zihninden geçenleri harekete dökmemesi ve tabii âlemde ona vücut vermemesi, kişinin soyut düşüncesinin hukuk dünyasında varlık kazanmaması anlamına gelir. Söz konusu düşünce hukukun alakadar olduğu sahanın dışında kalır. O halde hareketsizlik biçiminde ortaya çıkan ihmali, hukuk dünyasında var eden ve onu soyut düşünceden ayıran, soyut iradenin haricileşerek somutlaşmasını sağlayan nedir? Hareketsiz kalmak biçiminde ortaya çıkan ihmalde kişinin iradesinin haricileşmesi olgusu da ancak normatif bir değerlendirmeyle açıklanabilir.⁶⁹⁹ Kişi, belirli bir şekilde hareket etmenin davranış normu tarafından emredildiği hal karşısında hareketsiz kalmakta ve bu

⁶⁹⁵ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 217; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 212-213.

⁶⁹⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 338, 340; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 35-36. Belirtmek gerekir ki eski tarihli de olsa doktrinde ihmali tabii olarak açıklayan görüşler de vardır. Anca biz bu görüşlerin isabetli olmadığı düşüncesindeyiz. Söz konusu görüşler için bkz. **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 21 vd.; **Hakeri**, Hakan, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı ve İhmali Suçların Çeşitleri, 1. Baskı, Seçkin, Ankara, 2003, s. 61 vd..

⁶⁹⁷ **Maiwald**, s. 161; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 218.

⁶⁹⁸ **Maiwald**, s. 163.

⁶⁹⁹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 217-218.

hareketsizliği, normun icra emrine karşı cevap mahiyeti taşımaktadır.⁷⁰⁰ Bu manada kişinin davranış normuna cevabı, onun normun icapları hakkındaki iradesinin tezahürü ve haricileşmesidir.

Değinilmesi gereken bir diğer husus da, ihmali fiilin haksızlık muhtevasının ne şekilde gerçekleştiğidir. Ceza hukukuyla korunmak istenen hukuki değerler, esas itibariyle iki şekilde ihlal edilebilir. Birinci halde, kişinin gerçekleştirdiği fiil, bizzat hukuki değerin ilişkili olduğu konu üzerinde zarar veya tehlike meydana getirir. İcrai fiille işlenen suçlarda durum böyledir. Bu hallerde failin fiili bizzat korunan hukuki değeri ihlal etmekte ve haksızlık muhtevası, gerçekleştirilen bir saldırı sonucu ortaya çıkmaktadır. İkinci halde ise, davranış normları tarafından koruma altına alınan hukuki değerlere yönelik mevcut bir tehlike veya tecavüz söz konusudur. Davranış normları meydana gelmekte olan bu tehlike veya tecavüzün bertaraf edilmesini belirli kişilerden istemekte ve bu istikamette kişilere belirli icrai davranışlarda bulunma mükellefiyetini tahmil etmektedir. Böyle bir tecavüz karşısında kişinin kendisinden beklenen ve iktidarında olan icrai davranışları yerine getirmemesi, başlı başına bir ihlal ve haksızlık teşkil etmektedir.⁷⁰¹

2- Kişinin Norma Uygun İcrai Harekette Bulunma İmkânına Sahip Olması

Yerine getirmekle yükümlü olunan belirli bir icrai davranışın ihmalden söz edebilmek için, kişinin somut hadisede kendisinden beklenen davranışları icra etme imkân ve iktidarına sahip olması gerekir.⁷⁰² Nitekim “*ultra posse nemo obligatur-hiç kimse imkânı fevkindeki bir işi yapmamasında ötürü mesul tutulamaz*”⁷⁰³ kuralının bir sonucu olarak, belirli bir icrai harekette bulunmak konusunda kişide fiili imkân ve iktidar bulunmamakta ise, icrai hareket yükümlülüğünden ve ihmalden söz edilemez.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Maiwald, s. 163.

⁷⁰¹ Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 218; Koca-Üzülmez, s. 338, 340; Hakeri, Hakan, “İhmali Suçlar”, CHD Ceza Hukuku Dergisi, Y.: 2, S.: 4, Seçkin, Ankara, 2007, s. 138.

⁷⁰² Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 225; Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 36.

⁷⁰³ Hakeri, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 164.

⁷⁰⁴ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, s. 213; Hakeri, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 163; Demirbaş, s. 246.

Zira davranış normlarının kişilere imkânlarının fevkinde bir yükümlülüğü tahmil etmesi bahis mevzu olamayacağı gibi, bu gibi hallerde kişinin irade (ya da iradesini fiiliyata dökme) serbestisinden de söz etmek mümkün değildir. Kişide söz konusu imkân ve iktidarın mevcudiyeti, *ex ante* bir değerlendirmeye,⁷⁰⁵ icrai hareketin gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu andan, artık gerekli olmadığı ana kadarki zaman dilimi içerisinde müşahhas hadise nazara alınarak belirlenecektir.⁷⁰⁶

Hareket imkânının bulunmaması, sadece tabii manasıyla, hiçbir surette hareket etme imkânının bulunmaması şeklinde anlaşılmalıdır. İcra emrinin muhtevası belirli bir şekilde hareket etmek olduğundan, imkân ve iktidar değerlendirmesi, kişinin kendisinden beklenen belirli icrai hareketler bakımındandır. Bu manada icrai hareket yükümlüsü kişinin müşahhas hadisedeki hareket imkân ve iktidarı, yaşı, fiziki gücü, bilgisi ve öngörüsü gibi ferdi hususiyetleri de nazara alınmak suretiyle yapılmalıdır.⁷⁰⁷ Ancak beklenen icrai davranışların, müşahhas hadisenin hususiyetleri nazara alındığında, birden fazla alternatif davranışlar şeklinde ortaya çıkması da mümkündür. Bu halde kişi, bunlardan bir kısmı bakımından hareket imkânına sahip değilken, diğer bir kısmı bakımından hareket imkânına sahipse, imkân dâhilindeki hareketlerin icra edilmemesi halinde de ihmalden dolayı mesuliyet söz konusu olacaktır. Mesela, kişinin fiziki yapısı veya bilgisinin yeterli olmamasına karşılık, somut hadisede gerekli müdahaleyi yapma imkânına sahip kimselere haber verme, yardım çağırma imkânı bulunmaktaysa, kişi haber verme ve yardım çağırma konusundaki ihmalden dolayı muaheze edilebilecektir.⁷⁰⁸

Kişi, yerine getirmekle yükümlü olduğu belirli davranışı, bizzat kendi kusurlu hareketleri sebebiyle yerine getiremez hale gelmişse, bir başka ifadeyle, icrai davranışta bulunma imkân ve iktidarı bizzat kendisinin kusurlu davranışları sonucu ortadan kalkmışsa, bu halde sebebinde serbest hareketler kuramı (*actione libera in causa*)

⁷⁰⁵ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 226.

⁷⁰⁶ **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 167.

⁷⁰⁷ **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 164.

⁷⁰⁸ **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 167.

gereğince, kişinin ihmalinin varlığından söz edilebilecektir. Bu halde ihmali suçtan mesuliyet de devam eder.⁷⁰⁹

Özgenç'e göre, fiilen kişide belirli şekilde hareket etme imkân ve iktidarının bulunmaması, ihmali suça ilişkin kusur kapsamında mütalaa edilmelidir. Bu manada, müşahhas hadisede kişi, belirli yönde icrai davranışta bulunma yükümlülüğünün varlığına rağmen, bu yükümlülüğün icaplarına göre hareket etme imkân ve iktidarına sahip olmayabilir. İcrai davranışta bulunmak hususunda yükümlülüğün bulunmasına rağmen, bu yükümlülüğün icaplarının yerine getirilmemiş olması, ihmali suçun haksızlık muhtevasının ve ihmalin hukuka aykırılığının gerçekleşmesi için yeterlidir. Ancak kişinin hukuka aykırı ihmali münasebetiyle kusurlu addedilebilmesi için, icrai davranışta bulunma imkân ve iktidarına rağmen, yükümlülüğünün gereklerini yerine getirmeyi ihmal etmiş olmalıdır.⁷¹⁰

Kişilerden imkân ve iktidarlarında olmayan fiilleri gerçekleştirmeleri beklenemeyeceği gibi, davranış normlarının da söz konusu fiilleri bir yükümlülük olarak fertlere tahmil etmesi bahis mevzu olamaz. İhmalin mevcudiyeti, icrai davranışta bulunmak konusunda emir ihtiva eden bir normun mevcudiyetine vabeste olduğundan, yükümlülükten bahsedilemeyen hallerde ihmalden de söz edilemez. Normun belirli bir icrai davranışta bulunmak konusunda, objektif olarak ve prensip itibarıyla, mevcut mücerret emri, kişinin subjektif vaziyeti karşısında emir vasfını yitirecektir. İhmal her bir müşahhas hadisenin hususiyetleri nazarıtibara alınarak değerlendirileceğinden, müşahhas hadisede kişinin muayyen bir fiili icra etme konusunda içinde bulunduğu fiili imkânsızlık ve iktidarsızlık, kişi hakkında böyle bir emrin vaki olmasına mani olur. Bu halde icrai harekette bulunma konusundaki imkân ve iktidar, kişinin hareketsizliğinin hukuk âleminde vücut bulmasının ön şartı olarak, suçun maddi unsurları içerisinde mütalaa edilmelidir.⁷¹¹

⁷⁰⁹ Öztürk-Erdem, s. 175.

⁷¹⁰ Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 225.

⁷¹¹ Haddi zatında hareket imkân ve iktidarı, kusurluluk gibi faile ilişkin bir hususiyettir. Ancak ihmali fiilin, icrai fiil gibi tabii bir olgu olmaması ve mevcudiyetinin norma vabeste olması, normun ise yükümlülüklerde kişilerin içinde buldukları vaziyetleri değerlendirme zorunluluğu, faile ilişkin bir hususiyetin fiile ilişkilendirilmesine sebep olmaktadır.

Kişinin belirli bir icrai harekette bulunmak hususunda imkân ve iktidarının bulunması ile icrai davranışın kişiden beklenebilirliğini birbirinden ayırmak gerekir. Kişi, normun kendisinden beklediği icrai davranışı yerine getirme imkânı ve iktidarına sahip olmasına karşın, söz konusu davranışların gerçekleştirilmesi kişiden beklenebilir. ⁷¹² Gerçekten de belirli icrai hareketlerin beklenebilirliğinin mesele olarak ortaya çıktığı hallerde, kişi hareket kabiliyetini haizdir. Ancak içinde bulunulan durum, kişinin bu icrai hareketleri gerçekleştirmemesinin ve yükümlülüğünü yerine getirmemesinin haksızlığına mazeret teşkil edebilir. Hareket imkânı suçun maddi unsurlarına ilişkin bir hususken, ⁷¹³ hareketin beklenebilirliği kusurluluğa ilişkin bir husustur. ⁷¹⁴

İcrai davranışta bulunma yükümlülüğünün yerine getirilmesi, icrai hareket yükümlüsünü esaslı bir zarara uğratabilecek veya tehlikeye koyacaksa, bu halde kişiden icrai harekette bulunması beklenemez. ⁷¹⁵ Mesela, uyarısına ve her türlü dikkat ve özeni göstermesine karşın çocuğu nehre atlayan babanın, yüzme bilmesine ve kurtarma imkânına sahip olmasına rağmen, akıntının çok şiddetli ve suyun hayati tehlike arz edecek derecede soğuk olması karşısında, kendi hayatını tehlikeye atarak çocuğunu kurtarması beklenemez. ⁷¹⁶

Hareket imkânından farklı olarak ele alınması gereken bir diğer husus da, yükümlülük çatışmasıdır. Kişinin sadece birini yerine getirebilecek olmasına rağmen aynı anda birden fazla icrai harekette bulunma yükümlülüğünün vaki olduğu hallerde yükümlülük çatışmasından söz edilir. Bu gibi hallerde, kişinin her birine ayrı ayrı yetiştirme imkânına sahip olmasına karşılık, iki yükümlülüğüne de birden yetişmesi mümkün olmadığından, eşit değerdeki yükümlülüklerden sadece birini, farklı değerdeki yükümlülüklerden ise yüksek değerde olanı koruyacak olan yükümlülüğü yerine getiren kişinin hukuka aykırı hareket etmiş olmayacağı kabul edilmektedir. ⁷¹⁷ Mesela, iki çocuğu da içerde olduğu halde yanmakta olan eve giren ve fakat yangının şiddeti ve

⁷¹² **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 168.

⁷¹³ Bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 216 vd..

⁷¹⁴ Bkz. **Koca-Üzülmez**, s. 359.

⁷¹⁵ **Koca-Üzülmez**, s. 359; **Öztürk-Erdem**, s. 175.

⁷¹⁶ Misal için bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 252.

⁷¹⁷ **Koca-Üzülmez**, s. 358.

halin icabı dolayısıyla yalnızca bir çocuğunu kurtarma imkânı olan baba, birini değil de diğerini tercih etmesinden dolayı muaheze edilemez. Ancak çocukları yerine, çekmedeki çek ve senetleri kurtarmayı tercih eden babanın çocuklarını kurtarmadaki ihmalden dolayı cezai mesuliyeti devam etmektedir. Doktrinde yükümlülük çatışmasının, kanunda yer almayan bir hukuka uygunluk sebebi olduğu kabul edilmektedir.⁷¹⁸

3- İhmali Suçların Çeşitleri

a) Saf İhmali Suçlar (Gerçek İhmali Suçlar)

Davranış normlarından kaynaklanan icrai harekette bulunma yükümlülüğünün salt yerine getirilmemesinin kanunda suç olarak düzenlendiği hallerde saf ihmali suçtan söz edilir. Bu nevdan suçlarda kişi salt icrai harekette bulunmamasından ötürü cezalandırılmakta, suçun vukuunda fiilden ayrı herhangi bir neticenin meydana gelmesi aranmamaktadır.⁷¹⁹ Mesela, sokakta karşılaştığı ve kalp krizi geçirmekte olan bir yaşlıya yardım etmeyen ve acil yardım birimlerine bildirimde bulunmayan bir kişi hakkında, fiiline bağlı olarak herhangi bir neticenin oluşması gerekmeden, sırf yardım etmemesi ve bildirimde bulunmaması sebebiyle, yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi suçu sabit olacaktır (TCK. m. 98/1).

Saf ihmali suçlar sırf hareket suçu olup, icrai hareketin salt yerine getirilmemesi suçun oluşumu için kâfidir.⁷²⁰ İhmali hareketin sonucunda herhangi bir neticenin meydana gelmesi, suçun vukuunda zaruret arz etmediği gibi,⁷²¹ belirli bir neticenin önlenmesi yükümlülüğü ve buna bağlı olarak özel yükümlülük kaynakları da söz konusu değildir.⁷²² Bu manada fail, sadece basit bir hareket yükümlülüğü altındadır.⁷²³

⁷¹⁸ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 258 vd.; **Koca-Üzülmez**, s. 358.

⁷¹⁹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 220-221.

⁷²⁰ **Koca-Üzülmez**, s. 341; **Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 140; **Zafer**, s. 192-193.

⁷²¹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 221.

⁷²² **Koca-Üzülmez**, s. 341.

⁷²³ **Hakeri**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 144.

Saf ihmali suçlarda ihmali fiil, ekseriyeti itibariyle suçun kanuni tarifinde gösterilmekte ve icrai harekette bulunma yükümlülüğü bizzat suçun kanuni tarifinden kaynaklanmaktadır.⁷²⁴ Bu suçlarda sırf ihmalin gerçekleştirilmesi haksızlığın oluşması bakımından yeterli olduğundan, suçun kanuni tarifinde yer alan ve fiilin cezalandırılabilmesi için meydana gelmesi gereken şartlar, suçun unsurları dışında, objektif cezalandırılma şartı olarak mütalaa edilir.⁷²⁵ Mesela, akıl hastası üzerindeki bakım ve gözetim yükümlülüğünü ihmal eden kişi bakımından (TCK. m. 175)'de düzenlenen suç oluşmuştur. Ancak suçtan dolayı failin cezalandırılması için, objektif cezalandırılma şartı olarak, söz konusu ihmalin kişilerin hayatı, sağlığı veya malvarlığı bakımından somut bir tehlikeye vücut verilmesi gerekir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen, suç eşyası hakkında bildirimde bulunmama (TCK. m. 160), akıl hastası üzerindeki bakım ve gözetim yükümlülüğünü ihmal etme (TCK. m. 175), inşaat veya yıkım faaliyetleri sırasında gerekli tedbirleri almama (TCK. m. 176), denetim görevinin ihmali (TCK. m. 251), suçu bildirmeme (TCK. m. 278/1-2), kaçak olan tutuklu veya hükümlüyü bildirmeme (TCK. m. 284/1), bir suça ait delillerin saklandığı yeri bildirmeme (TCK. m. 284/2) suçları saf ihmali suçlarına misal olarak gösterilebilir.

b) İhmal Suretiyle İcra Suçları (Nitelikli İhmali Suçlar-Gerçek Olmayan İhmali Suçlar)

aa) Genel Olarak

Hukuki nitelikteki davranış normlarının, suçun kanuni tarifinde yer alan neticenin meydana gelmesine mani olmak hususunda kişiye belirli bir icrai davranışta bulunma yükümlülüğünü tahmil ettiği, buna mukabil, kişinin bu yükümlülüğüne riayet etmeyerek, neticenin gerçekleşmesi karşısında hareketsiz kaldığı ve söz konusu yükümlülüğü ihmalin, icrai davranışa eşdeğerde addedilmesi münasebetiyle, gerçekleşen neticenin kişiye isnad edildiği suçlara, ihmal suretiyle icra suçu

⁷²⁴ Demirbaş, s. 218; Öztürk-Erdem, s. 171; Zafer, s. 192; Koca-Üzülmez, s. 340-341.

⁷²⁵ Koca-Üzülmez, s. 341-342.

denilmektedir.⁷²⁶ Saf ihmali suçların, kişinin kendisinden beklenen belirli bir davranışı salt yerine getirmemesiyle işlenen suçlar olarak, sırf hareket suçu niteliği göstermelerine karşın, ihmal suretiyle icra suçları neticeli suçlardır.⁷²⁷ Bu açıdan ihmal suretiyle icra suçu, kanuni tarifte yer alan neticenin gerçekleşmesiyle tamamlanır.

İhmal suretiyle icra suçlarının çıkış noktası icrai suçlardır.⁷²⁸ Esas itibariyle icrai davranışlarla işlenmesi öngörülen suçların, ihmali davranışlarla da işlenmesinin mümkün olduğu kabul edilmektedir.⁷²⁹ Nitekim TCK.'nın 83. madde gerekçesinde *“Kasten öldürme suçu gibi, kanunî tanımında belli bir fiilin icrasının yanı sıra bir neticeye de unsur olarak yer verilmiş olan suçlarda, söz konusu netice, ihmali bir davranışla da gerçekleştirilebilir. Bu itibarla, bir sağlık kuruluşunda görev yapan tabibin, durumu acil olan bir hastaya müdahale etmemesi sonucunda hastanın ölmesi hâlinde; ihmali davranışla öldürme suçunun işlendiğini kabul etmek gerekir.”* denilmek suretiyle bu hususa işaret edilmiştir. İhmal suretiyle icra suçlarında failin neticeye sebep olan icrai bir davranışı (öngelen tehlikeli hareket hariç) bulunmamaktadır. Fail, hâsıl olan neticeye sebep olmasa dahi, neticeyi önlemek hususundaki yükümlülüğüne riayetsizliğinden dolayı, ihmali icrai davranışa eş tutulmakta ve gerçekleşen netice ona isnad edilmektedir. Bu suçlarda, failin gerçekleşen neticeden dolayı mesuliyetinin hukuki esasını yükümlü olunan müdahale eksikliğinde aramak gerekir.⁷³⁰ Bu itibarla sebep olunmayan bir netice ile fiil arasındaki bağlantı, failin belirli bir icrai davranışta bulunma yükümlülüğü ile sağlanmaktadır.

bb) Neticeyi Önleme Yükümlülüğünün Bulunduğu Haller

İhmal suretiyle icra suçlarında, suçun kanuni tarifinde yer alan neticeyi önleyebilecek nitelikteki hareketleri icra konusunda imkân ve iktidar sahibi olmak,

⁷²⁶ Ayrıca karşılaştırınız. **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 222; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 261; **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 108 vd.

⁷²⁷ **Koca-Üzülmez**, s. 344.

⁷²⁸ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 109; **Zafer**, s. 194.

⁷²⁹ **Demirbaş**, s. 219; **Centel**, Nur-**Zafer**, Hamide-**Çakmut**, Özlem, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, C.: I, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2011, s. 66; **Koca-Üzülmez**, s. 343; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 222; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 261.

⁷³⁰ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 109; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 262.

kişinin söz konusu icrai hareketleri ihmalinden dolayı cezalandırılmasında veya neticenin faile isnadiyetinde yeterli değildir. Bu suçlar bakımından, ihmali halinde kişinin ceza müeyyidesine muhatap olmasını gerektirecek “ihtiyaç duyulan her yerde yardım etmek ve neticeyi önlemek yükümlülüğü” kabul edilmemektedir (TCK. m. 98/2 hariç).⁷³¹ Zira hukuki değerleri ihlal edici keyfiyetteki davranışlar herkese yasaklanmışken, hukuki değerleri takviye edici davranışlar, her halükarda ve herkese emredilmiş değildir.⁷³² Kişinin, belirli bir şekilde hareket etmek imkânına sahip olmasına karşın, mani olmaması sonucu gerçekleşen bir neticeden dolayı mesul tutulması, ancak söz konusu neticeyi önlemek hususunda özel bir hukuki yükümlülük altında bulunmasına bağlıdır. Nitekim ancak böyle bir yükümlülüğün vaki olması halinde kişinin ihmali icrai davranışa eş tutulabilir ve gerçekleşen netice faile isnad edilebilir.⁷³³ Bu esastan hareket eden kanun koyucu, TCK.’nun 83. maddesinde “*Kişinin yükümlü olduğu belli bir icrai davranışı gerçekleştirmemesi dolayısıyla meydana gelen ölüm neticesinden sorumlu tutulabilmesi için, bu neticenin oluşumuna sebebiyet veren yükümlülük ihmalinin icrai davranışa eşdeğer olması gerekir. (2) İhmali ve icrai davranışın eşdeğer kabul edilebilmesi için, kişinin; a) Belli bir icrai davranışta bulunmak hususunda kanuni düzenlemelerden veya sözleşmeden kaynaklanan bir yükümlülüğünün bulunması, b) Önceden gerçekleştirdiği davranışın başkalarının hayatı ile ilgili olarak tehlikeli bir durum oluşturması, gerekir.*” şeklinde bir düzenlemeye yer vermiştir.

Kişinin neticeyi önleyici hareketleri icra konusunda soyut bir ahlaki yükümlülüğünün bulunduğu yahut bu tür bir yükümlülüğün kaynağını örf-adet veya din kuralının teşkil ettiği hallerde, ihmal suretiyle icra suçu bakımından yükümlülük şartı gerçekleşmiş sayılmaz.⁷³⁴ Bu hallerde meydana gelen netice faile isnad edilemez. İhmal suretiyle icra suçlarında fail, yalnızca neticeyi önlemek hususunda özel bir hukuki

⁷³¹ **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 143; **Demirbaş**, s. 245-246.

⁷³² **Koca-Üzülmez**, s. 343.

⁷³³ **Koca-Üzülmez**, s. 349; **Centel-Zafer-Çakmut**, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 66-67.

⁷³⁴ **Maiwald**, s. 164; **Koca-Üzülmez**, s. 344; **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 144; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 36.

yükümlülük altında bulunan kişi olabilir.⁷³⁵ Bu yönüyle ihmal suretiyle icra suçları, kural olarak mahsus (özgü) suç niteliğindedir.⁷³⁶ Fakat kanunun, neticeyi önleme yükümlülüğünü imkân sahibi herkese tahmil ettiği bazı istisnai hallerde, suçun faili herkes olabilir. Mesela, (TCK. m. 98)'de düzenlenen yardım ve bildirim yükümlülüğünün ihmal suçunda, “yaşı, hastalığı veya yaralanması dolayısıyla ya da başka herhangi bir nedenle kendini idare edemeyecek durumda olan kimseye hal ve koşulların elverdiği ölçüde yardım etmeyen ya da durumu derhal ilgili makamlara bildirmeyen kişi” cezalandırılmaktadır (TCK. m. 98/1). Yardım ve bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi sonucu kişinin ölmesi durumu ise, neticesi sebebiyle ağırlaşmış suç olarak düzenlenmiştir (TCK. m. 98/2). Birinci fıkrada saf ihmal suç söz konusu iken, ikinci fıkrada ihmal suretiyle icra suçuna yer verilmiştir. Bu ikinci ihtimalde neticeyi önleme yükümlülüğü bizzat suç tipi tarafından herkese tahmil edildiğinden, bu suçun faili herkes olabilir.⁷³⁷

Neticeyi önleme yükümlülüğünün hukuki niteliği tartışmalı olmakla beraber, genel kabul gören görüş, ihmal suretiyle icra suçlarında önleme yükümlülüğünün, tipikliğin objektif unsuruna dâhil olduğu yönündedir.⁷³⁸ Nitekim neticeyi önleme yükümlülüğü ihmal suretiyle icra suçuna yer veren kanuni tipte yer almamak bakımından suçun yazılı olmayan unsurları arasında gösterilmektedir.⁷³⁹

Neticeyi önleme yükümlülüğünün dayanağını ve yükümlülüklerin nasıl belirleneceğini açıklamada genel geçer bir prensip, bir başka anlatımla, külli bir kaide üzerinde henüz bir mutabakat sağlanamamış olsa da yükümlülüklerin tasnifi ve belirli bir sisteme bağlanması hususunda yoğun çalışmalar olmuş⁷⁴⁰ ve bu konuda kısmen mesafe kat edilmiştir.

⁷³⁵ **Maiwald**, s. 164; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 36; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 223; **Centel-Zafer-Çakmut**, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 66; **Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe**, s. 213.

⁷³⁶ **Zafer**, s. 196; **Hakeri**, “İhmal Suçlar”, CHD, s. 143; **Öztürk-Erdem**, s. 172; **Koca-Üzülmez**, s. 344.

⁷³⁷ Ayrıca bkz. **Tezcan-Erdem-Önok**, s. 276.

⁷³⁸ **Koca-Üzülmez**, s. 349; **Hakeri**, “İhmal Suçlar”, CHD, s. 142; **Öztürk-Erdem**, s. 172.

⁷³⁹ **Hakeri**, “İhmal Suçlar”, CHD, s. 115; Doktrinde, neticeyi önleme yükümlülüğünü, hukuka aykırılığa veya kusura dâhil eden görüşler de bulunmaktadır. Yine neticeyi önleme yükümlülüğünü, ihmal suretiyle icra suçlarında eksik olan illi ilişkinin yerine ikame edilen bir şart olarak görenler de vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 112 vd..

⁷⁴⁰ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 116.

Yükümlülük kategorilerinin tasnifinde, yükümlülüğün nereden kaynaklandığını esas almak suretiyle şekli kıstaslardan hareket eden klasik ayrıma göre, önleme yükümlülüğünün kaynakları, kanun, sözleşme ve öngelen tehlikeli hareket şeklinde ifade edilmektedir.⁷⁴¹ Yükümlülüğün nereden kaynaklandığından ziyade ne münasebetle böyle bir yükümlülüğün söz edildiğine yoğunlaşan ve yükümlülüğün muhtevasını nazara almak suretiyle maddi kıstaslardan hareket eden modern ayırım ise,⁷⁴² önleme yükümlülüğünü, ifa ettiği fonksiyonundan hareketle ikili bir tasnife tabi tutmuştur.⁷⁴³ Bunlar, belirli hukuki değerler lehine koruma yükümlülüğü ve belirli tehlike kaynaklarını hâkimiyet altında bulundurmaktan doğan gözetim yükümlülüğüdür.⁷⁴⁴ Koruma yükümlülüğünde, sıkı toplumsal ilişki veya gönüllü üstlenme gibi hususların gereği olarak, belirli hukuki değerlerin dış tehlikelerce ihlaline karşı himaye edilmesi cihetinden, bu tehlikelerin sebep olabileceği istenmeyen neticelere mani olma yükümlülüğü söz konusudur. Gözetim yükümlülüğü ise, belirli tehlike kaynaklarından mesul olmanın bir gereği olarak, tehlike kaynaklarının üçüncü kişilerin hukuki değerlerini ihlal etmesine mani olmak amacıyla, bunların sebep olabileceği istenmeyen neticelere mani olma yükümlülüğüdür.⁷⁴⁵ Bu ayrıma göre, doğal bağlılık, evlilik, aynı evi paylaşmak, tehlike birliği gibi sıkı toplumsal ilişkiler ve önleme yükümlülüğünün gönüllü üstlenilmesi koruma yükümlülüğü içerisinde mütalaa edilirken, öngelen tehlikeli hareket, tehlike kaynakları üzerinde hâkimiyet ve üçüncü kişilerin hareketlerinden mesul olma, gözetim yükümlülüğü kapsamında mütalaa edilmektedir.⁷⁴⁶

Yapılan bu tasnifler, önleme yükümlülüğünün izahı, yükümlülüklerin tasnifi ve belirli bir sisteme bağlanması açısından değer ifade etmekle beraber, bundan, kişinin bu kategorilerden yalnızca biri münasebetiyle neticeyi önleme yükümlülüğü altında olabileceği sonucu çıkarılmamalıdır. Bu itibarla, müşahhas bir hadisede, failin birden fazla yükümlülük kategorisinden kaynaklanan önleme yükümlülüğünden bahsedilebilir. Bir başka anlatımla, bir gruptaki yükümlülüğün, bir başka gruptaki yükümlülükle aynı

⁷⁴¹ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 36.

⁷⁴² **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 116-117.

⁷⁴³ **Koca-Üzülmez**, s. 350.

⁷⁴⁴ **Maiwald**, s. 164; **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 223.

⁷⁴⁵ **Koca-Üzülmez**, s. 350.

⁷⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 124 vd..

anda bulunması mümkündür.⁷⁴⁷

Öğretide yükümlülük kategorilerinin tasnifinde modern ayırmadan hareketle konuyu inceleyen müellifler bulunmakla beraber,⁷⁴⁸ daha eski tarihlerden bu yana tercih edilegelen tasnif, klasik ayırım olmuştur.⁷⁴⁹ Nitekim TCK.'nun 83 maddesiyle mevzuatımızda benimsenen görüş de klasik ayırımdır. Modern ayırımın birçok açıdan tercihe şayan olmasına karşın, yükümlülük kategorilerini, Türk Ceza Kanunu'nun muvafık olarak, klasik ayırma göre inceleyeceğiz.

aaa- Kanundan Doğan Yükümlülük

Neticeyi önleme yükümlülüğünün ilk kaynağını kanun oluşturmaktadır. Kanun, kişilere belirli kimseleri koruma ve gözetim yükümlülüğünü ve bu çerçevede meydana gelebilecek belirli neticeleri önlemeye matuf bir kısım icrai davranışlarda bulunma yükümlülüğünü tahmil etmiş olabilir. Bu halde, kanuna muhalefetle beklenen icrai davranışın gerçekleştirilmemesi, meydana gelen neticeden mesul olmayı gerektirir. Nitekim TCK.'nun 83. maddesinde, kişinin ihmal göstererek mani olmadığı ölüm neticesinden sorumlu tutulabilmesi için, bu neticeyi önlemeye matuf *“Belirli bir icrai davranışta bulunmak hususunda kanuni düzenlemelerden ... kaynaklanan bir yükümlülüğün bulunması ... gerekir”* denilmiştir.

Maddede yükümlülük kaynağı olarak zikredilen “kanun” lafzını, sadece şekli kanunla sınırlamak, yükümlülük kapsamının daraltılması sonucunu doğuracaktır. Hâlbuki kişilere belirli neticeleri önleme yükümlülüğünün normlar hiyerarşisinde yer alan birçok normdan biri tarafından tahmil edilmesi mümkündür. Bu itibarla kanun lafzını daha geniş manada, hukuk normu şeklinde anlamak, anayasa ve kanuna ek olarak, bu ikisi çerçevesinde vaz edilmiş kanun hükmünde kararname, tüzük,

⁷⁴⁷ Maiwald, s. 164; Hakeri, “İhmalî Suçlar”, CHD, s. 144.

⁷⁴⁸ Hakeri, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 124.

⁷⁴⁹ Dönmezer-Erman, s. 478; Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 36; Centel-Zafer-Çakmut, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 67.

yönetmelik ve adsız düzenleyici işlemleri (genelge, yönerge, genel emir, talimat, sirküler, esaslar vb.) de “kanun” kapsamında değerlendirmek gerekir.⁷⁵⁰

Neticeyi önleme yükümlülüğünü tahmil eden davranış normlarının dini veya ahlaki bir kısım değerlerden kaynaklanması mümkündür. Mesela, doğal bağlılık ilişkisinin veya sair sosyal ilişkilerin bir gereği olarak, kişilerden bir kısım önleyici davranışları yerine getirmelerinin beklenmesi, ahlaki veya dini bir yükümlülük olarak da ortaya çıkabilir. Ancak ihmal suretiyle icra suçlarında sadece hukuki yükümlülüklerin nazara alınacak olması, bir başka anlatımla, önleme yükümlülüğünün hukuki bir yükümlülük olması, davranış normlarının kişiden beklediği koruma ve gözetim yükümlülüğünün muhakkak hukuki bir esasa dayandırılmasını gerektirir. Bu manada neticeyi önleme yükümlülüğü, doğal veya sosyal bağlılığın bizatihi kendisinden değil, onun hukuk tarafından nazara alınmak suretiyle tanınması ve hukuki bir bağlantı biçimine dönüştürülerek bunlara bir kısım sonuçlar bağlaması münasebetiyle doğmaktadır.⁷⁵¹ Nitekim doğal ve sosyal bağlılıklardan doğan koruma ve gözetim yükümlülüklerinin birçoğu kanun tarafından dikkate alınarak hukuki yükümlülük haline dönüştürülmüştür.

Bir kısım doğal bağlılık ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan koruma ve gözetim yükümlülüğünü, düzenleme altına alarak hukuki bir yükümlülük haline getiren kanunlardan biri Türk Medeni Kanunudur. Nitekim genel olarak, aile üyeleri ve akrabalar arasında karşılıklı koruma ve gözetim yükümlülüğünden bahsedilebilir. Ancak hangi aile veya akrabalık ilişkilerinin hukuki koruma ve gözetim yükümlülüğü gerektirdiği, kanun kapsamında belirlenecektir.

Anne ve babanın, çocukları üzerinde koruma ve gözetim yükümlülüğü vardır. Çocuğun herhangi bir zarar tehlikesi ile karşı karşıya kalması ya da kalacak olması durumunda, anne ve baba, bu tehlikeyi bertaraf etmek ve muhtemel neticeyi önleyici davranışlarda bulunmak zorunda oldukları gibi, çocuklarının başkalarına karşı zararlı

⁷⁵⁰ Maddede yer alan kanun lafzının geniş yorumlanması konusunda benzer bir görüş için bkz. **Gökçen, Ahmet-Balci**, Murat, Kasten Öldürme Suçları (TCK m. 81-83), 1. Baskı, Adalet, Ankara, 2013, s. 258.

⁷⁵¹ **Maiwald**, s. 164.

davranışlar sergilemesine de mani olmak zorundadırlar (TMK. m. 322, 327, 369).⁷⁵² Aksi halde meydana gelen netice, yükümlülüğe aykırılık dolayısıyla anne ve babaya isnad edilebilecektir. Doktrinde tartışmalı olan bir husus, çocuğun evlilik içerisinde doğması ile evlilik dışı ilişkiden doğması arasında, koruma ve gözetim yükümlülüğünün mevcudiyeti bakımından bir fark olup olmadığıdır. Nikâhsız bir ilişkiden doğan çocuk ile nikâhlı bir ilişkiden doğan çocuğun koruma ve gözetim yükümlülüğü bakımından eşit olmayacağı, bunun için bir takım ek mülahazaların gerekli olduğu söylenmişse de,⁷⁵³ kişinin çocuğu ile ilgili yükümlülüklerinin mevcudiyetinin, resmi veya dini bir nikâh merasiminin yapılmış olmasına bağlanması düşünülemez.⁷⁵⁴ Ayrıca çocuğun öz evlat olması ile üvey evlat olması arasında, önleme yükümlülüğü bakımından bir fark yoktur (TMK. m. 338/1).

Çocukların anne ve babalarına karşı, neticeyi önleme yükümlülüğü atında olup olmadıkları doktrinde ihtilafıdır.⁷⁵⁵ Bir görüşe göre, çocukların ebeveynlerine karşı böyle bir yükümlülük altında olmadıkları, zira ebeveynlerin çocuklarına bağlı olmadıkları söylenmiştir. Başka bir anlatımla, çocukların, anne ve babalarına karşı fûru olmaktan mütevellit önleme yükümlülüğü altında oldukları söylenemez. Böyle bir yükümlülükten, ancak anne-babanın hasta yahut bakıma muhtaç olmaları veya çocukları ile aynı evde yaşamaları halinde, istisnaen söz edilebilir.⁷⁵⁶ Daha isabetli bir görüş ise, Türk aile yapısının sıkı bir bağlılık esasına dayanmasından ve TMK.'nun 322 ve 364. maddelerinden hareketle çocukların da anne ve babalarına karşı, neticeyi önleme yükümlülüğü altında olduğunu savunmaktadır.⁷⁵⁷ Çocukların ebeveynlerine karşı, neticeyi önleme yükümlülüğü ile ebeveynlerin çocuklarına karşı yükümlülükleri arasında tabiatıyla bir mahiyet farkı bulunduğunu da ifade etmek gerekir.⁷⁵⁸

Doktrinde tartışmalı olan konulardan biri de büyükanne ve büyükbaba ile torun arasında koruma ve gözetim yükümlülüğünün mevcudiyetidir. Bunlar arasındaki

⁷⁵² **Hakeri**, “İhmalî Suçlar”, CHD, s. 147.

⁷⁵³ **Maiwald**, s. 164-165.

⁷⁵⁴ **Hakeri**, “İhmalî Suçlar”, CHD, s. 145-146. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 129 vd..

⁷⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 133 vd..

⁷⁵⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 352.

⁷⁵⁷ **Hakeri**, “İhmalî Suçlar”, CHD, s. 148.

⁷⁵⁸ Aynı mealde bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 134.

neticeyi önleme yükümlülüğünü reddedenler olduğu gibi, yükümlülüğün mevcudiyetini, “yakın bir fiili ilişki”, “özel güven durumu” veya “aynı çatı altında yaşama” gibi kıstaslara bağlayanlar da vardır.⁷⁵⁹ Haklı olarak büyükanne ve büyükbaba ile torun arasında koruma ve gözetim yükümlülüğünün bulunması gerektiğinden bahsedilebilirse de, mevzuatımızda bu konuda açık bir düzenlemenin yer almaması karşısında, bu yükümlülüğün hukuki bir esasa dayandırılmasında güçlükle karşılaşmaktadır. Meselenin çözümünü kanundan doğan yükümlülükte aramak yerine, konuyu sözleşmeden doğan yükümlülük veya gönüllü üstlenme kapsamında ele almak daha isabetli olacaktır. Büyükanne ve büyükbaba ile torun arasındaki neticeyi önleme yükümlülüğünün, aynı çatı altında yaşadıkları hallerde mefruz bir üstlenmenin mevcudiyetine, ayrı evlerde yaşamaları halinde ise, bir sözleşme gereği üstlenmeye dayandırılması mümkündür. Nitekim torunları ile aynı çatı altında yaşayan büyükanne ve büyükbabanın, torunları hakkında vaki olacak tehlikeleri önleyeceklerinin çocuğun anne ve babası tarafından farz edilmesi ve bu konuda bir güven duyularak ilave önlemlere müracaat edilmemesi tabiidir. Bu itibarla, anne ve babanın, çocuklarını bizzat sözleşerek kendi anne ve babalarına emanet etmeden evden ayrılmaları halinde de, neticeyi önleme yükümlülüğünün büyükanne ve büyükbabaya ait olduğu sonucuna varmak gerekir. Zira Türk aile yapısının bir gereği olarak, evli çocukları ile yaşayan kişilerin torunları ile de ilgilenecekleri beklenmekte, hiç yoktan torunları karşısında üçüncü kişi olmadıkları söylenebilmektedir. Bu halde aynı evde yaşama kararının, aynı zamanda zımni bir sözleşme veya mefruz bir üstlenme olarak değerlendirilmesi gerekir.

Kardeşler arasında neticeyi önleme yükümlülüğünün mevcudiyeti de ihtilafli konulardan biridir. Kardeşlik münasebetinin fiilen devam edip etmediğine bakmaksızın ve ayrı yaşasalar dahi, kardeşler arasında önleme yükümlülüğünün mevcudiyetinden söz edenler olduğu gibi, önleme yükümlülüğünü aynı çatı altında yaşama şartına bağlayanlar da olmuştur. Yine, “yaşam dünyasının hukuken garanti edilmiş bir müşterekliliği olmadığı” veya kardeş olmaktan ibaret bir akrabalığın tek başına neticeyi önleme yükümlülüğünün kabul edilmesine kâfi gelmeyeceği gerekçeleriyle, kardeşler arasında neticeyi önleme yükümlülüğünün olmadığı da savunulmaktadır.⁷⁶⁰ *Hakeri* ve

⁷⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 132.

⁷⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 135.

Koca-Üzülmez tarafından da haklı olarak ifade edildiği üzere, kardeşler arasında yakın ve sıkı bir ilişkinin varlığı şartına bağlı olarak garantörlüğün kabul edilmesi uygun olacaktır.⁷⁶¹

TMK.'nun 185. maddesinin 3. fıkrasında yer alan “*Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar.*” hükmü karşısında, eşler arasında karşılıklı koruma ve gözetim yükümlülüğünün bulunduğu konusunda tereddüt yoktur.

Yine bir takım kamu görevlerinin icrası faaliyetine katılanlar veya belirli özel faaliyetleri yürütenler hakkında da kanundan doğan koruma ve gözetim yükümlülüğünden bahsedilebilir. Nitekim 2559 s.lı PYSK.'nun 1. maddesinde polisler hakkında, 2803 s.lı JTGYK.'nun 7. maddesinde jandarma hakkında, 6331 s.lı İSGK.'nun 4 vd. maddelerinde işveren hakkında, TMK.'nun 369. maddesinde ev başkanları hakkında, 2010/16 s.lı Başbakanlık Genelgesi'nde⁷⁶² acil servis sağlık personeli hakkında koruma ve gözetim yükümlülüklerine yer verilmiştir.

bbb- Sözleşmeden Doğan Yükümlülük

Neticeyi önleme yükümlülüğünün ikinci kaynağını sözleşme oluşturmaktadır. Nitekim TCK.'nun 83. maddesinde, kişinin ihmal göstererek mani olmadığı ölüm neticesinden mesul tutulabilmesi için, bu neticeyi önlemeye matuf “*Belirli bir icrai davranışta bulunmak hususunda ... sözleşmeden kaynaklanan bir yükümlülüğün bulunması ... gerekir*” denilmiştir.

Sözleşmeden doğan yükümlülükte neticeyi önleme yükümlülüğü fail tarafından iradi bir biçimde üstlenilmektedir. Ancak neticeyi önleme yükümlülüğünün söz konusu olması için bu konuda taraflar arasında akdedilmiş ve hukuken muteber bir sözleşmenin mevcudiyeti şart değildir. Sözleşme yok hükmünde olsa dahi, belirli şartların vukuu

⁷⁶¹ **Koca-Üzülmez**, s. 352. *Hakeri*, görüşünü kardeşler arasındaki mali ve maddi yardım yükümlülüklerini düzenleyen TMK.'nun 364 ve 392. Maddelerine dayandırmaktadır (**Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 149). Kanaatimizce mali yardım yükümlülüğünü tahmil eden kanun hükmünün, koruma ve gözetim yükümlülüğünü de evleviyetle tahmil ettiği sonucuna varmakta bir isabetsizlik bulunmamaktadır.

⁷⁶² Acil Sağlık Hizmetlerinin Sunumu, 2010/16 sayılı Başbakanlık Genelgesi, R.G: 10.08.2010 t. ve 27668 s.lı.

halinde önleme yükümlülüğünün varlığından söz edilebilir.⁷⁶³ Önleme yükümlülüğünün iradi bir biçimde üstlenilmiş olması için, sözleşmenin illaki fail ile mağdur arasında yapılmış olması gerekmez. Kişinin, mağdur hakkında vaki olabilecek tehlikeleri önlemek hususunda bir yükümlülüğü deruhte etmiş olması ve bu çerçevede yazılı veya sözlü, açık yahut zımni bir mutabakatın sağlanmış olması kâfidir.⁷⁶⁴ Yine üstlenmenin belirli bir ücret karşılığı veya süreli olmasının önemi yoktur.⁷⁶⁵ Önleme yükümlülüğü kapsamında verilen sözün dava konusu yapıp yapılamaması önem arz etmediğinden, tam ehliyetli olmayan bir kişinin de iradesiyle yükümlülük altına girebilir.⁷⁶⁶ Mesela, 15 yaşındaki F ve M top oynadıkları sırada topu kuyuya düşürürler. M kuyuya ineceğini çıkamazsa kendisine kuyunun halatını sarkıtıp sarkıtmayacağını sorar ve F sarkıtacağını söyler. Oyunda mağlup olduğu için M'ye gıcık olan F, arkadaşının çıkamamasına rağmen halatı sarkıtmaz ve uzun süre kuyuda kalan M hastalanır. Bu halde F, ihmali davranışla yaralama suçundan mesul tutulabilecektir.

Sözleşmeye dayanan önleme yükümlülüğünün ihmalden dolayı mesul tutulmanın sebebi, muhtemel neticeyi önlemek hususunda açık veya zımni olarak iradenin beyan edilmesi, kişilerin bu beyana güvenerek, normalde uzak duracakları tehlikeli duruma kendilerini maruz bırakmaları veya mevcut bir tehlikenin bertaraf edilmesinde başkaca bir tedbire başvurmamalarıdır.⁷⁶⁷

Sözleşmenin akdedilmiş olması, neticeyi önleme yükümlülüğünün doğması bakımından tek başına yeterli değildir. Yükümlülüğün aynı zamanda fiilen üstlenilmiş olması da gerekir. Aksi halde önleme yükümlülüğü bahis mevzu olmaz.⁷⁶⁸ Buna göre, basit bir yardım sözü veya anlaşma önleme yükümlülüğünü doğurmayacak, ancak fiilen bir koruma pozisyonunun alınması halinde ceza hukuku bakımından neticeyi önleme yükümlülüğünden bahsedilebilecektir.⁷⁶⁹ Bu konuda sıkça verilen misal, bakıcılık sözleşmesidir. 3 yaşındaki çocuğa bakıcılık yapması için 15 Eylül günü saat 09.00'da

⁷⁶³ **Maiwald**, s. 165.

⁷⁶⁴ **Koca-Üzülmez**, s. 352; **Centel-Zafer-Çakmut**, *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, s. 69.

⁷⁶⁵ **Hakeri**, "İhmali Suçlar", CHD, s. 157.

⁷⁶⁶ **Hakeri**, "İhmali Suçlar", CHD, s. 157.

⁷⁶⁷ **Koca-Üzülmez**, s. 352-353.

⁷⁶⁸ **Maiwald**, s. 165; **Centel-Zafer-Çakmut**, *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, s. 69; **Zafer**, s. 196.

⁷⁶⁹ **Hakeri**, "İhmali Suçlar", CHD, s. 158.

işe başlamak üzere bir bakıcıyla anlaşılır. Ancak bakıcının gün ve saatinde gelmemesi üzerine, evde yalnız bırakılan çocuk, bulduğu metal bir çubuğu prize sokması sonucu akıma kapılarak hayatını kaybeder. Fiili üstlenme gerçekleşmediğinden bakıcının önleme yükümlülüğü doğmamıştır.⁷⁷⁰ Bu halde, ebeveynin kanundan doğan neticeyi önleme yükümlülüğü devam etmektedir ve sorumluluk ebeveyne aittir. Zira bakıcı tarafından fiilen üstlenilmediğinden, önleme yükümlülüğü çocuğu evde yalnız bırakan ebeveynden bakıcıya geçmemiştir.

Önleme yükümlülüğünün fiilen üstlenilmesinin istisnasını, acil bir durumda kendisinden yardım talep edilen kimsenin geleceğini vaat etmesine karşılık gelmemesi ve kişinin geleceği konusundaki sözüne güven dolayısıyla, mümkün olmasına rağmen başkaca bir tedbir alınmamasının makul karşılanabilecek olması hali oluşturmaktadır.⁷⁷¹ Bu halde iki hususun birlikte bulunması gerekir. İlk olarak müşahhas hadisede bir aciliyet vaki olmalıdır. İkinci olarak ise, kendisinden belirli icrai davranışlarda (yardım) bulunması talep edilen kişinin sözünün uyandırdığı güven dolayısıyla başkaca tedbirlere başvurmadan sarfinazar edilmesi makul addedilebilmelidir. Bu konuda sıkça müracaat edilen misal ise, acil bir vakiada çağırılan doktorun geleceğini beyan etmesine karşın gelmemesidir. Doktorun geleceğim sözüne güvenen hasta yakınının beklemesi ve doktorun gelmeyeceğine kani olacağı ana kadar başkaca bir tedbir almaktan sarfinazar etmesi halinde, şayet bu sarfinazar makul karşılanabiliyorsa, önleme yükümlülüğü doktorun beyanıyla doğmuştur.⁷⁷² Bununla birlikte, üstlenme münasebetiyle sair tedbirlere başvurulmamış olmasının, gönüllü üstlenmeye dayalı neticeyi önleme yükümlülüğünün doğmasında bir önemi yoktur. Önemli olan, üstlenenin beyanına inanılması ve başkaca tedbirlere başvurmanın makul addedilip edilemeyeceğidir.⁷⁷³

Sözleşmeye dayanan önleme yükümlülüğü hiçbir surette kanun karşısında korumayı kapsamaz.⁷⁷⁴ Buna göre, midesinde uyuşturucu taşıyacak olan kişinin karnından paketi çıkaracağı konusunda anlaşma yapan doktorun, daha sonra anlaşmanın icaplarını yerine getirmeyerek uyuşturucuyu çıkarmaması halinde kişi zehirlenmiş ya da

⁷⁷⁰ Centel-Zafer-Çakmut, *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, s. 69.

⁷⁷¹ Centel-Zafer-Çakmut, *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, s. 69; Maiwald, s. 166.

⁷⁷² Maiwald, s. 166.

⁷⁷³ Maiwald, s. 166.

⁷⁷⁴ Maiwald, s. 166.

yaralanmışsa, önleme yükümlülüğünün ihmali dolayısıyla meydana gelen neticeden sorumluluk söz konusu olmaz. Bu halde kanunun icaplarına uymak, kanunun yasakladığı fiili işlemek konusundaki sözleşmenin icaplarına uymaya üstün tutulmuştur.

Önleme yükümlülüğü hakkında yapılan sözleşmenin, hukuka uygun bir şekilde bir başkasına nakli halinde, önleme yükümlülüğü sözleşmeyi akdedenden devralana geçecektir.⁷⁷⁵

ccc- Öngelen Tehlikeli Hareketten Doğan Yükümlülük

Neticeyi önleme yükümlülüğünün üçüncü kaynağını, kişinin öngelen tehlikeli hareketi oluşturmaktadır. Fiiliyle bir neticenin meydana gelmesi tehlikesine sebep olan kişinin, bu neticenin gerçekleşmesini önleme istikametinde icrai davranışlarda bulunma yükümlülüğü vardır.⁷⁷⁶ Kişinin fiiliyle sebep olduğu tehlikeli duruma müdahale etmeyerek hareketsiz kalması sonucu netice gerçekleşmişse, kişi meydana gelen neticeden mesul tutulacaktır. Nitekim TCK.'nun 83. maddesinde, kişinin ihmal göstererek mani olmadığı ölüm neticesinden sorumlu tutulabilmesi için, “*Önceden gerçekleştirdiği davranışın başkalarının hayatı ile ilgili olarak tehlikeli bir durum oluşturması gerekir*” denilmiştir.

Öngelen tehlikeli hareketten doğan yükümlülükte, kanundan ve sözleşmeden doğan yükümlülüğün aksine, fail bizzat kendisi tehlikenin kaynağıdır.⁷⁷⁷ Bir başka anlatımla, meydana gelmesine mani olunması gereken netice, bizzat fail tarafından harekete geçirilen bir illi seri münasebetiyle gerçekleşmiş veya gerçekleşecektir. Esasında neticeyi önleme yükümlülüğünün dayanağını da, söz konusu illi serinin bizzat fail tarafından harekete geçirilmiş olması oluşturmaktadır. Zira fail, başkaları hakkında bir tehlikeye sebep olduğunda, bu tehlikenin neticeye dönüşmesine mani olmalıdır.⁷⁷⁸ Başkalarına zarar verme yasağının (*leminem laede*) gereği olarak, zarar verebilecek bir tehlikeye sebep olan kişi, bu tehlikenin tipik neticeye dönüşmesini önleme konusunda

⁷⁷⁵ **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 157.

⁷⁷⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 353.

⁷⁷⁷ **Demirbaş**, s. 220; **Centel-Zafer-Çakmut**, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 70.

⁷⁷⁸ **Zafer**, s. 196; **Demirbaş**, s. 220; **Centel-Zafer-Çakmut**, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 70; **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 159.

bir kısım icrai davranışlarda bulunma yükümlülüğü altındadır.⁷⁷⁹ Şayet kişi sebep olduğu tehlikeyi bertaraf etmek ve neticenin gerçekleşmesini önlemek yükümlülüğünü yerine getirmezse, ihmalden dolayı meydana gelen neticeden mesul tutulmalıdır. Bu yükümlülük türünde, neticeye sebep olma ile neticeyi önlemeyi ihmal birlikte gerçekleşmektedir.⁷⁸⁰

Tehlikeli bir fiil işleyen kişi, fiilinden önceki durumda müstakbel mağdur açısında herhangi bir insan mevkiinde iken, fiilin işlenmesi akabinde artık herhangi bir insan değil, aksine, sebep olduğu tehlikeli hal münasebetiyle meydana gelebilecek tipik neticeleri önlemekle yükümlü ve tipik netice meydana gelecek olması halinde de, bu neticeden sorumlu bir insandır.⁷⁸¹ Öngelen tehlikeli hareketten doğan önleme yükümlülüğünün klasik misali, trafikte bir kimseyi yaralayan kimsenin, yaralanan kişiye yardım etme ve muhtemel neticeyi önleme yükümlülüğüdür. Nitekim TCK.'nun 83. madde gerekçesinde *“taksirle bir trafik kazasına neden olan kişi, kaza sonucunda yaralanan kişilerin bir an önce tedavi edilmelerini sağlama konusunda bir yükümlülük altına girmektedir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi sonucunda yaralı kişinin ölmesi hâlinde, bu neticeden dolayı kazaya sebebiyet veren kişiyi de sorumlu tutmak gerekir.”* şeklinde klasik misale yer verilmiştir.

Tehlikeli hareketi neticeyi kastederek veya kabullenerek gerçekleştirmesi durumunda, failin ayrıca neticeyi önleme yükümlülüğü yoktur.⁷⁸² Kişi kastettiği veya kabullendiği neticeden doğrudan icrai fiili münasebetiyle mesul tutulacaktır. Ancak failin kasıtlı fiili, mağdurun kastedilenden başka bir hukuki değerini ihlal ediyorsa, failin bu hukuki değerini ihlalini teşkil eden neticeyi önleme yükümlülüğü vardır.⁷⁸³

Öngelen tehlikeli hareketten dolayı neticeyi önleme yükümlülüğünün söz konusu olması için, tehlikeli fiilin hukuka aykırı olmasının şart olup olmadığına da

⁷⁷⁹ **Koca-Üzülmez**, s. 353; **Demirbaş**, s. 220.

⁷⁸⁰ **Demirbaş**, s. 220; **Centel-Zafer-Çakmut**, *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, s. 70; **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 159.

⁷⁸¹ **Maiwald**, s. 167.

⁷⁸² **Hakeri**, “İhmali Suçlar”, CHD, s. 163.

⁷⁸³ **Koca-Üzülmez**, s. 355.

değnilmelidir. Ön gelen tehlikeli hareketin hukuka aykırı olması gerekir.⁷⁸⁴ Ancak failin kusurlu olma şartı aranmamaktadır. Genel kabule göre, tehlikeli fiilin hukuka uygun olduğu hallerde, neticeyi önleme yükümlülüğü yoktur. Zira hukukun işlenmesini haklı gördüğü fiilin sebep olabileceği neticelerin önlenmesi kişiye yüklenemez.⁷⁸⁵ Bu kapsamda, meşru müdafaa sınırları içerisinde kalarak saldırgana karşılık veren kişinin, müdafaa fiilinin sebep olduğu tehlikenin tipik neticeye dönüşmesini önleme yükümlülüğü olmadığı gibi, kendini müdafaa eden kişinin herhangi bir kimse gibi yardım yükümlülüğü de kabul edilmemektedir.⁷⁸⁶

İzin verilen risk kapsamında icra edilen hareketin tehlikeli bir durum oluşturması durumunda da neticeyi önleme yükümlülüğü vardır. Zira bu halde hukuk düzeni sadece mahiyeti itibariyle tehlikeli olan bir faaliyeti hukuka uygun olarak icra etmeye müsaade etmekte, bu faaliyeti icra edenlere başkalarına zarar verme hakkı bahşetmemektedir.⁷⁸⁷ Mesela, K, silah satan F'den bir silah satın alır. Daha sonra K'nın bu silahla birini öldüreceğini öğrenen F, durumu ilgili makamlara bildirmek ve neticeyi önlemek yükümlülüğü altındadır.⁷⁸⁸

C- İhmali Suçlarda İlliyet ve Objektif İsnadiyet

1- Genel Olarak

İhmali suçlar, kişinin, yükümlü olduğu belirli bir icrai davranışı yerine getirmemesiyle gerçekleşen suçlardır. Değnilildiği üzere ihmali suçlar, suçun kanuni tarifinde fiilden ayrı bir neticenin gerçekleşmesinin aranıp aranmamasına göre saf ihmali suçlar ve ihmal suretiyle icra suçları olmak üzere iki çeşittir. İlliyet hakkındaki değerlendirmenin bu suçların hususiyetleri nazara alınmak suretiyle ayrı ayrı yapılması

⁷⁸⁴ **Zafer**, s. 196.

⁷⁸⁵ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 174; **Zafer**, s. 196; **Centel-Zafer-Çakmut**, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 71.

⁷⁸⁶ **Koca-Üzülmez**, s. 354. **Maiwald**, meşru müdafaa sınırları içerisinde kalarak saldırgana mukabelede bulunan kişinin özel bir neticeyi önleme yükümlülüğü altında olmadığını kabul etmekle beraber, bu halde kişinin herhangi bir kimse gibi yardım etme yükümlülüğünün devam ettiğini düşünmektedir (**Maiwald**, s. 168).

⁷⁸⁷ **Maiwald**, s. 168; **Centel-Zafer-Çakmut**, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, s. 71.

⁷⁸⁸ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 224, dn. 278.

gerekir. Buna göre, öncelikle saf ihmali suçlarda, hemen akabinde de ihmal suretiyle icra suçlarında illiyet ve objektif isnadiyet incelenecektir.

2- Saf İhmali Suçlarda İlliyet ve Objektif İsnadiyet

Ceza hukukunda netice bahsinde değinildiği üzere Hukuki netice anlayışına göre netice, ceza normunun ihlalidir ve neticesiz suç yoktur. Ceza normunun ihlal edilmiş olması için, suçun kanuni tarifinde failin fiilinden ayrı olarak gerçekleşen tabii bir değişiklik veya hadisenin husule gelmesinin gerekmediği ve fiilin ikasının normun ihlal edilmiş olması için tek başına kâfi görüldüğü suçlar neticesi harekete bitişik suçlardır. Bu suçlarda fiilden ayrı olarak gerçekleşmese dahi bir netice vardır.⁷⁸⁹

Hukuki netice anlayışına göre her suçta bir netice olduğundan, tabiatıyla her suçta illiyet de bulunmalıdır. Neticesi harekete bitişik suçlarda netice fiilden ayrı değildir. Fiilin ikasıyla netice (ihlal) de onunla eşzamanlı olarak gerçekleşir. Bu itibarla illiyetin de fiil ile birlikte ve onunla eşzamanlı olarak mevcut olduğu mantıken kabul edildiğinden,⁷⁹⁰ bu suçlarda ayrıca illiyetin mevcudiyetini araştırmaya gerek görülmemektedir.⁷⁹¹ Ancak illiyetin mevcudiyetinin araştırılmasına gerek görülmemesi, bu suçlarda illiyetin olmadığı manasına gelmez.⁷⁹²

Hukuki netice anlayışını benimseyen müelliflere göre saf ihmali suçlar neticesi harekete bitişik suçlardır. Bu suçlarda da bir netice vardır ve fiile bitişik ve onunla eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bu itibarla saf ihmali suçlarda da illiyet söz konusudur. Ancak netice fiille eş zamanlı olarak gerçekleştiğinden, fiilin işlenmesiyle illiyet de kendiliğinden vuku bulur. Ayrıca illiyetin araştırılmasına gerek yoktur. Bir başka anlatımla bu suçlarda illiyetin tayin ve tespiti bir sorun olarak ortaya çıkmaz.⁷⁹³

Tabii anlayışa göre ise netice, bir insan fiiliyle illi münasebet içinde ve ondan ayrı, tabiatıyla, çok kısa da olsa, aralarında zaman farkı (öncelik-sonralık) bulunan, dış

⁷⁸⁹ Dönmezer-Erman, s. 384; Alacakaptan, s. 46.

⁷⁹⁰ Hafızoğulları-Özen, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 201.

⁷⁹¹ Centel-Zafer-Çakmut, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 254.

⁷⁹² Dönmezer-Erman, s. 473.

⁷⁹³ Dönmezer-Erman, s. 473; Kunter, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 208; Zafer, s. 197; Demirbaş, s. 244.

dünyada meydana gelen ve kanuni tipte yer alması itibariyle de hukuken kendisine önem atfedilen tabii bir değişikliktir.⁷⁹⁴ Bu manada netice, fiilin dışında ve açıkça ondan ayrılan bir hadisedir.⁷⁹⁵

Tabii anlayış esas alındığında, neticenin her suçta mutlaka bulunması gereken bir unsur olmadığı sonucuna ulaşılır. Nitekim kanun, sırf hareket suçu olarak ifade edilen bazı suç tiplerinde suçun mevcudiyeti bakımından fiilin akabinde gerçekleşen, onunla illi münasebet içinde ve fakat ondan ayrı bir neticenin gerçekleşmesini aramamakta, sadece muayyen bir fiilin işlenmesini kâfi görmektedir.⁷⁹⁶ Bu suçlarda kanun, bir neticenin husulle getirilmesini değil, gerçekleştirilen belirli bir davranışı (fiili) cezalandırmaktadır.⁷⁹⁷ Suçun kanuni tarifinde yer alan suç sırf hareket suçu ise bu halde suçun oluşmasında herhangi bir neticenin gerçekleşmesi aranmadığından, bu suçlarda illiyet de aranmayacaktır.⁷⁹⁸

Saf ihmali suçlar, davranış normlarından kaynaklanan icrai harekette bulunma yükümlülüğünün salt yerine getirilmemesiyle oluşan suçlar olduğundan, suçun vukuunda fiilden ayrı herhangi bir neticenin meydana gelmesi aranmamaktadır.⁷⁹⁹ Bu itibarla bu suçlarda illiyet de söz konusu değildir.⁸⁰⁰

Ceza hukukundan netice bahsinde de ifade edildiği üzere, tabii netice anlayışını tercihe şayan görmekte ve biz de tabii netice anlayışına taraftar olmaktayız. Bu açıdan kanaatimizce saf ihmali suçlarda netice ve dolayısıyla da illiyet yoktur. Yine bu suçlar açısından herhangi bir şekilde objektif isnadiyet hükmü verilmesi söz konusu değildir.

⁷⁹⁴ **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 200.

⁷⁹⁵ **Toroslu**, s. 133; **Yüce**, Ceza Hukuku Dersleri, s. 215-216; **Demirbaş**, s. 227.

⁷⁹⁶ **Toroslu**, s. 134; **Erem-Danışman-Artuk**, s. 269; **Artuk-Gökçen-Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 272; **Hafizoğulları-Özen**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 200.

⁷⁹⁷ **Erem-Danışman-Artuk**, s. 269.

⁷⁹⁸ **Keyman**, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, s. 122.

⁷⁹⁹ **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 220-221; **Koca-Üzülmez**, s. 340-341.

⁸⁰⁰ **Akbulut**, s. 213.

3- İhmal Suretiyle İcra Suçlarında İlliyet ve Objektif İsnadiyet

a) Genel Olarak

İcrai suçlarda gerçekleşen bir neticeden dolayı mesuliyet, ancak söz konusu netice ile failin fiili arasında illiyet bulunmasıyla mümkündür. Nitekim kişinin sebep olmadığı bir neticeden dolayı mesuliyeti söz konusu değildir. İhmal suretiyle icra suçlarında ise durum farklıdır. İhmal suretiyle icra suçlarının, hukuki nitelikteki davranış normlarının suçun kanuni tarifinde yer alan neticenin meydana gelmesine mani olmak hususunda kişiye belirli bir icrai davranışta bulunma yükümlülüğünü tahmil ettiği, buna mukabil, kişinin bu yükümlülüğüne riayet etmeyerek, neticenin gerçekleşmesi karşısında hareketsiz kaldığı ve bu hareketsizliği dolayısıyla gerçekleşen neticeden mesul tutulduğu suçlar olduğuna değinilmiştir. İhmal suretiyle icra suçları, kanuni tarifte yer alan neticenin gerçekleşmesiyle tamamlanır ve bu yönüyle neticeli suçlardır.⁸⁰¹

İhmal suretiyle icra suçlarında neticenin faille münasebetinin ne şekilde tesis edileceğinin ve meydana gelen neticeden failin ne suretle mesul tutulacağına açıklığa kavuşturulması gerekir. Acaba bu suçlarda da icrai suçlarda olduğu üzere illiyet bahis mevzu mudur? Bir başka anlatımla, yapmama biçiminde ortaya çıkan bir davranış veya hareketsizlik illi değeri haiz midir veya bir neticeye sebep olabilir mi?

İhmal suretiyle icra suçlarında illiyeti, diğer bir ifadeyle, ihmalin illiliğini açıklamak üzere doktrinde birçok teori ileri sürülmüştür. Bu teoriler genel itibariyle ihmalin açıklanması ile bağlantılı bir seyir izlemiştir.⁸⁰² İhmali, tabii esaslardan hareketle açıklayan teoriler ihmalin illiliğini de tabii esaslara dayandırmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte zaman içerisinde rağbet gören ve doktrine hâkim olan teori ihmali ve ihmalin illiliğini normatif olarak açıklayan teorilerdir. Nitekim ihmali suçların incelerken biz de normativist (hukuki) teoriyi esas aldık. Bu sebeple bu kısımda ihmal suretiyle icra suçlarında illiyeti normatif olarak açıklayan görüşe yer verecek,

⁸⁰¹ Koca-Üzülmez, s. 344; Zafer, s. 197.

⁸⁰² Hakeri, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 223.

ihmali suçlarda tabii anlamda illiyet bulunduğu görüşüne ise yer vermeyeceğiz.⁸⁰³ Ancak ihmal suretiyle icra suçlarında, illiyet teorisi olarak esas aldığımız şartların eşitliği teorisine göre tabii anlamda illiyet bulunduğu fikrinde olan ve hukukumuzda Kunter tarafından savunulan görüşe kısaca değineceğiz.

İhmalin illiliği konusunda ileri sürülen bir başka görüş de ihmal suretiyle icra suçlarında meydana gelen neticenin faile objektif isnadiyeti görüşüdür. İhmali normatif esaslardan hareketle açıklayan teori içerisinde mütalaa edilebilecek olan bu görüş, ihmal suretiyle icra suçlarında meydana gelen netice ile fail arasında hukuki illiyetten hareketle bir bağlantı tesis etmemek yerine, neticenin faile objektif olarak isnad edilebilirliği üzerinde durmaktadır.

b) İhmalin İlliliği Hakkında İleri sürülen Görüşler

Kunter'e göre ihmal, tabii bir olgu olan menfi hareket hakkında verilen bir değer hükmüdür. Bir değer hükmü olan ihmal ile maddi bir olgu olan netice arasında illiyet kurulamaz. Zira hüküm ile illiyet birbirlerine yabancı şeylerdir. Bu itibarla İhmali suçlarda illiyet ihmal ile netice arasında değil, menfi hareket ile netice arasında araştırılmalıdır. Müellif, şartların eşitliği teorisini esas almaktadır. Buna göre netice, ona takaddüm müspet ya da menfi birçok şartın bir araya gelmesiyle meydana gelir. Menfi hareket ile netice arasında illiyetin bulunması, menfi hareketin, neticenin menfi şartlarından biri olması halinde söz konusu olur. Bu ise, menfi hareket olmasaydı, yani icrai davranışta bulunulsaydı netice meydana gelmeyecekti denilebilmesine bağlıdır. Eğer böyle bir hüküm verilebiliyorsa o halde menfi hareket neticenin bir şartıdır. Şartların eşitliği teorisine göre her şart netice bakımından illi kabul edildiğinden menfi hareket ile netice arasında illiyet vardır.⁸⁰⁴ Müellife göre, bu şekilde bir illiyet anlayışının benimsenmesi mesuliyetin sınırlarının adalet hilafına genişleteceği düşünülebilir ise de, bu düşünce doğru değildir. Mesuliyet için illiyet kâfi olmayıp suçun başkaca unsurlarının da varlığı gerekli olduğundan, bu şekilde kabul edilen geniş

⁸⁰³ İhmal suretiyle icra suçlarında fiil ile netice arasında tabii anlamda illiyet kuran teoriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 209 vd.; **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 224 vd.; **Dönmezer-Erman**, s. 473 vd..

⁸⁰⁴ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 213.

illiyet anlayışı, suçun hukuka aykırılık unsuru tarafından sınırlanacaktır.⁸⁰⁵ Müellif, normun kişiye tahmil ettiği icrai davranışta bulunma yükümlülüğünü menfi hareketin mevcudiyet koşulu olarak değil, ihmali suçların hukuka aykırılık unsuru içerisinde mütalaa etmektedir.⁸⁰⁶

İhmalin illiliği hakkında ileri sürülen bir teori de hukuki illiyet teorisidir. Hukuki (normatif) illiyet teorisine göre, illiyet tabii bir olgudur ve bu yönüyle gerçek bir enerji veya güç kullanımını gerektirir. İhmalde ise neticenin meydana gelmesi istikametinde bir enerji kullanımı söz konusu değildir. Bu bakımdan ihmal bir neticenin sebebi olamaz (*ex nihilo nihil fit-hiçten hiç çıkar*). Başka bir anlatımla normatif bir kavram olan ihmal ile dış dünyada meydana gelen tabii bir değişiklik olan netice arasında tabii illiyet söz konusu değildir.⁸⁰⁷ Bir önleme yükümlülüğünün ihlali biçiminde işlenen ihmal suretiyle icra suçlarında tipik netice ihmalde bulunan fail tarafından değil, tabiattan veya bir başka kişinin icrai fiilinden doğmaktadır. Nitekim bu tip suçlarda ihmalde bulunan failin, diğer unsurlar sabit kalmak kaydıyla, müşahhas hadiseden çıkarılması halinde dahi netice yine de gerçekleşecektir. O halde neticeye tabii manada fail değil onun haricinde bir şey veya kimse sebep olmuştur.⁸⁰⁸

İhmalin, tabii olarak bir neticenin sebebi olamaması, onun hiçbir şekilde bir netice ile illi münasebet içerisinde olmadığı veya illi bir rol oynamadığı manasına gelmez. İhmali fiilin faili neticeye sebep olmasa dahi, önleme yükümlülüğü münasebetiyle, bir neticeyi husule getirecek olan illi seriye müdahale etmemeden dolayı, bir başka anlatımla neticeyi önlemediğinden dolayı gerçekleşen neticeden mesul tutulabilir. Gerçekten de bu suçlarda fail, tipik neticeye sebep olduğu için değil, bu neticeyi yükümlülüğüne aykırı davranarak önlemediği için ceza müeyyidesine muhatap olmaktadır.⁸⁰⁹ Bu itibarla ihmal ile netice arasındaki illiyet tabii bir alaka değil, icrai davranışta bulunma yükümlülüğünden kaynaklanan normatif bir alakadır ve hukuki

⁸⁰⁵ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 213-214.

⁸⁰⁶ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 40-41.

⁸⁰⁷ **Koca-Üzülmez**, s. 347; **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 217; **Zafer**, s. 197.

⁸⁰⁸ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 228.

⁸⁰⁹ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 228.

illiyet veya farazi (varsayıma dayalı) illiyet olarak ifade edilmektedir.⁸¹⁰ Bir başka anlatımla burada illiyet bulunmama ile beraber, neticeye sebep olmak ile onu önlememek bir tutulduğundan illiyet varmış gibi farz edilmektedir.⁸¹¹

Bir neticeyi önlemek hususundaki yükümlülüğe riayetsizlik ve bu manada kişinin kendisinden beklenen bir icrai davranışın yerine getirilmemesi her halde ve tek başına hâsıl olan neticeden mesuliyeti gerektirmez. Ancak kişiden beklenen icrai fiilin yerine getirilmesinin neticeyi önleyecek olduğu hallerde, gerçekleşen neticeden ihmali fiilin failin mesuliyeti söz konusu olabilir. O halde ele alınması gereken mesele, failin yükümlü olduğu icrai davranışı yerine getirmemesinin neticeyi önleyecek olup olmadığıdır.⁸¹² Burada şartların eşitliği teorisinin *olmazsa olmaz (conditio sine qua non)* formülünün ihmali fiile uyarlanmasıyla “yükümlü olunan icrai fiil yerine getirilseydi (ihmal söz konusu olmasaydı) netice yine de gerçekleşir miydi?” şeklinde bir muhakemeye başvurulmaktadır.⁸¹³ Eğer ihmal olmasaydı netice kesine yakın bir ihtimalle gerçekleşmeyecek idiyse, bu halde ihmal ile netice arasında illiyet var kabul edilmektedir.⁸¹⁴ Bu yönüyle ihmalin illiliği, tabii anlamda bir sebep olma değil, neticeyi husule getiren illi seriye müdahale edip etmeme münasebetidir.⁸¹⁵

İhmal ile netice arasında illiyetin var olduğunun farz edilebilmesi için, yapılacak farazi muhakeme sonucunda kesine yakın bir sonuca ulaşılmalıdır. İcrai suçlarda illiyet konusunda ortaya konulan kıstaslara mümkün olduğunca yaklaşabilmek ihmal yerine varlığı farz edilen icrai davranışın neticenin gerçekleşmesini kesine yakın bir ölçüde önleyebilecek olması gerekir. Bu ölçüde bir ihtimal söz konusu değilse, o

⁸¹⁰ Belirtmek gerekir ki ihmalin illiliği açısından yapılan faraziye ve bunun farazi illiyet olarak isimlendirilmesi ile illiyete ilişkin hususi hallerde incelenen farazi illiyet bir birinden farklıdır. Zira ihmalin illiliği noktasında yapılan farazi değerlendirmede önüne geçilen farazi bir illet mevcut değildir. Buradaki mesele, hukuka aykırı nitelikteki ihmali davranışla netice arasında illiyet bulunup bulunmadığı ile alakalıdır (**Nomer**, s. 413-414).

⁸¹¹ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 217; **Koca-Üzülmez**, s. 347.

⁸¹² **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 228.

⁸¹³ **Koca-Üzülmez**, s. 347; **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 229.

⁸¹⁴ **Kunter**, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, s. 217; **Önder**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 115; **Öztürk-Erdem**, s. 176; **Koca-Üzülmez**, s. 347; **Zafer**, s. 197.

⁸¹⁵ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 229.

halde *şüpheden sanık yararlanır (in dubio pro reo)* ilkesi gereği farazi illiyet (hukuki illiyet) reddedilmelidir.⁸¹⁶

c) Neticenin Faile Objektif İsnadiyeti Görüşü

İhmal suretiyle icra suçlarında suçun oluşması suçun kanuni tarifinde unsur olarak yer alan neticenin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu suçlarda meydana gelen neticeden dolayı failinin mesuliyeti, söz konusu netice ile ihmali arasında bir münasebet tesisini gerektirir. İcrai suçlarda meydana gelen netice ile fiil arasındaki münasebet tabii anlamda illiyet ile sağlanmakta, neticenin faile objektif olarak isnad edilebilirliği ile de söz konusu netice failin bir eseri olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan tabii anlamda illiyet ve objektif isnadiyet neticenin faile aidiyetini ortaya koymaktadır. İhmal suretiyle icra suçları bakımından da neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesi gerekir.

Objektif isnadiyet teorisi incelenirken, neticenin faile objektif olarak isnadiyetinin bir ön şartı olarak fiil ile netice arasında illiyet bulunması gerektirdiğine değinilmiştir. İhmal suretiyle icra suçlarında ise ihmal ile netice arasında tabii bir olgu olarak illiyetin bulunmaması, meydana gelen neticenin ne şekilde faile isnad edileceği sorununu gündeme getirmektedir.⁸¹⁷ Kanaatimizce ihmal suretiyle icra suçlarında neticenin faile isnadiyeti illiyetin mevcudiyeti şartı aranmaksızın sağlanmalıdır. Bu suçlarda tabii sebep-sonuç bağlantısının yerini icrai davranışta bulunma yükümlülüğü ve bu manada yükümlülüğe aykırılık bağlantısı almaktadır.

Objektif isnadiyet teorisi incelenirken görüldüğü üzere neticenin fiilinin bir eseri olarak faile isnadiyeti, müşahhas hadisede objektif isnadiyet kriterlerinin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu kriterlerden biri olan yükümlülüğe aykırılık bağlantısının bulunması, ihmal suretiyle icra suçlarında objektif isnadiyet açısından ayrı bir önemi haizdir. Ancak, bu suçlarda objektif isnadiyet bakımından icrai suçlardan farklı olarak özellik arz eden tek kriter yükümlülüğe aykırılık bağlantısı değildir. İhmali fiilin icrai fiile nazaran mahiyet farkı göstermesi, bu suçlarda diğer objektif isnadiyet kriterlerinin de belirli ölçüde farklı özellikler göstermesine sebep olmaktadır.

⁸¹⁶ **Hakeri**, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı, s. 232-233.

⁸¹⁷ Aynı doğrultuda açıklamalar için bkz. **Koca-Üzülmez**, s. 347.

Objektif isnadiyetin mevcudiyeti için öncelikle fiil ile netice arasında risk bağlantısının bulunması gerekir. Bu açıdan netice failin fiiline bağlı olarak ortaya çıkan ve neticenin gerçekleşme ihtimalini önemli ölçüde artıran bir riskin neticeye dönüşmesi şeklinde gerçekleşmelidir.⁸¹⁸ Risk bağlantısı kriterini ihmal suretiyle icra suçlarında ikili bir ayrıma giderek değerlendirmek gerekir.

Neticeyi önleme yükümlülüğünün kanundan veya sözleşmeden kaynaklandığı hallerde fail, kendisinin sebep olmadığı bir neticeyi, kanun veya sözleşmenin icabı olarak önlemek durumundadır. Bu yükümlülük kategorilerinde fail neticeye sebep olmamış, neticenin gerçekleşmesi riski kendisi tarafından değil bir başkası tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bir başka anlatımla risk hâlihazırda zaten mevcuttur. Bu itibarla bu hallerde objektif isnadiyet açısından riskin artırılmış olması kriterinin uygulama alanı bulunmamaktadır.

Öngelen tehlikeli hareketten kaynaklanan neticeyi önleme yükümlülüğünde ise neticeye bizzat fail sebep olmaktadır. Bir başka anlatımla netice, failin meydana getirmiş olduğu risk tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitekim failin neticeyi önleme yükümlülüğü de bu risk münasebetiyle ortaya çıkmaktadır. Bu halde bu yükümlülük kategorisinde failin öngelen tehlikeli hareketi ile meydana gelen netice arasında risk bağlantısının bulunması gerekir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu risk bağlantısının neticenin faile objektif olarak isnadiyeti bakımından değil, failin neticeyi önleme yükümlülüğünün ortaya çıkması bakımındandır. Risk bağlantısı sebebiyle ortaya çıkan tehlikeli durumun önlenmemesi sonucu gerçekleşen neticenin faile isnadiyetinde ayrıca bir risk bağlantısı aranmayacaktır.

Neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesi için ihmali fiil ile netice arasında yükümlülüğe aykırılık bağlantısının bulunması gerekir. Buna göre fail, yükümlülüğüne muvafık hareket etmiş olsaydı netice önlenecekti veya neticenin gerçekleşmeme ihtimali vardı denebiliyorsa, bir başka anlatımla neticenin meydana gelme riski azaltılacaktı denilebiliyorsa, bu halde yükümlülüğe aykırılık bağlantısı vardır. Şayet fail yükümlülüğüne muvafık hareket etseydi dahi netice yine de kesin olarak meydana gelecekti ise, bu halde yükümlülüğe aykırılık bağlantısı yoktur ve

⁸¹⁸ Ünver, s. 231.

netice faile objektif olarak isnad edilemez.⁸¹⁹ Ancak yükümlülüğe uygun icrai davranışın yerine getirilmesinin neticenin meydana gelme riskinin azaltıp azaltmayacağı konusunda bir hükme varılamıyor ise bu halde icrai suçlardakinin aksine, şüpheden sanık yararlanır (*in dubio pro reo*) ilkesi gereğince meydana gelen netice faile isnad edilmemelidir.

Neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesi için failin, neticeye hükmedebilir olması gerekir. İhmal suretiyle icra suçlarında netice üzerinde hâkimiyetin söz konusu olabilmesi içinse failin neticeyi önleme imkân ve iktidarına sahip olması gerekir. Ancak neticeyi önleme imkân ve iktidarı ihmali fiilin mevcudiyeti bakımından gerekli olduğundan, söz konusu imkân ve iktidarın bulunmaması ihmalin de bulunmaması sonucu doğuracağından objektif isnadiyet muhakemesine gerek kalmamaktadır. Zira bu halde cezalandırmayı gerektirecek bir ihmal vaki olmamıştır. Ancak failin neticeyi önleme imkân ve iktidarına sahip olmasına karşın hareketsiz kaldığı hallerde ihmal söz konusu olduğu gibi failin meydana gelen neticeden mesul tutulabilmesi için objektif isnadiyet ve bu kapsamda neticeye hâkimiyet muhakemesinin yürütülmesi gerekir.

Failin ihmali davranışının temadisi faile yabancı başkaca şartların neticeyi gerçekleştirilmesiyle kesilmiş ve netice gerçekleşmişse bu halde meydana gelen netice faile objektif olarak isnad edilemez. Söz konusu temadinin kesilmesinin, tabiat olayından kaynaklanan atipik bir illi gelişme, mağdurun veya üçüncü kişinin eklenen davranışlarıyla gerçekleşmesi mümkündür.

Son olarak, neticenin faile objektif olarak isnad edilebilmesi için meydana gelen neticenin normun koruma amacı içerisinde gerçekleşmiş olması gerekir. Bu itibarla netice failin önleme yükümlülüğü kapsamında bir netice olmalıdır. Failin önleme yükümlülüğü kapsamında mütalaa edilemeyen neticeler, önlemek hususunda imkân ve iktidar sahibi olsa dahi faile objektif olarak isnad edilemez. Ancak normun koruma alanının dışında olarak nitelendirilebilecek bir önleme yükümlülüğünden bahsedilemez. Bu halde de ihmalden söz edilemeyeceğinden, yine objektif isnadiyet değerlendirmesine gerek kalmamaktadır.

⁸¹⁹ Ünver, s. 304-305; Özbek, s. 451; Doğan, s. 131; Koca-Üzülmez, s. 193.

SONUÇ

İncelemenin başında da belirtildiği üzere illiyet, yalnızca hukuka has bir konu veya kavram olmayıp, tabii, beşeri ve sosyal ilimlerin bütününe konusunu ve uğraş alanını teşkil etmektedir. Bununla birlikte illiyet esas itibariyle ve her halde felsefeyle yakından ilgilidir. Gerçekten de illiyete ilişkin teorilerin, açıkça referans alınmasa da felsefede ileri sürülen illiyet düşünceleriyle yakından ilişkisi vardır.

Hume'un illiyetin bilinmesine ve iki şey arasındaki illiyet hükmüne ilişkin düşüncesi ile uygun illiyet teorisinin uygunluk hükmü ve bu yöndeki muhakemesi arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Ancak ifade etmek gerekir ki, Hume'un muhakemesi illiyetin bizzat kendisine yönelmişken, uygun illiyet teorisinin muhakemesi illiyetler/illetler arasında uygun olanı bulmaya yöneliktir. Yine Mill'in illiyet düşüncesi ile şartların eşitliği teorisinin illet-şart anlayışı arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Ancak burada da yine bazı farklı noktalar göze çarpmaktadır. Zira Mill, sadece şartlar bütününe olan illet ile netice arasında illiyet olduğu düşüncesindedir. Şartların eşitliği teorisi ise illeti şartlar bütünü olarak ele almakla beraber ve bu illet ile netice arasındaki illiyeti inkâr etmeksizin, her şart ile netice arasındaki zorunluluk ilişkisini de illiyet olarak değerlendirmektedir.

Felsefede ileri sürülen illiyet düşünceleri ile hukuktaki illiyet teorileri arasında benzerlikler bulunmakla beraber, hukukun adil bir mesuliyet anlayışı geliştirme yönündeki ihtiyaçları, felsefi illiyet telakkilerinin olduğu gibi hukuka tatbik edilmeleri önünde engel teşkil etmektedir. Bu itibarla çalışmada yer yer değinildiği üzere, felsefi illiyet düşüncesinin hiçbir değişikliğe uğramaksızın doğrudan doğruya hukuka tatbik edilmesi mümkün değildir.

Bir sebep-sonuç bağlantısı olarak illiyetin, bağlananlardan bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Hukuk teorisinde hemen hemen her konuda olduğu gibi, fiil ve netice konularında da birbirinden farklı görüşler ve teoriler ileri sürülmüştür. Benimsenen teorilerin fiil veya netice telakkilerine göre, illiyetin mahiyeti ve suç teorisindeki anlamı farklılık göstermektedir. Nitekim fiili, hareket, netice ve illiyetten müteşekkil gören illi hareket teorisi, illiyeti bağımsız bir unsur olarak görmezken, fiil ve

neticenin bağımsız birer unsur olarak ele alındığı gai hareket teorisi illiyeti bağımsız bir unsur olarak görmektedir. Yine hukuki netice anlayışına göre her suçta netice bulunduğundan her suçta illiyet de bulunmalıdır. Ancak tabii netice anlayışının her suçta netice bulunması gerekmediği ve bazı suç tiplerinin sırf hareket suçu olduğu kabulü, illiyeti her suçta bulunması gereken zorunlu bir unsur olmaktan çıkarmaktadır.

Çalışmada, açıklanan sebeplerle, fiil teorisi olarak gai hareket teorisi ve netice anlayışı olarak tabii netice anlayışı benimsenmiştir. Bu itibarla illiyetin, suçun maddi unsurları içerisinde fiilden bağımsız bir unsur olduğu ve fakat sadece neticeli suçlar bakımından suçun bir unsurunu teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak suçun kanuni tarifinde, suçun unsuru olan neticeden başka, failin fiiline bağlı olarak dış dünyada meydana gelen bir değişikliğe yer verildiği hallerde de fiil ile söz konusu değişiklik arasında illiyetin mevcudiyeti gereklidir.

Şartların eşitliği teorisinin her şartı netice bakımından eşit derecede illi gören anlayışı, mesuliyetin sınırlarını adalet hilafına genişlettiği yönünde haklı olarak eleştirilmiştir. Tercih teorileri ise şartlardan bazılarını “müessir”, “en müessir”, “son” veya “uygun” gibi sıfatlarla diğerleri arasından tercih ederek, teorinin bu geniş mesuliyet anlayışını sınırlama yoluna gitmişlerdir.

Neticeye yalnızca onu hâsıl etme kuvvet ve keyfiyetini haiz olan şartın sebep olduğunu ileri süren müessir şart teorisi, neticeye takaddüm eden sair şartların illi rolünü göz ardı ettiği yönünde eleştirilmiştir. Hâlbuki neticenin husule gelmesinde sair şartların da rolü vardır. Yine teori, illet ile vesileyi birbirinden ayırmaya yarayacak kıstasları net bir şekilde ortaya koyamadığı ve müphem kaldığı yönünde eleştirilmiştir. Neticeye takaddüm eden şartları kemiyet açısından bir ayırım ve derecelendirmeye tabi tutan en müessir şart teorisi ise, en müessir şartın neye göre tayin edileceği konusunda açık kıstaslar ortaya koymadığı, teorinin bu haliyle uygulamada pratik işlev görmesinin pek mümkün olmadığı ve uygulamada makul sonuçlar doğurmayacağı yönünden eleştirilmiştir. Şartlar arasında kronolojik bir ayırım yapan son şart teorisi ise, şartlar arasında salt zaman bakımından yapılan bir ayırımın neticeye sebep olan illetin tayininde esas alınamayacağı, bunun pek çok hadisede olumsuz sonuçlar doğuracağı noktasından eleştirilmiştir. Müessir şart teorilerinin haklı olarak aldığı eleştiriler, bu teorilerin

günümüzde terk edilmeleri sonucunu doğurmuştur. Nitekim teorilerin tatbiki birçok hadisede kabul edilmesi zor sonuçlar vermektedir.

Bugün itibariyle Türk hukuk doktrininde ağırlıklı olarak savunulan ve uygulamada çoğunlukla tercih edilen teori uygun illiyet teorisidir. Özel hukukta hemen hemen ittifakla tercih edilen teori, buna nazaran ceza hukukunda daha az kabul görmektedir. Uygun illiyet teorisi özellikle objektif mesuliyetin söz konusu olduğu 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde rağbet görürken, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun objektif mesuliyeti kaldırılmasıyla büyük ölçüde önemini yitirmiştir. Şartların eşitliği teorisinin mesuliyetin sınırlarını aşırı derecede genişlettiği düşüncesiyle ortaya konulan teori, şartların genelleştirilmesinde önceden (*ax ante*) tahmin görüşleri esas alındığında, suçun manevi unsurları ile illiyeti birbirine karıştırmakta, sonradan (*ex post*) tahmin görüş esas alındığında ise mesuliyeti sınırlayıcı fonksiyonunu yerine getirememektedir. Bu itibarla teori, ceza hukuku bakımından tercihe şayan görünmemektedir.

Şartların eşitliği teorisinin doğurduğu olumsuz sonuçları, yine tipiklik içerisinde olmakla beraber ve manevi unsurlarla sınırlama yoluna gitmeksizin çözüme kavuşturmayı amaçlayan objektif isnadiyet teorisi, yeni bir illiyet teorisi olarak değil, şartların eşitliği teorisi üzerine uygulanacak bir mesuliyet teorisi olarak ortaya çıkmıştır. Teoriye göre, illiyetin tayin ve tespitinde şartların eşitliği teorisi yeterlidir. Ancak şartların eşitliği teorisi tamamlanarak eksiklikleri giderilmelidir. Objektif isnadiyet teorisinin ortaya koyduğu kriterler ve özellikle failin neticeye hükmedebilirliği kriteri, teorinin ceza hukukunda büyük ölçüde işlerlik kazandırmaktadır. Bu itibarla, illiyet meselesinin çözümünde şartların eşitliği teorisiyle birlikte objektif isnadiyet teorisinin benimsenmesi adil bir mesuliyet anlayışının ortaya konulmasında faydalı olacaktır.

Gerek ceza hukukunda gerek özel hukukta illiyet, maddi (tabii) olguları ilgilendirdiğinden aynı anlama gelmektedir. İlliyet bakımından bu iki hukuk disiplini arasında bir fark yoktur. Ancak mesuliyet bakımından bu iki disiplin arasında farklılıklar olduğu aşikârdır. Özel hukukun denkleştirici adalet esasına, ceza hukukunun ise işlenen bir fiil sebebiyle gerçekleşen neticeden dolayı failin cezalandırılması esasına dayanması, bu iki disiplinin mesuliyet anlayışlarının farklı olmasını gerektirmektedir.

Bu bakımdan uygun illiyet teorisinin, fiilin netice bakımından uygunluğuna dayanması, onu özel hukukun mesuliyet anlayışına uygun hale getirebilirken, objektif isnadiyet teorisinin hâkim olabilirlik ve neticenin fiilinin bir eseri olarak faile yüklenebilirliğini arayan anlayışı ceza hukukuna daha uygun düşecektir. Bu itibarla, biz de doktrindeki birçok müellif gibi isnadiyet meselesinin çözümünde objektif isnadiyet teorisini tercih ediyoruz.

Saf ihmali suçlar, sırf hareket suçları olması hasebiyle bu suçlarda illiyet veya isnadiyet problemi gündeme gelmemektedir. İhmal suretiyle icra suçlarının ise neticeli suçlar olması ve fakat ihmalin sebep olma değerinin bulunmaması, bu suçlarda suçun kanuni tarifinde unsur olarak yer alan neticeden failin ne suretle mesul tutulacağı sorununu gündeme getirmektedir. Meselenin illiyet kavramı içerisinde çözümü adına doktrinde yoğun çaba harcanmış ve hukuki illiyet veya farazi illiyet olarak da zikredilen görüş ağırlık kazanmıştır. Bu görüş büyük ölçüde isabetli sonuçlara ulaşmış olmakla beraber, kanaatimizce sorunun çözümünün illiyet kavramı içerisinde değil isnadiyet kavramı içerisinde aranması gerekir. Bu itibarla, ihmali suçların hususiyetleri de nazara alınarak objektif isnadiyet kriteri bakımından bir değerlendirme yapılması sağlıklı bir sonuç açısından daha isabetli olacaktır.

Ne ceza hukukunda ne de genel olarak hukukta illiyet ve isnadiyet meseleleri bitmiş değildir. Hâlihazırda çözülmeyi bekleyen birçok sorunun yanında, gelecekte yeni sorunların da ortaya çıkacağı rahatlıkla söylenebilir. Bu sorunların çözümü adına yapılacak çalışmalar ve çözüm teklifleri de pek tabii devam edecektir. Ancak belirtmek gerekir ki, gerek mevcut sorunların gerek yeni sorunların çözümü adına yapılacak olan çalışmaların hukukun sınırları içerisinde kalarak başarıya ulaşması mümkün görünmemektedir. İncelemiş olduğumuz her bir teorinin belirli bir bilgi teorisine dayanıyor olması ve bu teorilerin ortaya konulması sırasında ortaya konulan felsefi gayretler de açıkça göstermektedir ki, illiyet ve isnadiyet alanında yeni teoriler veya esaslı çözümler sunmak felsefenin alanına da girmeyi gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut**, Berrin, “Tıp Ceza Hukukunda Nedensellik Bağı”, V. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu “Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları”, Türkiye Barolar Birliği Yayınları No.: 142, Ankara, 2008.
- Alacakaptan**, Uğur, Suçun Unsurları, 1. Baskı, AÜHFY. No.: 263, Ankara, 1970.
- Alquié**, Ferdinand, “Descartes’tan Kant’a Kadar Nedensellik Düşüncesi”, (Terc.: Tülin Bumin), Seminer Felsefe, S.: 7, 1. Baskı, EÜEFY., İzmir, 1990, s. 59 vd..
- Antalya**, Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.: 1, 1. Baskı, Beta, İstanbul, 2012.
- Aristoteles**, Fizik, (Terc.: Saffet Babür), 2. Baskı, YKY, İstanbul, 2001.
- Artuk**, Mehmet Emin-Gökçen, Ahmet-Yenidünya, Ahmet Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Baskı, Adalet, Ankara, 2012.
- Artuk**, Mehmet Emin-Gökçen, Ahmet-Yenidünya, Ahmet Caner, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 12. Baskı, Adalet, Ankara, 2012.
- Atamer**, M. Yeşim, Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması Özellikle Nedensellik Bağı ve Normun Koruma Amacı Kuramları, 1. Baskı, Beta, İstanbul, 1996.
- Aydın**, Hasan, Eski Yunan’dan İslam’ın Klasik Çağına Neden Kavramı ve Nedensellik Sorunu, 1. Baskı, Bilim ve Gelecek, İstanbul, 2009.
- Ayverdi**, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 2, 1. Baskı, Kubbealtı, İstanbul, 2005.
- Ayverdi**, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C.: 3, 1. Baskı, Kubbealtı, İstanbul, 2005.

- Balkanlı**, Remzi, Prof. Esat Arsebük'ün Borçlar Hukuku Kitabı Üzerine Fikirler-Tenkitle ve İlliyet Prensibi,1. Baskı, Ulusal Matbaa, İstanbul, 1940.
- Bilmen, Ömer Nasuhi**, Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, C.: 1, Bilmen, İstanbul, 1985.
- Brezilya Ceza Kanunu, <http://www.oas.org/juridico/mla/en/bra/index.html> (Erişim Tarihi: 01.01.2013).
- Büyük Haydar Efendi**, Usul-i Fıkıh Dersleri, 2. Baskı, Üçdal, İstanbul, t.y..
- Centel, Nur-Zafer, Hamide-Çakmut**, Özlem, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 7. Baskı, Beta, İstanbul, 2011.
- Centel, Nur-Zafer, Hamide-Çakmut**, Özlem, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, C.: I, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2011.
- Cevizci**, Ahmet, Felsefe Tarihi, 2. Baskı, Say, İstanbul, 2010.
- Çankı**, Mustafa Namık, Büyük Felsefe Lügatı, C.: 1, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1954.
- Çelebi**, Emin, David Hume'da Nedensellik Bağlamında Ahlak ve Hürriyet Problemi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2008.
- Daragenli**, Vesile Sonay, Tehlike Suçları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.
- Demirbaş**, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Baskı, Seçkin, Ankara, 2009.
- Devellioğlu**, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 14. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 1997.
- Doğan**, Koray, Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Suçlar, 1. Baskı, Adalet, Ankara, 2011.

- Dönmez**, İbrahim Kafi, “İllet”, DİA.,C.: 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 117 vd..
- Dönmezer**, Sulhi-**Erman**, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım, C.: 1, 13. Baskı, Beta, İstanbul, 1997.
- Dönmezer**, Sulhi, Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, 17. Baskı, Beta, İstanbul, 2004.
- Dönmezer**, Sulhi, “Maddi Sebebiyet Alakası”, İÜHFM, C.: 9, S.: 1-2, İstanbul, 1943, s. 85 vd..
- Duman**, Soner, İlk Dönem Hanefi Usulünde İlet Tartışmaları, 1. Baskı, Kitabî, İstanbul, 2010.
- Eldere**, Serap, Hume ve Kant'ta Nedensellik, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2008.
- Erem**, Faruk-**Danışman**, Ahmet-**Artuk**, Mehmet Emin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Seçkin, Ankara, 1997.
- Erem**, Faruk, Nedensellik Bağı ve Ümanist Doktrin, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.
- Erem**, Faruk, “Adam Öldürme”, AÜHFD., C.: 10, S.: 1-4, Ankara, 1953.
- Eren**, Fikret, Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun illiyet Bağı Teorisi, AÜHFY. No.: 361, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.
- Eren**, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12. Baskı, Beta, İstanbul, 2010.
- Ertuğrul**, İsmail Fenni, Lügatçe-i Felsefe, Matbaa-i Amire, İstanbul, h.1341.
- Estonya Ceza Kanunu,
<http://legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df.htm/preview> (Erişim Tarihi: 01.01.2013).
- Gökberk**, Macit, Felsefe Tarihi, 17. Baskı, Remzi, İstanbul, 2007.

- Gülşen**, Recep, Ceza Hukukunda Sorumluluğu Kaldıran Nedenlerden Kaza, Mücbir Sebep, Cebir ve Tehdit, 1. Baskı, Seçkin, Ankara, 2007.
- Hafizoğulları**, Zeki-Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2. Baskı, US-A, Ankara, 2010.
- Hafizoğulları**, Zeki-Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar, 1. Baskı, US-A, Ankara, 2010.
- Hakeri**, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Adalet, Ankara, 2013.
- Hakeri**, Hakan, Ceza Hukukunda İhmal Kavramı ve İhmali Suçların Çeşitleri, 1. Baskı, Seçkin, Ankara, 2003.
- Hakeri**, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler, 7. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012.
- Hakeri**, Hakan, Kasten Öldürme Suçları TCK- 81-82-83, 2. Baskı, Seçkin, Ankara, 2007.
- Hakeri**, Hakan, “İhmali Suçlar”, CHD Ceza Hukuku Dergisi, Y.: 2, S.: 4, Seçkin, Ankara, 2007, s. 137 vd..
- Hakeri**, Hakan, “Yargıtay Kararlarında Nedensellik Bağı”, Alman-Türk Karşılaştırmalı Ceza Hukuku, C.: 3, (Haz.: Eric Hilgendorf-Yener Ünver), İstanbul 2010.
- Hart**, H. L. A.-**Honoré**, Tony, Causation in the Law, 2. Edition, Oxford, New York, 2002.
- Hasırcı**, Nazım, John Stuart Mill’in Tüme Varım Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.
- Honig**, Richard, “İllyet Nazariyesine Dair”, (Terc.: Yavuz Abadan) İÜHFM., C.: 2, İstanbul, 1936, s. 169 vd..

- Hulswit**, Menno, From Cause to Causation A Peircean Perspective, Kluwer, London, 2002.
- Irzık**, Gürol, “Nedensellik Kuramları-1”, Felsefe Tartışmaları, 5. Kitap, Panorama, İstanbul, 1988, s. 84 vd..
- İçel**, Kayıhan-**Evik**, A. Hakan, İçel-Ceza Hukuku Genel Hükümler 2. Kitap, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2007.
- İtalyan Ceza Kanunu, <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36653> (Erişim Tarihi: 01.01.2013).
- Jescheck**, Hans-Heinrich, Ceza Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2007.
- Kazancı İçtihat Bankası, www.kazanci.com (Erişim Tarihi: 09.10.2012).
- Kelsen**, Hans, “Causality and Imputation”, ETHICS, Vol.: LXI, No.: 1, s. 1 vd..
- Keyman**, Selâhattin, “Cürmi Fiilin Yapısal Unsuru Olarak Hareket”, AÜHFD, C.: 40, S.: 1-4, Ankara, 1989, s. 121 vd..
- Keyman**, Selâhattin, “Suç Genel Teorisinin İki Temel Sorunu: Genel ve Soyut Hareket Kavramı-Suçun İncelenmesinde Tekçi ve Tahlilci Yöntemler”, Prof. Dr. Fadıl H. Sur’un Anısına Armağan, AÜSBFY. No.: 522, Ankara, 1983, s. 429 vd..
- Koca**, Mahmut-**Üzülmez**, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012.
- Koç**, Nevzat, “Avrupa Sözleşme Dışı Sorumluluk ve Türk Borçlar Kanunu Tasarılarının Ana Hatlarıyla Karşılaştırılması”, İTUSBD., Y.: 9, S.: 18, İstanbul, 2010, s. 61 vd..
- Kunter**, Nurullah, Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi (Hareket-Netice-Sebebiyet Alakası), İÜHFY. No.: 130, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954.

Kunter, Nurullah, “Hukuk Umumi Nazariyesinde “Fiil” ve Bir Suç Unsuru Olarak “Netice””, Medeni Hukuk Ordinaryüs Profesörü A. Samim Gönensay’a Armağan, İÜHF., İstanbul, 1955, s. 194 vd..

Kutluer, İlhan, “İlliyet”, DİA., C.: 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 120 vd..

Legalbank İçtihat Bankası, www.legalbank.net (Erişim Tarihi: 09.10.2012).

Maiwald, Manfred, “İcrai ve İhmali Davranış-Bir Başkası İçin Hareket Etmek”, (Terc.: Cumhur Şahin), Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1998, s. 159 vd..

Mehmed Seyyid, Usûl-i Fıkh Medhal, (Haz.: Selçuk Camcı), Işık Akademi, İstanbul, 2011.

Mustafa, İbrahim-**Zeyyat**, Ahmed Hasan-**Abdülkadir**, Hamid-en-**Neccar**, Muhammed Ali, el-Mu’cemü’l Vasit, C.: 1-2, Çağrı, İstanbul, 1990.

Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık, İstanbul, 1995.

Nomer, Haluk N., “Farazi İlliyet Problemi”, İÜHF., C.: 55, S.: 1-2, İstanbul, 1996, s. 413 vd..

Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, C.: II-III, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 1992.

Önder, Ayhan, Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, 1. Baskı, Filiz, İstanbul, 1994.

Özbek, Veli Özer, “Ceza Hukukunda Nedensellik Bağı ve Fiilin Objektif İsnad Edilebilirliği Sorunu”, 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, 1. Baskı, TBBY. No.: 55, Ankara, 2004, s. 417 vd..

Özbek, Veli özer-**Kanbur**, M. Nihat-**Doğan**, Koray-**Bacaksız**, Pınar-**Tepe**, İlker, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 3. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012.

- Özden**, Salih Yaşar, “Türkçemiz ve Psikiyatride Dil Sorunu”, Yeni Symposium, C.: 35, S.: 2-3, İstanbul, 1997, s. 61 vd..
- Özenbaş**, Nazmiye, Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Suçlarda Ceza Sorumluluğunun Esası, 1. Baskı, Adalet, Ankara, 2012.
- Özgenç**, İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 8. Baskı, Seçkin, Ankara, 2013.
- Özgenç**, İzzet, Suça İştirakin Hukuki Esası ve Faillik, 1. Baskı, İBBHMY. No.: 2, İstanbul, 1996.
- Öztürk**, Bahri-Erdem, Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 12. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012.
- Pisapia**, Gian Domenico, İtalyan Ceza Hukuku Müesseseleri, (Terc.: Atıf Akgüç), Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1971.
- Plato**, “Timaeu”, Complete Works, (Trans.: Donald J. Zeyl), Ed.: John M. Cooper, Hackett, Cambridge, 1997.
- Reinach**, Adolf, “On the Concept of Causality in the Criminal Law”, (Trans.: Berit Brogaard) Libertarian Papers, Vol.: 1, Art. No.: 35, s. 1.vd..
- Ryu**, Paul K., “Causation in Criminal Law”, U. Pa. L. Rev., Vol.: 106, No.: 6, Pennsylvania, 1958, s. 773 vd..
- Selvi**, Abdülkadir, İslam Hukuk Metodolojisinde İlet Kavramı ve Bilinme Yolları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006.
- Soyaslan**, Doğan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Yetkin, Ankara, 2012.
- Soyaslan**, Doğan, Teşebbüs Suçu, 1. Baskı, Kazancı, Ankara, 1994.
- Sözüer**, Adem, Suça Teşebbüs, 1. Baskı, Kazancı, İstanbul, 1994.

- Şekerci**, Ahmet Erhan, Gazzâlî ve David Hume’da Nedensellik, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- T.C. Adalet Bakanlığı Türk Borçlar Kanunu Tasarısı, Adalet Bakanlığı Yayın İşleri dairesi Başkanlığı, Ankara, 2005.
- Tandoğan**, Halûk, Türk Mesuliyet Hukuku, 1. Baskıdan Tıpkı Basım, Vedat, İstanbul, 2010.
- Taner**, Tahir, Ceza Hukuku Umumi Kısım, İÜHFY. No.: 117, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1953.
- Texas Ceza Kanunu, <http://www.bakers-legal-pages.com/pc/0604.htm> (Erişim Tarihi: 01.01.2013).
- Tezcan**, Durmuş-**Erdem**, Mustafa Ruhan-**Önok**, R. Murat, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 8. Baskı, Seçkin, Ankara, 2012, s. 519.
- Toroslu**, Nevzat, Ceza Hukuku Genel Kısım, 17. Baskı, Savaş, Ankara, 2012.
- von Tuhr**, Andreas, Borçlar Hukuku Umumi Kısım, C.: 1-2, (Terc: Cevat Edege), 2. Baskı, YY. No.: 15, Ankara, 1983.
- Türk Hukuk Lûgatı, Türk Hukuk Kurumu, Maarif Vekâleti, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.
- Vukoić**, Igor, “Applying the Equivalence Theory in Criminal Law-Some Issues of Interest”, The Annals of the Faculty of Law in Belgrade International Edition, Y.: II, Belgrade, 2007, s. 151 vd..
- Ünver**, Yener, Ceza Hukukunda İzin Verilen Risk, 1. Baskı, Beta, İstanbul, 1998.
- Yazoğlu**, Ruhattin, “İllyet Probleminin Doğuşu”, AÜİFD., S.: 13, Erzurum, 1997, s. 463 vd..

Yıldırım, Cemal, “Bilimde Nedensellik”, Felsefe Tartışmaları, 5. Kitap, Panorama, İstanbul, 1988, s. 97 vd..

Yüce, Turhan Tufan, Ceza Hukuku Dersleri, C.: 1, Şafak, Manisa, 1982.

Yüce, Turhan Tufan, Teşebbüsde Hazırlık ve İcra Hareketlerinin Ayrılması Problemi ve Uygun İlliyet Teorisinin Bu Probleme Tatbiki Denemesi, AÜY. No.: 58, Erzurum, 1968.

Zafer, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2. Baskı, Beta, İstanbul, 2011.